

Gezuiverde geneeskunst, of kort onderwys der meeste inwendige ziekten / [Johannes de Gorter].

Contributors

Gorter, Johannes de, 1689-1762.

Publication/Creation

Amsterdam : I. Tirion, 1761.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/zstdac2p>

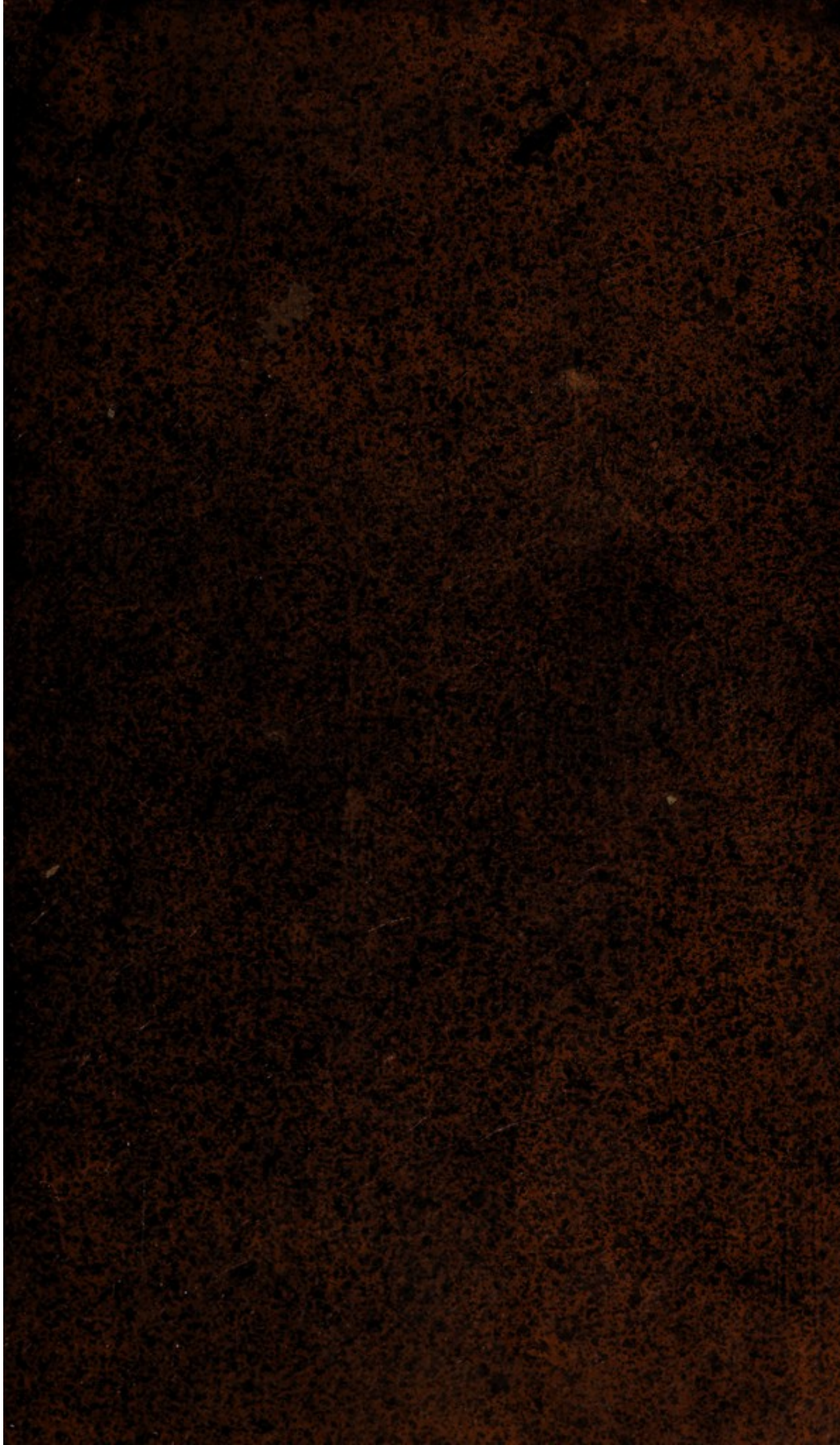
License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

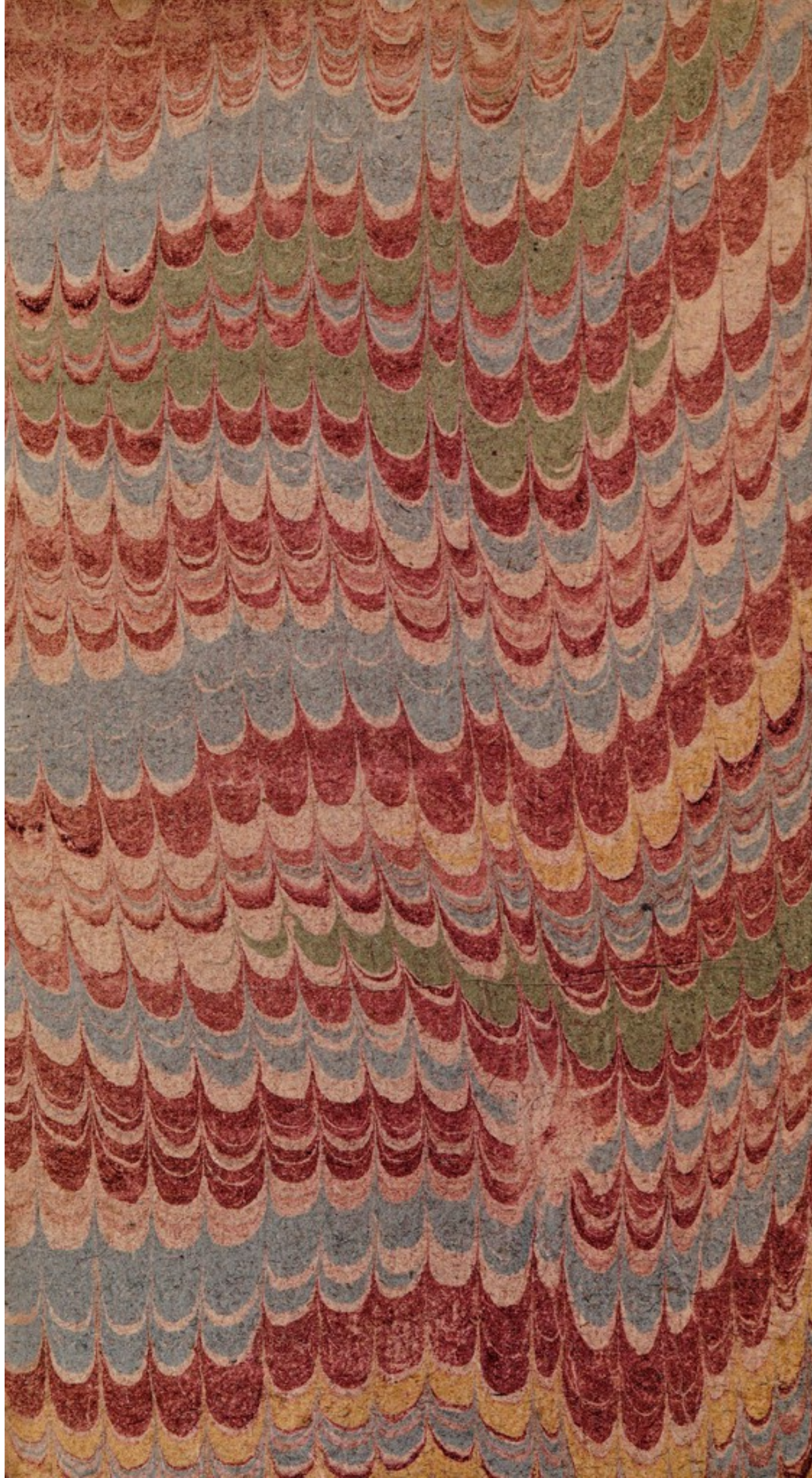
You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

1154
IV. 6. 78

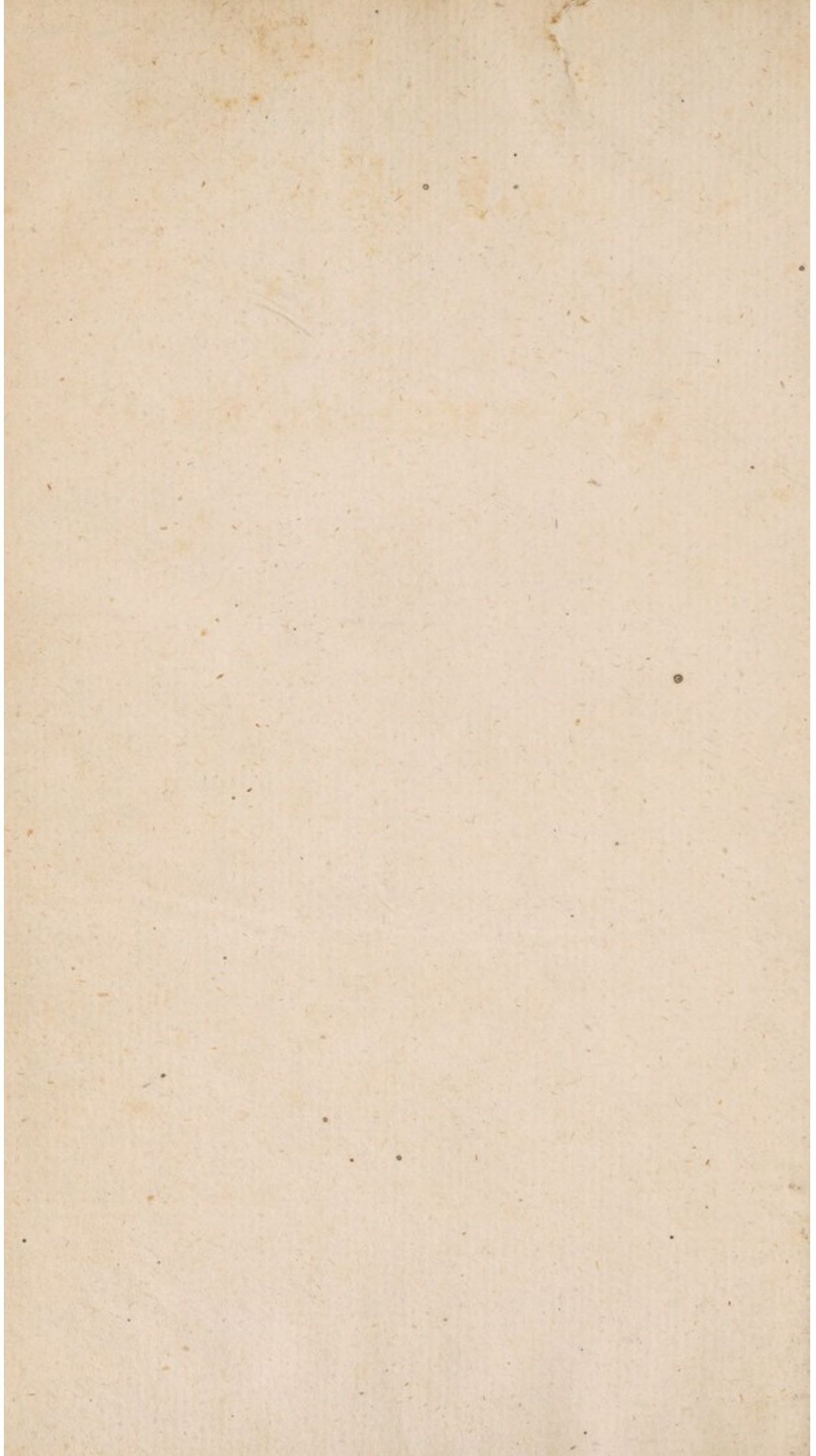

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b30501611>

42500
G E Z U I V E R D E
GENEESKONST,
O F
K O R T O N D E R W Y S
D E R M E E S T E
INWENDIGE ZIEKTEN;

T E N N U T T E V A N

C H I R U R G Y N S,

Die ter Zee of Velde dienende, of in andere om-
standigheden, zig genoodzaakt vinden dus-
danige Ziekten te behandelen.

D O O R

J O A N N E S D E G O R T E R,

Medicinæ Doctor en Professor.

Derde Druk, merkelyk vermeerderd.

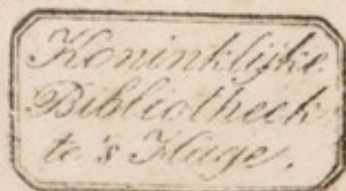

T E A M S T E R D A M,

By *I S A A K T I R I O N,*

vooraan in de Kalverstraat, in HUGO GROTIUS.

M D C C L X I.

B E R I G T

V A N D E N

D R U K K E R

A A N G A A N D E D E D E R D E

U I T G A A V E.

De Heer DE GORTER, *Lysarts van haare Keizerlyke Majesteit van geheel Rusland, in Amsterdam wedergekeerd zynde, gaf ik Zyn Wel Ed. kennisse dat ik zyne Gezuiverde Geneeskunst, voor de tweede maal uitverkogt zynde, voor de derdemaal wederom ter Drukpersse zou moeten bezorgen. Zyn Wel Ed. gaf te kennen, indien by vooraf hadt geweeten, dat dit werkje zo getrokken zou worden, by'er nog wel eenige stukken meer zou bygevoegd hebben. Men vatte zyn Wel Ed. op dit woord, met te zeggen, dat dit nu by deeze derde Uitgaave nog kon geschieden. Maar de Professor verschoonde zich hier van, wegens zyne Ouderdom, en zwakheid, welken hem onlustig maakten om meer in de wetenschap der Geneeskunde te arbeiden. Men vertoonde zyn Wel Ed. dat het gemaklyk te doen zou zyn, door eenige Hoofd-deelen uit zyne Praxis Medica te vertaalen, en by de Gezuiverde Geneeskunst te voegen. Deeze voorslag dagt hem goed, zonder even-*

* 2

wel

B E R I G T.

*wel te besluiten om zelf dit te doen. Een be-
 roemd Geneesheer, een gemeenzaam vriend van
 den Heer DE GORTER, op den zelfden tyd
 hier by tegenwoordig zynde, verzogt de Pro-
 fessor dezen, om de moeite op zich te neemen,
 en een dergelyke aanvulling, uit zyne Praxis
 Medica, by het gemelde werkje te voegen. Dee-
 ze Heer heeft dan, ook ten mynen verzoeke,
 dit werkje dus merklyk vermeerderd; als, met
 een Hoofdstuk over de Verkoudheid, Be-
 smetting der Pokken, de Watervreeze, den
 Hik, Ziekten van het Vrouwlyk Geslacht,
 Vrysterziekten, Ziekten van Zwangere Vrou-
 wen en Kraamvrouwen, om geen meer on-
 derdeelingen te noemen. Bebalven dit heeft
 dezelfde Heer hier en daar een enkele Aanteke-
 ning, by en nevens het gestelde van den Heer
 DE GORTER, en met genoegen van zyn Wel Ed.
 gevoegd. De Lezer kan hier uit genoeg zien,
 hoe veel deeze Uitgaave boven de twee voor-
 gaanden te verkiezen zy.*

VOOR-

VOORREDEN.

De tyden en omftandigheden van zaaken vereifchen fomtyds, dat een inwooner van een Gemeenebest zig beneerftige meer te doen dan wel op andere tyden, en in byzondere gelegenheden iets te ondernemen, dat men niet by der hand zou nemen, ten ware de opkomende zaaken iets zulks vorderden. Dusdanige tyden en gelegenheden beleven wy thans, waar in de Hooge Machten van het Land goed gevonden hebben meer Oorlogs toebeereitzelen te maken, tot beveiliging en befcherming van ons lieve Vaderland; en daarom ook meer menfchen in hunnen dienft hebben aangenomen, om dit goede oogmerk te bereiken. Dewyl nu onder dit grooter getal meer menfchen noodig zyn, die de ziekten en gebreken, welke daar onder voorvallen, weten te genezen en te herftellen; is het te duchten, dat men te weinige zal vinden die in deeze wetenfchap genoegzaam onderrigting en ervarenheid hebben; voornamentlyk, om dat men in deeze Landen niet gewoon is, de Genees- en Heelkonft te gelyk te leeren; welke beide deelen nochtans in dit tydgewricht even noodzakelyk zyn. Alle die in 's Lands dienft zyn, zyn zoo wel inwendige ziekten als uitwendige kwaalen onderheevig; terwyl men ondertuffchen zich niet op alle plaatzen, en op alle Schepen, van twee perfonen kan

V O O R R E D E N.

voorzien, waar van de een de inwendige, en de andere uitwendige ziekten geneeft; zoo vereift of veronderftelt men dat deeze beide wetenfchappen in een en denzelfden perfoon worden bevonden. Ik weet wel, dat men by eenige Chirurgyns, en in de Gafthuizen, onderwys geeft aangaande de uitwendige gebreken, en het behandelen der Operatien: maar dit kan niet of weinig baaten in de inwendige ziekten, welke door de Geneesheeren worden behandeld. Andere, die zich beneerftigt hebben om de inwendige ziekten te kennen en te geneezen, zyn veelmalen zoo weinig ervaren in de uitwendige ziekten, en het verrichten der Operatien, dat men aan de zelve, met geen genoegzame geruftheid, de uitwendige ziekten kan toevertrouwen. Hier komt by, dat deeze wetenfchap niet wel kan bekomen worden, zonder de Latynfche tale te verftaan. En gelyk 'er zeer weinige zyn, welke zich in dienft van het Land begeven, om de Genees- en Heelkonft te oefenen, die der Latynfche tale kundig zyn, vindt men ook weinige welke ervaren genoeg zyn, om, onder zulk een groot getal van Menfchen, het ampt van Genees- en Heelmeester teffens, zo als vereift wordt, te kunnen waarnemen.

Om dit gebrek, zoo veel in myn vermogen is, te verbeteren, heb ik, uit liefde tot myn Vaderland, en op het aanraaden van verfcheiden goede vrienden, en die den welftand van

V O O R R E D E N.

ons Vaderland beminnen, voorgenomen dit Werkje, dat ik tegenwoordig gemeen maak, in onze Moedertaal te beschryven. Het zelve bevat de voornaamste ziekten welke door inwendige Medicynen moeten geneezen worden; en is zoo eenvoudig en met zoo weinig diepzinnige redeneering opgesteld, als my mogelijk is geweest: maar ondertusschen zo getrouw, dat de Lezer zich veilig daar op kan verlaaten.

Daar zullen 'er zyn, die oordeelen, dat dit Werkje niet is overeenkomende met myn Ampt, als Hoogleeraar; eensdeels, om dat het in onze Moedertaal geschreven is; anderdeels, dat het niet genoeg met redeneering is opgefiert: doch de zulken meen ik dat in hunne overleggingen missen. Dit Werkje in de Latynsche tale beschreven zynde, dat voor my gemaklyker zou zyn geweest, zou voor het grootste gedeelte van hun, waar voor het geschikt is, als dezer tale onkundig, van geen nuttigheid geweest hebben. Oordeelt men het verachtelyk, om dat het zonder uitgebreide redeneering en menigvuldige bewyzen is opgesteld? ik acht dit oordeel ongegrond, nademaal het myn oogmerk in dit Werkje niet is, door redeneeringen en proeven de ziekte te verklaaren en het gezegde te bewyzen; dit heb ik in andere Latynsche Werken, door my in het licht gegeven, gedaan. In dit heb ik alleen voorgenomen de tekenen op te geven, waar aan men de

V O O R R E D E N.

ziekten kan kennen; aanwyzing te doen, wanneer zy in derzelver aart veranderen; of welke ziekten uit verscheiden oorzaken spruiten; op dat men, door de bykomende tekenen, zou kunnen weten, of de ziekte verandert is in aart, dan uit een min gewoone oorzaak voortgekomen is. Op dit alles heb ik een of twee voorschriften van Medicynen laten volgen, welke in zulke opkomende gevallen met nut kunnen gebruikt worden. Alles wat tot de Natuur- Schei-, en Ontleedkunde behoort, heb ik onaangeroert gelaaten: zelfs de uitwendige ziekten, die in myne *Gezuiverde Heelkonst* worden beschreven; en my alleen willen ophouden, met de inwendige ziekten welke het meest voorkomen; op dat dit Werkje zou kunnen dienen voor allen die het Gemeene Land, zoo ter Zee als te Velde, dienen; als ook voor die onze Konst ten platten lande oefenen, daar men zich niet gemaklyk van een Geneesheer kan voorzien.

Ik voorzie wel dat sommige zullen zeggen, dat ik met dit Schryven de Medicynsche wetenschap tracht den bodem in te slaan; om dat ik hier door gelegenheid geef, die wetenschap te kunnen oefenen zonder het leeren van de Latynsche taale, en zonder het hooren der Lessen van de Hoogleeraaren. Het zyn maar laage geesten, die zich door dit Spook laten verschrikken: want die deeze dingen alle weet, is maar alleen zoo ver gevordert, dat hy eeni-
ge

V O O R R E D E N.

ge ziekten kan geneezen, en grove mislagen vermyden; maar nog zeer verre van den naam te verdienen van een' Geneesheer.

Het is in ons Gemeenebest zoo gesteld, dat men ten platten lande, en in den dienst van het gemeene Land, zich moet vergenoegen met Heelmeefters, welke de uit- en inwendige Ziekten te gelyk behandelen. Zelfs wordt in sommige Steden de zorg over ziekten niet alleen aan Genees- en Heelmeefters overgelaten; nademaal zig ook de Apothekers bevlytigen het ampt van Docter te bekleeden en van 't Gemeen, dat onvermogend is over de bekwaamheid of onbekwaamheid te oordeelen, boven een dooroefend en ervaren Geneesheer gesteld worden. Wat hier van zy laat ik liever andere oordeelen, en zal maar alleen te berde brengen, wat my zelve wedervaart. Ik moet my dikmaal verwonderen, dat menschen die eenen grooten naam in de Geneeskonst-oeffening bekomen hebben, zoo onkundig zyn in de Geneeskonst, dat ik het schande zou oordeelen, aan dezelve de waardigheid van Geneesheer te geven. Daar zyn evenwel eenige weinigen, die het stuk redelyk machtig zyn: maar als ik het klein getal van deze vergelyk by alle die in- en uitwendige ziekten behandelen, kan ik 't niet anders dan beklaglyk aanmerken, dat 'er in deeze wetenschap zoo weinige bekwaame Mannen gevonden worden. Het aantal van deeze onkundigen zal door dit Werk-

V O O R R E D E N.

je niet vermeerdert of vermindert worden: en de tydsgesteldheid maakt noodzaakelyk, dat veele door onkundige moeten behandelt, en dus niet zelden verwaarlooft of mishandelt worden. Dit gebrek ben ik niet in staat te verbeteren, om dat men geen Leermeefters vindt welke de Geneeskunde in onze Moedertaale voorftellen. Eenige vindt men in de Heelkonft, eenige weinige in de Ontleedkunde; maar de kenniffe van deeze deelen is niet genoeg om Ziekten te kennen en te geneezen. Om dan hier in eenige hulpe toe te brengen, en dit gebrek eenigzints te vervullen, heb ik voorgenomen dit Werkje uit te geven, op dat de ongeletterden zich hier van zouden kunnen bedienen, en daar van gebruik maaken, in zulke gelegenheden daar men geen bekwaam Geneesheer kan bekomen.

De Lezer kan uit dit gezegde gemaklyk myn oogmerk opmaaken; namentlyk dat het my te doen is, om het Gemeenebest ten nutte te wezen in deeze tydsomftandigheden; waar toe ik meen dat yder ingezeten verpligt is: en ik zal my daarom niet bekreunen, wat andere zullen weeten in te brengen.

Ik verwagt wel dat dit Werkje aan zommi- gen wat duifter zal voorkomen; eerftelyk, om dat het wat al te kort van Styl gefchreeven is, en te weinig voorbeelden by gebragt worden om het gezegde te ftaaven: maar dit heeft niet anders kunnen zyn, of het zou niet voldaan heb-

V O O R R E D E N.

hebben aan het oogmerk, 't welk was een korte Verhandeling te geeven. Doch dit is te helpen, zoo de Leezer zich wil verledigen een zaak driemaal te herlezen, 't geene in een korte beschryving gemakkelyk te doen is; daar men in een langwylige Verhandeling dikwyls aan eens te lezen reeds te veel heeft.

Het ander is van meerder belang; namentlyk; dat ik de redeneering vestig op eenige fundamenten in de *Praxis*, die by anderen niet alle gevonden worden. De zaak is waar, en ik zie geen weg om dit gebrek te vermyden, ten ware ik wegens die byzondere grondbeginzelen afzonderlyk schreef: doch dat zou te langwylig zyn; en is ook door my in myne andere Latynsche Werken al ten deele verricht. Ik vind ook geen noodzaaklykheid dit in onze Moedertaal te herhaalen; want alle die zulks noodig hebben te weeten, verstaan ook de Latynsche spraak.

Hier op zou mogen gevraagd worden, of het dan niet beter ware geweest, deeze nieuwe grondbeginzelen in de Practyk over te slaan, of de oude en reets aangenomene te gebruiken? Hier op dient, dat ze niet alle nieuw zyn, maar alleen eenige weinige, welke ik in myn konsttoefening en studie noodig geoordeelt heb daar by te doen: want de Lezer zal in het doorbladeren wel ontdekken, dat ik de grondwetten der Scheikunst, Ontleedkunst, Werk- en Waterloopkunde wel be-
waard;

V O O R R E D E N.

waard; maar 'er altyd by gevoegt heb, wat onderscheid van wetten 'er gevonden worden in een levendig lichaam, en in een dood werktuig. Wanneer ik dan ondervond, dat de uitlegging was gevestigd op een dood werktuig, en dat dezelve moest afgeleid worden van een levendig werktuig, heb ik het eerste verworpen in dat stuk, en het laatste in de plaats gestelt. Hier toe meen ik zoo veel recht te hebben als myne voorgangers; om dat het niet is van heden of gisteren, dat ik aangevangen heb de Genees- en Heelkonst te oefenen, en werk te maaken van wel en voorzichtig te geneezen. Zelfs houd ik my verzekerd, dit zoo wel als iemand anders te mogen doen, om dat ik byna myn gantsche leeftyd heb doorgebracht, om de *Praxis* te doorgronden; daar anderen dikwyls alleen het een of ander deel der Medicynen ter beproeving of verbetering voor zich nemen. Zodanige grondbeginfelen derhalven, welke ik gevonden heb, en in de Praëtyk van merklyk nut en dienst zyn, heb ik ook hier kortelyk voorgesteld, om den Lezer tot gemakkelyker begrip van zaaken, en zekerder Geneeswyze te brengen. Die grondbeginfelen achter te laten, in het beschryven der ziekten, dunkt my zou zoo ongerymt wezen, als een huis te willen bouwen zonder fundamenteen gelegd te hebben. Zoo het den ongeletterden niet zal lusten myne korte redeneeringen na te gaan, kan hy zich vergenoegen met de

voor-

V O O R R E D E N.

voorgescreven Ordonnantien, welke ik tus-
schen den tekst heb ingevoegt, en niet afzon-
derlyk, gelyk van my in de *Gezuiverde Heel-
konst* gedaan is, om te minder misflagen in de
verkiezing te begaan.

Ik heb in de Ordonnantien myn werk ge-
maakt, om maar weinige middelen te geven,
en onder die de beste, eenvoudigste, en van de
minste prys; op dat yder, die dit Werkje zal
gebruiken, zich gemakkelyk van alle de inwen-
dige Medicynen zou kunnen voorzien, en de
zelve overal mede neemen; dat voor Leger- en
Scheeps-Chirurgyns zeer noodzakelyk is.

Wanneer iemand de gedistilleerde wateren
niet kan na houden, mag hy wel in plaats van
die gebruiken water met garst of brood ge-
kookt, en by yder twee of drie lood van dit
gekookte water een druppel van die gedistil-
leerde Oly voegen als het water dat voorschree-
ven wordt: eer deeze Oly daar by gedaan
wordt, zal het best zyn die vooraf met een
weinig suiker te mengen.

Yder merkt wel dat dit Werkje niet voor
geletterden en in de Konst ervarenen geschre-
ven is; en daarom zal het my, vertrouw ik,
niet kwalyk genomen worden, dat ik overal
de eenvoudigste wyze van voorstellen gehou-
den heb; geen plaatzen aanhaal van andere
Schryvers, en geen voorbeelden bybreng, om
iets te bevestigen: want dat zou te langwylig
zyn voor dit Werkje, dat niet geschikt is om
van

V O O R R E D E N.

van de grondbeginzelen af, iemant in de Geneeskunde te onderwyzen; maar alleen om de zodanigen te hulpe te komen, die, zonder grondbeginzelen geleerd te hebben, de Geneeskunde moeten oefenen.

Niemand denke dat, als hy deeze dingen alle verstaat, en weet te gebruiken, hy den naam van een bekwaam Doctor zou mogen dragen. Hy is 'er waarlyk noch verre af: hy verstaat geene grondbeginzelen, en kan gevolgelyk de Geneeskunst niet met oordeel oefenen. Want dit Werkje is niet anders dan eene handleiding voor onkundigen, welke zig, hier door, van grove misflagen in de kunst te begaan kunnen hoeden.

En schoon ik dit met een goed oogmerk geschreven heb, om het Gemeenebest ten nutte te wezen, en zonder iemant te willen beleedigen, of nadeel toe te brengen; zullen 'er waarschynlyk zyn, die het mispryzen zullen, om dat de Wetenschap der Geneeskunst daar door te algemeen gemaakt wordt. Ik meen, integendeel, meer verplicht te wezen, het Gemeenebest en veele noodlydende te hulp te komen, dan iets zulks verborgen te houden, om de geneigtheid van eenige weinige Konst-oefenaars: terwyl het wel zeker is, dat verstandige en geoefende, hier over, geen ongenoegen zullen opvatten. Ik heb hier in groote Voorgangers: in Engeland, Duitschland, en Vrankryk, wordt alles hier toe dienende,
door

V O O R R E D E N.

door 't gezag van de Vorsten dier Landen , in de Moedertaale verhandelt ; op dat de gemeene man deeze wetenschap zoude kunnen leeren. Hier te Lande kan men wel in zyne Moedertaale eenig onderwys bekomen in de Chirurgie , en hier en daar ook in de Anatomie : maar my is geen plaats in ons Land bekend daar men , zonder behulp van de Latynsche taale , onderrigting kan ontfangen in het kennen en genezen van inwendige ziekten. Ondertuffchen moeten de zieken meest behandelt worden van zulke Konftoefenaaren , welke nooit onderwezen zyn. Hierommag men met recht , in navolging van 't gemeen , zeggen , dat de Ondervinding de beste leermeëftereffe is ; want als deeze menschen met 'er tyd niet wat leerden door ondervinding , zouden zy niets weeten. Ik beklag evenwel de Lyders , die , met gevaar van hunne gezondheid en leven , hebben moeten ftrekken tot proefneeming van zulken , welke de Konft in 't vervolg moet oefenen. Ware het niet beter , en voor het menschelyk geflagt heilzaamer , dat de leeringen door veelvuldige ondervindingen bekomen , eerst wierden medegedeelt , en dat zulk een onderwezen dan eerst begon de Konft te oefenen ? Waarlyk in de Heel- en Geneeskonft is meer te leeren , dan een mensch in zyn leven kan machtig worden. Ten opzigte van my zelve wil ik wel bekennen , dat niet tegenstaande ik my ,
by-

V O O R R E D E N.

bynaar myn gantsche leevenstyd, alleen heb opgehouden in het doorgronden en genezen der uit- en inwendige Ziekten en gebreken, ik op ver na tot nog toe in alles geen doorzigt heb. Hoe het dan geschapen is met de zulken, die zonder voorgaande leeringen de Konst oefenen, laat ik aan eens yders oordeel.

Zoo my iemand vraagde, op wat wyze dit gebrek zoude kunnen verbeterd worden; ik weet geen beter middel dan dat wy hier te Lande, in navolging van andere, onze leerlingen in onze Moedertaal verrigtten. Want als men het getal der Konst-oefenaaren nagaat, zou ik misschien niet missen, als ik zeide, 'er wel tien te wezen die de Konst oefenen, met inwendige middelen te gebruiken, tegen een die vooraf daar in onderwezen is. Beschouw maar eens het groot getal, dat dienst doet in de Legers te lande, en op de Schepen, zoo wel ten Oorlog als tot het dryven van Koophandel en op de Visschery uitgerust; in alle Dorpen en ten platten lande: hoe weinige zyn 'er onder deeze, die buiten het Chirurgikale iets geleert hebben; en evenwel moeten deeze allen inwendige ziekten behandelen. Dit groot getal vergeleken tegen het klein getal der Doctoren in de Steden, zal wel een tienvoudig getal uitmaaken.

Terwyl nu deeze Leerwys in ons Land geen plaats heeft, weet ik geen beter middel, om dit gebrek te vervullen, dan het schryven in
on-

V O O R R E D E N:

onze Moedertaale, op de klaarste, kortste en eenvoudigste wyze. Kan zig iemand hier mede niet voldoen; om dat hy begeerig is naar een klaarder en grondiger kennisse van zaaken; ik weet hem geenen beteren raad te geven, dan de Latynsche taale te leeren, en zoodaanige Hoogleeraaren te gaan hooren welke de Geneeskunst in alle derzelve deelen voor hunne Leerlingen verklaren. Ten ware de Hooge Overigheid eens bekwaame mannen aanstelde, die gehouden waren in onze Moedertaal de Medicynsche Wetenschap, tot welzyn en ten nutte van het gemeen, voor te leeren.

Dewyl ik in de Nederduitsche taale schryf, voorzie ik dat dit van kundigen en onkundigen zal gelezen en beoordeelt worden: het oordeel over dit myn Schryven zal zeer verschillig wezen. Die de konst oefenen vooraf niet onderwezen zynde, en eerst beginnende te practizeeren, zullen het pryzen, om dat zy hier door hulpe bekomen. Sommige practizeerende Doctoren, die niet gaarne zien dat eene wetenschap voor 't Gemeen ligt gemaakt wordt, zullen het mogelyk verachten. Andere, op andere wyze in hunne jeugd onderwezen zynde, of maar een geringe kennis van de Geneeskunst hebbende, zullen sommige zaaken niet verstaan, en 'er daarom niet dan met kleinachting over oordeelen. Ik heb be-

V O O R R E D E N.

floten eenen iegelyken zyne vryheid te laten; en gelyk ik niemant hier mede heb willen beledigen of verongelyken, zal ik my ook niet ligt door het oordeel van eenen anderen beledigd achten. Het zal my vergelding genoeg zyn voor mynen arbeid, zoo ik, als een Inwooner en Burger, eenig nut aan 't Gemeenebest heb konnen toebrengen.

Op dat in dit Werkje niets zoude achtergelaaten worden, dat eenige duisterheid kan geven voor de ongeletterde, heb ik 't noodzakelyk geoordeelt, dit, niet alleen met een gewoon Register, aanwyzende de Nommers of Zinsnydingen, te verryken; maar ook te gelyk op te geeven de Konstwoorden hier in voorkomende, nevens derzelveververtaalingen; op dat, als men in den tekst een woord vindt, dat onderaan niet is overgezet, men zich zoude kunnen wenden na het Register der Vertaaling, en het aldaar opzoekende vinden.

I N H O U D.

ALGEMEENE ZIEKTEN.

HOOFDST.	Bladz.
I. Koorts. §. 1.	1
II. Ongedaantheid. §. 17.	15
III. Bederving. §. 21.	20
IV. Scheurbuik. §. 29.	31
V. Verkoudheid. §. 37.	37
VI. Zinkingen. §. 42.	39
VII. Jigt. §. 51.	45
VIII. Winden. §. 55.	48
IX. Geelzugt. §. 62.	57
X. Zwarte Galziekte. §. 69.	64
XI. Benauthheid. §. 73.	67
XII. Lammigheid. §. 77.	69
XIII. Waterzugt. §. 81.	73
XIV. Besmetting der Pokken. §. 88.	80

ZIEKTEN DES HOOFDS.

XV. Slaapzucht. §. 103.	88
XVI. Slaaploosheid. §. 109.	93
XVII. Bezwyming. §. 114.	97
XVIII. Duizeligheid. §. 120.	102
XIX. Ylhoofdigheid. §. 128.	106
XX. Watervrees. §. 134.	111
XXI. Kramp en Stuiptrekking. §. 138.	113

I N H O U D.

HOOFDST.	Bladz.
XXII. Hik. §. 145.	120
XXIII. Hoofdpyn. §. 155.	123

ZIEKTEN VAN DEN HALS.

XXIV. Bruin in de Keel. §. 162.	128
---------------------------------	-----

ZIEKTEN VAN DE BORST.

XXV. Hoest. §. 168.	134
XXVI. Bloed spuwen. §. 178.	142
XXVII. Zyde-wee. §. 182.	149
XXVIII. Longe-wee. §. 187.	154
XXIX. Aamborstigheid. §. 191.	157

ZIEKTEN DES BUIKS.

XXX. Bloedbraking §. 198.	165
XXXI. Walginge. §. 201.	168
XXXII. Braaking. §. 208.	174
XXXIII. Verlooren Eetlust. §. 212.	176
XXXIV. Verkeerde Eetlust. §. 217.	179
XXXV. Zode. §. 222.	184
XXXVI. Pyn voor 't Hart. §. 226.	187
XXXVII. Verkeerde Dorst. §. 232.	192

XXXVIII.

I N H O U D.

HOOFDST.	Bladz.
XXXVIII. Bezwaarlyke spys-vert. §. 237.	196
XXXIX. Kolyk. §. 242.	202
XL. Drekbraaking. §. 253.	213
XLI. Hardlyvigheid. §. 257.	216
XLII. Spysloop. §. 262.	220
XLIII. Bort. §. 267.	222
XLIV. Buikloop. §. 272.	225
XLV. Levervloed. §. 276.	228
XLVI. Roode Loop. §. 279.	230
XLVII. Pynelyke Buikloop. §. 282.	232
XLVIII. Perfing. §. 289.	237
XLIX. Wormen. §. 295.	241
L. Trommelzugt. §. 299.	243

ZIEKTEN DER PISWEGEN.

LI. Graveel. §. 302.	245
LII. Bloedwateren. §. 309.	251
LIII. Pislloed. §. 315.	256
LIV. Opstopping van de Pis. §. 320.	259
LV. Droppel-Pis. §. 327.	264
LVI. Moeielyk Wateren. §. 333.	267
LVII. Onmagt om de Pis op te houden. §. 334.	267

ZIEKTEN DER VROUWEN.

LVIII. Opstopping der Maandstonden. §. 335.	269
--	-----

I N H O U D.

HOOFDST.	Bladz.
LIX. Onmatige Vloed der Maandston- den. §. 346.	278
LX. Witte Vloed. §. 352.	282
LXI. Ziekten der Zwangere Vrouwen. §. 358.	286
LXII. Ziekten der Kraamvrouwen. §. 363.	289

ZIEKTEN BUITEN OP DE HUID.

LXIII. Kinderpokjes. §. 375.	296
LXIV. Mazelen. §. 393.	305

By

By ISAAC TIRION zyn gedrukt de navolgen-
de Medicynfche en Filofoofifche Werken.

- EXERCITATIO Medico-Chirurgica de SCIRRHO & CARCINOMATE, in
qua etiam FUNGI & SARCOMATA pertractantur. Auctore JOAN-
NE GRASHUIS Medico Amstelodamensi. 8vo.
- Ejusdem Tentamen de Colica Pictonum cum Appendice. 8vo.
- Ejusdem Differtatio de Generatione Puris, 8vo.
- THOMÆ GLASS, Medici Angli, Commentarii XII de Febris ad
Hippocratis Disciplinam accommodati. 8vo.
- PHARMACOPOEA AMSTELÆDAMENSIS RENOVATA. in 12mo.
- PHARMACOPOEA Collegii Regalis Medicorum LONDINENSIS, jux-
ta postremam Renovationem edita Londini, Apud T. Longman.
1746.
- Verhandeling van de Etterwording, welke met den Prys door
de Kon. Akademie der Heelkonst te Parys is beschonken.
Door JOHANNES GRASHUIS, Lid van de Keizerlyke Acade-
mie, en van de Koninklyke der Heelkonst te Parys. gr. 8vo.
- Genees- en Heelkundige Verhandeling van de SCHIRRUS en CAN-
CER, of het Knoest- en Kreeft-gezwel, waar in ook de Na-
tuur van FUNGUS en SARCOMA, of het Uitwas en Vleesch-
gezwel onderzocht wordt. Hier is bygevoegd eene Waar-
neming van SPINA BIFIDA, opgehelderd door eene Afteke-
ning in Levensgrootte: beneffens eenige Bedenkingen over
de Oorzaaken van dat Gebrek en andere tegennatuurlyke
Gesteldheden, waar mede Kinderen ter wereld komen.
Door JOANNES GRASHUIS, Med. Doctor enz. groot 8vo.
- Proeve om Gezond en Lang te leven; uit langduurige Ondervin-
ding, in 't Engelsch beschreven door G. CHEYNE, M. D. en
Lid van de Koninklyke Societeyt te Londen, 8vo.
- Nieuwe Oeffening der Geneeskunde, behelzende een Beschry-
ving van Ziektens, derzelver Oorzaken, Kentekenen, Voor-
tekenen en Hulpmiddelen, geschikt naar de wyze der bes-
te, inzonderheid nieuwe Schryvers der Geneeskunde; door
P. SHAW. Uit het Engelsch na den Vyfden Druk vertaald
en met eenige Aanmerkingen vermeerderd. Groot 8vo.
2 Deelen.
- Nieuwe Verhandeling over de nutste Instrumenten der Chirurgie,
door R. J. C. DE GARENGEOT; waar agter gevoegd is de
Praktyk der Chirurgie verkort en vergaderd door J. AL-
LEN. Groot 8vo. 2 Deelen.
- Uitgeleeeze Filosofifche Verhandelingen, waar in berigt gegeven
wordt van veele voornaame deelen der Natuurkunde en Na-
tuurlyke Historie, als mede van nieuwe Ontdekkingen,
Proeven en Waarneemingen; door voornaame Natuurkun-
digen in verscheiden gedeeltens des Aardryks genomen of
beschreven. Groot 8vo. 5 Stukken.

De Natuurkunde uit Ondervindingen opgemaakt; behelsende eeri-
ganfch Samenftel der Newtoniaanfche Filofofie, op eene
zeer gemaklyke wyze door Experimenten verklaard, en met
meer dan 100 Plaatn opgehelder; door Dr. J. TH. DES-
AGULIERS, Lid van de Koninklyke Societeit van Londen.
Uit het Engelsch vertaald door een Liefhebber van de Na-
tuurkunde. 3 Deelen in groot 4to.

Dr. SMITH's Volkomen Samenftel der *Optica*, of Gezigtkunde,
waar in ook de voornaamfte Optifche Inftumenten befchreven
worden, met zeer veele Plaatn opgehelder. 2 Deelen in 4to.

De Algebra gemakkelyk gemaakt, of de Beginfelen der Stelkun-
de op eene nieuwe en gemaklyke wyze voorgesteld: nevens
derzelve Gebruik en Toepafing, door N. HAMMOND. Uit
het Engelsch vertaald en vermeerderd met eene voorberei-
dende Rekenkunde van den Heer *Newton*. Groot 8vo.

Korte Inhoud der Philofophifche Leffen van Dr. J. TH. DESAGU-
LIERS, vervattende een kort begrip van de Beginfelen en
Gronden der Proefondervindelyke Natuurkunde. In gr. 8vo.
met Figuren.

Gods Wysheid geopenbaart in de Werken der Schepping, door
JOHN RAY, in zyn leven Lid van de Koninklyke Societeit
te Londen, en nu volgens den IXden Druk vertaalt. In 8vo.

Inleiding tot de Algemeene Geographie, benevens eenige Aft-
ronomifche en andere Verhandelingen, zoo over de Ko-
meeten, Eclipzen, den Loop van Jupiter, de Grootte de
Aarde, als mede over de Lyfrenten en naauwkeurige Tel-
lingen en Waarnemingen wegens den Staat des Menfche-
lyken Geflagts met het Vervolg, door NICOLAAS STRUYCK,
Gr. 4to. 2 Deelen met Figuren.

Wysgeerige Verhandeling van de Werken der Natuure. Waar in
de verfcheide trapswyze Opklimmingen, in de byzondere
Deelen der Scheppinge, als Mynftoffen, Plantgewaffen en
Dieren aangetoond worden. Door RICHARD BRADLEY, Lid
van 't Koninklyk Genootfchap en Profeffor in de Kruidkun-
de te CAMBRIDGE. Met veele Afbeeldingen opgehelder.
Uit het Engelsch vertaald. In groot 8vo.

Het Microfcoop gemakkelyk gemaakt: of I. de Aart, het Gebruik
en Vergrootend vermogen der befte foorten van Micros-
coopen befchreeven, berekend, en verklaard. II. Een Be-
rigt van de verbaazende Ontdekkingen, die reeds door het
Microfcoop gedaan zyn. Door HENRY BAKER, Lid van het
Koninglyk Genootfchap en van de Maatfchappy der Oud-
heids-Onderzoekers te Londen. Vercierd met Koperen Plaa-
ten en naar den tweeden Druk uit het Engelsch vertaald.
in Groot 8vo.

*De Filofofifche Onderwyzer of Algemeene Schets der Heden-
daagfche Ondervindelyke Natuurkunde*. Door B. MARTIN,
nieuwe Druk met zeer veele Byvoegfels en Plaatn vermeer-
derd. Gr. 8vo.

KORT ONDERWYS

AANGAANDE DE

MEEST VOORVALLENDE

ZIEKTEN.

I. HOOFDSTUK.

Van de Koorts (*Febris*).

I.

De Koorts is een inwendige ziek-Bepaling^g te, uit een verborgene oorzaak, beginnende met koude en huivering, het aangezicht wordt bleek en vervallen, de pols is dan gemenelyk zwak en ras. Daar op volgt overmatige hitte en droogte over het gantsche lichaam, meestentydt met dorst verzelt, de pols is dan snel en harder, het aangezicht begint rood en opgezwollen te worden. Daar na begint de hitte te verminderen, de huid wordt vochtig en het zweet begint uit te breken, de pols wordt langzamer en zagter. Eindelyk verdwynen alle deeze toevallen en daar wordt meestentydt eenige zwakheit nagelaten.

2. Daar zyn twee soorten van Koortsen, na- Verde:
mentlyk (1) waare en (2) valsche. De waare ling.

A

Koort-

(1) *Idiopathica*. (2) *Symptomatica*.

Koortfen zyn die haar eigen oorzaak hebben, en komen met de bovengenoemde tekenen: deeze brengen in verfcheiden deelen van het lichaam wel eenige toevallen voort, maar die niet verdwynen of genezen kunnen worden, of de oorzaak van de Koorts moet eerst weggenomen zyn: ook zyn deeze toevallen gewoon te komen na dat de Koorts al begonnen heeft. De valsche of onware Koorts is, die by toeval fpruit uit een andere oorzaak van eene ziekte, als na wonden, plettering, branding of iets diergelyks; deeze is groot of zwaar na dat de oorzaak groot is, en is gewoon naderhand te beginnen: deeze verdwynt niet en kan ook niet geneezen worden, zoo lang de voorige ziekten blyven, waarom in de genezing hier wel op gelet moet worden.

Onder-
fcheid
der
Koort-
fen.

3. Wanneer men het aanhouden der Koortfen nagaat, vindt men drie zoorten. Eerstelyk een Aanhoudende (1) of gedurige Koorts zonder eenige verpozing, die na dat hy een, vier, zeven of meerder dagen heeft aangehouden, geheel verdwynt. De tweede zoort is een Tuffchenpozende (2) of gaande en komende Koorts, deeze maakt Koorts verheffinge even eens als de gedurige, maar duurt zelden langer dan een dag, wanneer zy fchynt geheel verdwenen te zyn, maar komt den volgenden, of anderen, of derden dag weder, en is daarom een Alle daaghsche, Anderen-daaghsche en Derden-daaghsche genaamt, welke laaste twee zoorten ook wel verdubbelt worden. De Derde zoort is een Verpozende (3) Koorts, deeze maakt even eens weder ko-
men

(1) *Continua.* (2) *Intermittens.* (3) *Remittens.*

mende Koorts-verheffingen, als de tuffchenpozende, maar de eerfte verheffing is nog niet geeindigt, of de volgende is al weder begonnen. Het gebeurt meermalen, dat een toenemende tuffchenpozende Koorts in een dusdanige verpozende Koorts verandert; maar meest komt deeze voort uit een andere ziekte, waarom deeze Koortfen zoo zeltzaam geneezen worden.

4. Alle Koortfen worden veroorzaakt, wanneer eenige tegennatuurlyke fcherpte het lichaam aandoet, of onder de vochten vermengt is, voornamentlyk in dat vocht, dat natuurlyk van binnen de Slagaderen bedekt. Deeze fcherpte de Slagaderen prikkelende, maakt dat deeze zich meer bewegen, op dat zy van dit tegen natuurlyke ontslagen werden. Het is een wet in een levendig lichaam, dat alle deelen die geprikkelt worden zich meerder bewegen, om alzo het prikkelende uit te werpen: wanneer deeze prikkeling een wyltyds duurt, dan is wederom een natuur-wet in de vochten, dat zy een vocht verschafft waar mede dit prikkelende wordt omwonden, dat men uit haar gedaante Etter mag noemen, gelykerwys men ziet als maar een splinter in het vleesch wordt gestoken. Deeze twee natuurwetten t'zamen werkende, omwinden de fcherpte en dryven haar na buiten, by aldien deze niet te gelyk zoo ten onderen gebragt kan worden, dat het geen fcherpte meer is.

5. De uitwendige oorzaken, welke deeze fcherpte aan het lichaam mede deelen, zyn meesten tydt te zoeken in de befmettelykheit van de lucht, of in de belette ongevoelige uit

Inwendige oorzaken.

Uitwendige oorzaken.

waassening (1): want de Koortfen, welke voortkomen uit bedurven vochten in de maag of darmen, zyn zelden een bestendige order houdende, waarom dezelve behooren tot de valsche of toevallige Koortzen, en moeten daarom niet op de gewone wys geneezen worden, maar volgens den aart dier ziekten, waar van de koorts een toeval is. Hier in worden veel mislagen begaan.

Gevol-
gen.

6. Alle waare Koortfen bereiden haar eigen stof en werpen die eindelyk uit, ten deele door het zweet en ongevoelige uitwaassening, en ten deele door de pis, onder de gedaante van een wit zetzel. Daarom is dusdanig een teken in de pis een goed teken: maar die zonder zetzel blyvende is het een teken dat deeze Koortstof niet geloofst wordt. Maar in de Koortfen uit bederving der vochten voortspruitende, is het zetzel in de pis een teken van bederving, en na mate dat de bederving groot is, is ook het zetzel overvloediger, waarom het zetzel in de valsche of toevallige Koortfen meesten tyd een kwaad teken is. Wanneer in de waare Koortfen de beweging te groot is, dat men leert uit de harde en raffe pols, en uit de groote hitte van het lichaam, dan wordt geen Etter gemaakt, welke het zetzel in de pis verschafte, maar een bedurven vocht, welke wy *Ichor* noemen, waar door de pis hoog-rood wordt geverft, zonder voortbrengen van zetzel, dat daarom een kwaad teken is. Daar en tegen wanneer de beweging te zwak is, dat men uit de zwakke pols en koude des lichaams gewaar wordt, dan krygt men bleeke pis met geen zetzel, of als het zetzel gezien wordt is het ongebonden door de geheele massa van de pis ver-

(1) *Insensibilis Perspiratio.*

verspreidt , of zakt na de grond flymerig of meelachtig, blyvende in dit geval de Koorts zeer lang aanhouden, en de zieken krygen lichtelyk verftopping der ingewanden, alwaar deeze flymerige ftof wordt opgehoopt. Het gebeurt ook veelmalen, dat deze Koorts-ftof, blyvende aldus in het lichaam, wordt verandert in een bedurven vocht, welke dan een ander zoort van ziekte voortbrengt, waar onder de Koorts fchynt te fchuilen.

7. In de waare Koortfen zyn twee zoorten Gene- van genezinge. Eerftelyk door een Tegengift, zing. waar door de ftof van de Koorts zoodanig verandert wordt, dat zy niet langer vermogen heeft de deelen van het lichaam te prikkelen, om daar door de Koorts te doen volharden; het is niet denkelyk dat deeze Medicynen de kracht zullen hebben om deeze ftof geheel uit te dryven, of die te veranderen in een goed vocht. De andere zoort volgt maar alleen de wetten van de natuur, die door haare beweging de Koorts-ftof ten onderen brengt en uitwerpt, byaldien deeze beweging matig is; maar te veel of te weinig zynde, kan de Natuur deeze Koorts-ftof niet overwinnen; de middelen derhalven zyn, die de beweging vermeerderen als zy te zwak is, en verminderen als zy te fterk is.

8. Het is zonder tegenspraak, dat yder zoort Door Te van ftof, welke ziekten veroorzaakt, zyn ei- gengift. gen aart heeft, en daarom ook zyn eigen Tegengift vereift: daarom kan men niet alle koortfen met het zelfde Tegengift genezen. My is maar alleen een zoort van koortfen bekend, namenlyk de gaande en komende, die door een Tegengift genezen wordt; want

tot de gedurige Koorts is nog geen middel gevonden; en tot de verpozende kan geen middel gevonden worden, om dat die meesten tydt toevallig is, en volgens den aart van de verscheiden oorzaken moet genezen worden.

In een Tusschen
Tusschen
pozende
Koorts.

9. Wanneer dan een tusschenpozende Koorts voorkomt om te genezen, dan kan men tweederlei genezing gebruiken. Eerstelyk door het bestieren van de Wetten der Natuur, welke men Regelmatische Genezing (1) noemt, als hier na geleert zal worden; de andere door een Tegengift (2): Waarin men moet acht geven, of deeze Koorts ook voortkomt uit een andere onnatuurlyke oorzaak, gelykerwys de verpozende Koorts, want dan zouw dit Tegengift de Koorts niet genezen, om dat die een andere oorzaak heeft: ten anderen moet men gade slaan, of 'er ook een andere ziekte in het lichaam is, welke de beweging van de Koorts vereist tot haar genezing; want dan zouw men met nadeel van de zieke de Koorts genezen.

Koorts
middel.

10. Wanneer men dan verzekert is dat het een zuivere tusschenpozende Koorts is, dat dezelve geen andere ziekten in het lichaam moet genezen, en dat die nog eenige tydt zouw duren, dan is het best hoe eerder hoe beter, voor dat zy kwade gevolgen heeft te weeg gebracht, of het lichaam al te zeer verzwakt, deeze Koorts met dit volgende Tegengift te genezen

✶ *Cort. Peruviani, Unc. j.*

Laat dit tot een fyn poejer maken, en meng dat met wat honing of fyroop tot een confers: of meng het met Gom-Dragant tot een Gelei

(1) *Methodica Curatio.* (2) *Antidotum.*

lei gefmolten (1), en maak daar pillen van. Anderzints mag men dit poejer in vierentwintig deelen gedeelt, als poejertjens laten innemen met wat bier of wyn. Men kan ook deeze Koorts-baft gebruiken om te laten trekken in wyn, of te koken in water, maar dan moet men omtrent driemaal meerder gebruiken, eer men de zelfde uitwerking heeft. Deeze quantiteit deelt men in eenige delen, en laat daar van om het uur of twee een deel innemen, in dien tyd als men geen Koorts-verheffing gewaar wordt; hier in volhardt men tot dat niet alleen geen meer Koorts-verheffing wordt bespeurt, maar tot dat men een gezonde pis bekomen heeft, zonder eenig Koortszetzel; want zoo lang als het Koortszetzel nog in de pis blyft, alſchoon dat de Koorts-verheffing ſchynt weg te blyven, zoo zal kort daar na de Koorts weder keeren, om dat het een teken is dat de Koorts-ftof niet geheel is ten onderen gebragt. Tot het verdryven van de anderendaagſche Koorts zal men nauwelyk deeze voorgefchreven hoeveelheit van nooden hebben, maar tot de derdendaagſche Koorts moet men gemenelyk wel twee of driemalen meer gebruiken. Die vreezen dat de Koorts zal weder keeren, dat veel gebeurt des Winters in de derdendaagſche, konnen het gebruik herhalen na verloop van veertien dagen eer dat de Koorts zouw weder keeren. By dit Koorts-middel mogen wel andere middelen gevoegt worden, of tot gemakkelyker gebruik, of dat men een andere werking te gelyk vereiſt. Want om dit Medicyn wat ſmakelyker en geuriger te ma-

A 4

ken

(1) *Mucilago Gummi Tragacanth.*

ken, mag men daar by wel wat Oranje-Oli (1) of Oli van Citroenen (2) mengen. Wanneer men te gelyk wat ontbinden wil, dan kan men daar by mengen, (3) Engelsch Purgeerzout, een vierendeel loots, of *Sal. Polychrest. Drachm. j.* of (4) Zout van Alst *Drachm. §* Maakt het Medicyn wat veel beweging in het lichaam, dan mag men het mengen met fyroop van Slaapbollen (5), of doen daar by *Laudani Liquidi* xx druppels. Het gebeurt veel malen, dat de afgang wat te overvloedig wordt, waarom dan dit Medicyn geen voordeel doet, om dat het door den afgang weeder geloost wordt, dan is het best wat rode Rozen (6) of Kancel (7) daar by te mengen of te trekken, met een weinig *Laudani Liquidi*. Om dat veel menschen een haat hebben opgevat tegens deeze Koorts-bast, (welke ik wel duizentmalen gebruikt heb in zuivere tusschenpozende Koortzen, zonder daar van eenig na-deel gewaar te worden) zoo hebben veele getragt door bymenging van andere middelen de reuk, smaak, en kleur zoo te veranderen, dat men uit het gegeeven Medicyn niet konde kennen, dat deeze Koorts-bast daar onder vermengt was, welk soort van bedriegery ik hier onnoodig acht mede te deelen, om dat het de genezing meer belet dan bevordert.

Natuur-
lyke Ge-
nezing.

II. Om dat de levensbeweging de natuurlyke oorzaak is van de geneezing zonder Te-gengift, zoo moet men in de Regelmatige Genezing (§. 9.) zoo te werk gaan, dat deeze beweging

(1) *Ol: Cort: Aurantior.* (2) *Citrior.* (3) *Sal Cathart. Anglican.* (4) *Sal Absinthii.* (5) *Syrup. Papav. Alb.* (6) *Rosæ rubræ.* (7) *Cinamomum.*

ging niet te sterk of te zwak is om de Koortsstof onder te brengen en uit te dryven. Deeze genezing heeft in alderlei soort van Koortzen plaats, en is al van oude tyden af in gebruik geweest, en is ook veilig; maar men moet uit de verschynzelen by de Koorts kunnen opmaken, of die te veel of te weinig is, want in een middelmatige beweging behoeft men geen verandering te maken.

12. Wanneer men uit de hitte van het lichaam, hevige pols, en s'chielyk ademen (§. 6.) oordeelt dat de beweging sterker is dan het lichaam zonder nadeel zouw kunnen dragen, dan doet men een Ader laten, en ook wel herhalen zoo eenmaal niet genoeg is; men gebruikt een verkoelende Clysteer, als

℞. *Hordei mundati.*

Tamarind. aa. Unc. j.

Fol. Sennæ, Drachm. iij.

Aquæ communis, Unc. xvj.

Verkoelende
Clysteer.

Kook dit te zamen, en doet by xij oncen van dit doorgezegen vocht.

Mellis, Unc. j.

Nitri. Drachm. iij.

En laat het warm ingespuit werden.

Het is ook dienstig dat de maag en darmen worden ontlast door een verkoelende Purgatie. Als

℞. *Fol. Sennæ, Drachm. ij.*

Tamarind. Unc. ℥.

Sat. Nitri, Drachm. ℥.

Aq. comm. Unc. vj.

Verkoelende
Purgatie.

Laat dit zagjes opkoken, en geeft dit afkookzel in, wat warm gemaakt: byaldien dit niet genoeg afgang maakt, kan men den volgenden dag wat meerder Senebladen (1) nemen.

Verkoe-
lende
Drank.

Om dat wy de overmatige beweging en hitte niet kunnen beteugelen zonder vocht, daarom is het ten uitersten nootzaaklyk, dat de Lyder veel drinkt, een dunne verkoeclende vocht, een weinig te gelyk, en wat warm gemaakt, om dat de veelheit zouw bezwaren, en de koude zou de verhitte vochten doen stollen. Om dat deeze vocht of drank veelmalen moet gebruikt worden, zal ik daar van twee of drie voorbeelden geven.

- ☞ *Hordei mundati*, Unc. j.
- Mellis*, Unc. i ℥.
- Aceti*, Unc. j.
- Aq. comm.* Unc. xv.

Laat dit in een besloten steenen pot gekookt worden, tot dat de Gerst ontbonden is.

- ☞ *Panis biscocti*, Unc. iv.
- Tamarind.* Unc. i ℥
- Cremoris Tartari*, Unc. ℥.
- Aquæ*, Unc. xv.

Laat dit mede in een steenen pot gekookt worden.

- ☞ *Rad. Acetosæ*,
- Panis biscocti*, aa. Unc. ij.
- Nitri*, Drachm j.
- Aquæ*, Unc. xxv

Kook dit te zamen in een steenen pot, en giet het kookzel dan door een Teems.

By

(1) *Fol. Sennæ.*

By deeze drank is het zeer nuttig wat zap van een Citroen of Aalbezien te mengen, en een weinig zuiker voor de smaak. Byaldien onder deeze hitte wat zwakheit is, dan is het goed wat Rhynsche wyn daar by te doen. Is de afgang te gelyk wat overvloedig, dan moet men daar by koken een hand vol Roode Roozen. Van deeze drank moet de zieke drinken zoo lang de hitte te overmatig is, en zich onthouden van alles dat van vlees gemaakt of gekookt wordt, om dat deeze soort van spys en drank lichtelyk in zoo een groote hitte tot verrotting overgaat.

13. Wanneer men uit de koelheit des lichaams, de zwakke en traage pols, en uit de weinige en langzaame ademing bespeurt, dat de levens beweging (1) niet genoegzaam zoude zyn om de koortsstof onder te brengen en uit te dryven, (§. 6.) dan is het nootzaaklyk eenige verwarmende Koortsmiddelen te gebruiken. Als

✶ *Rad. Contrajervæ,*
Sal. Absinthii,
Cornu Cervi usti, aa. Drachm. j.
M. F. Pulveres. xij.

Laat hier van om de twee of drie uren één ingenomen worden met wat vocht.

✶ *Decocti Hordei, Unc. viij.*
Rad. Contrajervæ, Drachm. j.
Tberiacæ, Drachm. ij.
Antimonii Diapbor.
Sal Absinthii, a. Drachm. j.
Sacchari, Unc. §.

M. F. Mixtura. Laat hier van alle uren een lepel vol ingenomen werden.

(1) *Motus Vitalis.*

7. *Rad. Gentianæ,*
Angelicæ aa. Unc. j.
Card. Benedicti,
Absinthii, aa. M. j.
Vini albi, Unc. xxx.

Laat dit te zamen trekken in een besloten kan of fles, en geef van dit uittrekzel om de uur of drie een half roemertjen vol. Men moet deeze voorschreven Medicynen niet alle te gelyk gebruiken, maar den een of den ander. In het gebruik van deeze middelen volhardt men, tot dat de Koorts door de levensbeweging geheel verdwenen is.

Gene-
zing in
de toe-
vallige
Koort-
sen.

14. De toevallige Koortsen zyn veelen, en daarom kan ik geen algemeene geneezing aanwyzen, want daar zyn weinig ziekten, die geen Koorts mede brengen. Doch uit deeze allen zal ik eenige weinige aanhalen.

Koorts
uit be-
dorven
stof in de
Maag.

15. Op de Schepen, in de Legers, en op het platte Land, komen veel Koortsen uit één vervuilde maag, welke niet kunnen genezen worden, zonder dat de maag gezuivert is. Wann'er men uit het eeten van zwaar verteerende spys, met weinig lichaams beweging kan oordeelen, dat de maag vervuult is, en daarin bevestigd wordt, door de verlooren eetlust, walging, zwaarte ontrent de maag, oprisping van kwade stof uit de maag, dan is het best aanstonts de maag te ontlasten door een Braakmiddel.

Braak-
middel.

8. *Tartari Emetici gr. iii.*
Tamarind. Unc. ℥.
Ol. Mentbæ gt. j.
M. F. Bolus.

* *Infusi Croci Metallorum*, Unc. j.
F. *Hauftus*.

* *Rad. Hypococaoannæ Scrup.* j.
Vini albi, Unc. j.
Ol. Menthe, gt. j.
M. F. *Hauftus*.

Na dat een van deeze braakmiddelen ingenomen is, moet men rykelyk vocht drinken, om het geen in de maag is los te maken; en als de lyder gebraakt heeft, moet men weder warme zagte vocht drinken, op dat daar door alles, dat in de maag was, werdt uitgebraakt, zoo wel het braakmiddel, als de opgehouden vuiligheit. Op dusdanige wys zyn veel Koortfen geneezen, welke uit een vervuilde maag ontstaan, zonder verder andere Medicynen te gebruiken: maar men moet niet denken dat men door een braakmiddel de waare Koortfen zal geneezen, welke wy boven verhandelt hebben.

16. Wanneer men na een langdurig gebruik van zwaar verteerende spys, of overvloedig eeten en drinken, gepaart met weinig lichaamsbeweging en een vertraagde afgang, verwekkende te gelyk een zwaarte en opvulling in de buik, kan opmaken, dat in de Darmen een overvloed is van achtergelaaten vuiligheit, welke daar opgehouden in een warme plaats bedurven wordt, zoo is het denkelyk dat dusdanig een aankomende Koorts voortkomt uit deeze verdurven stof: waarom men voor alle dingen eerst het opgehoudene moet uitloozen door een bekwaame Purgatie. Als.

Purgeer-
middel. ʒ. *Fol. Sennæ, Drachm. ij.*
Tamarind. Unc. ʒ.
Sem. Carui, Drachm. j.
Sal. Cathartic. Anglic. Drach. jʒ.
Aq. comm. Unc. viij.

Laat dit te zamentrekken, en geef dit warm gemaakt op eenmaal in: dit kan men na verloop van twee dagen herhalen, om dat zelden in een reis de darmen genoegzaam gezuivert zyn. Byaldien men in de eerste reis wat te veel of te weinig afgang gehad heeft, dan kan men na mate de Senebladen vermeerderen en verminderen.

Na dat deeze stof uitgedreven is, dan blyft nog wel de Koorts aanhouden van wegen de bedurven stof, die middelerwyl aan het bloed is overgegeven geweest. Daarom zal men in dusdanig soort van Koorts, middelen gebruiken, die de bereiding van de Gyl bevorderen, en de bederving wederstaan. Als

ʒ. *Myrrhæ, Drachm. j.*
Aloës, Drachm. ʒ.
Rad. Contrajervæ,
Sal. Absinthii, aa. Drachm. i.
M. F. Pulveres, XII.

Laaten hier van drie op een dag gebruikt werden, voor de middag na de middag en favonts, buiten de verheffing van de Koorts. Of

* *Rad. Gentianæ,*
Angelicæ, aa. Unc. j.
Card. Bened.
Absinthii, aa. M. j.
Cort. Aurantiorum,
Sal. Cathart. Anglic. aa. Unc. ſ.

Giet hier op xxxvi Oncen wyn of bier, of halfwyn en water, en laat het trekken, en laat de Lyder hier van drie of vier malen daags een half roemertjen vol innemen.

Om dat uit deeze oorzaken veel malen Koortfen ontstaan, daarom zyn de bovengefchreven Medicynen ook onder de Koorts-middelen getelt.

Nademaal de overige toevallige Koortfen beter kunnen verftaan en genezen worden, na dat die ziekten welker toeval de Koorts is, befchreven zyn, zoo zal ik hier de overige Koortfen voorbygaan.

II. H O O F D S T U K.

Van de ONGEDAANTHEIT (*Cachexia.*)

17. **W**anneer men een bleeke en geel-Bepaling
 achtige kleur ziet in het aan-
 gezigt en over de gantsche huid, met een wan-
 luftigheid en logheit door al de leden, nevens
 een verminderde of kwalyk geftelde eetluft,
 gemeenlyk met weinig of geen Koorts verzelt,
 dan mag men het een ONGEDAANTHEIT of kwaa-
 de Gefteeldheid noemen.

18. De gekauwde ſpys met ſpeekzel ge-Oorza-
 mengt, doorgezwolgen, wordt in de maag en ken.
 darmen van een gezont menſch, door byko-
 men

men van het maag en klierbed-zap (1), en gal, en door de byzondere werking van de maag en darmen, in een bekwame gyl verandert, welke door de gewoone vaten tot in het bloed gebragt wordt, aldaar door werktuigen van den omloop des bloeds en ademing, verder tot een bekwame vocht bereit, die ons kan voeden en dienen. Wanneer in een van deeze vochten, of werkingen, een kwade gesteltheit is, of wanneer men meerder spys gebruikt, of die zwaarder is te verteeren, dan wordt hier door een rauwe en onbekwame vocht (2) voortgebragt: deeze met de overige goede vochten rond gevoert, tot in de doorschynende vaatjes van 't aangezigt en overige huid, geven een miskleurigheid, eigen aan deeze vochten, welke zich wat geelachtig vertoonen. Hier uit leert men dat 'er veel bykomende oorzaken kunnen zyn, die deeze Ongedaantheit kunnen voortbrengen: want alle oorzaken, die deeze bereiding verminderen, zyn oorzaken van Ongedaantheit, welke alle nauwelyk kunnen opgetelt worden.

Gevol-
gen.

19. Wanneer deze onvolmaakte bereiding een rauwe vocht heeft voortgebragt, welke miskleurigheid, traagheit, machteloosheit, enz. heeft verwekt, dan blyven evenwel de voorgenoemde oorzaken: nademaal de vochten in een levendig lichaam door twee wetten te gelyk geregeert worden; namentlyk door de levensbeweging, die alles in ons bereit, en door haar eigenaartig verderf: daarom blyft deeze rauwe vocht niet in die zelfde hoedanigheid; want

(1) *Succus Pancreaticus.* (2) *Cruda materies.*

want de bereidende oorzaak te zwak zynde moet dulden dat deeze rauwe vocht eenigzins mede wordt verandert door haar eigen aart, dat is verderft. Dus wordt dan de rauwe vocht verandert in een bedurven vocht, welke veel flimmer is dan de voorgaande: want als de rauwe vocht bewerkt wordt door wat fterker levensbeweging, dan kan zy nog wel tot een goed vocht overgebracht worden, maar is zy verder door de bederving verandert, dan is de levens beweging niet machtig, dit verdorvene in een goed vocht te veranderen. Daarom hoe langer deeze ziekte geduurt heeft, hoe zy bezwaarlyker is te genezen. De verandering, welke uit die eigen bederving komt, is niet altydt de zelfde. Het is bestendig, dat een vocht wordt gebooren onbekwaam om te voeden en te dienen, maar zy wordt min of meer fcherp, en verandert wel in een dun vocht of een taye flym, met of zonder fcherpte. Wanneer deze vochten zoo ver van hun voorige rauwheit zyn afgeweken, dan is het onbefchryflyk, wat al verfchynzelen zich in het lichaam op doen, en daarom kan ik die hier alle niet optellen.

20. Men kan wel uit de Maag en Darmen Gene- door een braak- en purgeermiddel de verga-zing- derde ftof uitwerpen, maar deeze onder het bloed gemengt, zoo dat zy zich door mifkleu- righeit in de huid vertoonende, blykt door de kleine vaten verfpreidt te zyn, dan kan men deeze ontaarde vocht niet wegnemen zonder voorgaande bereiding en affcheiding: hierom is het zoo gemakkelyk niet, als zommige men- nen, deeze Ongedaantheit te geneezen. Want

de Maag en Darmen zyn werktuigen om de spys te bereiden, en onbereide uit te werpen, maar zy krygen geen vochten om te loozen, welke onnut voor 't lichaam zyn, maar goede vochten om te dienen tot bereiding van de spys. Daarom krygt men door gebruik van Braak- en Purgeer-middelen zoo weinig voordeel in de genezing van deeze ziekte, nadeemaal de ontaarde vocht door het lichaam verspreidt, niet geloofst wordt.

Om dan deeze Ongedaantheit te geneezen, moet men eerstelyk zorg dragen dat men de Maag en Darmen ontlafte van derzelve vergaderde ontaarde stof, door een Braak- of Purgeer-middel (zie §. 15 en 16.)

Ten anderen moet men niet meerder spys en drank gebruiken dan het lichaam gemakkelyk kan overwinnen, en spys verkiezen die gemakkelyk te verteeren is.

Maag-
middel.

Vervolgens kan men laten gebruiken een bekwaam Maag-middel, 't welk de werking der Maag versterkt, en een weinig open lyf maakt, op dat de genomene spys niet bederve, wel bereid, en het overschot door den afgang uitgedreve worde, waar door den nieuwe aangroei der ontaarde stof wordt weggenomen.

Maag-
poeder.

℞. *Aloës Drachm. ʒ.*
Myrrhæ, Drachm. i.
Rad. Zedoariæ Drachm. ij.
Ol. Menthæ gt. iiij.
Sal. Absinthii, Scrup. i.
M. F. Pulveres x.

Laat hier van driemalen daags een poejer-
tjen ingenomen worden. By aldien men lie-
ver

ver een Medicyn wyn of bier wilde gebrui-
ken, kan men dit volgende voorschryven.

- Rad. Imperatoriæ*
Caryophyllatæ aa. Unc. i.
Galangæ minoris Unc. ℥.
Herb. Menthæ.
Centaurei minoris aa. M. i.
Aloës Drachm. i.
Sal. Cathartici Anglic. Drach. iij.
- Maag-
wyn.

Laat dit in twee botteljes wyn of bier trek-
ken, of laat het trekken in half wyn en wa-
ter. Als men bier, of water en wyn gebruikt,
dan moet 'er meerder vocht op gegoten wor-
den, dan dat men wyn alleen gebruikt. Van
deezē Medicyn-wyn kan men driemaalē daags
een roemertje vol gebruiken, maar als het met
bier getrokken is, kan men een klein bier-
glaasjen vol teffens innemen. Onder het ge-
bruik van deezē Medicynen moet men nagaan,
of de Lyder niet, met vermeerderen en ver-
minderen van dezelve, zoo ver gebragt kan
worden, dat hy tweemaalē daags afgang be-
komt. Dewyl men een geruime tydt in het
gebruik van deezē middelen moet volharden,
en genootzaakt is de middelen wat te verande-
ren, op dat de natuur daartoe niet al te zeer
gewenne, zoo laat ik ook deezē Pillen wel ge-
bruiken.

- Myrrhæ. Drachm. i.*
Mastichis.
Scammonæi aa. Scrup. i.
Ol. Menthæ. gt. iij.
Saponis Veneti. Drachm. ij.
M. F. Pilulæ gr. iij.
- Maag-
pillen.

Hier van driemaal daags vier gebruikt.

Nademaal door het aanhoudent gebruik deezer middelen geen nieuwe rauwe stof aan het lichaam wordt over gedragen, en middelerwyl de levensbeweging van het lichaam de voorheen gekregene rauwe stof bereidt, en door de pis en ongevoelige uitwaassening uitwerpt, zoo gebeurt het meesten tydt, dat deeze ziekte door de voorgeschrevene middelen genezen wordt, zonder verder op het lichaam te werken. Het is in deeze ziekte nuttig de pis te bezien, want zoo lang als 'er veel rauwe vochten in het lichaam zyn, is de pis wit en dik, en met veel zetzels, dat daarom een kwaad teken is; maar als zy allenskens begint dunder te worden, en haar behoorlyke Citroenkleur te krygen, is het een teken van een kort aanstaande herstelling, om dat zy aanwyft, dat de Wey van 't bloed mede ontflagen begint te worden van haar rauwe stof.

III. H O O F D S T U K.

Van de BEDERVING (*Corruptio.*)

Bepaling. 21. **A**lle vochten in ons lichaam zyn de verandering onderhevig: wanneer zy in ons levendig lichaam door de levensbeweging worden verandert, dan worden uit het genomene voedsel goede en dienstige vochten voortgebragt; en die, welke goed zyn geweest, worden allenskens weder onnut, en dan ook vervolgens door de gewone wegen uitgeworpen. Maar wanneer de levensbeweging te sterk is, of niet in order gaat, dan worden hier door alle vochten, zoo wel die van te vooren bereidt zyn,

zyn, als die tot voeding genomen worden, ten kwaden verandert; deeze verandering is de eene soort, welke wy *Bederving* (1) noemen, welke by gevolg in alle vochten kan plaats hebben. De andere soort van *Bederving* spruit uit de eigen aart der vochten: want alle onze vochten buiten ons lichaam in een warme plaats bewaart, of binnen in ons lichaam afgezonderd van den omloop des bloeds, bederven zekerlyk, de eenen eerder en de andere later, de eene ook meerder dan de andere, en hoe de vochten vetachtiger zyn, hoe ook deeze bederving kwaadaardiger is. Wanneer dan onze vochten door de levensbeweging niet worden van deeze eigenaartige verandering bewaart, dan wordt in ons een ziekte in de vochten voort gebragt, welke wy *Bederving* noemen. Eindelyk is 'er nog een derde soort van *Bederving*, welke spruit uit bymenging van iets anders, dat de bederving te wege brengt, als in de Pest, Volk- en Land-ziekten (2), door besmetting in de lucht, of gebruik van bederf-makende spys en drank.

22. De oorzaken, welke de bederving te Oorza- weeg brengen, zyn drie byzondere. 1. Teken. groote of onordentelyke levensbeweging. 2. Het bymengen van bederf aanbrengeude stof. 3. De eigen aart der vochten, wanneer zy door de levensbeweging niet wordt wederhouden. Hierom zyn 'er een groot getal van bykomende oorzaken, welke *Bederving* voortbrengen, gelykerwys hevige Koortzen (3), die

(1) *Corruptio*. (2) *Morbi Endemici, Epidemici*.
 (3) *Febres acuta*.

die veelmalen in een verrotting overgaan: de grooter willige beweging zal niet ligt een bederving te weeg brengen, om dat het niet in onze macht is, deeze beweging zoo lang gaande te houden, tot dat zy de bederving doet ontstaan. Maar in de stuipen en onordentelyke beweging der darmen: ziet men veelmalen binnen korten tydt bedurven vochten voortgebracht, welke daar te vooren niet zyn geweest. Dat uit het gebruiken van bedurven voedzel, en inademen van een besmette lucht wonderlyke Bederving in de vochten wordt voortgebracht, leert de dagelykze ondervinding alteveel. Het gene de meeste verwondering maakt is, hoe dat men zoo veel bedurven vochten kan vergaderen, zonder iets dat bedurven is te gebruiken, om dat men niet denkt dat alle onze vochten van zelfs bederven, wanneer zy niet door de levensbeweging voor het bederf bewaart worden. Daarom heeft men zoo veel malen bederf der vochten in zwakke menschen, om dat de zwakkere Levens beweging niet in staat is de vochten te bewaren voor haar eigen verandering. Deeze eigen verandering is dies te snelder, wanneer door uitwendige warmte en vochtigheit de vochten gekoestert worden. Hier van daan in de vochtige en warme landen en plaatzen veelvuldiger ziekten uit het bederf, dan in koele of drooge plaatzen.

Gevol-
gen.

23. Met de Bedurven vocht is het geheel anders gelegen dan met den Etter en Rauwe vocht; want de Etter is een uitwerking van de natuur, strekkende tot genezing, en de natuur heeft ook de Long, en wel voornamentlyk

lyk de Nieren, door middel van welke zy den Etter van het bloed kan afscheiden en uitwerpen: de Rauwe vocht laat toe, dat die nog weder in een goede, of ten minsten in een onnutte vocht, welke uitgeworpen kan worden, zich laat veranderen door de Levensbeweging, maar de Bedurven vocht wordt nooit verbeterd, en de Levensbeweging kan zich bezwaarlyk van het Bedurvene of Verrotte ontslaan; ik vind ook in ons lichaam geen werktuig geschikt om het verrotte van het goede af te scheiden en uit te werpen; daarom is de ziekte uit bederf ontstaande zo gevaarlyk en zwaar om te geneezen. Het blyft hier noch niet by, want als het bedurvene bewaart wordt, dan wordt het van kwaad tot erger, en allenskens schadelyker, zelfs vergiftig, en maakt door de vermenging met goede vochten alles verdurven en verrot: hier van daan worden alle vochten die geloost worden stinkend, dun, knagende, miskleurig, zich overvloedig loozende zonder eenige verlichting of hope van geneezing, waar uit men ook de voortgang der Bederving leert kennen.

24. Dewyl wy niet in staat zyn het bedurven goed te maken, en wy ook geen werktuig vinden in het lichaam, dat het bedurvene afscheid van het goede, zoo schiet maar alleen in de geneezing over, dat wy middelen gebruiken, welke den voortgang en aangroei verhinderen, en trachten allenskens door gemeene looswegen het bedurvene uit te werpen. Ik bevind in de konst-oefening voornamentlyk twee soorten van deeze Bederving, waar in de eene met hitte en Koorts verzelt is, en de

andere met koude en weinig of geen Koorts. Van de byzondere bederving in de Pest, Land-en Veld-ziekten zal ik hier niet handelen, maar alleen aanwyzen op wat wys en door wat middelen deeze twee zoorten best geneezen worden.

In heete
beder-
ving.

25. In heete en vochtige landen, en in de zomer als het zaizoen wat te vochtig is, krygt men een soort van Koorts, welke lang aanhoudt, zich op ongezette tyden verheft, veel vocht uitwerpt zonder verlichting, door den afgang en zweet: het bloeden en aderlaten schynt in den beginne wat te helpen, maar doet in 't vervolg meer nadeel: wanneer de zieken zich toedekken dan vloejen zy wech van zweet; begeven zy zich in de koude, dan worden zy benauwt, hun eetlust vervalt en zy krygen een afkeer van alle spyzen, vermageren boven maten, en worden zwakker, dan de grootheit van Koorts wel schynt zouw te kunnen voortbrengen: alle deeze tekenen wyzen aan dat 'er een bederving van vochten is, welke te gelyk door haar prikkelende scherpte deeze Koorts verwekt. Dusdanig een Lyder moet in een drooge lucht geplaatst worden, dewyl de vochtige lucht de ongevoelige uitwaassening belet, en de bederving vermeerdert; de lucht moet ook niet zoo koud zyn dat zy deeze doorwaassening belet, en niet zoo warm dat zy de bederving bevordert; het is best veel malen frisse lucht te scheppen, op dat de besmette lucht geen nieuwe bederving maake, de Lyder moet zich onthouden van alles dat van vleesch gemaakt wordt, maar gebruiken dat van meel wordt toebereidt, of uit salade en suring,
met

met weinig vettigheden daar by gemengt: ook gebruiken de spys uit rype tuinvruchten gemaakt, en drinken dit volgende.

℞. *Rosæ Rubræ M. ℥.*
Rad. Acetosæ, Unc. j.
Hord. mundati, Unc. j℥.
Aq. com. Unc. xx.

Verkoe-
 lende
 drank te-
 gen de
 beder-
 ving.

Kook dit te zamen in een toegesloten aarden vat tot dat de Gerst gaar is, giet het dan door een teems en doe daar by wat nat uit een Citroen, of wat Aalbezien Conserf. Byaldien de hitte wat groot is, moet men hier by wat Salpeter (1) mengen, en is de afgang te traag, dan kan men hier by doen wat Tamarinde. Om wat in deeze drank te veranderen, kan men in plaats van Gerst wel haveren gort of beschuit gebruiken. Hier in moet men volharden, tot dat de Koorts en zwakheit geheel verdwenen is, en de bedurven stof door de uitwaassening is weggevoert. Byaldien hier nevens te veel slaaploosheit heerft, is het goed by deeze drank te koken een Slaapbol. Maar vindt men dat de zwakheit grooter wordt dan de Koorts, moet onder deeze drank gemengt worden wat Rynsche Wyn.

Op dusdanig een wyze kan men meermalen in den beginne deeze verrotting, welke men Rotkoorts (2) mag noemen, voorkomen, en haar groot geweld temmen: maar als die een begin gemaakt heeft, gelykerwys in de Westindien, en het bloed, dat in de Poort-ader is, heeft aangestoken, dan is het best hoe eerder hoe beter

B 5

de

(1) *Nitrum.* (2) *Febris putrida.*

deeze bederving door een herhaalde purgatie, uit te dryven en verkoelende dranken te gebruiken. (zie §. 12.) Dat deeze bederving hier begint, leert men uit de pyn in de lenden, benauwtheit ontrent de maag, walging, verval van krachten, droogheid van de huid, weinige en roode pis, met een raffe en zwakke pols. Als deeze stof, in dusdanige heete en vochtige Landen, maar een of twee dagen wordt opgehouden, dan wordt uit de vermeerderde verrotting voort gebragt een stinkende adem, bittere smaak in den mond, braken van groene en bedurven stof, en de tanden en tong worden met een bedurven slym bezet: eindelyk breekt het koude zweet uit, de handen en voeten worden koud en trillen, zy braken een zwarte stof, en geven zwarte rachels op, raken licht aan het bloeden, worden duizelig, raaskallende, krygen stuipen en sterven, hebbende dan veelmalen ontrent de Poort-ader (1) versterving (2) in het Darmscheil (3), met een zwart verrotte vocht en veel lucht in de darmen. Wanneer wy bevinden dat een stinkende verrotte stof door den afgang geloost wordt, dat te dier plaatzen *Chocolaat ziekte* genaamt wordt, is het gevaar grooter, en vereist evenwel dezelfde Purgeer-middelen, om die verrotte stof te loozen door den afgang, waar door zommige nog zullen behouden worden, maar als deeze stof in het lyf wordt gehouden, sterven zy zekerlyk.

Schoon

(1) *Vena Portarum* (2) *Gangrena*. (3) *Mesenterium*.

26. Schoon de naam van Bederving blyft, In koude heeft evenwel de koude Bederving een gantsch ^{beder-} tegenstrydige genezing. Deze ziekte groeit al- ^{ving.} lenskens en wordt erger; de menschen verma- geren over het gantsche lichaam, zonder in den beginne eenige vermaaning van Koorts. Zy zweeten licht, en zyn huiverig en zwakke- lyk: eindelyk voelen zy wel eenige Koorts, maar dat noemen zy sluipkoortsjes, voortgaan- de met vermaagering noemen zy het de Tee- ring (1), maar verwonderen zich, dat zy niet hoesten of fluimen opwerpen. Deze Beder- ving meen ik dat dus voortgebragt word. Eerst hebben deze menschen een zwakker Levens beweging, dan van noden is om de genomene spys te bereiden, en de goede vochten in haar gezonden staat te bewaren; hier uit wordt dan ten deele een rauwe en ten deele een bedur- ven vocht voortgebragt, door de eigen ver- andering in de vochten. Deze zelfde oorzaak aanhoudende maakt dat deze bederving allens- kens grooter wordt, en meerder afwykt van den gezonden staat; en alzoo overgaat tot een dunne bedurven stof, onbekwaam om te voe- den, en bekwaam om gemakkelyk geloofst te- worden. Gebruikt men in dit geval verkoe- lende middelen, de zieke vind tot zyn nadeel verlichting, want de Levensbeweeging hier door vermindert zynde neemt de Bederving uit eigen aart in de vochten toe: gebruikt men verwarmende middelen, waar door de Bedurven vocht wordt voortgedreven, aanstonts krygt de Lyder meerder Koorts, en bevindt zich flim- mer

(1) *Tabes.*

mer: hy zal ook niet dulden zulke middelente gebruiken. Hier staat dan een onervarene verlegen, zich gaarne willende schikken na het genoegen van den Lyder, en die Medicynen vervolgens gebruiken, die hulpe schynen aan te brengen: en by aldien hy dat doet is het einde de dood. Ik heb evenwel veelmaalen deeze bederving welke men Teering noemde op de volgende wys geneezen. Aanstonts laat ik deese menschen gebruiken verwarmende en de verrotting tegenstaande middelen, in zoo weinig quantiteit, dat daar door geen vermeerdering van Koorts gevoelt werde, maar by volharding laat ik de Dosis allenskens vermeerderen, wanneer ik ook ondervind, dat de Lyder dan door driemaal grooter Dosis geen vermaning van Koorts gewaar wordt: als deeze bederving dus ver gebragt kan worden, dan is 'er een groote hoop tot volkomen genezing. Myn oogmerk is door harsagtige middelen de eigen aartige Bederving te beletten, en door wat meerder Levens beweging goede vochten te bereiden. De middelen zyn

Beder-
ving we-
derstaan-
de Pillen.

℞ *Masticis*,
Styracis,
Benzoin. aa. Scrup j.
Myrrhæ Drachm j.
Gum. Galbani Drachm. ij.
Bals. Peruviani. q. s.
M. F. Pilulæ gr. iij.

Laat deeze omwonden worden met poejer van Oranjen schellen. In den beginne gebruikt men hier van maar een te gelyk, vier malen daags; in vervolg twee, dan drie of wel vier teffens, welke in het begin wat veel beweging zouden maken.

27. Het is welwaar dat de natuur om genee-^{In Etter-}zing te bevorderen Etter voort brengt, maar ^{beder-}als deeze te lang wordt bewaart, dan is zy zoo ^{ving.}wel als andere vochten de Bederving onderhevig, en verandert zynde brengt zy een kwaadaartige vocht (1) te voorschyn. Ook is de Etter zoo wel als andere vochten, door bymenging van iets kwaadaartigs, de bedurven verandering onderhevig. Als dit geschiedt, wordt het goed oogmerk verydelt, en de Medicynmeester vindt zich genootzaakt middelen te gebruiken, die deeze verderving als beletten. Hier in is dienstig.

Herb. Scabiosæ,
Agrimonia, aa. m. j.
Rad. Bardanæ,
Symphyti maj. aa. Unc. j.
Aq. com. Unc xvj.
Vini albi. Unc. viij.

Bederf-
 weder-
 staande-
 Drank.

Laat dit in een geslooten ketel gekookt en daarvan eenige reizen daags een bierglaasjen vol warm genoomen worden. Deeze Bederving moet hoe eerder hoe beter geneezen worden, of de zieke zal in een Teering vervallen, met of zonder Long zweering. Nademaal de ondervinding leert, dat de Etter of door Rachelen of door Wateren best geloofst wordt, is het voor alle dingen nodig, nevens de voorgeschreven drank ook eenige pillen of poeijers te gebruiken, welke het Wateren en Rachelen bevorderen.

(1) *Ichor.*

By. Tere-

℞. *Terebintinae. Unc. ℥.*

Kook deeze met wat water daar by gedaan, tot een zachte consistentie van Pillen, doedaar by

Masticis,
Myrrhae,
Succini aa. Drachm. ℥.
Pulv. Rad. Symphyti. q. s.

Maak hier Pillen van, van middelmatige grootte, en met zoethout omwonden; hier van drie malen daags drie of vier te gelyk ingevende. Of.

Poejer.

℞. *Masticis,*
Succini,
Styracis aa. Drachm. ℥.
Pulv. Rad. Symphyti.
Cornu Cervi usti. aa. Drachm. j℥.
M. F. Pulveres. xvij.

Geef hier van drie malen daags een in,

In beder-
 ving van
 onnutte
 vochten.

28. Behalven de gezonde en ziekte verwekkende vochten in ons lichaam, is noch een vocht die wy onnut noemen mogen, zynde die welke door de Levens beweging zelfs in de gezonde staat uit de gezonde vochten wordt voortgebracht, en welke in den gezonden staat door den Afgang, Pis en Ongevoelige uitwaasfeming geloofft wordt, om dat zy om verder te dienen, onnut geworden is. Deeze in het lichaam gehouden, als by Hardlyvigheit, opstopping van de Pis, en belette Ongevoelige uitwaasfeming, verandert allenskens in een kwaadaartige stof, zoo wel als zy stil staat, als wanneerze rondt gevoert wordt: tot haar genezing is niet anders overig, dan die te loozen door haar eigen

eigen werktuig; waarom hier van nooden zyn Purgeer, -Pisdryvende- (1) en Zweet-middelen (2), na dat men weet welke loozing belet geworden is.

- ☞ *Fol. Sennæ Drachm. ij.*
Tamarind. Unc. j.
Sal. Cathartici Anglic.
Sem. Anisi aa. Drachm. j.

Purgeer-
 middel.

Laat dit in vj *Unc.* water getrokken, en de door gegoten vocht op een maal ingegeven werden.

- ☞ *Succini Drachm. j.*
Corn. Cervi usti. Drach. ij.
Ol. Juniperi gt. x.
M. F. Pulveres x.

Pisdry-
 vent mid-
 del.

Laat hier van drie op een dag gebruikt werden.

- ☞ *Theriaca Drach. j.*
Croci,
Antim. Diaphoret. aa. Scrup. ʒ.
Syrup. Papav. alb. q. f.
M. F. Bolus.

Zweet-
 middel.

Om des avonts in te nemen.

IV. H O O F D S T U K.

Van de SCHEURBUIK- (*Scorbutus.*)

29. **G**elykerwys men de boomen en planten Bepaling.
 brengt tot haar geslagten, door de
 onderscheid-merken in de vrugt, en tot haar

ZOOR-

(1) *Diuretica.* (2) *Sudorifera.*

zoorten, door het verschil in de bladen, al-
 schoon men niet weet hoe de natuur hier in
 te werk gaat om dezelve dus of zo te formeer-
 ren: even zo moet men doen in het beschry-
 ven der gebreken, alhoewel wy niet weten
 hoe het levendige lichaam hier in te werk
 gaat om deeze of geene kenmerken voort te
 brengen. De Scheurbuik in zyn geslagt be-
 hoort tot Eigenaartige Bederving, en daarom
 heeft zy veel tekenen eigen aan de Bederving,
 die men daarom niet tot waare tekens van
 Scheurbuik moet opgeven, gelyk door meest
 alle *Practici* geschiedt: maar men moet door
 verschillende kenmerken de Scheurbuik onder-
 scheiden van de overige naast by komende
 ziekten. Wanneer dan iemand heeft een ei-
 gen aartige bederving in de vochten hier voor-
 beschreven, en bekomt bovenmatige Loom-
 heit, voornamentlyk in de Dyen; wanneer
 de Tandten los beginnen te worden en zwart-
 achtig; het Tandtvlees bleek, miskleurig, rot-
 tig, en aangeraakt licht bloedende; de adem
 stinkende; over het lichaam roodachtige blau-
 we of bruine vlakken, zonder uitwendige kneu-
 zing; dan zegt men dat zo een mensch met de
 Scheurbuik geplaagt is.

Onder-
 scheid.

30. Om dat niet alle deeze tekenen gevon-
 den worden in de Eigenaartige Bederving,
 moet men besluiten dat hier nog een byzonde-
 re oorzaak by komt, waar van wy niet anders
 kunnen zeggen, dan dat het een Scheurbuik-
 stof (1) is, welke zich met deeze byzondere
 tekenen kenbaar maakt. Maar als deeze stof

ge

(1) *Materies Scorbutica.*

gevoegt wordt met een heete of koude beder-
ving; of met een verandering in een dunne
of dikke vocht; dan is het niet te verwonde-
ren, dat niet alleen de tekens in de Scheur-
buik verschillen, maar zelfs ook de genezing.
Verder wordt een verschil gevonden in de
minder of meerder Scheurbuik-stof, en na ma-
te dat zy lang geduurt heeft. Hier van daan
is het dat nauwelyks een teken in het leven-
dige lichaam zich opdoet, of het wordt door
de Beschryvers van de Scheurbuik tot een te-
ken van Scheurbuik te borde gebragt, waarin
weinig ervarenen zich grootelyks verlegen vin-
den.

31. Alle oorzaken welke toelaten dat voch-
ten uit haar eigen aart bederven, zyn ook de ^{Oorzaken.}
gemene oorzaken van de Scheurbuik: gelyker-
wys het lang gebruik van spys, welke zwaar
is om te verteeren; het lui en ledig leven, waar
door de vöchten minder als behoort door de
levens beweging bereit worden; langdurige
zwakheit; het wonen op vochtige plaatzen,
waar door de toekrimping der vezelen ver-
zwakt worden. Alle deeze oorzaken te zamen
loopende, maken wel, of laten liever toe,
dat de vöchten bederven, maar veroorzaken
evenwel geen volkomen Scheurbuik, ten zy
men alle eigen bederf Scheurbuik wilde noe-
men. Maar wanneer by deeze oorzaken een
zekere gesteltheit in de Lucht is, welke wy ge-
durig inademen, dan wordt dat byzondere
soort van bederf in ons voortgebracht, welke
wy uit de byzondere tekenen Scheurbuik noe-
men. Wanneer de levens-beweging krachtig
genoeg is om de Eigen-bederving te weder-
staan,

ftaan, dan wordt ook deeze byzondere Scheur-
buik-bederving niet gebooren.

Gevol-
gen.

32. Om dat in de Scheurbuik twee oorza-
ken te zamen loopen, als eigen-bederf der
vochten en byzondere Scheurbuik-ftof, zoo heeft
men ook eerftelyk tweederhande gevolgen te
wachten; want de bederving voortgaande brengt
zyn eigen toevallen voort (zie §. 23.) en de
Scheurbuik-ftof wordt allenskens overvloediger
en fcherper, en verwekt alzoo meerder en
nieuwe toevallen te veel om op te tellen. Ten
anderen vindt men een groot verfchil in de te-
kens en genezing, by aldien de Scheurbuik-
ftof verzelt is met een verdunnende of verdik-
kende Bederving, of met een heete of koude
bederving. (zie §. 25 en 26.)

Gene-
zing.

33. Wanneer men uit de opgegeven eigen
tekenen der Scheurbuik, verzelt met bolle zag-
te en koude zwellinge, diepe en doffe pyn in
de leden, gewaar wordt, dat de Scheurbuik-
ftof onder een verdorven flym vermengt is,
dan is het noodzaaklyk, dat zoo een lichaam
zich allenskens wat meer beweege, dat het
gewreven worde, dat zoo een menfch gaa wo-
nen in een drooger en warmer lucht, en dat
hy gebruike verwarmende en ontbindende
Scheurbuik-Middelen. (1)

Verwar-
mende
en ont-
bindende
Scheur-
buik-mid-
delen.

☞ *Herb. Cochleariæ rec. M. iij.*
Rad. Raphani rustic. Unc. j.
Cort. Aurant. Unc. §.

Laat dit in een toegesloten fles met twee
botteljes witte Fransche wyn getrokken wer-
den,

(1) *Antifcorbutica.*

den, en daar van een reis of driemalen daags een roemertjen vol gebruikt worden. By al dien men deeze versche Medicynen niet kan bekomen, mag men dit volgende gebruiken:

* *Sp. Cochleariæ, Unc. ij.*
Rosmarini, Unc. j.
Ol Cort. Aurantiorum, gt. x.
Tinct. Myrrhæ. Drachm. ij.
M. F. Guttulæ.

Hier van mag men eenige reizen daags ontrent veertig druppen met wat wyn ingeven. Om dat de vochten tot den omloop onbekwaam zyn, is 't in dit geval best met een weinig tefens een begin te maken.

34. By aldien men uit de vermagering des lichaams, het loozen van veel dunne scherpe vocht, en vliegende koude pyn door de leden, gewaar wordt dat de Scheurbuik-stof verzelt is met een dunne en koude verderving, dan moet men wat meer versterkende Scheurbuik-middelen gebruiken, en voorzichtig handelen om niet te grooten loozing te maken.

* *Trifolii aquatici, M. iij.*
Cort. Citri,
Rad. Galangæ minoris aa. Unc. j.

Verster-
kend
Scheur-
buik-mid-
del.

Laat dit getrokken in twee botteljes wyn en daarvan gebruikt worden, in den begin een half kelkjen vol driemalen daags, maar naderhand wat meer.

35. Wanneer men in heete en vochtige zomers, of in heeter landen, bevindt dat de Scheurbuik-tekenen verzelt worden met veel

stank, loozing van veel taje bedurven stoffe, de mond en tanden bezet zyn met veel tajeslym, en het lichaam zeer verzwakt en brandig, dan denkt men dat deeze Scheurbuik-stof vermengt is met een bedurven slym, in welken geval men verkoelende en ontbindende Scheurbuik-middelen moet gebruiken:

Verkoe-
lende en
losma-
kende
Scheur-
buik
midde-
len.

Seri Lactis, Pint. j.
Tamarindorum, Unc. ℥.
Cremoris Tartari, Drachm. j.
M. F. Potio.

Laat dit alle dagen opgedronken worden van den Lyder; maar als het wat veel afgang maakt, dan kan men dit volgende laten drinken:

℞. *Acetosæ rec M. iiij.*
Pomorum Citr. No. ij.

Kook dit te zamen in een aarden vat met ontrent twee botteljes water, en doe by het door gegoten een weinig suiker voor de smaak; laat hier van de Zieke veelmalen daags een glaasjen vol drinken. Als de zwakheit te gelyk wat groot is, dan mag men hier onder wel wat Rhynsche wyn mengen. Men kan ook in dit geval, wanneer men de wey of de versche zuring niet kan bekomen, zich behelpen met de Conserf van Aalbezien, Moerellen, Karffen en diergelyken, onder andere vocht gemengt.

36. Wanneer eindelyk de Scheurbuik-scherpte gemengt is onder een dunne en heete bedurven vocht, dat men uit de inwendige byzynde hitte en Koorts en uit het loozen van heete scherpe vochten gewaar wordt, dan moet

moet men wat meerder t'famentrekkende en verkoelende Scheurbuik-middelen gebruiken :

☛ *Rad. Acetosæ,*
Lapatbi acuti, aa Unc. ij.
Rosarum rubr. M. j.
Cort. Tamarisci, Drachm. ij.

t'Samen-
trekkend
verkoel-
lend
Scheur-
buik-
Middel.

Laat dit in twee botteljes water gekookt werden, en hier van gebruiken een wyn roemertjen vol eenige reizen daags: men moet zorg dragen dat hier door niet al te schielyk de loozing van die dunne vocht werde gestopt: als men bevindt, dat het wat al te veel verkoelt, dan moet hier onder wat roode wyn gemengt worden.

V. H O O F D S T U K.

Van de VERKOUDHEID. (*Coryza.*)

37. **V**ERKOUDHEID wordt gezegd tegen-Bepaling. woordig te zyn, wanneer meer neus-slym dan naar gewoonte ontlast wordt: ook verandert deeze slym van haare natuurlyke geartheid, wordt dun en scherp, somtyds ook wel dik. Doorgaans gaat hier mede verzeld een gevoel van zwaarte van den Neuze, het Hoofd, en het geheele lichaam, en dikwils een klein Koortsje.

38. De stoffe der onzichtbaare uitdamping Oorza- tegengehouden zynde, en naar het vlies van den Neuze gedreeven wordende, schynt de gemelde vogt, in meerdere maate, te doen afgescheiden worden. Hierom zyn alle oorza-

ken welken de onzichtbaare doorwaaseming kunnen beletten , in staat Verkoudheid voort te brengen; voornaamlyk wanneer deeze stoffe , door hitte of fterke beweging des lichaams, reeds fcherp is geworden , en dan door overvallende koude belet wordt uit te dampen. Dit is de reden dat op sommige tyden van het jaar , by verandering van Wind en ontbloottinge van het lichaam , zoo dikwils Verkoudheid ontsta. Waar by gevoegd moet worden een natuurlyke zwakheid in het Snotvlies uit ouderdom ; of inademing van koude lucht, welke gelegenheid geeft dat hier meer vocht vergaderd wordt. Dit kan ook door een misbruik van Niesmiddelen geschieden.

Voor- 39. Hoe dunner , menigvuldiger , heeter en
zegging. langwyliger , de veranderde snot zy en ontlast worde , hoe kwaader. Wanneer dit gebrek in zwang gaat , zonder baarblyklyke verandering van lucht , is het gevaarlyker dan anders. Wanneer het uit een natuurlyke zwakheid ontstaat , is het van een langzaame geneezing.

Gevol- 40. De Gevolgen hier van zyn ; de meer
gen. dan behoorlyke Snot en Slym , verdooft de Reuk , maakt de ademhaling door den Neuze bezwaarlyk , en een gevoel van zwaarte omtrent den wortel van den Neuze en de voorste deelen van het Hoofd , Harthoorendheid , Slaapzugt , en drukkende pyn boven het Hoofd. De stoffe , fcherp geworden zynde , verwekt Niezing , Hoest , een rooden Neus , ontvellinge , roode en traanende Oogen , fomtyds ook een stinkende Neus-zweer (1) Neusprop (2) en

(1) *Ozena.* (2) *Polypus.*

en Hoofdpyn. Wanneer deeze stoffe neerdruipt in de Maag, bederftze de Eetlust en de Verteering der spyzen. En wanneer dezelve zich door het geheele lichaam verspreidt, volgt 'er Koorts, Ongedaantheid, en Bleekheid.

41. De Geneezing moet bestaan in het uit-^{Gene-}dryven der gemelde stoffe naar de Huid, door ^{zing.}middelen welken het uitdampen en zweeten bevorderen. (Hier toe kunnen dienen de Voor-
schriften, in het volgende Hoofdstuk van de Zinkingen ter neergefteld.) Als men plaats-
middelen (1) wil gebruiken, moet men verkiezing maaken van bevochtigende, stompmaakende, verwarmende en rotting tegenstaande, naar het onderscheid van de uitlopende stoffe. Het is dikwils van dienst een Slaapmiddel te geeven, om de rypwording der stoffe te bevorderen.

VI. H O O F D S T U K.

Van de ZINKINGEN. (*Catarrhi.*)

42. **W**anneer een voortgaande pyn, van ^{Bepaling.}'t hoofd meestentydt beginnende, na beneden daalt, op de neus, tanden, keel, borst, long, alwaar zy te gelyk hoesten verwekt: of wanneer deeze wordt verandert in een loozing van een dunne scherpe stof uit de oogen, neus, mond, keel, of andere plaatsen; dan wordt deeze ziekte geoordeelt uit ZINKINGEN voort te komen: zoo dat Zinking-

(1) *Topica.*

kingen verscheiden tekenen kunnen geven, onder de gedaante van pyn en loozing.

Oorzaken.

43. Aan deeze ziekte zyn meest onderhevig zwakke menschen, vrouwen, kinderen, hoog bejaarde personen, die zich heel warm bewaren en evenwel nu en dan genootzaakt zyn zich in de koude lucht te begeven. Deeze ziekte komt meest ontrent de winter, voornamentlyk als na voorgaande warmte een koude lucht volgt, of wanneer iemand, zulks ongewoon, in de tocht zit.

Welke stof de Zinkingen voortbrengh.

44. Als men de oorzaken na gaat, kan men gemakkelyk besluiten, dat de stof der Zinkingen is de opgehouden ongevoelige uitwaassening (1). Door deeze loozing worden tweederhande vochten ontlast: eerstelyk de *onnutte vocht* welke gemaakt wordt door de gedurige Levens-beweging: ten anderen de *bedurven stof* in de ziekten, welke zoo dun is, dat zy hier geloofst kan worden: beide deeze vochten worden in een *algemene waterachtige vocht* (2) gevoert, om zoo geloofst te worden. Deeze onnutte en bedurven vocht laat zich alzoo weinig door andere plaatzen en werktuigen lozen, als de pis door het zweet of afgang kan ontlast worden. Wanneer 'er derhalven oorzaken zyn die deeze uitwaassening beletten, dat gemakkelyk geschied in zwakke menschen, vrouwen en hoog bejaarden, voornamentlyk door de opgegeven verandering in de lucht, en door tocht, dan houden zoodanige Menschen een onnutte, en ook wel een Bedurven vocht in

(1) *Insensibilis Perspiratio.* (2) *Humor aquosus.*

in hun lichaam, welke de stof is van de Zinkingen. (1)

45. De scherpe Zinking-stof rond gevoert In welke vaten de wordende, is zekerlyk onder andere algemene Zinkingen zich vochten van ons lichaam gemengt: maar of ophou- het bloed en verdere vochten daar by gemengt den. deeze Zinking-stof in zig heeft, wanneer uit de Zinkingen pyn en loozingen gemaakt worden, daar aan kan men zeer twyfelen: want het bloed wordt door slagaderen gevoert, welke van binnen alzoowel met een natuurlyke slym bedekt zyn, als de Pis-leiders (2) tegen de scherpte van de Pis: waarom men niet kan denken dat de slagaders door het bloed worden geprikkelt. Ook volgt de loop der Zinkingen niet den natuurlyken loop der slagaderen, maar den loop der Zenuwen. Daarom ben ik van gedachten, dat het vocht, welk wy *Zenuw-zap* (3) noemen, de natuurlyke vocht is waar in de Zinkingstof (4) zich ophoudt.

46. Dewyl deeze ziekte onverstaanbaar zou Beschry- zyn zonder voor-kennisse van dit *Zenuw-zap*, ving van en dat hier uit de volgende ziekten mede veel het ze- licht wordt bygezet, zoo zal ik hier een kleine nuw-zap. beschryving byvoegen. In de Zenuwen zyn twee soorten van vochten. De eene noemt men Geesten (5). Deeze wordt bereid en afgescheiden in de groote en kleine hersenen, en vervolgens door kleine buizen, welke men Zenuw-draaden noemt, gevoert na alle deelen van het lichaam, dienende tot gevoel en be-

(1) *Materies Catarrhalis.* (2) *Ureteres.* (3) *Sucus Nervorum.* (4) *Materies Catarrhosa.* (5) *Spiritus,*

weging. Deeze Zenuw-draden liggen niet bloot verspreit in het lichaam, maar zyn als bondeltjes by een verzamelt en met een bestendig vlies of schede omwonden, tot dat zy komen in dat deel alwaar deeze Geesten hunne werking moeten verrichten. In de holligheid van dit vlies of deeze schede, is een ander vocht, dat wy Zenu-zap noemen, het welk de Zenuw-draden besproeit, en vochtig houdt. Dit Zenu-zap met de Zenuwen komende tot aan de huid, maakt ook een gedeelte van de ongevoelige uitwaassening, dat ik breder in myn Latynsche werken getoont heb, en hier maar kortheits halven heb aangeroert.

De stof
van Zin-
kingen
in het
Zenu-
zap.

47. Gelykerwys alle vochten, wordt ook dit Zenu-zap allengskens onnut, en wordt dan voornamentlyk door de ongevoelige uitwaassening uitgeworpen. Als deeze dan belet wordt door de boven genoemde oorzaken, voornamentlyk wanneer in deeze vocht ook wordt opgehouden een bedurven vocht, dan blyft 'er een scherpe vocht in het lichaam, welke moet geloost worden. Deeze, om dat zy onmiddelyk de Zenu-draden raakt, maakt pyn, en gehouden in de Zenu-schede, moet de pyn noodzakelyk den loop der Zenuwen volgen. Als deeze vocht dan wordt voortgestuwt na het een of ander uitloos-vat, dan heeft men een overvloedige loozing van scherpe Zinkingen. Deeze zaak vereifte wel breedvoeriger verhandeling, maar ons bestek laat het niet toe.

Gevol-
gen.

48. Deeze stof, het zy dat zy uit de onnutte of uit de bedurven stof is voortgebracht, in het lichaam behouden, om dat zy door de levens-beweging niet kan gemaakt worden tot
een

een goed vocht, moet nootzakelyk uitgeworpen worden: want blyvende wordt zy van fcherp allengskens fcherper, en meer afwykende van de gezonde ſtaat: en meer en meer met het goede Zenu-zap vermengt wordende, doet het dit mede bederven. Aldus gefchiedt de vermeerdering van Zinkingen; en veel plaatzen worden aangedaan, die van te vooren noch onaangeraakt bleven.

49. Was het in onze macht de opgehouden Gene-
ſtof der belette uitwaafſeming weder te dryven zing.
na de huid, en zoot te lozen, een hulpmiddel dat
zweet verwekte was genoeg. Maar opgehouden zynde, en zoo met de overige vochten vermengt, beneemt ons de gelegenheit, om deeze ſtof aanſtonds weder uit te dryven. Het beſte dat my bekend is, is het lichaam dan wat meerder te dekken, en een licht doorwaafement middel in te geven, 't welk te gelyk wat ruſt verwekt, gelykerwys *Theriaca Drachm. j.* of

℞ *Syrup Papav. albi Unc. j.*
Croci, Scrup. ſ.
Antimon. Diaphoret. Scrup. j.
M. F. Hauſtus.

Ongevoelige uitwaafſeming bevoorrende Midde-
len.

Laat dit des avonds na bed gaande met wat warme wyn ingenomen worden. of

℞ *Rob. Sambuci Unc. j.*
Croci, Scrup. ſ.
Laudani Liquidi, gt. x.
M. F. Hauſtus.

Dit kan men mede eenige avonden na mal-
kan-

kanderen laten gebruiken, tot dat men gewaar wordt dat al het fcherpe vocht door de ongevoelige uitwaaffeming geloofst is.

Het gebeurt veel malen, dat maar in een of twee takken der Zenuwen deeze zinking-ftof word opgehouden, wanneer men ook plaatsmiddelen (1) mag gebruiken.

Pynftil-
lent mid-
del in de
zinkin-
gen.

℞. *Ol. Terebinthinae. Drachm. ij.*

Sp. Vini. Unc. §.

Sp. Sal. Ammoniaci, extemporanei Drachm. i.

M. F. Fomentum.

Laat hier mede een drie of vier dubbeld doekjen nat gemaakt en op het deel gelegd worden, dat aldaar eenige roodigheid zal maaken en de pyn doen verdryven.

50. Deeze fchielyk bereidde Geest van *Sal Ammoniac* (2) wordt aldus gemaakt. Men neemt afzonderlyk *Sal Ammoniac* en Pot-as, en laat yder in zoo weinig water fmelten als het mogelijk is. Deeze vochten laat men afzonderlyk door een vloeipapier zakken, zoo dat die vochten van alle haare vuiligheid gezuivert zyn, dan giet men van deeze vochten evenveel by mal-kander, wanneer aanftonds een fterke vlu-gge reuk zal opgaan. Deeze gemengde vocht wordt dan *Spiritus Salis Ammoniaci extemporaneus* genaamt, en moet dan in een toegeslooten fles bewaart worden.

(1) *Topica.* (2) *Spiritus Salis Ammoniaci extemporaneus.*

VII. H O O F D S T U K.

V A N D E J I G T. (*Arthritis*)

51. **H**et is zeer nadelig in de Medicynsche Bepaling. wetenschap, ziekten, zeer veel overeenkomende in tekenen, maar in oorzaken en genezing veel van elkanderen verschillende, onder een te vermengen, gelykerwys deezen, Jigt (1), Voeteuvel (2), Vliegende Jigt (3), Pyn der gewrigten (4): want daar door begaat een jong en niet genoeg ervaren konst-oefenaar veele mislagen. Ik zal hier maar alleen de JIG T behandelen, om dat dit werkjen, anders al te groot zouw uitloopen. De Jigt is een pynlyke ziekte, allengskens aangroejende, gemeenlyk in de uitwendige ledematen, meer tusschen de gewrigten als in de gewrigten zelfs pyn verwekkende; uitwendig kan men in de huid geen verandering gewaar worden; als het deel aangeraakt wordt, dan word de pyn niet der maten vermeerdert, gelyk geschied in de Vliegende Jigt en het Voeteuvel, maar het deel vermagert allengskens en word kragteloos; de pyn blyft gemeenlyk lang in een deel, verschiet ook wel van het eene na het andere deel, gaat en komt, maar op ongezette tyden; komt meest weder als de lucht koud en vochtig wordt: zy verwekt zeldzaam de Koorts: doch als zy oud wordt en overvloedig, laat zy de ingewanden mede niet onaangeraakt.

52. De

(1) *Arthritis*. (2) *Podagra*. (3) *Rheumatismus*.
 (4) *Articularum dolor*.

Oorza-
ken.

52. De uitwendige oorzaaken zyn byna de zelfde als die van de zinkingen (1) (§. 43.) Maar deeze brengen allengskens een Jigtige scherpte voort, welke mede schynt te zitten in het zenuw-zap (2) van die zenuwen, welke gaan tot in het vleesch en vliezen, maar zoo zeer niet na de uitloosplaatzen. Het schynt my ook toe, dat het niet alleen is de stof van de ongevoelige uitwaasseming, welke belet is geworden uit te dampen: maar dat in deeze zenuw-vocht een eigenaartige bedurven stof gebooren is, welke zich in de zenuwen van die deelen meest schynt op te houden. Den aart van deeze bedurven stof kan ik niet nader beschryven, dan dat zy zig door de opgegeven tekenen voordoet, en verklaart tegenwoordig te wezen. Hier mede moet men zig vergenoegen, om dat wy in het beschryven van andere scherpe vochten mede niet verder kunnen komen: wy weten immers niet dat het zoo bekende zuur in ons heerscht, dan uit de tekenen hier aan eigen. Daarom is het onnodig hier verder over te zintwisten.

Gevol-
gen.

53. Als de Jigtige scherpte gebooren is, en zyn zitplaats genomen heeft, dan is het wonderlyk na te gaan, dat hier de twee wetten der natuur, namentlyk de meerdere beweging en Ettermaking, niet te hulpe komen. Want de pyn kan lang duuren zonder verheffing van Koorts, en zonder verschyning van Etter. Doch als wy na gaan dat een geprikkelde slagader Koorts verwekt, en dat een wond of splinter in het vleesch Etter op geeft, maar

(1) *Catarrhi.* (2) *Succus Nervorum.*

maar een zenuw door een byzonder fcherpe vocht geprikkelt , altyd geen vermeerderde beweging maakt , zoo als wy gewaar worden in de lang aanhoudende koude pynen ; en dat uit een gekneufde zenuw geen Etter , maar een dunne vocht uitlekt ; dan is het wel nate gaan waarom deeze byzondere Jigt-Scherpte (1) mede niet behoeft meer beweging te maken , of Etter voort te brengen . Doch dit is deeze ftof eigen , dat hoe langer zy blyft , en hoe overvloediger zy wordt , hoe zy ook zwaarder wordt om te geneezen , en gevaarlyker , om dat zy dan ook wel de ingewanden bekruipt en den dood aanbrenge.

54. Tot geneezing van de Jigt heeft men eenigen tydt van nooden : want men moet door langheit van tydt de eigenaartige bederving in het zenu-vocht voor komen , en het bedorvene allenskens door de ongevoelige uitwaaffeming uitdryven , waar toe dit volgende uitmunt :

℞ *Terebinthinae* ,
Saponis Veneti aa. Drachm. ij.
Masticis ,
Styracis aa. Scrup. ij.
Pulv. rad. Galangæ minoris. Drachm. i.
Bals. Peruviani. Scrup. i.
M. F. Pilule gr. iiij.

Pillen tegen de Jigt.

Laat eerft de Terpentyn (2) met de Spaanfche Zeep (3) wat kooken tot dat de massa wat harder geworden is , meng dan de overige poeijers met Balssem Peru daar onder ; als dit nog niet

(1) *Acrimonia Artbritica.* (2) *Therebinthina.*
 (3) *Sapo Venetus.*

niet styf genoeg is, dan moet daar onder zoo veel gebrande Herts Hoorn (1) gemengt worden, als genoeg is om daar pillen van te kunnen maken. Het is zeer voordeelig dat men hier onder mengt eenige druppelen Oly van Sassafras, en deeze pilletjes omwindt met poeijer van Oranje-schellen. Hier van moet den Lyder drie malen daags drie of vier teffens innemen en zeer lang daar by volharden: hy zal vinden dat de pyn allengskens zal verdwynen, en het lichaam sterker worden. Als de pyn geheel genezen is, dan is het best nog wel een half jaar alle morgens drie of vier te gebruiken, omdat de oorzaak, die de eerstemaal de Jigt verwekte, niet kan weggenomen worden, en zal daarom ook lichtelyk van zelfs weder komen.

VIII. H O O F D S T U K.

Van de WINDEN (*Flatus.*)

Bepaling. 55. **W**anneer men ergens in het lichaam gewaar wordt een lichte zwelling met een veerspringende wederstreving, even als of men op een blaas met lucht gevult drukte, dan zegt men daar WIND in te zitten: of als iemand door oprispen, of door loozen van Wind door den endeldarm, veel lucht uitwerpt, dan zegt men deezen met *Winden* gekwelt te zyn: of als men in de buik veel gerommel hoort, dan is dit mede van Winden: menschen die door het vleesch en leden een vliegende pyn gewaar worden, schryven dit mede aan
Win-

(1) *Cornu Cervi.*

Winden toe : zelfs bekomen pyn, na dat iemand in de wind of koude geweest of gewandelt heeft, of in de tocht gezeten heeft, wordt mede op rekening van de Winden gezet.

56. Dewyl veel foorten van ziekten Win-Oorzaken (1) genoemd werden, is het ook te denken dat 'er niet alleen veelderlei foort van oorzaken zyn, welken de Winden voort brengen, maar dat ook de genezing zeer veel verschillende is, en daarom veel mislagen begaan worden door die maar een foort van Winden voorstellen en dietragten te genezen. Om hier in wel te slagen, zal ik afzonderlyk eenige voorname foorten van Winden voorstellen.

57. Allerlei foort van verrotting, gifting Winderia (2) en opbruizing (3) brengt veel lucht voort, gegeuit een stoffe waar in men te vooren geen veel-zwellende lucht (4) gewaar wierd. Maar om dat onze vochten uit haar eigen aart overgaan tot verrotting, zoo moet men denken, dat op die plaats, waar dat men een windig gezwel vindt, (behalven omtrent de borst, alwaar de lucht zelfs wel een winderig gezwel maakt) een vocht of iets anders ligt, dat deeze lucht voortbrengt. Al wat men dierhalven gebruikt om deze zwelling te verminderen, is vruchteloos, zoo lang als men de verrottende vocht (5) niet kan wegnemen, of de voortgang der verrotting stuiten. Is 'er dan een opening, dan moet men door inspuiting de holligheid zuiveren, gebruikende daar toe wat brandewyn en *Mastix* onder een gemengt, en met zoo veel water getempert,

(1) *Flatus*. (2) *Fermentatio*. (3) *Effervescentia*. (4) *Aër elasticus*. (5) *Humor putrescens*.

pert, dat deeze vocht zonder pyn kan verdragen werden. Laat het deel toe geopent te werden, dan snyt men het gezwel open, en handelt als vooren: maar moet het dicht blyven, dan stooft men het met *Mastix* en Brandewyn, in deeze koude Landen, maar in hete Landen is het beter daarop Azyn te leggen.

Lozing
van Winden.

58. Het is verwonderenswaardig te zien in sommige menschen, hoe zy binnen korten tydt zoo veel winden kunnen loozen van boven en van onder, voornamentlyk als zy fruit, of spys van meel gemaakt eten. Deze verwondering spruit uit onkunde van zekere proeven: want die de proeven nagaat, welke genomen zyn om na te vorschen, hoe dat lucht wordt voortgebracht, die zal dit niet alleen gemakkelyk verstaan, maar ook een overeenkomende geneezing kunnen gebruiken. Het is eerstelyk zeker, dat deze Vruchten en Meelspyzen met speekzel gemengt zeer schielyk gisten, en veel lucht uitgeven: als dit mede in de maag geschiedt, dan weet men aanstonds dat de Gifting de oorzaak is; of als dit in menschen geschiedt na het eten van spys uit vleesch gemaakt, dan weet men dat het door verrotting wordt veroorzaakt. Deeze voortbrenging van lucht geschiedt niet in een gezond mensch, om dat de Levensbeweging in de maag en darmen deeze Gifting en verrotting belet. Hier uit leert men derhalven dat deeze menschen een zwakke beweging in de maag en darmen hebben, welke niet in staat is de Gifting en verrotting te beletten. Daarom als zoo iemand gekwelt is met opgeven en loozen van winden, of als hy door winden in de buik wordt opge-
bla-

blazen, is het zeer goed een weinig Brandewyn te neemen, getrokken op Oranje- of Citroenschellen, of eenige andere Speceryen, waar door aanstonds de winden schynente verdwynen, en daarom Windbrekende Middelen genaamt worden, welke alleen de beweging van de Maag en Darmen versterken, en zoo den voortgang van de Gifting beletten. Maar wanneer men bevindt dat de winden voort spruiten uit verrotting in de Maag, dan zal men de Winden doen bedaaren door het gebruiken van Citroensap met Rynsche wyn. Den Lezer moet evenwel niet denken, dat alle deeze winden in de maag en darmen voortgebracht worden door Gifting of Verrotting, zo als door proeven kan bewezen worden; want veele zullen een groote menigte winden loozen, zonder spys te nuttigen. Hier in moet men denken, dat de maag en darmen op een tegennatuurlyke wyze bewogen worden. De onderzinding leert verder in levendige lichamen, dat gelykerwys de natuurlyke Levensbeweging de lucht verslindt, de tegennatuurlyke Levensbeweging lucht doet te voorschyn komen; dat ik hier kortsheits halven niet verder kan verklaren. Wanneer dan iemand onderhevig is aan een tegennatuurlyke beweging van de maag en darmen, gelykerwys de Vrouwen, welke menen met het Moerspel (1) geplaagt te zyn, dan worden in de maag en darmen, zelfs uit gemoets-beweging, veel winden gemaakt en geloofst. Nademaal door speceryen met wat slaapmiddelen vermengt, deeze tegennatuur-

(1) *Passio Hysterica.*

tuurlyke beweging wordt gestilt, daarom zyn de Opiaten in dit geval de beste windbrekende middelen. In dit soort van winden heb ik dit volgende by uitstek nuttig gevonden:

Wind-
brekend
Mixtuur.

R. *Aq. Menthae, Unc. viij.*
Theriace, Drachm. jß.
Tinct. Myrrhae, Drachm. ij.
Ol. Cort. Aurant. gt. v.
Laud. Liquidi, gt. xv.
Sp. Sal. Ammon. extemp. Drachm. j.
Syrup. Papav. alb. Unc. j.
M. F. Mixtura.

Men moet eerst de oly van Oranje (1) met wat Suiker mengen, om dat zy anders in dit drankjen onvermengt blyft. Als men geen *Tinct. Myrrhae* heeft, mag men in plaats gebruiken het poejer van de Myrrhe *Drachm. j.* By aldien dit drankje wat verwarmender moet wezen, kan men daar by mengen *Sp. Carm. Sylvii Drachm. ij.* Hier van laat men om het half of heel uur een lepel vol gebruiken, zoo lang als het noodig is.

Romme-
ling van
Winden.

59. Ik heb nooit slegter redeneering gehoort, en die byna by allen doorgaat, als wegens de Rommeling van Winden in de Buik. By na alle meenen dat de lucht hier zoo een beweging maakt; en denken niet, dat lucht in een besloten plaats afgezondert, gelyk ze in de Maag en Darmen, geen de minste kragt heeft om zich te bewegen. Want al zyn de Maag en Darmen in een Dood lichaam opgevult met lucht, zoo zal daarom geen gerommel gehoort of

(1) *Ol. Cort. Aurantior.*

of beweging bespeurt worden: Maar in een levendig lichaam wordt men dit gerommel gewaar. Daarom is het de tegennatuurlyke beweging in de Maag of Darmen, die de ingeflotene lucht zoo doet bewegen, dat zy, door de ongelyke ploojen van de Darmen gedreven, een gedruis maakt. Deeze zelfde tegennatuurlyke beweging brengt ook lucht voort; daarom is het, als deeze beweging volhardt, dat de menschen de Buikpyn blyven houden, alschoon zy veel Winden loozen: nochtans is meerendeels grooter verlichting in de buikpyn en maagpyn, welke zy *Colyk in de Maag* (1) noemen, wanneer te gelyk Winden geloost worden; eensdeels om dat het een teken is, dat de kramptrekking in de vezelen van de Maag en Darmen zich wel eens loslaat; anderdeels om dat door het loozen van deeze tegennatuurlyk gemaakte lucht, het spannen der deelen wort vermindert. Gelykerwys de voorige soort genezen wordt, zoo wordt ook deeze geneezen. Want als men maar de onnatuurlyke beweging kan bedaren, dan worden de Winden geloost, de pyn bedaart, en de overige lucht wordt wederom door de natuurlyke beweging der ingewanden verteert. Hierom heb ik het *Colyk der Maage en Darmen*, zoo als men het heden noemt, meest geneezen zonder loozen van winden, en zonder purgeermiddel. Maar als ik kon denken uit de tekenen van Ongedaantheit, dat 'er een bedurven vocht was in het gedarmte, die door haar prikkeling Winden en *Colyk* veroorzaakte, en dat ik daarom ge-

noot-

(1) *Colica Stomachica.*

nootzaakt was deeze stof eerst te lozen, dan gebruikte ik dit volgende:

Purgeer-
middel in
het Co-
lyk.

℞. *Fol. Sennæ*, *Drachm. ij.*
Sem. Carui,
Sal. Cathartici Anglicani,
Cort. Aurant. aa. Drachm. j.

Laat dit getrokken worden in *Unc. v.* gemeen water, en by het door gegotene gedaan worden,

Syrup. Papav. Alb. Unc. j.
M. F. Haustus.

Laat dit op eenmaal, warm gemaakt, ingenomen worden,

Berei-
ding van
de Syru-
pus Papa-
veris
albi.

Om dat ik veelmalen de Syroop van Slaapbollen (1) voorschryf, en het best is dat de Leezer die zelf kan maken, heb ik de bereiding hier by gevoegt, eenvoudiger dan die in 't gemeen gemaakt wordt.

Neem twintig Slaapbollen (2) aan stukken gesneden, van de steelen en het zaad gezuivert, laat die een nagt in water weeken, kook dan dit te zamen tot dat de Slaapbollen heel murw zyn, nyp die dan droog uit, en meng by deeze vocht een pond suiker, en kook dit te zamen tot de dikte van een Siroop: dan heeft men in yder ons Siroop een weinig meer kragt dan van een Slaapbol. Onder het koken moet men de schuim afnemen.

Vliegen-
de Win-
den.

60. De gewoone redeneering van de vliegende

(1) *Syrupus Papaveris albi.* (2) *Capita Pa-
paveris.*

gende winden steunt op geen beter gronden dan de voorgaande: want tusschen de vezelen van het vleesch is geen ruimte waar door de Winden kunnen gaan; en in dit deel alwaar men meent dat de Winden doortrekken, vindt men geen een teken van de tegenwoordigheid van veêrende lucht; (1) alleen wordt men de schielyk verplaatste pyn gewaar, dat waarlyk geen teken van lucht is, maar een teken van verplaatzende scherpe vocht. De grootste zwarigheid voor het gemeen om dit te begrypen, bestaat hier in, dat zy niet kunnen verstaan, hoe een vocht zoo schielyk van de eene plaats kan komen tot de andere. Wanneer deeze twyfelaars begrepen, dat de Zenuwdraden, tot het gevoel verordineert, by malkanderen liggen in een schede, en dat als een gevoel-Zenuw in het midden wordt aangedaan, wy dan oordeelen het te voelen in dat deel daar die Zenuw eindigt, zouden zy niet meer verwondert wezen, hoe de pyn zoo schielyk kan verhuizen. Want byaldien men een scherpte heeft in het Zenuwzap, gelyk geleert is voor (§. 46.), welke zich maar weinig verplaatst van den eenen Zenuwdraad tot den anderen, welke naast malkander liggen, maar in verscheiden deelen eindigen, dan schynt deeze pyn zich schielyk ongemeen ver te verplaatzen. Om dat deeze Winden voortkomen uit een Zinking of Jigt-scherpte (1), welker genezing boven geleert is, zal het niet noodig wezen dezelve te herhalen.

61.

(1) *Aër elasticus.* (2) *Acrimonia Arthritica.*

Windes
door het
vatten
van kou-
de.

61. Veele menfchen zyn zoo winderig van aart, dat ze, zoo dra zy maar in de opene lucht, in de tocht of wind geweest hebben, zelfs ook door koude voeten, aanftonts vol winden zyn, niet alleen in de buik, dat zy dan *Colyk* noemen, maar zy gevoelen ook Vliegende winden door het geheele lichaam. Zy maken een begrip dat die uitwendige lucht door het lichaam is ingetrokken en nu rondom zwerft: en op dat zy het vatten van de wind wat zouden vermyden, houden zy een hand of neusdoek voor de mond, op dat de wind daar niet in zou vliegen. Dit wordt mede uit onkunde gebooren: want het gevoel van Winden in het lichaam is niet die buiten-lucht, welke wy ingeademt of door gezwolgen hebben, of door de huid is door geboort, maar om dat deeze koude uitwendige lucht de ongevoelige uitwaaffeming belet, daarom is de ftof, welke voor ons lichaam onnut, en ook fcherp is wanneer zy niet geloofst wordt, de oorzaak van het gevoel van winderige pyn. Deeze ftof van ongevoelige uitwaaffeming, voornamentlyk zynde gehuisveft in het zenuwfap (1), op de zenuwen van het Darmscheil vallende, maakt aldaar Kolyk-pyn en een tegennatuurlyke beweging, welke in de Darmen lucht voortbrengt: deeze door de Zenuwen van de ledematen gevoert maakt een vliegende Jigt. Op wat wys deeze Winden geneezen moeten worden is klaar, want men moet deeze vocht weder brengen na de huid en daar loozen, door middelen boven (§. 49.) opgegeven.

IX.

(1) *Succus Nervorum*, (2) *Arthritis vaga*.

IX. HOOFDSTUK.

VAN DE GEELZUCHT. (*Icterus.*)

62. **H**et is natuurlyk dat de bereide gal uit ^{Bepaling,} de Lever en Galblaas door de Gal-leider (1) gebragt wordt in het begin der dunne darmen, dicht by de Maag. Deeze Gal als zy gezont is heeft een geele kleur; maar bedurven zynde wordt zy in verscheiden kleuren verandert, als in bleek, groen, lootverwig en zwart. Wanneer dan deeze wel of kwaalyk gestelde Gal deezen loop niet kan houden, maar overgaat in de Holader, en zoo met het gantsche bloed vermengt wordt, dan vertoon die kleuren zich in de Huid, het Witte der Oogen, en in de Pis, welke dan zoo geel wordt, dat zy het ingedoopte linnen of papier met een geele kleur verft, welke men daar niet wel kan uitspoelen: in dit geval is de kleur des afgangs, welke geelachtig moest zyn, by na wit of graauw, om dat zy het verwen der Gal nu niet heeft. Deeze veranderde kleur in de huid wordt *Geelzucht* (2) genaamt, welke daarom wel wat kan verscheelen, als de Gal te gelyk bedurven is.

63. Alle oorzaaken die de loozing van de Gal ^{Oorza-}beletten in het twaalfvingerig gedarmte (3), en ^{ken.} de Gal dwingen over te gaan in de Holader, zyn

(1) *Ductus Cholidochus.* (2) *Icterus.* (3) *Intestinum Duodenum.*

zyn oorzaken van Geelzucht. By aldien dit een eenvoudige oorzaak was, dan zouden 'er ook wel byzondere Middelen tot het geneezen der Geelzucht kunnen gevonden worden; maar om dat deeze oorzaken verscheiden zyn, daarom vindt men zoo groot een verschil in de voorzegging en geneezing van de Geelzucht. De voornaamste van deeze zal ik optellen en daarnevens de middelenter genezing opgeven.

Een
steentjen
in de Gal-
leider.

64. By aldien iemand veelmalen en als onvoorziens door de Geelzucht wordt bevangen en dan weder van zelfs geneeft; welke ook vuiligheit van veelerhande kleur afgaat, veelmalen wit, graauw, en slymig; krygende dikwils een benauwtheit ontrent de middel, en wordt dan over het geheele lichaam geel, dan is het te denken dat in deeze persoon een steentje is, dat, de Galleider inwendig verstoppende, den doortogt van de Gal belet: maar als het steentje deeze plaats verliest, en de Gal zyn gewone weg weder kan vloejen, dan bedaart allenskens de Geelzucht. Wanneer zulke menschen geopent wierden, heeft men na de dood deeze steentjes in de Galblaas (1) en Galleider gevonden. Als nu dusdanige door den afgang eenige steentjes loosden, welke in het vuur geworpen brandden, of een geele taje slym, dan zyn zy van de Geelzucht verlost gebleven. Daarom moet men in de genezing van deeze foort van Geelzucht Middelen gebruiken die deeze steentjes ontbinden, en de stof door den afgang loozen.

(1) *Vesicula fellea.*

* *Gum. Galbani*,
Saponis Veneti, aa. *Drachm. ij.*
Sal. Tartari, *Drachm. §.*
Pulv. Rhabarbari, *Drachm. j.*
Elix. prop. Parac. q. s.
M. F. Pilulæ, gr. *iiij.*

Hier van gebruikt men drie of viermalen daags vier te gelyk. Het is ook goed voor deeze menschen Moeskruiden te eeten, en zig te onthouden van alle vettigheid.

65. Zulke menschen als aan stuip trekken-^{Kramp-} de beweging (1) onderhevig zyn, en opsty-^{trekki-} gingen (3), en welke door gemoets bewegin-^{ge flui-} gen te zeer ontroert worden, vervallen meer-^{ting.} malen zeer schielyk in een Geelzucht, wanneer de Galleider door deeze stuip trekking zoo wordt toegetrokken, dat de Gal gedwongen word over te gaan in de Holader. Zoo lang als deeze toeknypping blyft, blyft ook de Geelzucht: maar de toeknypping loslatende dan verdwynt wederom allengskens de Geelzucht; dan namentlyk wanneer wederom al het bloed met Gal bezet door de lever is doorgedaan, en van zyn Gal gezuivert. Hier uit blykt dat de gaande en komende Geelzucht geen vast teken is, dat 'er een steentje in de Galblaas is, gelyk veele meenen. Het blykt ook dat veel middelen worden voorgeschreven, die de Geelzucht geneezen, en waarlyk daar toe niets gedaan hebben. Het blykt ook dat deeze Geelzucht moet geneezen worden door middelen welke de stuip trekking doen bedaren, welke opgegeven zyn (§. 58.). Want als de toekrim-
ping

(1) *Motus Convulsivus.* (2) *Passio Hysterica.*

ping zich loslaat, dan heeft de Gal weder zyn gewone loop, en de Lever zal dan de Gal wel weder van het bloed scheiden. Dit kan men zien uit de verminderde Geele kleur in het aangezigt en in de Pis. Daarom moet men niet denken dat Geele Pis een teken is van geneezing, maar een teken van de grootheid der Geelzucht.

Door
sterk bra-
ken.

66. Ik heb menigmaalen gezien in menschen, dat zy na sterk braken heel schielyk Geel wierden: dat ik aldus begreep: wanneer de Galblaas vol Gal is als de braking begint, dan kan zy zig aanstonts niet ontlasten in 't begin der dunne darmen, nademaal maar weinig te gelyk kan gaan door de Galleider uit de Galblaas na het gedarmte; wanneer onderwylen in het braken de buikspieren sterk worden toegetrokken, voornamentlyk als dan ook te gelyk het twaalfvingerig gedarmte wordt toegetrokken, en zoo den uittogt van de Gal belet, dan wordt de Gal in de Galleider van de Lever sterk geperst en te rug gedreven, na de takken van de Holader in de lever, welke gemeenschap hebben met de Galleider, hier wordt dan de Gal overgebracht, tegen zyn gewone beweging, in het Bloed, en maakt zoo een Geelzucht. Doch deeze is van een korten duur, en vereist geen Medicynen, om dat als eenmaal al het bloed weder door de lever is door gekleinst, dan is deeze Geelzucht genezen; welke natuurlyke genezing gemeenlyk wordt toegeschreven aan de gebruikte Medicynen. Het is hier alleen maar nootzakelyk de overgrootte braking te geneezen, dat onder geleert zal worden, waar door

door men de Geelzucht kan voorkomen.

67. Ik vind een groote verwarring onder Door de de fchryvers, zoo wel Oude als Nieuwe, in Koorts. de voorzegging en genezing, wanneer de Geelzucht in de Koorts komt, en daarom is de voorschryving der Medicynen ook zeer verschillende. Alles hier op te tellen zou voor dit werkje te overvloedig wezen, en zou ook niet wel verstaan kunnen worden door de ongeletterden; daarom zal ik maar twee eenvoudige zaken by brengen. Wanneer iemand een zuivere gedurige koorts heeft, dan gebeurt het wel, dat de tegennatuurlyke beweging van de Koorts, de vierde of zevende dag, een tegennatuurlyke beweging maakt in de Galleiders en zoo de Gal, in de Galblaas vergadert, met een tegennatuurlyke beweging door de Galleiders van de Lever dryft na het bloed. Als deeze beweging wordt voortgebracht, uit hoofde van bereiding van de Koortsstof: dan is deeze Geelzucht een goed teken, en dan volgen ook loozingen, die de Koorts doen vermindern: maar geschied deeze beweging van Koorts tot een uitgang ten kwaden, dat men haast gewaar wordt uit het verval van krachten, en vermeerdering van Koorts, dan is deeze Geelzucht mede onder de kwade tekenen te tellen. Deze bykomende Geelzucht brengt geen verandering in de Medicynen voort; het is in dit geval alleen genoeg de geneezing naar de Koorts te schikken. Maar by aldien de Geelzucht in Koorts wordt gebooren, om dat de voornaamste beweging van de Koorts op de Lever valt, dezelve ontstekende als of het een Lever-ont-

ste-

steking (1) was, dan moet men met Aderlaten en met verkoelende purgeermiddelen (op § 12. voorgeschreven,) deeze meerder beweging zoeken te bedaren. Als men deeze te boven kan komen door deeze middelen, en het drinken van een verkoelende drank (op § 12 voorgeschreven) dan zal de Geelzucht van zelfs verdwynen.

Door verharding en verstopping van de lever.

68. De slijmste soorten van Geelzucht komen uit een verharding en verstopping van de Lever, welke te gelyk de doortogt van de Gal na de darmen belet: want deeze kan men niet genezen zonder dat men eerst deeze verstopping los gemaakt, en zoo de vrye doortogt bezorgt heeft; het welke niet gemakkelijk kan geschieden. Men kent deeze soort van Geelzucht uit de zwelling en hardheid in den bovenbuik (2) onder de korte ribben, voornamentlyk aan de rechter zyde, alwaar de Lever gelegen is. Men moet evenwel denken, dat niet alle verstoppingen van de Lever een Geelzucht voortbrengen, maar alleen die, welke te gelyk den Doortogt van de Gal belet. Om dat deeze verharding en verstopping van langen duur zyn, en daarom ook de Gal lang wordt opgehouden, wordt de Gal allengskens meer bedurven, gelyk alle stilstaande vochten, en maakt allengskens zwaarder geelzucht, welke ten laatsten ook tot zwartheit overgaat. Al wat men hier werkt op het loozen van de Gal is te vergeefs; en hoe meer geverfde Pis men krygt hoe het slijmmer is, om dat de Nieren geen werktuigen zyn die de Gal van het bloed kun-

(1) *Hepatitis.* (2) *Hypochondrium.*

kunnen scheiden, dat alleen het werk van de Lever is. Daarom moet men alle kracht inspannen om de verstopping van de Lever los te maaken door de bekwame middelen, die ik hier alle niet kan opgeven om dat 'er verscheiden soorten zyn; maar zal de gemeenste, uit een taje slym meest oorspronkelyk, hier afhandelen, en daar na de middelen schikken; de andere middelen moet men by andere schryvers zoeken, die afzonderlyk handelen over de verstopping van de Lever.

- ℞. *Rad. Bryoniae Unc. i.*
- Absinthii M. ij.*
- Flor. Sambuci M. i.*
- Far. Fœnugræci. Unc. ij.*

Ontbin-
dende
Stoving.

Laat dit met half water en wyn tot een papjen gekookt, en warm gelegd worden, tweemaal daags, op de plaats van de lever, welke men yder reis dan een weinig moet wryven met wat Terpentyn Oli (1).

- ℞. *Aloes, Drachm. ʒ.*
- Myrrhæ Drachm. ij.*
- Sal. Tartari,*
- Masticis aa. Scrup. i.*
- M. F. Pulveres XII.*

Ontbin-
dend
Poejer.

Laat hier van twee of drie malen daags een ingegeven worden.

- ℞. *Empl. de Mucilagibus*
- de Sapone aa. Unc. i.*

Ontbin-
dende
Pleister.

Laat dit te zamen vermengt op leder gesmeert

WOR-

(1) *Ol. Terebintinae.*

worden tot een pleister, en dan daar overstryken Balssem Peru (1) zo veel als genoeg is om deeze zalf wat te kunnen dekken. Dit gebruikt men als men niet wel een stoving gebruiken kan; en, als men beide zalven niet kan bekomen, neemt men een van beiden.

X. HOOFDSTUK.

VAN DE ZWARTE GALZIEKTE.

Bepaling. 69. **A**lschoon ZWARTE GALZIEKTE (2) eigentlyk beduit die soort van ziekte, welke voortkomt uit een bedurven gal, hebbende een zwarte kleur aangenomen; zoo wordt evenwel een Droefgeestigheid zonder uitwendige oorzaak, en ook eenige dwaling in het verstandt gepaart met droefgeestigheid, zwarte Galziekte genaamt: en in deze dagen wordt deeze Ziekte met een algemeene naam *Hypochonder* gedoopt, welke eigentlyk Bovenbuiks ziekte zou moeten genaamt worden. Het schynt my toe dat de bedurve zwarte gal, meest voortbrengende een Droefgeestigheid, met een lichte afwyking in het verstandt, zyn naam heeft behouden uit deze veranderde gemoets-gestalte: en om dat deeze Zwarte Gal haar meeste toevallen en tekenen geeft ontrent de *Hypochondria* (onder de kraakbeenen der korte ribben) zoo wordt wederom deeze veranderde gemoets-gestalte *Hypochonder* genaamt. Dit brengt een groote verwarring in de geneezing: want ik heb menigmalen bevonden dat deeze veranderde gemoetsgestalte, welke men *Hypochon-*

(1) *Bals. Peruvianum.* (2) *Melancholia.*

pochonder noemt, geen de minste tekenen van Zwarte Gal by zich had, en daarom door de gewone wys van genezing in de Zwarte Gal, verergerde. Daarom zal ik hier twederlei soort van ziekten, welke zy *Hypochonder* noemen, beschryven. In beiden heerft eenige mymering, meest zonder Koorts, en daarmede is voornamentlyk eenige droefgeestigheid gepaart.

70. Tot het wel redeneeren in een mensch, ^{Oorzaken.} wordt niet alleen vereist, dat de herffenen (1) ^{ken.} wel gestelt zyn, maar ook dat de doorvloeyende Geesten hunne behoorlyke hoedanigheid hebben: want als die door het gebruik van wyn, alderhande gegifte dranken, of door andere middelen in haar hoedanigheid verandert zyn geworden, ondervindt men wel wat onderscheid 'er is tusschen een dronken en nuchteren mensch. Even eens gaat het ook met de Zwarte Gal (2); want als die mede na de herffenen gevoert wordt, dan heeft men mede die droefgeestige hartstogtelyke beweging, eigen aan deeze vocht. Doch deeze is het niet alleen welke dit doet; ik vind ook een bedurven vocht in zwakke lichamen, zonder het minste teken van zwarte gal, welke deeze ziekte veroorzaakt, en jaaren kan duuren. By aldien deeze twee soorten even eens moesten geneezen worden, zou ik het de moeite niet waardig achten, om ze te onderscheiden. Maar het onderscheid in de geneezing maakt deeze oplettendheit nootzakelyk.

71. De oorzaken, welke de zwarte gal voort- ^{Geneezing} brengen, hier op te geven, zou te langwylig ^{uit de} zyn, ^{zwarte} gal.

(1) *Cerebrum.* (2) *Melancholia.*

zyn, het zal genoeg wezen aante merken, dat de zwarte gal zich ophoudt ontrent de Bovenbuik (1) in de Poort-ader (2), en daarom hier ontrent zwaarte, benauwtheit, koude, en veel andere toevallen voortbrengt; als dit lang genoeg geduurt heeft, en deeze zwarte gal allengskens begint over te gaan in de Hol-ader (3) en zoo na de Heffenen, dan begint het verftand te waggelen, en de Lyder wordt droefgeestig zoekende eenzaame plaatzen. Veel malen ziet men dan ook een bruiner kleur in de huid dan na gewoonte. Dit zoo zynde, meenen velen dat 'er een Ader gelaten moet worden, om de gemoets beweging te stillen. Maar ik heb tot myn leetwezen gezien, dat de Lyders daar door altydt erger geworden zyn, om dat daar door de zwarte bedurven gal gelegenheit gegeven wordt, om in meerder hoeveelheit uit de Poort-ader in de Hol-ader te kunnen overgaan. Het beste middel is, te bezorgen dat deeze zwarte gal geloofst werde door den Afgang, om dat de darm-scheil aderen (4) deeze zwarte gal uit de poort-ader in de darmen kunnen loozen. Men moet in dit geval zorg dragen, dat eenige dagen na den anderen meerder dan na gewoonte afgang worde gemaakt, om zoo allengskens deeze zwarte gal te loozen. Wanneer men het kan bekomen, gebruik ik zoet wei met wat Engels purgeer-zout, eenige dagen achter een; by aldien dit niet genoeg afgang maakt, laat ik daar wat zenebladen by trekken; en als wat meer verkoeling teffens noodig is, doe ik daar by
 wat

(1) *Hypochondria*. (2) *Vena Portarum*. (3) *Vena Cava*. (4) *Venæ Meseraicæ*.

wat Tamarinden. Als de wei ontbreekt, mag men dun garfte water met de zelfde middelen gebruiken.

72. Ik heb meermalen na langdurige ziek-^{Genee-}ten, zwakheden, en groote loozingen van ^{zing uit} bloed, en na het kraamen in vrouwen, een ^{bedurven} droefgeestigheid gevonden met een verdooling ^{vocht.} in het verstand; welke ik op geene andere wyze heb weten te verklaren, dan dat de vochten, in die zwakheden en gebrek van bloed en vochten, door een eigenaartige bederving van den natuurlyken staat waren afgeweken, en de geesten hier van afgescheiden deeze verbystering in het verstand voortbrachten. De uitkomst in de geneezing heeft my dit ook bevestigd; want ik heb gezien dat door laten en purgeeren deeze ziekte verergert geworden is: maar als ik aanhield de genezing, voor in de eigenaartige bederving geleert, te onderhouden, dat deeze menschen dan volkomen geneezen zyn geworden. Om dat deeze eigenaartige bederving niet dan zeer langzaam kan geneezen worden, daarom moet men zich geen spoedige genezing in dit soort van *Hypochonder* voorstellen.

XI. H O O F D S T U K.

VAN DE BENAUTHEIT. (*Anxietas.*)

73. **D**e BENAUTHEIT betekent een ziekte ^{Bepaling.} van de ziel, waar toe wy hier niet bepaalt zyn; of beduidt een ziekte van het lichaam, welke wy hier zullen verhandelen. Het is bezwaarlyk te beschryven wat eigentlyk een

zieke gevoelt, wanneer hy zegt *Benaut* te zyn; doch dit is gemeen met pyn, jeukte, en het overige gevoel. Alleen is maar aan te merken, dat een zieke iets onaangenaams gevoelt, waar door hy zyn lichaam als in gedurige beweging omwentelt en beweegt, om zich van dat lastige te ontdoen: waarom ook de ongedurigheid als een vast teken van Benauthheit wordt aangenomen.

Waar benauthheit gevoelt wordt.

74. Het is met de benauthheit anders gelegen dan met de pyn, welke gevoelt wordt in alle leden en delen van het lichaam: want de Benauthheit wordt men alleen gewaar in de Ingewanden, nooit in het vleesch of uiterlyke leden. Daarom moet tot het voelen van Benauthheit een ander deel beledigt worden dan tot het voelen van pyn. Ik bevind dat deelen, welke behalven de algemene Levens-beweging, noch een andere byzondere beweging hebben, door benauthheit worden aangedaan, gelykerwys de Long, de Maag, de Lyf-Moeder. Waarom het te denken is, dat als de byzondere werking van die deelen wederhouden wordt, dan ook in ons een gevoel van Benauthheit wordt voortgebracht.

Oorzaken.

75. Alle de oorzaken van Benauthheit op te tellen zou te lang vallen. Wy bevinden dat alle oorzaken van Pyn, in onze GEZUIVERDE HEELKONST beschreven, Benauthheit voortbrengen, wanneer zy verplaatst worden na de ingewanden.

Genezing.

76. Wanneer dan iemand pyn gehadt heeft in de uitwendige Leden, en die verdwynt; of dat 'er lozing in de huid geweest heeft de welke na binnen geslagen is; dan moet men die stof

stof weder na buiten dryven door een Zweetmiddel (zie § 49). Wordt de Benauthheit veroorzaakt uit de overvloedige bedurven stof of gal in de maag (zie § 20), dan moet men die loozen door een braakmiddel op de zelfde plaats beschreven. Komt de Benauthheit door een overgrootte beweging in hevige koortfen (zie § 12.), dan moet men wel eens aderlaten, en verkoelende middelen gebruiken.

XII. H O O F D S T U K.

VAN DE LAMMIGHEIT. (*Paralysis*)

77. **W**anneer men in een of meerder Trek-Bepalingkers (1), waarmede men de beweging (2) oefent, de macht verliest om de zelve te kunnen bewegen, latende nochtans deeze Trekkers toe dat zy van een uitwendige oorzaak kunnen gerekt en gebogen worden: dan noemt men deeze ziekte een LAMMIGHEIT. Het gebeurt ook wel dat in dat deel te gelyk het gevoel vermindert wordt: maar by aldien in dat deel te gelyk de Levensbeweging (3) ophoudt, dan versterft dat deel, en wordt alsdan niet tot de Lammigheid gebragt.

78. Nademaal de invloed der geesten (4), Oorzaak door de Zenuw-draden (5) vloejende in den ^{ken.} Trekker, de oorzaak is van het bewegen van zoodanigen Trekker, daarom zyn alle oorzaken, welke tusschen de hersfenen en die
Trek-

(1) *Musculi* (2) *Motus Animalis*. (3) *Motus Vitalis*. (4) *Spiritus*. (5) *Fibræ Nervorum*.

Trekker den invloed van Geesten kunnen wederhouden, de oorzaak van deeze Lammigheid. Deeze oorzaken kunnen veelvuldig wezen, want die kunnen schuilen eerstelyk in den aart der Geesten zelf, als wanneer die onbekwaam gemaakt geworden zyn, zoo als misschien geschied door het misbruik van Kwik-zilver, en door de ingeademde lucht in de Mynen. Ten anderen in de Zenuw-draden zelve, zoodanig van buiten gedrukt, of door het opgehoopte zenuw-zap (1), of door de toekrimping, of uitwendige uitdrukking van de Zenuw-scheeden (2), dat geen genoegzame geesten door deeze Zenuw-draden na deeze Trekkers kunnen vloejen. Misschien is ook de zwakker Levens-beweging in de zenuw-scheeden mede de oorzaak van de Lammigheid, nademaal de aandrang van het bloed in de hersenen, op het begin der zenuw-draden, niet genoegzaam is, om de Geesten door zulke nauwe buizen, als de zenuw-draden, tot ver afgelegen deelen te brengen, zonder geholpen te worden door de Levens-beweging in de zenuw-scheeden.

Onder-
scheid.

79. Dewyl veel soorten van Trekkers in ons zyn, zoo heeft men ook veel soorten van Lammigheid, welke nochtans alle van de zelfde oorzaaken kunnen voortgebracht worden, en waarin maar alleen het onderscheid van de plaats-middelen moet in acht genomen worden, dat men die gebruike op die plaats alwaar de zenuw gelegen is, welke na den verlamden Trekker gaat; want deze op den verlamden Trekker of Lid te leggen is vruchteloos, vermits

(1) *Succus Nervorum.* (5) *Involucra Nervorum.*

smits de oorzaak hooger in de zenuw te zoeken is. Het onderscheid is van meer belang, dat men nagaat of de Lammigheid valt in Trekkers van de willige beweging, of in de Levens-beweging, of in de byzondere Beweging (1). Neem eens dat het hart den invloed van geesten verliest en dus Lam wordt, dan staat by gevolg de omloop des bloeds stil, en zulk een mensch is schielyk dood. Maar als de Lammigheid komt in de byzondere beweging van de Long, dan noemt men het een Engborstigheid: geschiedt dit in de maag of darmen, dan blyft alles daar opgehoopt, en deeze delen kunnen zig niet ontlasten, waarom men meent dat hier een verstopping zit. Deeze zaak is te wydluftig om alhier afgehandelt te kunnen worden: maar ik geef alleen aan de hand, hoe wy met de zelfde soort van middelen tegen de Lammigheid, ook veele andere gebreken kunnen genezen.

80. De kortheit van dit Werkje laat niet toe Gene- alle de genezingen, volgens de oorzaken, na ^{zing.} te gaan, gelyk door my gedaan is in myn *Compendium Medicinæ*, daarom zal ik maar de meest voorkomende beschryven. Deeze schynt my toe, te wezen een zwakker levens-beweging in de zenuw-scheeden, dan van noden is om de geesten voort te dryven tot aan de Trekkers, gepaart met een ophooping van zenuw-vocht, voornamentlyk in de zenuw-knoopen (2), alwaar die door deeze zwakker beweging te zamen stolt, en een gedaante van slym aanneemt, welke de zenuw-draden in deeze knoop gelegen

nog

(1) *Motus particularis.* (2) *Ganglia.*

nog meer drukt. Om nu deeze Lammigheid te genezen, ziet men van zelfs wel dat 'er moeten gebruikt worden eerstelyk zenuw-middelen (1); ten anderen prikkelende (2) welke de natuurwet te hulpe nemen, namentlyk, dat alle levendige deelen door prikkeling zich meer be-roeren: eindelyk ontbindende (3) middelen, die het op een gepakte zenuw-zap vloeibaarder maken. Daarom zal men door de volgende te gebruiken veel voordeel behalen:

Smeering
tegen de
Lammig-
heit.

• *Ol. Laurini Unc. i §.*
Terebinthinæ Unc. §.
Bals. Peruviani,
Sp. Salis Ammoniaci a. Drachm. ij.
M. F. Linimentum.

Hier mede moet men twee of drie malen daags de zenuw-knoop wryven, waar uit men, volgens de kennisse der Ontleedkunde, oordeelt dat de Lamme Trekkers haar zenuwen hebben. In 't gemeen, als een Arm 'lam is, strykt men den ruggegraat tusschen de schouderbladen; als een Been lam is, dan op den ruggegraat omtrent de Lendenen.

In Oostindien is zeer gemeen een soort van Lammigheid of liever machteloosheit, welke daar genoemt wordt *Beriberi*, meest veroorzaakt door het zenuw-zap, voornamentlyk in de zenuw-knoopen, dat van te vooren door de hitte der lucht, of door het veel drinken van sterke dranken, zeer vloeibaar gemaakt was, daar na door de koude lucht, gelyk geschied in het slapen onder den bloo-

ten

(1) *Nervina.* (2) *Stimulantia.* (3) *Resolventia.*

ten hemel of op koude ſteenen , is geſtolt geworden, en daar blyft zitten , en zoo eenigzins de zenuw-draden drukt, welke de geeſten moeten doorlaten tot de beweging: waarom deeze menſchen weinig macht en beſtier hebben om hunne leden te bewegen. En om dat die geſtolde vocht daar lang kan blyven zitten zonder bederving, gebeurt het wel, dat zy met deeze ziekte lange jaren, zelfs hier in het Vaderland, beladen blyven. De genezing verſchilt niet van de voorgaande, dan alleen dat men ondervonden heeft, dat men onder de ſmeeringen wel wat meerder Specery-olyen moet mengen, om door derzelve verwarmende en prikkelende kracht het geſtolde en ſtilſtaande zenuw-zap vloeibaar te maken.

XIII. H O O F D S T U K.

VAN DE WATERZUCHT. (*Hydrops*)

81. **W**anneer in de natuurlyke hollighe-Bepaling: den van ons lichaam, in plaatze van damp, of in de vette zak (1) in plaats van vet, een waterachtige of ſlymige vocht wordt vergadert; of by aldien in de kleine watervaten zoo een overvloed van waterige of ſlymige ſtof wordt gevonden, dat daar door dat deel of die deelen zwellen, wordt deeze ziekte WATERZUCHT genaamt. Dit gebeurt over het geheele lichaam of in een byzonder deel, waaruit dan tot bezwaring van het geheugen veel namen

(1) *Membrana Adiposa.*

namen worden gemaakt, welke veelmalen noch met het deel, noch met de ziekte overeenkomen.

Oorzaken.

82. In myn *Compendium* heb ik veelderlei oorzaken van deeze ziekte opgegeven, te veel om hier te herhalen: ik zal hier de meest voorkomende, met deszelfs genezing, alleen maar voorstellen.

Belette terugvloeijing.

83. Alle proeven leeren, dat als een ader of watervoerend vat van buiten gedrukt wordt, dat deel, 't welk zich door deeze vaten moest ontlasten, opzwellt en met water als schynt vervult te worden: dit onderscheid vindt men, dat als een ader gedrukt is, dat dan het deel, onder deeze gedrukte plaats, blauwer van kleur is, en dat de blauwe aderen zich als geborstene aderen vertoonen in dat deel: maar als het wattervat geprangt is, dan is dat deel bleek en als alleen met water opgevult. Deeze soort van zwelling vindt men veel in de beenen der zwangere vrouwen, en in menschen, die een verhart ingewand hebben, dat de Aderen of Watervaten drukt. Als men derhalven een verhart ingewand of klier ontdekt, moet men alleen de genezing richten na die wys welke in de verharding gebruikt wordt: om dat hier in alle Waterloozingen vruchteloos worden ondernomen.

Belette opflorping.

84. In alle onze holligheden is natuurlyk eenige damp of dauw, zynde een verdunde waterige vochtigheit, welke daar gedurig gebracht wordt door de uiteinden der slagaderen, en misschien ook der zenuwen. Deze word in de gezonde staat geduurig weder wechgevoert door

door de opflorpemde vaatjes (1) na de water-
 vaten (2) en bloed - aderen. Wanneer deeze
 opflorpemde vaatjes haar natuurlyke beweging
 verliezen, of dat de opteflorpene vocht te dik
 is, dan blyft de uitwafemende vocht daar
 staan, en wordt opgehoopt tot een waterzucht
 van dat deel. Weinigen denken hier aan de
 verlooren kracht om op te florpen, menende
 dat de deelen altyd verftopt zyn; maar het is
 zeker, dat de aandrang van het bloed in de slag-
 aderen geen macht heeft om de uitgestorte
 dauw of vocht in de mondtjes der opflorpemde
 vaatjes in te dringen, waarom dit in de ge-
 zonde staat verricht moet worden, door de
 beweging in deze vaatjes zelfs. Deeze bewe-
 ging verlooren zynde, is het nootzaakelyk, dat
 de vocht in de holligheden wordt opgehoopt.
 By aldien alle prikkelende middelen (3), zon-
 der onderscheid, zoo wel de beweging der
 Aderen en haarer opflorpemde mondtjes ver-
 meerderden, als wy ondervinden dat die zelve
 de beweging vermeerderen in de slagaderen,
 zou men tot genezing van de waterzucht by
 na niet anders noodig hebben dan prijke-
 lende middelen: maar dit gaat niet altyd ze-
 ker: daarom moet men zoodanige middelen
 gebruiken als de ondervinding leert, dat
 de beweging van de Aderen meerder bevor-
 deren. By aldien het waterzuchtige deel
 toelaat een papje daar op te leggen, kan men
 het volgende gebruiken:

(1) *Vasa resorbentia.* (2) *Vasa Lymphatica.*
 (3) *Stimulantia.*

Verdry-
vent pap-
je.

℞. *Herb. Menthæ.*
Absinthii aa. M. i.
Flor. Rosar. rubr. Pug. ij.
Cinnamomi,
Masticis aa. Drachm. i.

Maak hier van met kruim van brood en roode wyn een papje, dat men daar warm op moet houden en twemalen daags vernieuwen. Anderzins mag men dit volgende poejer daar op leggen:

Verdry-
ventpoe-
jer.

℞. *Masticis, Drachm. ij.*
Colophonice. Unc. ℥.
Cretæ albæ, Unc. ij.
Pulv. Rosarum rubr. Unc. ℥.
M. F. Pulvis externus.

Men moet hier van zoo veel nemen als noodig is, en op een warm droog doekjen gestroot daar op leggen, en ten minsten tweemalen daags vernieuwen. Moet dit op een groot deel gelegd worden, dan mag men dit onder wat zemelen mengen, en zoo met een zakjen daar op leggen.

By aldien men inwendige middelen moet gebruiken, is het best dat die te gelyk waterlozende en versterkende zyn.

Verster-
kende en
waterlo-
zende
Wyn.

℞. *Rad. Caryophyllatæ. Unc. i.*
Galangæ minoris. Unc. ℥.
Bacc. Juniperi. Unc. i.
Sem. Levistici. Unc. ℥.
Herb. Menthæ. M. ij.

Laat dit getrokken worden in anderhalf bot-
tel-

telje roode wyn, en dan daar van gebruikt een klein roemertjen vol, vier malen daags.

85. Nademaal het Hart niet alleen de oor- Vermin-
zaak is dat het bloed door alle deelen van het derde be-
lichaam gevoert wordt, maar deeze voorstu- weging
wing mede wordt geholpen door de Levens- in de Ade-
beweging in de slagaderen, zoo is ook de we- ren.
derkeering van 't bloed en overige vochten
niet alleen toe te schryven aan de beweging
van 't hart, en de slagaderen, maar ook ten
deele aan de aderen. Wanneer dan deeze we-
deromvoerende kracht in de Aderen te zwak
is, worden de vochten voornamentlyk op ge-
hoopt in de fyne takken der aderen en water-
vaten, die zich in deeze aderen loozen, op
de wyze als of in het voorgezegde de Ader
eenigzins gedrukt waar geweest. Door dee-
ze zwakheit van beweging in de aderen kan
in een deel, en ook wel over het geheele lic-
haam, een waterzuchtige zwelling gebooren
worden, welke men niet ten regte kan genee-
zen, zonder aan de Aderen meerder bewe-
ging gegeven te hebben. Wanneer niet al te
grooten overvloed van waterige stoffe is ver-
gadert, mag men de geneezing beginnen met
de voor gezegde medicynen (§ 84.) latende den
Lyder veelmalen daags wat Pypkaneel kauwen,
het lichaam veel bewegen en wryven, om dat
hier door de beweging der Aderen ongemeen
bevordert wordt: nademaal zy van binnen met
klapvliezen voorzien zyn, die het eens voor-
by gegane bloed of vocht niet te rug laten
vloejen. En op dat men dit nog meer zou
bevorderen, is het goed de wryving te doen
met

met wolle lappen, berookt door de *Mastix*, *Olibanum*, *Styrax* of iets diergelyks, op een glommen kooltjen gestrooit.

Gene-
zing in te
grote fly-
merig-
heit.

86. In al onze gezonde vochten is een aart om t'zamen te runnen, als zy te weinig bewogen worden. Ook heeft men een natuurlyke flym die alle wegen bedekt, over welke, en door welke een algemeene beweging of vloed moet geschieden. Wanneer derhalven de goede vogten te weinig bewogen worden, of dat 'er een overvloed van deeze Natuurlyke flym wordt voortgebracht, heeft men een flymige waterzucht, welke men niet kan verdryven, ten zy men alvorens verdunnende middelen gebruike, welke deeze flym vloeibaar maaken.

* *Herb. Absinthii*, *M.* ij.
Centaurii min. *M.* i.
Bacc. Juniperi, *Unc.* i.
Sal. Tartari, *Drachm.* ij.

Laat dit getrokken worden in anderhalve bottelje wyn, en dan daar van genomen vier malen daags een wyn roemertjen vol.

In te
grooten
over-
vloed
van wa-
terstoffe.

87. Als men op deeze wyze de vochten verdunt heeft, en dan de Waterzucht niet te gelyk verdwynt, is het een teken dat 'er zoo veel waterige vocht in het lichaam is, dat de levens-beweging die niet kan uitdryven. Hier toe vindt men veel middelen (zie § 15.) welke dienstig zyn als de maag vol flym is, of als de lyder gemakkelyk braakt; anders maken zy te veel werking, en laten ook veel zwakheit na.

Ten anderen Purgeermiddelen. Als,

- * *Gum Galbani*, *Drachm.* i. Purgeer-
Scammonei, pillen.
Resinæ Jalapæ, *aa.* *Drachm.* ʒ .
Sal. Tartari, *Scrup.* i.
Ol. Carui. *Gtt.* v.
M. F. Pilule. *Gr.* iij.

Laat hier van drie teffens ingenomen werden, drie malen daags, de gift zoo veel verminderende of vermeerderende, dat de Lyder daar van drie malen daags afgang heeft; waar in men moet volharden tot dat het overtollig water geloofd is; ten zy de krachten van den Lyder te zeer vervielen, wanneer men tusschen beide eenige versterkende middelen moet gebruiken: of liever wat versterkende en purgeermiddelen te gelyk voorschryven. Als

- * *Rad. Angelicæ*, Purgeer
Caryophyllatæ, *aa.* *Unc.* j. drank.
Herb. Menthæ, *M.* ij.
Fol. Sennæ, *Unc.* ʒ .
Sal. Tartari, *Drachm.* ij.

Laat dit in een bottelje wyn getrokken worden, en dan daar van gebruiken drie malen daags een roemertjen vol, of zoo veel dat de Lyder wat meer dan na gewoonte afgang heeft.

Eindelyk Pisdryvende (1) middelen, welke de beste zyn als men daar mede maar overvloediger Waterlozing kan veroorzaken; want deeze verzwakken minder dan de voorgaande. Hier toe

(1) *Diuretica.*

toe kan men de versterkende Waterlozende Wyn gebruiken (§. 84).

Met deeze en met de voorgeschreven purgeerdrank, by aldien men de Zenebladen daar maar uit laat, zal men het lichaam trachten te versterken, als 't water geloost is, op dat de Waterzucht niet wederkeere. Het is ook in dit geval goed onder de Medicyn-wyn of drank wat Kaneel te laten trekken, het welk in deeze ziekte een heerlyk versterkent middel is.

XIV. HOOFDSTUK.

VAN DE BESMETTING DER POKKEN.

(*Lues Venerea*)

Beschry-
ving.

88. **D**E BESMETTING DER POKKEN wordt genoemt eene Ziekte welke besmettelyk is door aanraking, hardnekkig en van zelfs niet ophoudt. Zy openbaart zich doorgaans eerst in het deel welk besmetting ondergaan heeft: is eerst in 't Jaar 1463 in het Koningryk Napels ontdekt, en daar na door andere gewesten verspreid. Zy ontstaat niet zonder voorgaande besmetting, en komt te voorschyn door een puist welke verzweert, witachtig en snotterig is, en bezwaarlyk heelt; of met Witte vloed of Druipert (1).

Kenteke-
nen.

89, Zy word gekent, uit het verhaal van den Lyder, van met eene besmette gemeenschap gehad te hebben; ongewoone gebreken aan de Teeldeelen; vlakken aan de Huid, op plaat-

(1) *Gonorhoea.*

plaatsen welken gedekt zyn; harde, eeltachtige, drooge, korstige puisten, kloven, en uitvallen van het hair; pyn in 't gebeente, en andere gebreken in de beenderen van zelfs voortkomende; zweren in den mond, keel, en neuze, welken naar geen gewoone middelen luisteren.

90. Het Pok-gift besmet altyd eenen anderen Voortdoor aanraking, en wordt nimmer uit andere ^{komt.} oorzaken voortgebracht; maar gaat over door byslaapen, zoenen, zuigen, zamenligging, behandeling en overerving.

91. Dit gift is eene stoffe welke niet vlug ^{Natuur} is, door de bewerkinge van het leven niet kan ^{van het} t'ondergebracht worden; lang in een lichaam ^{Pok-gift.} kan verschuilen, de goede vogten tot gelyke kwaadaartigheid kan doen overgaan, de vetachtige en beste vogten in een lymige, scherpe en knagende verandert, welke zomtyds Ontsteeking maakt.

92. Indien het Pok-gift op iemand overge- ^{Nadere} gaan is door byslaapen, zal het hangen in de ^{beschry-} Zaad-stoffe (1), het slym der Huid-kliertjes, ^{ving van} het snot van het Neusvlies, en de slym van ^{de Ziek-} de Keel, het vogt der gewrigten, peezen en ^{te.} banden, ook in het Zenuw-vogt (2), in het vet, in het merg der beenderen; en eindelyk in de wei, het bloed en de overige vogten.

93. Uit deeze stoffe, en de vogten hier door ^{Gevol-} bedorven, op verscheide plaatsen neervallen- ^{gen.} de, ontstaan veele toevallen. Wanneer zy de manlyke Roede, de Pis-buis en de Voorhuid aangrypt, maakt zy een Druipert, Vernaauwing

(1) *Liquor genitalis.* (2) *Succus nervosus.*

wing van de Voorhuid (1), overstrooping van de Voorhuid (2), Hanekammen (3), Vleeschheuveltjes in de Pisbuis (4), Druppel pis (5), Pynlyke waterlozing (6), opstopping van het Water (7), onbekwaamheid tot de Voortteling, het Koord (8), Kristal-blaasjes, opblazing en kromming der Roede, zweeren en puisten: wanneer zy de Ballen heeft aangegrepen, zwellen deezen en worden hard, en als de Zaadstreng ook hard wordt, komt 'er gelykheid naar een Vleeschbreuk. In de Schaamdeelen der Vrouwen komen insgelyks puisten en zweeren welken slym en andere bedurven stoffe (9) uitgeeven. Maar de Pisbuis en de Voorstanders (10) worden in haar zeldzaamer aangedaan dan in de mannen: en in plaats derzelve meer de Scheede, Baarmoeder, en Eyerneften (11), waar door dan witte vloed veroorzaakt wordt. In beiden komen eindelyk Lieschbuilen (12). Zy toont eindlyk ook wel haare woede in den Mond, aan de Tong, de Lippen, het Tandvleesch, de Amandelen, en de Keel, waar uit dan zwelling en verzwearing volgen; de Tandten worden los, het Verhemelte wordt weggeknaagd, de Huig wordt verteerd, en de Lyder wordt heefsch. Wanneer het snotvlies wordt aangegrepen, wordt de Neus weggevreeten, zo dat ze wegvalle, en daar ontstaat een stinkende Neuszweer (13).

Op

- (1) *Phimosis.* (2) *Paraphimosis.* (3) *Crista.*
 (4) *Caruncula.* (5) *Stranguria.* (6) *Dysuria.*
 (7) *Ischuria.* (8) *Chorda.* (9) *Sanies.* (10) *Pro-*
stata glandula. (11) *Ovaria.* (12) *Bubones.*
 (13) *Ozena.*

Op de Huid maakt deeze Gift-stoffe vlekken, puisten, zweeren, wratten, uitvallen van het hair, Schurft, vleeschgezwellen, bleeke kleur, klooven, kwaadaartige uitflag (1) en builen. Op de beenderen vallende doet zy groot kwaad, veroorzaakt broosheid, Beenbederf (2) en maakt dat de beenderen ligt gebroken worden, weekwording, uitgroeiing en aaneengroeiing der beenderen (3), pyn in het gebeente, knobels en uitbultingen.

Wanneer de stoffe door het geheele lichaam woedt, volgt zwakheid, kwaade gesteldheid (4), Nagtpynen, uitteerende koorts, Vermagering, Loomheid, Bloozing (5) en Teering.

94. In kinderen en hoogbejaarden is deeze Ziekte gevaarlyker en moeilyker te geneezen dan in menschen van middelbaaren ouderdom. Zwakken en die sleepende of haastige Ziekten hebben, kunnen de kwyling door Kwik niet verdragen: en men mag deeze niet te werkstellen, by zulken die zweeren in de mond, of Kropklieren (6) hebben, of aan Vallende ziekte onderworpen zyn. In bezwangerden veroorzaakt dit gebrek dikwils een miskraam: door zogende vrouwen die besmet zyn kunnen ook de zuigende kinderen besmet worden. Zy verwekt in vrouwen minder ongemak dan in de mannen.

95. Nademaal het Pokgift alleen door aanraking besmet, bestaat de Voorhoede allerhoedes meest in zich voor de aanraking te wagten: en wanneer eenige aanraking geschied is, is het

(1) *Impetigo.* (2) *Caries.* (3) *Ancylostis.*
 (4) *Cachexia.* (5) *Phlogosis.* (6) *Strumæ.*

het van nut het deel dikwils en met omzichtigheid af te waschen en te zuiveren. Middelen, welken tot Voorhoede aangepreezen worden, zyn van geene uitwerkinge.

Gene-
zing.

96. Een volkomen Besmetting wordt niet veilig geneezen, zonder kwyling door Kwik. En als 'er dan eenige plaatslyke gebreken, uit de Besmetting voortkoomende, by zyn, moeten ook hier op kwikmiddelen gelegd worden. (a)

97. Een

(a) De BARON VAN SWIETEN, geeft dit Middel als veilig en voldoende op, om de geheele besmetting te geneezen.

℞. *Mercur. sublimat. corros. Scrup. j.*
Spirit. Frumenti rectificat. Unc. xxx.
M.

Hier van moet, 's morgens en 's avonds, gegeven worden een Lepel vol aan volwasfenen; en, ten hoogste niet meer dan twee Lepelen vol: ondertusschen moet men ryklyk Gerste-water, of eenig ander zagt afkookzel laten drinken, dit moet zo lang aangehouden worden, als men eenige overblyfzels van de besmetting der Pokken ziet; en de Lyders moeten zich onthouden van vette, zoute en gerookte spyzen, en vooral van Verkensvlees; luchtig vleeschnat, gestoofde groente, en maar weinig vleesch eten. Zie *Comm. Lips.* Vol. v. Schoon nu de Heer VAN SWIETEN op de aangehaalde plaatse zegt, dat dit middel, zonder kwyling te verwekken, geneest, heeft men evenwel ondervonden, dat op deszelfs gebruik kwyling is gevolgd; doch dit gebeurt maar by zommigen en weinigen, gelyk van den Heer A. DE HAAN, in zyne *Ratio medendi*, erkend wordt. Een afkookzel van het Pokhout, met Salfaparil, wordt ook, als een eenvoudiger en beter voldoende middel, van den Heer L. C. FABBRI opgegeven. *Act. Erud.* 1751. pag. 457, En de ondervinding bevestigt, dat men de genezing met dit, of met een enkel afkookzel van de Salfaparil, kan volbrengen; mits de Patient dit ruim gebruike, en zo lang aanhoude, dat geene tekenen van besmetting meer overig zyn.

97. Een DRUIPERT (1) wordt genoemd een Druipert. tegennatuurlyke gestadige en overmatige lozing van Slym - of Zaad - stoffe, goed of bedurven zynde, door de Pisbuis, zonder opspanning der Roede of welluft.

98. Zy wordt onderscheiden in een waare, Onder- wanneer Zaadstoffe, in de Ballen bereid, weg- scheid. loopt; een valsche, wanneer eenig ander vogt, uit de Voorstanders, de klieren van Cowper, Littre, of de smeerbeursjes van de Pisbuis, of ook die achter de krans van het hoofd der Roede, wegdruipt; in een kwaadaartige, welke uit Besmetting der Pokken ontstaat; een ziekylyke, welke niet uit de belediging van eenig deel, maar uit ongesteldheid van het geheele lichaam ontstaat; een gekoorde, wanneer het manlyk Lid te gelyk zwelt en omgekromd wordt; een drooge, wanneer na een onzuivere byslaap alle de toevallen vernomen worden, welken een Druipert eigen zyn, zonder aflekking van vogt.

Wanneer dit gebrek ontstaat na een misbruik van spaansche Vliegen, Pisdryvende middelen, te Paardryden, onmatig byslaapen, of verslappinge der ontlastbuizen, wordt het gezegd goedaartig te weezen: maar uit besmetting der Pokken ontstaande wordt het kwaadaartig genoemd.

99. Een kwaadaartige Druipert volgt, wan- Nader neer eenige dagen na een onzuivere vermen- Beschry- ging eenige dunne scherpe vogt lekt uit de Pis- ving. buis met eenige niet onaangenaame prikkeling, Druppelpis, en roodheid aan het uiterste einde

(1) *Gonorbæa.*

de van de Pisbuis, welk vogt langzamerhand taaijer wordende, aan deeze deelen kleeft. Naderhand volgen eenige druppen lymige Zaadstoffe, daar komt opryzing der Roede met pyn, moeilyk wateren, druppelpis, met een gevoel van knaaging en hitte in de Pisbuis. Het gebrek toenemende, lekt een vogt af, 't welk van verscheidenerlei koleur is, meer stinkt, zwellling maakt en heet is: dan komt 'er pyn omtrent de Bilnaad, en het Lid wordt omgekromd. Eindelyk wordt de knaaging minder, maar dan vloeit een zaadachtige stoffe in groote maate af, tot dat dit, na de ontlasting van eenige vezelachtige lichamen, van zelve ophoudt, ten zy 'er een geheele ongesteldheid des lichaams oorzaak van zy.

Voor-
hoede.

100. Een goedaartige Druipert wordt voorkoomen door een bepaalde levenswyze. Indien 'er aanraking van Pokstoffe geschied is, moet het deel wel afgewasfchen en gereinigd worden.

Gene-
zing.

101. Een kwaadaartige Druipert, versch ontstaan zynde, wordt gemaklyk geneezen door een Kwik middel 't welk afgang verwekt, wanneer daar benevens balsemachtige middelen gebruikt worden, en eindelyk gematigde zamentrekkende, waar in de Suiker van Lood (1) gebragt moet worden. Maar wanneer zodanig een Druipert reeds lang geduurt heeft, of tot gewoonte is overgegaan, wykt ze niet ligt dan na een inwendig en uitwendig gebruik van Kwikmiddelen, tot dat eenige beginzelen van Kwylinge gezien worden, wanneer men
door

(1) *Saccharum Saturni.*

door Buikopenende middelen, terwyl het gebruik van de Kwikmiddelen verminderd wordt, de werking naar beneden moet zoeken te leiden. Ondertuffchen moet een zachte Kwyling, twee of drie weeken lang, gaande gehouden worden; terwyl ook de voorgemelde balsemachtige en zamentrekkende middelengebruikt worden.

Een goedaartige, uit een kwaad gebruik van pisdryvende Middelen ontstaan, eischt onthouding van zodanige dingen, en zachte affpoelende Middelen.

Maar wanneer de monden der ontlastbuizen zeer verslapt zyn, moeten versterkende dingen opgelegd, of in de Pisbuis ingebracht worden.

102. Een LIESCH-BUIL (1) is een gezwel in Liefch. de Liefch, 't welk uit de plaats, en byzonde-buil. re oorzaken en tekenen, van een Darm, of Netbreuk, in de Liefch, als ook van een Dybreuk, wel moet onderscheiden worden.

Wanneer dit gezwel na een onzuivere vermeniging terstont voortkomt, is het gemaklyker te genezen, dan na een Druipert welke opgestopt is, Maar als het komt na een verouderde besmetting der Pokken, wordt het niet dan met uitroojing van de geheele ziekte geneezen. Anders is het genoeg zodanig een gezwel met een kwikpleister te dekken.

(1) *Bubo.*

XV. HOOFDSTUK.

VAN DE SLAAPZUCHT. (*Sopor*)

Bepaling. 103. **H**et is in de gezonde lichamen nootzaakelyk het slaapen en waaken by beurten te verwisselen: tot beiden vinden wy een natuurlyke neiging; dat is, na een wyl tyds waken heeft het lichaam begeerte tot slaapen, en wederom na den gewonen tyd geslapen te hebben, heeft men het mede niet in zyn macht langer in den slaap te volharden: zo dat slaapen en waaken nootzakelyke veranderingen zyn in de gezondheid. Maar wanneer men ten tyde als men gewoon is te waaken, en zoo met bewuftheit zyn zaaken kan verrichten, gewaar wordt grooter geneigtheit tot slapen te hebben, of langer tyd met slaapen doorbrengt, dan gezonde menschen gewoon zyn, doch evenwel weder kan ontwaaken en voor eenigen tydt wakker blyven, noemt men deeze lichte ziekte *Slaaperigheid* (1). Maar byaldien deeze *Slaaperigheid* te veel is, zoo dat zelfs de zieke nauwlyks wakker gemaakt kan worden, of even ontwaakt zynde aanstonts wederom gedwongen wordt de slaapen, mag men deeze ziekte *Slaapzucht* (2) noemen, om dat men dan zeker weet, dat deeze diepe en lange slaap uit een kwade oorzaak spruit.

Onder- 104. In de gezonde slaap geniet de willige
scheid. beweging (3) een volkomen rust; men wordt
niets

(1) *Somnolentia*. (2) *Sopor*. (3) *Motus Animalis*.

niets gewaar door de uitwendige zinnen, en wy hebben geen bewustheit van denken. Het Droomen en Woelen behooren niet tot een volkomen en gerufte slaap. By gevolg blyft in een levendig geruft-slaapent lichaam noch overig de beweging van 't hart en slag-aderen, de byzondere beweging van den adem, maag, darmen, nieren enz. Waar uit men leert dat 'er in ons een werktuig is dat in de slaap rust, en dat 'er anderen zyn, die in hunne werking volharden zo lang wy leven. Uit minder en meerder belette werking van dit werktuig, en uit de byzondere oorzaken, die deeze werking beletten, maaken de Schryvers veel ziekten op, welke daarom veel verwarringen inbrengen. Want komt deeze Slaapzucht schie-lyk, en zoo diep dat men den Lyder niet kan doen ontwaken, dan noemt men het Slaap-ziekte (1). Zoo mag men ook die slaap noemen, welke voortgebragt wordt door de overmatige dronkenschap en door het misbruik van slaap-middelen. Komt deeze Slaapzucht allengskens maar zonder Koorts, dan noemen zy het *Coma*; als deeze overmatig is, dan noemen zy ze *Carus*; waken die menschen tusschen beiden eens, of kunnen zy voor een oogenblik wakker gemaakt worden, noemen zy het *Coma vigil*. Maar wordt deeze Slaapzucht veroorzaakt uit of gaat ze met een hevige Koorts verzeld, noemen zy het *Lethargus*. Hier in vind ik dat de Schryvers verscheiden woord-verwiffelingen maaken, waar uit veel verwarring spruit. Ik vind wel tot yder van deeze

woor-

(1) *Apoplexia*.

woorden Nederduitſche vertaalingen, maar de betekeniffen zyn zoo onzeker, dat ik die liever heb willen voorby gaan. Het zal voor den konſtoefenaar beſt zyn de byzondere oorzaken van de Slaapzucht alleen na te gaan, en daar naar de genezing te ſchikken: want welken naam de ziekte heeft zal niets tot de genezing baten; maar zeer veel, uit welk een oorzaak de Slaapzucht gebooren wordt.

Oorza-
ken.

105. Om wakker te blyven wordt vereiſt een bekwame hoeveelheit van geeſten, en die gematigt door de hersfenen vloejen; daarom kunnen alle oorzaken, die de geeſten berooven, veranderen, of doen ſtilſtaan; of die de hersfenen zoodanig drukken dat zy die geeſten niet doorlaten, de Slaapzucht voortbrengen. Deeze allen kunnen om haar veelheit niet opgetelt worden, daarom zal ik de voornaamſte maar aanhaalen, nevens derzelve tekenen en genezingen.

Uit over-
vloed van
bloed.

106. Als iemand gewoon aan bloedingen, in eenigen tydt geen ontlaſting gehad heeft, of overvloedige ſpys nuttigt met weinig beweging, zich buiten gewoonte beweegt, of toornig wordt, en dan ſchielyk van al zyn uit-en-inwendige zinnen en willige beweging berooft wordt, houdende een rood en opgezet aangezicht, volle harde pols, en diepe ſnorkende ademing, (wanneer men deeze ziekte Beroerte (1) zou noemen) kan men denken dat een overvloed van bloed de hersfenen drukt; en daarom moet men ten eerſten een ader openen, en een goed gedeelte bloed uit laaten, de Ader-
la

(1) *Apoplexia.*

lating herhaalen als eenmaal niet genoeg is, sproejen azyn of koud water op het aangezigt, leggende de lyder wat hoog met het hoofd, spuiten een Clysteer in, om afgang te maken.

R. *Fol. Sennæ, Drachm. vj.*
Nitri, Drachm. ij.
Mellis, Unc. j.

Laat hier van met *Unc. xvi.* water een afkookzel gemaakt, en daar van omtrent *Unc. xij* warm ingespuit worden. Dit moet alles schie-lyk geschieden. Byaldien de Lyder by zich zelven gekomen is, moet men met herhaling van purgeermiddelen (§ 12.) van te vooren al gemelt, en herhaalde aderlaatinge de wederkomst verhoeden.

107. Als iemand met een gedurige Koorts bezet is, en in het hoofd meer hitte en kloppingen van de slagaderen bevindt dan in andere plaatsen, veelmalen als starretjes en vuurstralen uit de oogen ziet springen, en dikwils tuiten in de ooren hoort, met een rood en opgezet aangezicht, moet men denken, dat in de takken der slagaderen, welke het bloed na het hoofd voeren, meer beweging is dan in de overige. Wanneer deeze beginnen meer te slapen, dan moet men een Slaapzucht vrezen, welke men even eens moet geneezen als de vorige uit overvloed van bloed; maar om dat de Koorts aanhoud, moet men mede in vervolg de middelen gebruiken, welke geleert zyn in de Koorts met grooter beweging (§. 12.)

108. Nooit vindt men slym of die gaat gepaart met koude en een minder beweging van dat deel, ten zy onder de slym eenige scherp-

Uit drift van 't bloed na het hoofd.

Uit Slym;

te verborgen ligt. By aldien dan iemand van te vooren zwaarte, koude, dof gevoel, witte zagte zwellinge in het hoofd gevoelt heeft, en dan allengskens slaperig begint te worden, is het te vreezen dat zoodanig een zeer ligt in een volkomen Slaapzucht zonder Koorts, of als dit schielyk overkwam, in een Beroerte (1) zal vallen. Het is ten hoogften noodzakelyk dat men dusdanige lyders doet ontwaken, door gedruis, prikkeling, of iets dat vlug is onder de neus te houden, gelyk de geest van Ammoniak-zout (2), of een droog vlug zout (3), op deeze wyze bereit:

Sal vola-
tile fic-
cum.

℞. *Sal. Ammoniaci,*
Calcis vivæ.
Ocul. cancr. aa. Drachm. ij.

Laten deeze afgezonderd tot poejer gemaakt, onder malkanderen gemengt worden in een flesjen: want dan zal daar uit een sterke reuk voortkomen, als zy onder malkanderen geschud worden: na deeze vermenging zal men daar by doen eenige druppen Oly van Rosmaryn, of Lavendel, of van Oranje-schellen (4), en dit vervolgens onder den neus houden, op dat het vlugge met den Adem worde opgenomen. Alfchoon de zieke tot zich zelven gekomen is, mag men evenwel deeze opfnuiving wel eens herhaalen, om daar door de deelen der hersfenen meerder te doen beweegen en de
flym-

(1) *Apoplexia.* (2) *Spir. Salis Ammon.* (3) *Sal volatile ficcum.* (4) *Ol. Rosmarini, Lavendule, Cort. Aurantior.*

flym te verdunnen. Het is vervolgens goed tot het zelfde Oogmerk, en om loozing te maken, den lyder eenige reizen te doen niezen door dit niesmiddel:

Herb. Mentha,
Majorana,
Meliffa, aa. Drachm. j.
Euphorbia, Scrup §.
M. F. Pulvis.

Niermid-
del.

Waar van een weinig in de neus wordt gedaan; en by aldien het niet sterk genoeg is, dan moet men de *Euphorbium* wat vermeederen. Men kan ook op den Nek leggen een Spaansche Vlieg, of blein trekkend middel (1), uit gepoejerde Spaansche Vliegen met wat lymerige vocht tot een papjen gemaakt, zoo groot als een Gulden. Middelerwyl maakt men door een Purgatie afgang, om de flym van het hoofd af te trekken (zie § 87. pag. 79.), en gebruikt veelderlei losmakende Medicynen om deeze flym te verdunnen en zoo te loozen, al't welke wy boven in de Waterzucht (§. 87.) geleert hebben.

XVI. H O O F D S T U K.

VAN DE SLAAPLOOSHEIT. (*Agrypnia*)

109. **D**e tyd van slapen en waken is in den Bepaling. gezonden staat, zoo nauw niet bepaalt, dat hier van niet iets zou kunnen toe en af-
ge-

(1) *Vesicatorium.*

gedaan worden, zonder verlies van de gezondheid: en daarom noemt men het aanstonts geen slaapeloosheit, wanneer een mensch een weinig minder tydt met slapen doorbrengt dan gemenelyk geschied, of dat hy, door noodzakelyke bezigheden, minder dan na gewoonte slaapt: maar als dit verschil te groot is, en voortkomt uit een inwendige kwade gestelt-heit, geeft men het dezen naam.

Uitwen-
dige oor-
zaken.

110. Allerlei soort van gemoets-bewegingen, inspanningen van de gedachten en zinnen, lichaams-beweging, pyn, drinken van warm water en meer andere oorzaken kunnen de slaap verdryven. Doch om dat dan de oorzaken kennelyk zyn, en achtergelaten of weggenomen zynde de slaap van zelfs volgt, is men niet gewoon dusdanige verminderde slaap een slaaploosheit te noemen.

Inwendi-
ge oorza-
ken.

111. Wy leeren evenwel hier uit, dat alle inwendige oorzaken, die aan het bloed een waterachtige dunheit geven, of een prikkeling in de hersenen maken, waar door niet wordt toegelaten dat zulk een gematigde vloed door de hersenen geschiede als tot het slaapen vereist wordt, dusdanig eene slaaploosheit kunnen voortbrengen. Daarom, behalven de genoemde pyn, benauthheit, en belette ademing, zyn de oorzaken inwendig te zoeken in de *Dunheit* der vochten, gelyk meermalen gebeurt in kwaadaartige ziekten, en welke uit de gal gezegt worden voort te spruiten; of door deszelfs *scherpte* de hersenen beroerende, gelykerwys in langdurige ziekten, overgaande in eigenaartige bedurven dunne stof, hier vooren (§. 23.) al verhandelt; of eindelyk in

een

eën *grooter beweging* in de vaten der hersenen, gelykerwys in veele koortzen.

112. Dewyl ten tyde van 't waken meer gees- Gevol-
ten verspilt worden dan ons lichaam in staat gen.
is op nieuw te kunnen bereiden en voortbren-
gen, waarom ons ook de slaap gegunt is, wel-
ke dit gebrek vervult, zoo volgt van zelfs,
dat zonder de oorzaken na te gaan ons lic-
haam door de slaaploosheid moet verzwakken.
Maar als wy deeze genoemde oorzaken te ge-
lyk gadeflaan, kan men niet alleen voorzeg-
gingen opmaken van 't gene te gebeuren staat,
maar men kan ook de rechte geneeswyze in 't
werk stellen.

113. Niet te slapen uit eigene wil vereist Genee-
geen genezing. Als die slaaploosheid geschiedt zing.
uit *gemoedsbeweging*, zoo is het goed, behal-
ven het stillen van deeze gemoedsdrift, een
weinig slaapmiddelen te gebruiken; op dat
door de te lange slaaploosheid de krachten niet
al te zeer verspilt worden. Komt de slaap-
loosheid door de *benaude ademing*, om dat by
voorbeeld de borst zoo vol water is, dat men
om te ademen de willige beweging moet ge-
bruiken, dan kan een slaapmiddel de dood
voortbrengen; nademaal zoodanig een mensch
niet kan leven zonder willige ademing (1).
Maar komt dit door een *kramptrekkende be-*
weeging (2), gelyk veelmalen in de Engborsti-
gen (3), dan doet een slaapmiddel veel voor-
deel, om dat daar door ook de kramptrekking
te gelyk los laat. Wanneer menschen aan
zin-

(1) *Respiratio animalis.* (2) *Motus spasmodicus.*
(3) *Asthmatici.*

zinkingen (1) onderhevig, of waarin men kan denken dat een dunne eigenaartige beder-
 ving is, slaaploos zyn, dan moet men een
 kleine mate van een slaapmiddel gebruiken,
 en veelmalen herhalen, op dat den gantschen
 tydt niet zonder slapen worde doorgebracht:
 waarom het goed is om de uur of twee een
 lepel vol Siroop van Slaapbollen (2) te geven
 met wat Kaneelwater of Wyn; of omtrent
 drie of vier druppel *Laudani liquidi*, met die
 zelfde vocht of eenig ander versterkent mid-
 del (zie §. 26). Het is niet noodig dat men
 veel werk maakt om dit *Laudanum liquidum*
 te bereiden, want de Saffraan (3) en Cas-
 toor (4) doen in zoo weinig quantiteit geen
 nut, en de Wyn bederft te licht: daarom laat
 men den gezuiverden *Opium* (5) maar smel-
 ten of trekken in achtmaal meer Brandewyn,
 wanneer in acht druppel ontrent de kracht
 zal zyn van een grein *Opium*. Wanneer men
 in heevige koortsen een slaaploosheit heeft,
 gepaart met pyn en klopping des hoofds, dan
 denkt men dat het bloed, met grooten drift na
 de hersenen gedreven, deeze slaaploosheit
 voortbrengt; waar uit men vreeft dat een ra-
 zerny of stuipen zullen voorkomen; ten zy
 de natuur een neusbloeding verwekt, waar
 door deeze aanstaande ziekten worden belet te
 komen. Hier uit leert men hoe nodig het is
 een ader te laten in deeze soort van slaap-
 loosheit, en middelen te gebruiken, welke
 voorgeschreven zyn in te groote beweging van
 de

Lauda-
 num li-
 quidum.

(1) *Catarrhi*. (2) *Syrup. Papav. albi*. (3) *Crocus*. (4) *Castoreum*. (5) *Opium depuratum*.

de Koorts (Zie §. 12.) Heel anders is 't gelegen in deeze zelfde foort van Koortfen, als ook in de *kinder pokjes* (1), wanneer zy in etter beginnen over te gaan, en dan een slaaploosheit verwekken; want dan is het niet meer geoorloft te Laten, maar men moet, als boven aangewezen is, door slaapmiddelen de slaap verwekken.

XVII. HOOFDSTUK.

VAN DE BEZWYMING (*Syncope*)

114. **W**anneer een mensch zeer schielyk, ^{Bepaling.} niet alleen berooft wordt van zyn willige beweging, uit- en inwendige zinnen, gelykerwys in de Beroerte (2) (§. 106.) maar ook de ademhaling en de pols in hem stilstaat, zoo dat men tusschen dusdanige en een pas gestorvene geen onderscheid kan maken, noemt men het een BEZWYMING: want *Flaaute* be-
duit by ons een minder trap, waar in men gewaar wordt eenig gebrek en machteloosheit, maar geen volkomen verlies van alle deeze werkingen.

115. Dit is mede een ziekte, welke zyn naam ^{Oorzaak.} uit de byeenkomende tekenen bekomt; waar-
om men de oorzaak eerst moet onderzoeken, en dan daar op de voorzegging en geneezing vestigen. Wy bevinden ons leven te volhard-
den, zoo lang als welgestelde geeften door de zenuwen na alle deelen gevoert worden. Of
de

(1) *Variolæ.* (2) *Apoplexia.*

de Almachtige Schepper de levens-beweging gelegd heeft in deeze geeften, of in de zenuwen, welke de geeften voeren, of in beide te gelyk, kan ik niet bepalen: maar dit is zeker, dat die beide tegenwoordig moeten zyn, en dat de geeften door de zenuwen moeten vloejen tot alle deelen; om dat yder deel, dat berooft is van den invloed der geeften tot de Levens-beweging, verderft. By gevolg alle oorzaken die kunnen maken dat de geeften tot haar werk onbekwaam zyn, of ontbreken, of voor een tydt niet kunnen voortvloejen, kunnen een bezwyming geven.

Door gemoetsbeweging.

116. Het gebeurt veelmalen dat een mensch door fchrik of al te groote ontfteltheit in het gemoet, flaau wordt, of in Bezwyming valt, waar uit hy fomtyds niet weder tot zich zelve komt. Hier kan men wel denken, dat geen gebrek of aart-verandering in de geeften kan plaats hebben, maar alleen dat deszelfs beweging ophoudt, of zoo vertraagt, dat de werkingen in het lichaam niet kunnen onderhouden worden. Nademaal in deeze Bezwyming zoo wel de levens-als willige-beweging (1) ophoudt, moet men besluiten, dat de overmatige gemoeds-bewegingen kunnen maaken dat de Levens-beweging verandert worde, of geheel ophoude. Als deeze Levens-beweging in Bezwyming ftilstaat, dan blyft noch overig de wet, dat alle levendige deelen, geprikkelt wordende, zich meerder bewegen: en de andere, dat alle vezelen zich trachten in te korten. Deeze twee nog eenige tydt blyvende in ons lichaam, na dat de beweging in 't hart

en

(1) *Motus Vitalis & Animalis.*

en flagaderen heeft ftil geftaan, moeten te hulpe geroepen worden om het ftilftaande werktuig weder aan het gaan te helpen. Daarom zal men in dit geval een ader openen, onder den neus houden en aan de flaapen van het hoofd ftryken eenige geeftige middelen, als Geest van Rosmaryn (1), van Limoenkruid (2), van Citroen-fchellen (3), van Ammoniak-Zout (4) of dergelyke. In deeze ziekte heeft men geen tydt om Blaartrekkende middelen of purgatiën te gebruiken; want by aldien de Levens-beweging zoo lang heeft ftil geftaan, als 'er tydt vereift wordt tot de werking van de middelen, is de gelegenheid van hulpe uit het prikkelen al lang verdwenen; en zulk een menfch zal niet ligt tot zich zelve komen, maar uit de Bezwyning tot den dood overgaan.

117. By aldien men kan denken dat iemand uit te groote bloedlozing, of lozing van andere vochten, in een Bezwyning valt, om dat geen genoegzame quantiteit bloed na het hoofd gevoert wordt; zal men de lyder wat laag met het hoofd leggen, op dat het bloed door zyn zwaarte van zelfs daar na toe kan vloejen: men zal de armen en beenen zoo ftryken, dat het bloed door de aderen na het hart gevoert word, dat is van de handen en voeten na het lyf toe: men zal den gantschen buik fteunen, voornamentlyk na het kramen, en na het uittappen van vocht uit den buik, op dat uit die groote aderen, in den buik liggen.

(1) *Spir. Rosmarini.* (2) *Meliffæ.* (3) *Cort. Citrion.* (4) *Sal. Ammoniaci.*

gende, het bloed gedreven worde na het hart. Men moet in dit geval zich wel wachten van het aderslaten: het is beter, nevens het voorgesegde iets onder den neus te houden, gelyk in het voorige geval.

Door te
groote
hitte en
koort-
zen.

118. Brandende koortzen (1) eindelyk in een bederving overgaande, (zie §. 25.) Rotkoortzen (2), en te groote hitte van de lucht, brengen ook wel een Bezwyming voort, welke zeer gevaarlyk is. Deeze menschen moeten in wat koelder lucht gebragt worden; men moet dezelve met wat koud water, en azyn besproejen, zich wel wachtende van alle vlugge, geestige, en verhittende middelen te gebruiken, zoo als in 't gemeen geschied. Als zy tot zich zelven gekomen zyn, dan moet men deeze ziekte verder geneezen als boven (§. 25.) geleert is.

Door
kramp-
trekken-
de bewe-
ging.

119. De Bezwyming als van zelfs s'chynende te komen, wordt meest geboren door een kramp-trekkende beweging (3), welke wel *Opstyg-
ging*, *Moerspel* (4) enz. genaamt wordt, waar door de levens-beweging wordt wederhouden, en zoo alles in het levendig lichaam doet stil staan, uitgenomen dat wel de byzondere beweging van de maagen darmen overblyft, om dat deeze door andere zenuwen geesten krygen. En om dat deeze beweging mede wat onordentelyk wordt, zoo wordt de lucht, in de darmen zittende, zoodanig bewogen, dat men onderwylen in dat bezweken lichaam veel gedruis hoort, even als of 'er een kwaade geest bin-

(1) *Febres Ardentes.* (2) *Febres Putride.* (3) *Motus spasmodicus.* (4) *Passio Hysterica.*

binnen in was, het welk veelen tot bygeloof vervoert heeft. Deeze menschen sterven zelden door de Bezwyming, ten zy die te veelmalen wederkomt: want als de Levensbeweging ophoud, houd de toevloed der geesten na de plaats der kramptrekking ook op; welke daarom van zelfs loslaat, om dat zy door invloed van geesten wordt veroorzaakt. Zoo dra deeze kramptrekking het werktuig van de Levensgeesten niet meer drukt, zoo beginnen die weder voort te vloejen, en dit mensch komt tot zich zelve. Tentyde van deeze Bezwyminge zal men den lyder door zoodanige vlugge prikkelende middelen tot zich zelf trachten te brengen, welke te gelyk goedgevonden zyn in de kramptrekkingen, als geest van Ammoniak zout (1), van Rosmaryn (2), Lavendel (3), Limoenkruid (4), Zout van Hertshoorn (5), Zout van Barnsteen (6) (§. 108.) en Tinctuur van Castoor (7). Deeze kan men onder den neus houden, een weinig aan een neusdoek gedaan, of aan de slaapen van 't hoofd en 't voorhoofd strykende, tot dat de lyder weder bekomen is. Ik heb hier wat meerder hulpmiddelen aangehaalt dan op andere plaatzen, om dat men van deze slegts moet gebruiken, welke men by de hand heeft, alzo men geen tyd heeft zich te bedenken, of lang na hulpmiddelen te zoeken. Hoe men wyders deze ziekte zal voorkomen, moet hier na op den titel van kramp en stuiptrekking (8) geleert worden.

XVIII.

(1) *Spir. Salis Ammoniaci.* (2) *Rosmarini.* (3) *Lavendulae.* (4) *Melissae.* (5) *Sal volat. Cornu Cervi.* (6) *Sal. volat. Succini.* (7) *Tinctura Castorei.* (8) *Convulsio.*

XVIII. HOOFDSTUK.

VAN DE DUIZELIGHEIT (*Vertigo.*)

Bepaling, 120. **G**elykerwys de Bezwyming zoo is ook de DUIZELIGHEIT een ziekte, welke haar naam uit het verschynfel bekomen heeft: want als iemand zegt dat alles voor zyne oogen in 't ronde, of wonderlyk schynt te bewegen, zonder dat de voorwerpen zelf of de oogappelen bewogen worden, noemt men deeze ziekte heden *Duizeligheit*: welke als zy grooter wordt eerst een duisterheit in het gezigt geeft, en vervolgens den Lyder geheel van 't zien berooft, en in Bezwyming doet vallen.

Inwendi-
ge oor-
zaak.

121. Nademaal de Natuurkundige getoont hebben, dat als de Oogappel (1) onbeweeglyk blyft, dan ook de beeltenissen van de voorwerpen in den grond van het oog getekent onbeweeglyk blyven, en wy dan een gewaarwording krygen van onbeweeglyke voorwerpen te zien, kan men besluiten dat in den grond van 't Oog van een Duizelig mensch een beweging is, waar door gemaakt wordt, dat de geschilderde beeltenissen in den grond van 't oog zich schynen te bewegen. Hierom moeten wy navorschen, door wat oorzaken de deelen in den grond van 't oog zich kunnen op een ongewoone wyze bewegen. Alhier vindt men de papachtige gezichtzenuw (2) gesteunt en uit-

(1) *Pupilla.* (2) *Nervus pulposus.* (3)

uitgebreid door vlies-vezelen (1), en met fyne flagadertjes voorzien. Zoo draa als in deeze vlies-vezelen, of in deeze flagadertjes een tegennatuurlyke beweging wordt veroorzaakt, wordt ook de Gezichtzenuw (2) bewogen, en de beelteniffen fchynen dan ter dier plaatze zich wonderlyk te bewegen, het welke in de menfchen *Duizeligheit* geheten wordt.

122. Alle oorzaken derhalven, welke kunnen maken, dat in deeze flagadertjes, of vlies-vezeltjes, of zelfs in den invloed der geestfthen in deeze gezichtzenuw, de gewoone beweging wordt verandert in een tegennatuurlyke beweging, kunnen een Duizeling te wege brengen; en als deeze oorzaken zoo groot zyn, dat zy den invloed der geeften mede doen ftill staan, komt alhier een verduiftering in het gezicht, welke veelmalen door een Bezwymeling wordt gevolgt. Deeze onordentelyke beweging wordt door veele oorzaken voortgebragt, welke niet alle de zelfde genezing vereifchen; waarom men die moet onderscheiden, op dat men niet misfe in de voorzegging en genezing: want het is waarlyk niet genoeg, te weeten wat medicament moet gebruikt worden, als men weet dat iemand Duizelig is; men moet ook weeten uit wat oorzaak de Duizeligheit ontftaat, eer men zeker kan gaan. Alle oorzaken aante haalen zou te veel zyn, waarom ik alleen maar de voornaamfte zal aanroeren.

123. Wanneer door de flagaderen, die na het hoofd gaan, meerder bloed dan gewoonlyk wordt

Uit over-
vloed van
bloed.

(1) *Fibræ membranosa.* (2) *Nervus Opticus.*

wordt gevoert; of om dat iemand bloedryk is; of om dat de gewoone bloedloozing is opgehouden; of dat iemand met zyn dyen den buik drukkende, meer bloed uit de aderen des buiks na het hart toe dringt, en ook de nederdaling van het bloed door de groote slagader belet; of als iemand met zyn hoofd wat laag heeft gelegen: insgelyks door een belette te rug loop van het bloed door de kropaderen (1), gelyk in het sterk binden van den hals, in de Bruin (2), en veel Longziekten, die de te rug komt van het bloed uit het hoofd beletten: In meest alle deeze gevallen wordt de Duizeligheit genezen door een aderlaating en door verkoelende purgatiën (zie §. 12.): want de bloedvaten in het oog te zeer opgezet, maken deeze buiten gewone beweging. Waarom ook in Koortzen, welke meer drift van 't bloed na het hoofd maken, deeze Duizelingen wel een razerny voorspellen, die mede op de gezegde wys wordt voorgekomen.

Uit gebrek van bloed.

124. Op dat de Lezer begrype, dat het gevaarlyk is zich over te geven in handen van onkundigen, zonder de oorzaak van een ziekte na te gaan; en dat hy begrype, dat het niet genoeg is een medicament te bezitten dat met den naam van middel tegen de Duizeling (3) pronkt, heb ik hier de tegengestelde oorzaak aanstonts laten volgen. Niets gemeener is 'er, dan Duizelig te worden door veel bloed te loozen. Deeze Duizeligheit moet even eens genezen worden als de Bezwyming (§. 117.)

125.

(1) *Venæ jugulares.* (2) *Angina.* (3) *Antidoticum.*

125. Gelykerwys de Eigenaartige Beder-^{Uit ei-}ving (§. 21.) tot een dunne fcherpe vocht ^{genaarti-} overgaande, in de gevoel zenuwen pyn verwekt, ^{ge beder-} en in de zenuwen van byzondere werktuigen ^{ving.} een Benauthheit, zoo brengt die, in den grond van 't oog komende, een onordentelyke beweging voort, welke wy dan Duizeligheit noemen. Om dat de koude Bederving van een langen duur is, blyft ook deeze Duizeligheit zeer lang aanhouden, en laat zich best genezen door de middelen daar toe (§. 26.) voorgeschreven.

126. Dat door Stuiptrekkingen (1), vallen-^{Door} de in de vliesvezelen van het oog, Duizelig-^{stuiptrek-}heit kan verwekt worden, is gemakkelyker ^{king.} te begrypen dan die te geneezen; want deeze vezelen door stuiptrekking onordentelyk bewogen, maken dat alles voor de oogen zich schynt te bewegen. Daarom zyn de menschen die aan opstygingen en vallende ziekte, onderhevig zyn, zoo Duizelig, en meest altydt als een toeval hunner kwaal zal aanvangen. Nademaal deeze duizeligheit niet kan genezen worden, zonder dat eerst de stuiptrekking genezen wordt, 't welk hier na geleert zal worden, is deszelfs genezing zeer ongemakkelyk.

127. Het is wonderlyk in een Levendig ^{Door} mensch na te gaan, dat als hy Duizelig is, ^{kwaade} hy dan ook kwalyk wordt en veelmalen moet ^{gestelt-} braken; en als hy kwalyk is, of een bedurven ^{heit van} stof in de maag heeft, hy dan Duizelig wordt. ^{de maag.} Waar uit men moet besluiten, dat tusschen de
wer-

(1) *Convulsiones.*

werking der hersenen en die der maage veel overeenkomst is. Als men dan kan nagaan dat de oorzaak van Duizeligheit is een bedurven stof in de maag, is 't best de maag eerst te ledigen door een Braakmiddel (zie §. 15) en vervolgens de kooking van de maag te bevorderen door maagmiddelen (zie §. 20.). Zoo ziet men gemakkelyk en zeker, dat men altydt gehouden is, in de ziekten welke haar naam uit een verschynzel bekomen hebben, de oorzaak eerst na te moeten gaan, en daar op de genezing te vestigen.

XIX. HOOFDSTUK.

VAN DE YLHOOFDIGHEIT (*Delirium.*)

Bepaling. 128. **A**ls een mensch, welke van te voren zyn verstant wel wist te gebruiken, deeze bekwaamheit verliest, en daarom anders denkt en handelt, als hy, of iemand wel by zyn verstant zynde, gewoon is te denken en te handelen, zegt men dat zodanig een mensch YLHOOFDIG is. Als deeze afwyking in het verstant weinig is, en maar in sommige zaken, dan noemt men het in deeze tydt *Hypochonder* (zie §. 69.), voornamentlyk als deeze Ylhoofdigheit met droefheit gepaart gaat, kunnende deezen veelmalen in andere zaaken zeer scherpzinnig oordeelen. Want als de menschen met een het vermogen in 't verstant verliezen, blyvende zonder Koorts, wordt het *Gekheit* of *Zotheit* genaamt. Is hier by gepaart te grooten gemoeds-beweging, veelmalen zeer lang aanhoudende, dan noemt men het *Dolheit*,

heit, *Raferny*, enz. Maar een lichte uitzinnigheid, uit Koorts ontstaande of met Koorts gepaart, noemt men veelyds *Lichthoofdigheit*. Is deeze Koorts heel hevig en de zieke van al zyn verstandt berooft, razende en tierende, dan mag men het wel *Uitzinnigheid* (1) noemen. Ik vind by de Grieken en Latynen, en in onze Moedertaal zoo veel benamingen op de Ylhoofdigheit toepasselyk, en daar in weder zoo veel byzondere betekenissen, dat men nauwe-lyks kan zeggen wat woord best de eene of andere soort van Ylhoofdigheit betekent, en hoe veel woorden de zelfde soort betekenen. Eene en dezelfde oorzaak brengt ook veel-derlei soort van Ylhoofdigheit voort, dat men genoeg bevestigt kan zien in de Dronkenschap. Daarom zal ik maar trachten na te gaan eenige soorten, en haare oorzaaken te beschryven, alshoon zy in haar uitwendig gelaat zeer schy- nen te verschillen.

129. Zoo lang als de beweging der hersen-^{Oorza-}nen en de vloed der gezonde geesten daar op ^{ken.} order verricht worden, blyft een mensch by zyn verstant; maar als het een of het ander van de order wordt afgebragt door een bykomende oorzaak, krygt men ook, na mate deeze verwarring min of meer, zagt of hevig is, verscheiden soorten van Ylhoofdigheit. Zoo dat een en dezelfde oorzaak, maar wat vergrootende, een ander soort van ziekten schynt voortte brengen.

130. Als iemand, kort na het gebruik van ^{UitDron-}geestige of gegifte dranken, Ylhoofdig wordt, ^{kenschap.} zal

(1) *Furor*.

zal gemenelyk deeze Dronkenschap na de bekomene slaap verdwynen, om dat de geesten door gifting gemaakt, door de werking van onze levens beweging kunnen ten onderen gebracht en dan uitgedreven worden. Doch als deeze wat groot geweest heeft, moet ook wat langer tydt daar toe gebruikt worden. Om deeze te geneezen wordt zelden iemand geroepen. Maar als iemand lang volhardt in het gebruik van deeze giftige dranken, gebeurt het wel, dat hy lange jaren van 't verstant berooft blijft; dat ik meer in vrouwen dan in mannen heb bevonden voor te vallen, die zich in de sterke dranken verliepen. Het schynt dat door de aanhoudenheit der sterke drank te misbruiken, zulk een groote verandering in de doorstralende geesten van de zenuwen en hersenen gemaakt is, dat de Levens beweging die niet weder verbeteren kan; het geen men ook ziet gebeuren in het gebruik van de Dutter (1) en het Bilzenkruid (2). Deeze vrywillige en strafbaare verstandeloosheit blijft somtydts tot in de dood. De oorzaken hoeft men hier niet na te vorschen, om dat die van zelfs kenbaar zyn; waarom de genezing alleen maar te verhandelen staat. Het gereedste en beste middel hier in is, zich te onthouden van alle sterke dranken: als evenwel de verstandeloosheit niet verdwynt, moet men een Ader laten, voornamentlyk als 'er een te grooten drift in het lichaam blijft. Vervolgens moet men veelmalen met een verkoelende purgatie (§. 12.) afgang maken, en gebruiken een zachte en verkoelende

(1) *Datura.* (2) *Hyosciamus.*

lende levenswys. Deezen moeten zich wel wachten om in het vervolg sterken drank te gebruiken: want als deeze ziekte eenmaal is voorgevallen, zal zy zeer licht weder keeren, en dan ongeneesselyk worden.

131. Als de Koorts-stof meerder is in het een Uit
als ander deel van het lichaam, dan worden in Koorts.
dat deel ook meerder toevallen van de Koorts bespeurt, nademaal aldaar de werking van dat deel beroert wordt. By aldien dit voorvalt in de Hersfenen, dan heeft men niet alleen de Koorts-tekenen, (§. 1. beschreven) overvloediger en zwaarder in het hoofd, maar daar door worden ook veelmalen de hersfenen zoo zeer beroert, dat daar uit een Ylhoofdigheit wordt gebooren. Deeze wordt dan minder en meerder met de Koortsverheffing. Zy vereist de gewone genezing van de Koorts (zie §. 12.) mits dat men te gelyk wat meerder afgang maakt met verkoelende purgatiën, om de stof van het hoofd te leiden na den afgang. Als de Yling gaat en komt is zy niet gevaarlyk; maar als zy blyft volharden, wanneer men het een *Ylende Koorts* noemt, dan is 'er meerder gevaar: want als de Ylhoofdigheit geschied, en dat de Koorts-stof, in plaats van zich te loozen, zich in het hoofd neder zet, 't geen men oordeelt te geschieden, by aldien men een dunne en doorschynende pis bekomt in plaats van wit zetzel in dezelve, dan heeft men veel gevaar te wachten, om dat de Koorts-stof hier niet ontlast kan worden. Het is ook zeer gevaarlyk een Ylhoofdigheit te krygen in de Koorts, als de Koortsstof tot bederving is overgegaan (zie §. 25.): want dan heeft het aderlaten geen plaats,

plaats, en zweet-middelen maaken noch grooter Yligheit; het beste middel is een azynige doek om het hoofd te leggen, verkoelende en de verrotting tegenstaande middelen (zie §. 25.) te gebruiken, en maken dat den afgang wat overvloediger is, door middelen in de te groote beweging van de Koorts (zie §. 12.) voorgeschreven, met byvoeging van eenige weinige slaapmiddelen.

Door een
ontste-
king der
hersfen-
vliezen.

132. Om dat alle deelen welke een ontsteking (1) bekomen, zich zeer sterk bewegen en opzwellen, gelyk wy in onze *Gezuiverde Heelkonst* geleert hebben, kan men ook lichtelyk begrypen, dat als deeze ontsteking in de vliezen der hersfenen komt, de ingesloten Hersfenen daar door zeer sterk moeten bewogen worden, waar door niet een lichte Ylhoofdigheit, maar een Razerny, welke men dan Razende Koorts (2) noemt, ontstaat, verzelt met een gedurige hevige Koorts, groote brand over het gantsche lichaam, klopping der slagaderen in het hooft, met een onverdraaglyke pyn, waar over de zieken niet kunnen klagen om dat zy van hunne zinnen berooft zyn. Deeze nevensgaande tekenen wyzen ook aan, dat deeze Razerny uit een ontsteking der Hersfen-vliezen voorkomt. Zelden worden deeze zieken genezen: want al gaat deeze ontsteking in etter over, sterven zy evenwel: om dat men den etter hier van daan niet kan loozen. Hierom zal men ten eersten Aderlaaten, en dat herhalen zoo het niet genoeg be- daart; men moet purgeeren met verkoelende Middelen (zie §. 12.); men zal azynige doeken om

(1) *Inflammatiō.* (2) *Phrenitis.*

om het hoofd leggen, de patient in een luchtige koele, maar geen lichte plaats leggen, en alle geraas afweeren. Men moet evenwel niet denken dat alle Razerny met Koorts verzelt en daarom *Phrenitis* genaamt, uit een onsteking der hersfen-vliezen voorkomt: want als in de Roos, welke wy *Erysipelas* noemen, de Koorts-stof na het hoofd gedreven, en in een heete verderving der vochten dezelve na het hoofd gevoert worden, geven die mede deeze Razerny met Koorts.

133. Als de zwarte gal boven beschreven Door de (§. 69.) bedurven geworden is, en, met het zwarte bloed van de aderen gemengt, vervolgens na gal. de hersfenen gebragt wordt, dan bekomt men een soort van Ylhoofdigheit, welke men Droefgeestigheid (1) noemt. Maar als deeze vocht gebooren is uit een Eigenaartige bederving dan heeft men een gebrek in 't verstand't welke meest *Hypochonder* genaamt wordt. Hier over moet nagezien worden dat wy boven verhandelt hebben (§. 71, en 72.)

XX. HOOFDSTUK.

VAN DE WATERVREES (*Hydrophobia.*)

134. **D**it soort van Razerny, waar in de Bepaling. Lyder een affchrik van en vreze voor water heeft, en geen vogt kan door zwelgen, terwyl hy nog drooge brokken kan slikken, wordt de WATERVREES genoemd.

135. Zeldzaam ontstaat zy van zelfs; maar Oorza. doorgaans door besmetting, en meest van een^{ken.} dol-

(1) *Melancholia.*

dolle hond. Zy wordt overgezet, door het byten of likken van zo een dier; ook wel door deszelfs kwyl of speekzel maar aan te raken.

Gevol-
gen.

136. Somtyds blyft dit vergif lang verhol-
len, en openbaart zich naderhand door vreze
voor water. Het kwaad voortgang makende,
komen 'er veel andere toevallen by in de ze-
nuwen, en de werktuigen van de Chyl, waar
in de Geneeskundigen drie trappen opmerken,
waar na een zekere dood volgt.

Gene-
zing.

137. Indien 'er een tegengift bekend was,
waarop men staat kon maken, zou men dit
aanstonds moeten op de wond leggen of inge-
ven (a). Maar dit niet zynde, moet men het aan-
gebragte gift zoeken weg te nemen, door het
deel af te waschen met azyn en gemeen zout,
of zout water; men moet uittrekkende kop-
pen (1) zetten, en blaarmakende middelen (2)
opleggen. Daar na moet men de beledigde
plaats met een heet yzer branden, of 'er een
bytmiddel opleggen, met gedurige afwas-
chingen tusschen beiden, zo lang eenige gift-
stofte in het deel hangt. Wanneer dit zich
reeds met de omlopende vogten vermengd
heeft; moet men het zelve door herhaalde ader-
latingen, purgatiën, en veel dunne drank wel-
ke de ontsteeking wederstaat, tragten uit te
werpen. Men moet daarenboven den Ly-
der doen verschrikken, door hem, onverwagt,
in 't water te dompelen.

XXI.

(1) *Cucurbitula.* (2) *Vesicatoria.*

(a) Merkuriaale middelen, Opiaaten of sterke Zweet-
middelen, voor dat de Watervrees zig openbaart, zyn
door de Ondervinding der hedendaagschen aangeprezen.

XXI. HOOFDSTUK.

VAN DE KRAMP EN STUIP-TREKKING.
(*Convulsio*)

138. **W**anneer in de Trekkers, waar mede Bepaling wy onze willige beweging oefenen; of in de spiervezelen (1), als van de maag en darmen, waar over wy geen macht hebben om dezelve te bewegen, een sterke inkrimping geschied buiten en tegen onzen wil, wordt dit KRAMP of STUIPTREKKING genaamt. Als deeze inkrimping volhardende is, dan mag men het in onze taal noemen *Kramptrekking* (2); maar als die verpooft en sterk is, dan mag men die gevoeglyk *Stuiptrekking* (3) noemen. Deeze beide soorten worden gemeenelyk met den zelfden naam genoemd.

139. Om dat deeze tegenwillige beweging Onder- tweederlei is, dat zy kan komen in de willige scheid. beweging en ook in de inwendige deelen; dat zy in verscheiden deelen kan vallen; en dat zy ook wel te gelyk den mensch van zyne zinnen berooft, is het niet gemakkelyk al de namen op te tellen welke aan deeze ziekte gegeven zyn, dienende meer om verwarring voort te brengen, dan de wetenschap op te bouwen. Nademaal in deeze ziekte veel zichtbaare tekenen worden voortgebracht die zeer van elkanderen verschillen, na de verscheidenheit van plaats en werking van het deel, zyn de

Ly-

(1) *Fibræ Musculares.* (2) *Tetanus.* (3) *Convulsio.*

Lyders gewoon hier van een naukeurige omschryving te doen, menende dat daar door veel nut zal toegebracht worden aan de genezing. Om dat de genezing hier door bynā niet verschilt, maar verscheiden is na de oorzaken, waar uit deeze stuiptrekkingen voortspuiten, zal ik my hier op uitleggen om door bykomende of voorgaande tekenen de byzondere oorzaken aan te wyzen, om de genezing daar na te kunnen richten.

Inwendige oorzaken. 140. Nademaal in een dood lichaam deeze ziekte niet kan veroorzaakt worden, en dat alle levens-bewegingen worden verricht door invloed der geesten; is men zeker dat deeze ziekte voortkomt door een sterken invloed van geesten in die trekkers of vezelen, welke aldus tegen of buiten onzen wil getrokken worden. By aldien het een Kramp trekking is, dan wordt daar door aangewezen, dat 'er een gedurige invloed van geesten is; maar in de Stuiptrekking moet deeze invloed by beurten herhaalt worden. Welke verder afzynde Oorzaken deeze buitengewone beweging voortbrengen, moet men uit de bykomende of voorgaande tekenen ontdekken. Deeze oorzaken zyn zoo vermogende, dat zy meestentyd sterker beweging maken, dan wy door onzen wil in de willige beweging kunnen verrichten.

Door gebrek van Bloed. 141. By aldien wy niet bevonden, dat na een groote bloedstorting veelmaalen stuipen volgden, zoude men deeze oorzaak kunnen verdacht houden: nademaal men zoude denken, dat hier door zulk een groot gebrek van geesten wierdt veroorzaakt, dat daar door geen stuipen zouden kunnen voortgebracht worden

den. Het is evenwel zeker in een levendig lichaam. Maar als dit gebeurt, ziet men wel hoe kwalyk veele doen, welke zonder onderscheid Aderlaaten, en andere lozingen verwekken, daar men had behooren de vochten te bewaaren. Deeze Stuipen komen niet om dat in de uitwendige deelen het bloed ontbreekt, maar om dat 'er gebrek van bloed is in de hersenen. Daarom is het ten hoogsten noodig, dat, als men het kan uitwerken, het bloed gedreven worde na het hoofd; gelykerwys in de vrouwen na het kramen; in te grote lozing van water uit den buik van een waterzuchtige; in te grooten en schielyken afgang. Dan moet men den buik steunen, op dat het bloed door de holader na het hart gedreven worde, en leggen den Lyder met het hoofd en lyf omtrent even hoog.

142. By aldien in het bloed de kracht was om zich zelf te bewegen, dan zoude ik gemakkelyk kunnen begrypen, dat hier door veel bloed na de hersenen zoude kunnen gevoert worden, dat hier uit overvloed van geesten werdt gebooren: maar het bloed moet zich laten bewegen, en overmeestert misschien de beweging zoo zeer, dat geen bloed genoeg na de hersenen gevoerd wordt. Het is onverschillig hoe dit geschiede, als men maar weet dat in een bloedryke, na de belette loozing van gewone bloeding, stuipen ontstaan; dan moet men ten eersten Aderlaten, de Lyder met het hoofd wat hoog leggen, alle drukkingen van den buik wegnemen, en verders zoo handelen als wy in de duizeligheit (§. 126.) geleert hebben.

Door overvloed van Bloed.

Door
lichter
beweeg-
lykheit
der ze-
nuw dee-
len.

143. Wy vinden wel een natuur-wet in de levendige lichamen, dat de geprikkelde deelen zich meerder bewegen; maar deeze beweging is op dezelfde prikkeling niet even sterk in alle lichamen; gelykerwys ook de gemoeds-bewegingen in de menschen verschillen. Wy ondervinden verder, dat deeze beweging gemakkelyker of van een minder oorzaak kan gaande gemaakt worden, in zwakke dan in sterke lichamen. Dusdanig een gesteldheid wordt veelmalen veroorzaakt door langdurige tegenspoeden, verschrikkingen, het loozen van veel vochten, en lang aanhoudende ziekten. In den beginne voelen deeze menschen, voornamentlyk de vrouwelyke Sexe, welke doch van natuur zwakker is, een onordentelyk beweging in de ingewanden van den buik; deeze allengskens toenemende schynt na boven te klimmen, doet in den hals het zwelgen en ook wel het ademen beletten; wanneer het *opstyging van de Moer* of *Moerspel* genaamt wordt. Deeze ziekte grooter wordende, doet ook de zenuwen van de ledematen aan; eindelyk worden deeze menschen mede van hun verstand berooft, wanneer het de *Vallende ziekte* (1) genaamt wordt. Als deeze foort van ziekte in jonge dochters gevonden wordt, en een wonderlyke beweging veroorzaakt in de ledematen, dan noemt men het *St. Vitus Dans* (2). Men zoude hier nog meerder namen kunnen bybrengen, maar ik acht het onnodig, om dat ze alle op dezelfde wyze moeten genezen worden. Het schynt dat
deze

(1) *Epilepsia.* (2) *Chorea Sancti Viti.*

deze menschen, behalven de lichte beweeglykheit der zenuwdeelen, ook in het zenuwzapp een scherpe dunheit bekomen hebben, door een eigenaartige bederving, hier boven (§. 26.) beschreven, voortgebragt. Zoo dat deze menschen niet alleen door een uitwendige kleine oorzaak, maar ook van zelfs door deze scherpe vocht geprikkelt, in Stuiptrekkingen vervallen. Daarom is het noodig, dat men niet alleen middelen gebruike, welke het toeval doen bedaren, maar ook deze dunne scherpte geneeze. Om het Toeval te doen bedaren, gebruikt men een riem of iets anders om den middel sterk toe getrokken, men houdt wat *Sal Volaat*, of Geest van Rosmaryn (1), van Limoenkruid (2), of Oly van Barnsteen (3), of droog vlug Zout (4) (§. 108.), onder den neus. Als de Lyder in het Toeval by zyn verstand blyft, en veelmalen of lang achter malkanderen deze Stuiptrekkingen onderhevig is, mag men dit volgende gebruiken:

℞. *Aq. Melissæ*, *Unc.* vi.
Sp. Rosmarini, *Drachm.* ij.
Succini, *Scrup.* ij.
Sal. vol. Oleosi. gtt. xxv.
Laud. liquid. gtt. xv.
Syrup. Papav. alb. Unc. ℥.
M. F. Mixtura.

Hier van alle half uren een lepel vol te gebruiken, tot dat het toeval bedaart; en dan vervolgens om de uur of twee een lepel vol,
 nog

(1) *Spir. Rosmarini.* (2) *Melissæ.* (3) *Ol. Succini.* (4) *Sal volat. siccum.*

nog een dag of twee. By aldien men deeze ziekte wil geneezen, dan moet men den band om de middel allengskens los maken, want deeze sterke knyping zal de werking der ingewanden verhinderen, en veel kwade gevolgen voortbrengen, die ik menigvuldige malen heb ondervonden. Vervolgens laat men dan den Lyder gebruiken die middelen, welke wy in de koude bederving (§. 26.) hebben voorgeschreven. In deeze ziekte zal uitmunten.

℞. *Gum. Galbani, Drachm. ij.*
Masticis,
Succini, aa. Drachm. j.
Bals. Peruviani, Drachm. ℥.
Ol. Cort. Citri, gtt. vj.
Laudani Opiati, gr. iij.
Cort. Peruviani, q. s.
M. F. Pilulæ gr. iij.

Hier van veel malen op een dag twee te gelyk ingenomen.

In Kinderen.

144. Om dat de stuipen in Kinderen gemeenlyk afzonderlyk worden behandelt, en veel geheimen schynen in te hebben, heb ik deeze hier mede willen plaats geven Als een jong gebooren kind Stuipen krygt eer dat zyn zwarte vuiligheit geloofst is, is het denkelyk, dat deeze opgehoopt en door het verblyven in het lichaam scherp geworden, aan het Kind pyn verwekt, en om dat deeze lichaamtjes licht bewogen worden, krygen zy hier door veelmaalen de stuipjes, welken men in Gelderland *Vandingen*, en op andere plaatzen *Termynen* noemt. In dit geval moet men met dit volgende afgang maken:

ꝛ. *Rhabarbari*,
Sal. polychrestii, aa. *Drach. ʒ.*
Aq. Menthae, *Unc. iij.*
Manna, *Drachm. ij.*

Laat dit te zamen trekken, en geef van het door gegoten vocht om de uur of drie een paplepel'tjen vol, tot dat het kind meerder afgang krygt: vervolgens mag men wel eens of tweemaal daags een paplepel'tje vol laten gebruiken om wat open lyf te houden, tot dat al de zwarte vuiligheid geloofst zal zyn, wanneer de stuipen ook van zelf zullen ophouden. Deeze stuipen vallen het meest voor in kinderen welke aan de minnen worden gegeven, of welke in het begin zonder zoch worden opgevoed; om dat de Bieft, welke de Schep- per geschikt heeft om in 't begin afgang te maken, deeze kinderen onthouden wordt. Als de kinderen wat ouder geworden zyn, krygen zy veelmalen stuipen uit een scherp zuur in de maag en darmen, om dat haar Gylmakende werktuigen zeer zwak zyn: want het brood en melk dat deeze kinderen nuttigen, in een warme plaats zynde, en niet genoeg door de zwakke Maag en darmen bereit wordende, wordt van zelf zuur. Hier komen nu alle geheime middelen tegen de stuipen te pas, *Pulvis Marchionis*, *Comitissæ Kent*, *Perlarum*, *Lapis de Goa*. Doch men behoeft hier op geen meerder vertrouwen te zetten dan op de Kreeftsoogen (1): want het is hier te doen om het zuur zoo te temperen, dat het door

(1) *Ocul. Cancrorum.*

zyn knaging geen stuipjes veroorzaakt. Het beste en eenvoudigste in dit geval is dit volgende:

℞. *Ocul. Cancr.*
Cornu Cervi usti,
Succini, aa. Drachm. i.
Sal. Tartari Drachm. ſs.
Ol. cort. Aurant. gtt. iij.
M. F. Pulvis,

Geef van dit poejer eenige reizen daags aan het Kind zoo veel als op een duit kan liggen met wat pap. By aldien de Kinderen zoo ver gevordert zyn, dat zy tanden beginnen te krygen, dan worden door de pyn der tanden mede veelmalen stuipen veroorzaakt; in welken tydt de Kinderen te gelyk door het Tand en scherpte in de maag en darmen, stuipen bekomen. In dit geval is het dienstig het voorgaande poejer te gebruiken, en daar onder te mengen *Laudani opiat* gr. ij. men moet dan wel bezorgen dat het *Laudannm* wel gemengt is, op dat het Kind niet te veel op een reis worde ingegeven.

XXII. H O O F D S T U K.

V A N D E N H I K. (*Singultus*)

Beschry- 145. **E**en schielyke en gedurig wederom-
 ving. . . koomende Stuiptrekking van het
 Middenrif (1), gepaard met een toekny-
 ping van het strottenhoofd, waar door de ingang
 van

(1) *Diaphragma.*

van de lucht in de Longen, op dien tyd, belet wordt, wordt HIK genoemd. Want de deelen omtrent de hertkolk (1) worden schie-lyk gespannen, door de famentrekking van het middelrifst naar beneden, gelyk in een vrywillige schie-lyke inademing, maar daar gaat geen lucht in het Strottenhoofd, dan zeer weinige en met geluid.

146. Hy wordt veroorzaakt door ingenomen tegennatuurlyke dingen, welken scherp of vergiftig zyn, hoedanige zyn middelen uit Spiesglas bereid (2), 't welk men uit verhaal van den Lyder kan weten; door scherpe stoffen, welken op den Slokdarm of Maag vallen, galachtige, zinkingachtige (3), bedurve, verrotte, etterachtige welke van een kwaaden aart zyn (4): uit onschadelyke, maar door stilstand tot kwaade Chyl overgegaan, of die in overmaat gebruikt zyn; eindelyk ook door wormen. Maar deze wordt genezen door eene braking welke van zelf ontstaat, of een gegeven afvegend en omflingerend braakmiddel.

147. Wanneer door het inzwelgen van iet 't welk scherp of afflytend is, de natuurlyke slym, welke de wanden van den Slokdarm van binnen bekleedt, is weggenomen, ontstaat eene Hik. Deze word door het flikken van olieachtige, geleiachtige en andere zachte dingen bedwongen.

148. De Hik uit een schie-lyk verlies van de natuurlyke vogten ontstaande, als in groote uitlozingen door braking, buikloop, roodeloop, graau-

(1) *Præcordia.* (2) *Antimoniata.* (3) *Catar-rhosa.* (4) *Ichorosa.*

grauwe loop, spysloop, bloeding, een buikzuiverend of braakmiddel, is gevaarlyk. Zodanige uitlozingen moeten gestuit, de buik moet gesteund worden; en men moet middelen geven welken de Maag versterken, de kramptrekkingen weeren (1) en slaapverwekkende zyn (a). Laat koppen op den Buik te zetten, kan in dit geval geen nut zyn, als van zelve blykt.

Uit bedurve Chyl. Genezing.

149. Somtyds maakt een scherpe bedurve Chyl, in het gedarmte hangende, dat 'er Hik onsta; welke dan door een buikopenend middel, met een slaapverwekkend middel gepaard, uitgeworpen moet worden.

Uit Ontsteking.

150. Die uit Ontsteking of Roos (2) van den Slokdarm, de Maag of Darmen; of in heftige, aanhoudende, heete of rot-koortsen, uit eene verwandeling van stoffe (3) ontstaat; 't welk men afleidt uit de benaauwdheid, pyn voor 't hart, brand en dorst, is de gevaarlykste; en moet als een haastige ziekte (4) behandeld worden.

Genezing.

Uit afgaande Koortsen.

151. Afgaande Koortsen verwekken in het overval van de Koorts, om dat ze deeze deelen door medelyden aandoen, of door het werpen van eenige

(1) *Antispasmodica*. (2) *Erysipelas*. (3) *Metastasis*. (4) *Morbus acutus*.

(a) In dit geval, als ook in Hik, welke ontstaat by menschen die ten uiterste verzwakt zyn door afgaande Koortsen, kan deze Lepeldrank van veel dienst zyn, Men geeft 'er om 't half uur een Lepel vol van.

℞. *Aq. Melise*, ℥vi.

Menthae, ℥ij.

Aceti Vini ℥j.

Lap. Cancr.

Corall. rubr. à ℥j.

Confect. Alkerm. ℥j.

Syr. Diacod. ℥vi.

M.

eenige Koorts-stoffe op dezelve, Hik. Maar deze verdwynt, als de Koorts overwonnen is.

152. Uit Ontsteking of Roos in de Lever, en voornaamlyk in deszelfs bultige gedeelte, welke gekend word uit de pyn, zwelling en klopping van den regter bovenbuik, de geele kleur van het lichaam, en andere tekenen, welke de ontsteking van de lever verzellen, Hik ontstaande, moet dezelve als een waare ontsteking van de Lever behandeld worden.

Uit ontsteking van de Lever.

Geneezing.

153. De Hik, welke ontstaat na een breuk van de onderste ribben, of het zwaardwyze kraakbeen, welke te gelyk het middenrif of de Maag beledigd heeft, word door de herstelling der gebroken deelen met de hand, of door het zeten van koppen (1) genezen.

Uit een breuk der Ribben.

Geneezing.

154. Die op kwetzing der Hersenen volgt, het zy kneuzing of breuk van het bekkeneel, is de ergste Hik van allen. En deze na de herstelling van de oorzaak overblyvende, moet door middelen, welke tegen de kramp werken, genezen worden.

Uit kwetzing der Hersenen.

Geneezing.

XXIII. H O O F D S T U K.

V A N D E H O O F D P Y N. (*Cephalalgia*)

155. **B**y aldien het voor een Genees- en Heel-meester genoeg was den naam te kennen van eene ziekte, om dan de hulpmiddelen te kunnen voorschryven, was deeze ziekte zeer gemakkelyk te geneezen: want de zieke zal zelf wel zeggen dat hy PYN IN HET HOOFD lydt; en of dit een nieuwe pyn is, welchen zy

Bepaling.

Ce-

(1) *Cucurbitulae.*

Cephalalgia noemen, dan of het een verouderde pyn is, dien zy *Cephalæa* noemen: wyders of het halve hoofd pyn gevoelt dat *Hemicrania* genaamt wordt; en of het maar een klein deel is, die men dan *Clavus* noemt, het is evenveel. Alle deeze namen doen niets tot de genezing; want men moet door bykomende tekenen de Oorzaak ontdekken en daar na de genezing richten.

Inwendige oorzaaken. 156. Ons lichaam is zo geschapen, dat als de vloed der geesten door die zenuwen, welke na de werktuigen van het gevoel gaan, belemmert wordt, wy dan Pyn gewaar worden. Daarom zyn alle oorzaaken, die de gevoel-zenuwen drukken, rekken, of te sterk bewegen, oorzaken van pyn. Deeze maken een groot getal, en daarom is het niet wel na te gaan hoe de pyn kan geneezen worden. Uit dit groot getal zal ik de voornaamste kiezen, welke gewoonlyk Hoofdpyn verwekken.

Door sterker drift van 't Bloed na het hoofd. 157. Om dat het bloed in zich zelf geen beweging heeft, maar door de slagaderen moet voort gedreven worden, besluit men zekerlyk, dat in het bloed zelf deeze oorzaak van pyn niet moet gezogt worden, welke pyn in 't hoofd verwekt, als die gezegt wordt, door een grooter drift na het hoofd te geschieden. Zelfs de grooter beweging van bloed alleen na het hoofd, geeft altyd geen Hoofdpyn; om dat in veele Koortzen en in werkende menschen, alschoon het bloed met groote drift na het hoofd gevoert wordt, geen Hoofdpyn wordt gevoeld. Maar als de Koorts-stof (§. 4.) meer na het hoofd gevoert wordt of daar geplaatst is, dan krygt men pyn in het hoofd

hoofd in de vermeerdering van Koorts, verzelt met klopping in het hoofd en de slaapen des hoofds, tuiting in de ooren, roode opgezwollen oogen en aangezigt; dikwils zien deeze menschen roode slangetjes, en als vuur uit de oogen springen, zy blyven slaaploos, of worden slaapzuchtig. Deeze Hoofdpyn voorspelt Razerny (zie §. 132.) stuipen of slaapzucht (zie §. 107.) Maar als hier een neusbloeding komt, dan verlicht de hoofdpyn, en men behoeft minder te vreezen voor de genoemde kwade gevolgen. Daarom moet men in deeze Hoofdpyn herhaalde aderlatingen doen, verkoelende purgatiën gebruiken (zie §. 12.) en doen alles, dat wy in de ylhoofdigheid (§. 132. en 133.) geleert hebben.

158. Wanneer de Lyder klaagt van Hoofd-Door-
pyn gepaart met de tekenen van Zinkingen^{zinkingen.}
(zie §. 42.) dan is de pyn niet gedurig, maar overvalt, schielyk gaande als van boven na beneden, vallende op den neus, oogen, ooren, keel, tanden en andere deelen. De algemene genezing is boven beschreven (§. 49.). In dit geval zal men 't hoofd reinigen, het hair afscheeren, en wasschen met dit volgende:

℞. *Sp. Rosmarini Unc. i.*

Sal. Ammon. extemp. Drachm. i.

M. F. Lotio.

Men mag dan een kussentjen, gemaakt van Speceryen, op 't hoofd leggen: of berooken een flenellen mutsje met de rook van *Mastix*, *Styrax*, *Olibanum*.

159. Of schoon de scherpe vocht der Jigt Door
meest valt op de zenuwen en vliezen van de Jigt.

uiterlyke leden, gebeurt het evenwel zeer veelmalen, dat die ook de Hersfen-vliezen aandoet en een onlydelyke pyn veroorzaakt. Deeze leert men uit de algemene tekenen (§. 51.) kennen; voornamentlyk als deeze pyn in de uitwendige leden verdwynt, en dan hooftpyn verwekt wordt. In dit geval moet men de middelen gebruiken in de Jigt (§. 54.) voorgeschreven, en de vochten van het hoofd trachten afteleiden na de uitwendige leden door het leggen van Spaansche Vliegen, en, dat ik in dit geval zeer nuttig gevonden heb, het zetten van een of twee Etter-dragten (1).

Door
vocht
in het
hoofd.

160. Het is te verwonderen, dat niet meer malen in de holligheid van 't hoofd vocht blyft zitten, die daar stilstaande bederft en pyn verwekt: om dat aldaar tusschen de vliezen der Hersfenen, en in holligheden, veel vocht moet wezen buiten vaten welke daar de deelen moet bevochtigen. Als deeze vocht daar word opgehoopt, brengt zy een doffe pyn voort met het gevoel van zwaarte: als deeze daar staande scherp wordt, brengt zy wel een lang aanhoudende pyn voort, welke bezwaarlyk is te genezen. Het beste hier toe is, te maaken dat deeze vocht wordt geloost door de neus, of door den afgang, waarom men dit volgende nieskruid kan gebruiken:

℞. *Majoranæ*,

Menthæ,

Melissæ aa Drachm. i.

Euphorbii Scrup. ℥.

M. F. Pulvis.

Hier van moet men veelmalen daags wat in den neus opsnuiuen, om daar van te niezen.

℞. *Gum-*

(1) *Fonticuli*.

℞. *Gummi Ammoniaci* Drachm. i.

Styracis Drachm. ℥.

Scammonei, Scrup. i.

Ol. Rosmarini, gtt. v.

Sal. Tartari, Scrup. ℥.

M. F. Pilulae gr. iiij.

Laaten hier van 's morgens en 's avonds zes Door ingenomen worden, de Gift wat verminde-kwade rende of vermeerderende, na mate de afgang^{gestelt-} overvloediger wordt: het is best dat de Lyder^{heid der} twee of driemaal daags afgang heeft. ^{Maag.}

161. Tusschen de maag en het hoofd is zulk een nauwe overeenkomst, dat meest alle ziekten van het hoofd de maag aan doen; zoo dat iemand hoofdpyn lydende gewoonlyk mede van den eetlust berooft wordt: daar en tegen de kwade sappen in de maag voortgebracht, maken gemeenlyk hoofdpyn. Daarom is het nuttig te onderzoeken, of de Hoofdpyn niet komt uit een kwalyk gestelde maag: want in dit geval zou men te vergeefs allerlei hoofdmiddelen (1) gebruiken. Als dan iemand van te vooren geplaagt is geweest met verlooren eetlust, bezwaarlyke verteering van de spys, oprisping van bedurven stof, en dan vervolgens in Hoofdpyn vervalt, moet men eerst de maag zuiveren door een Braakmiddel (zie §. 15.) en dan vervolgens Maagmiddelen (2) gebruiken (zie §. 20.) tot dat de werking van de maag hersteld is. Ondertusschen is het goed door de aanstonts voorgeschreven Pillen openlyf te houden. Men zal in dit geval ondervinden, dat gemeenelyk de Hoofdpyn zal verdwynen, zonder hoofdmiddelen te gebruiken, om dat de oorzaak van deeze pyn wordt weggenomen.

XXIV.

(1) *Cephalica*. (2) *Stomachica*.

XXIV. HOOFDSTUK:

VAN DE BRUIN IN DE KEEL. (*Angina*)

Bepaling. 162. **O**m dat *Keelontsteking* maar een soort is van *Angina*, welke door een *Ontsteking* (1) wordt voortgebracht, en de *Bruin* by de Nederlanders het zelfde betekent als by de Geneesheeren de *Angina*; heb ik van de eigentlyke naam hier myn gebruik willen maaken: want alle die bevangen worden met een belemmerde ademhaling of zwelging, of met beide te gelyk, door een oorzaak in het strotten (2) of flokdarms-hoofd (3), of in beide te gelyk, worden gezegt de BRUIN IN DE KEEL te hebben.

Onder-
scheid.

163. Nademaal 'er veel oorzaaken zyn die deeze twee werkingen, namentlyk het ademen en zwelgen, kunnen beletten, en in de keel veel deelen zyn, die aangedaan kunnen worden, is het niet te verwonderen dat de jonge konst-oefenaren verlegen zyn, om de Bruin te kennen, en te weten wat in dezelve moet gedaan worden. Deeze kennisse wordt noch meer verduistert, om dat een belette ademhaling door een kwaal in de Long, en een belette zwelging door een kwaal in de flokdarm, niet gebragt wordt tot de Bruin. Zelfs kwalen in het strotten-hoofd en keel, welke de vrye ademhaling en zwelging beletten, worden niet tot de Bruin gebragt. Gelykerwys een flymprop (4) tot in de keel hangende

(1) *Inflammatiö.* (2) *Larynx.* (3) *Pharynx.*
(4) *Polypus.*

de; een graat of iets anders in de keel zittende; Lammigheid in de trekkers van het strottenhoofd, welke maakt dat de Lyder geen geluit kan geven; kramptrekking in deeze trekkers, waar door de zieken schynen te stikken, gelykerwys in het Moerspel; Lammigheid in de trekkers van de flokdarm, waar door het zwelgen belet wordt. Deeze en nog meer andere ziekten, welke het zwelgen en ademhalen beletten, worden evenwel niet met den naam van *Bruin* of *Angina* genaamt. De Schryvers maken egter nog dit onderscheid, dat de Bruin komt met of zonder een zichtbaare zwelling van binnen of van buiten aan de keel, in de flokdarm of strottenhoofd alleen, of in beide deelen te gelyk; waar toe zy, tot bezwaring van de konst, veel namen uitgedacht hebben. Alleen staat dit maar aan te merken, dat alle Bruin zonder uitwendige tekenen van zwelling, slimmer is dan met uiterlyke zwelling; eensdeels, om dat men dan vermoedt dat de zwelling inwendig is, en daarom gevaarlyker; anderdeels, om dat wy uit het gezicht dan niet kunnen weten uit welke oorzaak de Bruin ontstaat, om zoo de rechte geneeswyze aan te leggen.

164. Men vindt tweederlei soort van Bruin, Uit
 uit de stof van de Koorts (1) voort gebragt. Koorts-
stof.
 Eerstelyk die belemmerde en pynlyke ademhaling en zwelging, waar mede de menschen schielyk worden bevangen, vroeg in de zomer; beginnende met huivering en grilling gelyk andere koortzen: waarop aanstonts deeze

(1) *Materia Febrilis.*

ze Bruin volgt, met of zonder zwelling in de keel of van buiten, aanwyzende dat het meerder deel van de Koortsstof zich in de vaten van de keel onthoudt. Deeze foort zouw men de *waare Bruin* mogen noemen. Nademaal dusdanig foort van koortfen in den beginne minder zwelling maakt in de deelen in welke zy vallen, maar de zwelling allenskens wordt vermeerdert, is het te duchten dat eindelyk, eer de Koorts op zyn hoogste is, de keel zoodanig zal vernauwt worden, dat de Ademhaling en het zwelgen geheel belet zullen zyn. Daarom moet men ten eerften de drift der Koortse door aderlaaten verminderen, en niet lang vertoeven om zulks te herhalen, by aldien de eerste reis geen genoegzame verlichting aanbrengt; want met wat te wachten zal de lyder stikken. Vervolgens gebruikt men ook een verkoelende Clysteer en Purgatie (zie §. 12.) als de lyder die kan doorzwelgen. Men laat een mondspoeling gebruiken om de keel te bevochtigen, zonder te gorgelen.

℞. *Flor. Rosar. rubr.*
Sambuci. aa. M. ℥.
Aq. comm. Unc. x.

Laat dit op wat vuur getrokken worden, doe dan by het doorgegoten nat

Sp. Sulphuris per Camp. q. ℥.
Mellis, Unc. i.

Dit moet vry zuur van smaak gemaakt worden; en, als men geen zuure Geest van
 zwa-

zwavel (1) kan bekomen, moet men het sap van Citroenen of Aalbezien gebruiken; en by gebrek van deezen daar wat azyn by gieten. Uitwendig zal men om den hals leggen een pap gemaakt van zuurdeeg, of van karnemelk en Lynzaad-meel. Of kan men geen karnemelk bekomen, zal men hier toe azyn en water gebruiken. Als de Lyder redelyk gemakkelyk kan zwelgen, zal men hem een drank bereiden van garst, of van haveren gort met wat water gekookt, met wat Citroen-nat en *Sal prunellæ*. De andere soort van Bruin in de keel, uit Koorts voortkomende, ontstaat wel door een verplaatsing van de Koorts-stof na de keel: maar deeze komt veel laater, namentlyk op het einde van de koorts: en hier door sterven de zieken gemeenlyk, dewyl de keel niet ruim genoeg is om de etterige Koorts-stof te bevatten: of, nog in leven blyvende, vervallen zy veelmalen in een Long-verzweering of Etter-borst.

165. De Roos (2) en de Ontsteking (3) Door Roos of ontsteking.
 zyn twee ziekten, welke, in het zelfde deel komende, zoo weinig verschil maaken in haare tekenen, dat veelmalen de eene voor de andere genomen wordt: want in beide is pyn, swelling, roodheit; en veelmalen volgt de Koorts daarop. Gemeenlyk wordt hier gezegd Ontsteking plaats te hebben; en, als men de geneezing naagaat, zou ik besluiten, dat hier meermaalen de Roos heerst; om dat deeze beter na t'zamentrekkende middelen luffert dan de ontsteking: welke middelen ook met

(1) *Spir. Sulphuris.* (2) *Erysipelas.* (3) *Inflammatio.*

met vrucht in de Bruin gebruikt worden. Als deeze Roos of Ontsteking in de buitenste deelen van den hals, of in het zichtbaar gedeelte van de keel komt, is zy minder gevaarlyk; maar als men de tekens van Roos of Ontsteking niet zien kan, noch van binnen noch van buiten, is het gevaarlyk. Men moet in deeze soort alles doen dat voorgesteld is in de Bruin uit de Koorts-stof gebooren. Als deeze tot een Ettergezwel is overgegaan, dat gemeenlyk den zevenden dag geschiedt, vereischt deeze geene byzondere geneezing van die der andere Ettergezwellen, in onze *Gezuiverde Heelkonst* beschreven.

Door
een slym-
gezwel.

166. Om dat de inwendige deelen van de keel zeer sponsachtig zyn, en veel slym afscheiden, waar door deeze doortocht vochtig gehouden en glad gemaakt wordt, vindt men hier meermaalen een slymgezwel, dat de amandelen, het losse verhemelte (1), het inwendige vlies van den Slokdarm (2) en strottenhoofd (3) zoodanig doet opzetten, dat daar door de ademhaling of zwelging, of beide, belet worden. Men ziet dan van buiten, of ook van binnen in de keel, een koude bleeke zwelling; de Lyder heeft groote benautheid in het ademen en zwelgen, en heeft geen Koorts, maar is in gevaar van te stikken. In dit geval moet geen ader gelaaten worden, maar men zet Spaansche vliegen; men legt een pap om de keel uit een Zwaluwe nest gemaakt met wat Kamillebloemen (4); men laat den lyder koekjes kauwen
uit

(1) *Palatum pendulum.* (2) *Oesophagus.* (3) *Larynx.* (4) *Flor. Chamomillæ.*

uit Was gemaakt met wat *Mastix*, op dat hy veel taje slym looze.

167. Gelykerwys alle Trekkers van ons Door
 lichaam door een Kramp-trekking tegen on-
 zen wil zoo sterk kunnen inkrimpen, dat Kramp-
 de leden zich niet kunnen verroeren, zal trekking.
 deeze ziekte, op de Trekkers van den flok-
 darm of het strottenhoofd vallende, de ope-
 ningen zoo vernauwen, dat daar door een stik-
 king wordt veroorzaakt. Deeze komt schie-
 lyk, en ook veel malen, gaat ook schielyk
 weder over. Het gebeurt wel, als deeze
 kramp-trekking de krop-aders (1) drukt, dat zul-
 ke menschen geheel blaauw in het aangezicht
 worden, om dat het bloed uit het hoofd belet
 wordt weder te keeren. Het is wonderlyk in dit
 soort, dat als de menschen schynen te stikken,
 en zoo aanstonds te zullen sterven, zy dan
 schielyk weder herstelt worden, zonder iets te
 loozen; daar men meende dat de geheele keel
 vol slym, of met andere stof verstoppt was.
 Maar als men nagaat, dat de Kramp-trekking
 moet ophouden, zoo dra de invloed van gees-
 ten ophoudt, gelykerwys in deeze menschen,
 wanneer zy in Bezwyming vallen, is het licht
 te begrypen, dat deeze toeknyping van de keel
 mede moet los gaan. Ten tyde van deeze
 Bruin is het best een ader te laten, om daar
 door deeze Kramp-trekking te doen losgaan;
 maar in 't vervolg is dit gemeenlyk nadeelig:
 een om dat zy veelmalen wederkomt, is het
 best Middelen voor af te gebruiken, welke wy
 in de Kramp-trekking (§. 143.) hebben voor-
 geschreven.

XXV. HOOFDSTUK.

V A N D E N H O E S T. (*Tuffis*)

Bepaling. 168. **O**nder de tegenwillige beweging uit prikkeling veroorzaakt, mag de HOEST wel onder de voornaamste gerekent worden; want door prikkeling in het strottenhoofd worden niet alleen de vezelen van de long-py-pen (1) aangezet om het prikkelende uit te werpen, maar zelfs ook de trekkers van den Buik en meer anderen, waar in wy een willige beweging oefenen, worden tegen onzen wil bewogen, om deeze uitwerping te bevorderen. Zoo ziet men hoe voorzichtig de natuur werkt, om zich te ontslaan van iets dat haar nadeelig is, dat zy de beweging welke anders onder onze macht is, te hulpe roept, en noodzaakt tegen onzen wil te werken. Het is niemant onbekent wat Hoesten is, de Lyder weet het zelf wel, en het kan van de Konst-oeffenaar gezien en gehoord worden. Het oogmerk van de natuur is ook genoeg bekend, namentlyk om zich te ontlasten van het prikkelende dat binnen in het strottenhoofd gezeten is.

Oorza-
ken.

169. Alles dat pyn of prikkeling kan voortbrengen in het inwendige vlies van het strottenhoofd, veroorzaakt Hoest. 1. Alle scherpe deeltjes welke met de lucht ingeademt worden, en aan dit vlies blyven hangen; of als in het zwelgen eenige vocht, al is zy niet scherp,
in

(1) *Aspera Arteria.*

in den ademhaalder inval. 2. Eenige fcherpe vochten van het lichaam hier na toegebragt, zoo als veelmalen gebeurt in de Koortfen en Verkouthet. 3. Te groote uitdrooging van dit vlies, gelyk in Heete Koortfen. 4. Etter in de long of borst vergadert. 5. Vergadering van stof in de holligheden van het strottenhoofd. 6. Roos of Ontsteking in dit vlies. 7. Kwade koking van de Maag, die deeze onbereide stof eindelyk hier na toe brengen laat. Ik zou nog veel meer oorzaken kunnen optellen, maar denke dat deeze genoeg zullen zyn, om daar uit de overige te kunnen verstaan.

170. Het is een yder bekend als de Hoest ^{Ingeademde} komt van stof, of ingeademde fcherpe damp; ^{Scherpte.} of als men iets onder het drinken of eten in de verkeerde keel gekreegen heeft; het Hoesten ook gemeenlyk dit ingevallene weder zal uitwerpen. Maar als dit te lang zou duuren, om dat de fyne stof en vocht, hangende in het flymige binnen in het strottenhoofd, zich niet licht van de doorgedreven lucht in het hoesten laat uitwerpen; is het noodzakelyk in dit geval den damp van kokent water in te ademen, op dat door behulp van deeze vocht, die stof of fcherpe vocht kan geloofst worden. Het is onnoodig in dit geval flymige middelen te gebruiken; want deeze laten zich niet in damp opheffen; en door gezwolgen, komen zy niet in de ademhaalder (1).

171. De Koortfen geven menigmaalen ^{Koorts-} Hoest, om dat de Koorts-stof onder het vocht ^{stof.} van het strotten-hoofd vermengt, deszelfs in-
wen-

(1) *Aspera Arteria.*

wendige vlies prikkelt. Als deeze stof overvloediger wordt gedreven na dit dan na andere deelen, ontstaat hier door een moejelyk hoesten, en zonder hulpe of verlichting; ten zy eindelyk door het prikkelen alhier Etter wordt voortgebracht; die deeze Koorts-stof omwindt en zoo onder de gedaante van witte rachels looft. Behalven de algemene middelen in de Koorts (§. 7.) aangewezen, moet men borst-middelen gebruiken die verzagtende zyn.

Borst-drink.

℞ *Herb. Tussilaginis,*
Malvæ, aa. M. j.
Rad. Althææ,
Glycyrrhizæ, aa. Unc. j.
Aq. comm. Unc. xxx.

Laat dit koken, en dan doorgegoten worden. De Lyder moet hier van veelmalen daags een bierglaasjen vol, heet gemaakt, drinken. Men zal ondervinden dat de heetgemaakte drank veel meer voordeel zal doen, dan wanneer die koud gebruikt wordt.

Uit verkoutheit.

172. Als de stof der Zinkingen (zie §. 39.) zich mengt met de natuurlyke vocht welke den ademhaalter van binnen dekt, wordt hier door een langdurige Hoest veroorzaakt, welke in bejaarde menschen zeer bezwaarlyk kan genezen worden. Men handelt hier in zoo als in de Zinkingen (§. 37.) geleert is: en wel voornamentlyk zal men deeze scherpe stof trachten afteleiden na de huid, door een zweetmiddel.

Theriaca, *Drachm.* j.
Antim. Diaphor. Scrup. j.
Croci, *Scrup.* §.
Styracis, *gr.* v.
M. F. Bolus. Om des avonds in te geven.

Deeze middelen kan men ook met wat Spaan-
 fche wyn mengen en zoo ingeeven. Het is ook
 niet noodig dat dit op eenmaal worde ingege-
 ven; want met deeze zoete Wyn, of Meede
 verlenkt, mag men het lepelswys laten gebrui-
 ken. Als de menschen meenen dat een lik-
 king meerder zou helpen, gebruikt men in
 plaats van *Theriaca* de Siroop van Slaapbol-
 len (1).

173. De meest voorvallende Hoest in ge-Door be-
 zonde menschen geschiedt, als zy in delette uit-
 koude natte lugt geweest of in de togt geze-^{waaffe-}
 ten hebben, waar door de stof van de onge-^{ming.}
 voelige uitwaassening is binnen gebleven. Dee-
 ze stof dan na de long gebragt, en onder des-
 zelfs natuurlyk slym vermengt, welke door
 deeze koude mede meer verstyft is geworden,
 maakt door haare prikkeling Hoest, zoo lang
 durende, tot dat deeze stof weder is uitgewor-
 pen, of na de huid gedreven, en zoo geloofst.
 Om dat deeze soort op de zelfde wys moet en
 kan genezen worden als de voorgaande, zal het
 niet noodig zyn hier by nieuwe middelen te
 voegen.

174. Om dat niet alleen in brandende Koort-Droog-
 fen de huid en mond zeer uitdroogen, maarheit in
 dan ook te gelyk het inwendige vlies van den heete
 Koort-
 adem-
 fen.

(1) *Syrup. Papav. albi.*

adem haalter, welke dan als gefchrookt, het ftrottenhoofd van binnen prikkelt, waar door Hoest verwekt wordt, blykt van zelfs, dat deeze Hoest, welke licht te kennen is, de gewone genezing van eene heete Koorts (zie §. 12.) vereift, met bezorging dat het inwendige van de lucht-pyp en longe, door een waterachtige damp (zie §. 170.) en door het drinken van een zagte borftdrink (§. 171.) werde bevochtigt. Hier door zal deeze gedu- rige drooge hoest gefilt worden, en de flym verdunt zynde, onder de gedaante van rac- hels, met groote verlichting geloofst worden.

Door Et-
ter in de
borft of
Long.

175. Inⁿ allen die, na 't Bloedspuwen, met een geduurige Hoest geplaagt blyven, denkt men dat een long-verzweering gekomen is, waar van de Etter daar fttaande fcherp wordt, en prikkelende Hoest verwekt. Deeze be- derving van Etter zal men trachten voor te komen, en gemakkelyke loozing bevorderen door het rachelen of door de piswegen.

✶ *Bals. Capayv. ad consistentiam cocti, Unc. ℥.*
Peruviani, Drachm. ℥.
Sperm. Ceti, Scrup. ij.
Styracis, Scrup. j.
Pulv. rad. Glycyrrhizæ, q. s.
M. F. Pilulæ, gr. iiij.

Laat hier van alle uuren een ingenomen worden. By aldien het een jongeling is, en die eerst eenige tydt na het Bloedspuwen be- gint te Hoesten; en te gelyk eenige warmte in de borst gevoelt, en een zoete fmaak in den mond gewaar wordt; is het best een a- derlating te doen, nademaal een nieuwe bloed-
spu.

spuwing te wachten staat, als onder geleert zal worden. Als men na een Zydewee (1) of Longontsteking (2), veel Hoesten gewaar wordt, is het te vreezen dat de gemaakte etter zich heeft neder gezet in de Long of hol- ligheit van de Borst. Deeze etter moet men trachten te loozen, als boven gezegt is: maar hier moet men wat meer vocht gebruiken; daarom laat men te gelyk ook drinken den Drank boven beschreven (§. 171.) Maar als de Koorts wat al te groote hitte verwekt, laat men de pilletjes achter, en houdt zich maar al- leen by de boven geschreven drank.

176. Gelykerwys de Lymige vocht der A- Door
mandelen en gantsche keel wel eens scherp ^{vocht in}
wordt of verhard, zoo wordt ook wel die ^{het strot-}
vocht, welke gevoelig en natuurlyk binnen in ^{ten-}
het strottenhoofd word bereid, op dezelfde wy- ^{hoofd.}
ze tegennatuurlyk veranderd. Als deeze dun en
scherp is, dat men uit het oprachelen van
dunne vocht en het gevoel van kitteling in de
keel ontdekt, is de genezing als die van ver-
kouthet (§, 41.) en het is dan mede zeer
voordeelig een verzachtende Borst-drink,
(§. 171.) te drinken. Maar is deeze scherp-
te hangende in eene taaje Slym, dat men uit
de taaiheit en het bezwaarlyk opwerpen der
Rachelen ontdekt, dan is het best wat meer
ontbindende middelen te gebruiken, gelyk zap
van Zoethout, Honig, Borst-suiker, Vy-
gen; welke maken dat deeze slym zich beter
met een dunne vocht laat mengen, en de lon-
ge-

(1) *Pleuritis.* (2) *Peripneumonia.*

gepyp daar zy aankleefde gemaklyk los laat. Als deeze flym al te taai wordt, pakt zy wel te zamen als in vaste lichaampjes, welke in de holligheden des strottenhoofds zitten blyven, en aldaar prikkelende, door haar verkregen hardigheid doet hoesten, zonder opgeving van fluimen; en eindelyk na sterk hoesten lozen die menschen harde klontertjes, grooter of kleinder, na mate de holligheden groot zyn geweest, daar deeze vocht is te zamen gepakt geworden. Als deeze dan geloofst worden, menen sommige dat zy klieren van de long (1) loozen. Dit gaat zelfs zoover, dat de natuurlyke flym van de luchtpypen taai is geworden, en de inwendige gedaante van een longepyp heeft aangenomen, en dan geloofst wordt; waar uit vele menen heele stukken van de long uitgeworpen te hebben. Na het lozen van deeze te zamen gepakte flym, blyft dat deel bloot en rauw, en wordt daarom van alle aankomende vocht geprikkelt. Hierom hoesten deeze menschen voor en na het lozen van deeze klonteren. Op dat deezetaaje klonters gemaklyker mogen geloofst worden, moet men de waasem van warm water inademen, en een zachte Borst-drink (§. 171.) gebruiken: maar als de lozing geschied is, mag men dat deel mede wel vochtig houden op de zelfde wyze, maar ook te gelyk laten gebruiken een genezende rook, opgaande suit *Mastix* op een geglommen hout kooltjen gelegd en ingeademt, nevens de pillen hier boven (§. 175.) voor geschreven.

177. Ik

(1) *Glandula Pulmonum.*

177. Ik ondervind veelmaken, en meest in Door een de kinderen, dat door een verlooren of bedur-^{kwaade} ven bereiding der spyzen in de maag, Hoest^{Maag.} wordt verwekt, kort na het eten; deeze, alhoewel zy veelmaalen zeer sterk is, werpt geen of weinig fluimen op, waarom zy een Drooge hoest genaamt wordt. Als deeze lang genoeg heeft aangehouden, worden deeze menschen of kinderen genootzaakt te braken. Na dat zy de spys en het overige dat in de maag was, dus hebben geloost, bedaart de Hoest. Alle verzachtende borst-middelen doen den Hoest volharden, en de spys-bereiding in de maag nog meer bederven: maar door 't gebruik van maag-middelen worden zy gemeenlyk herstelt.

℞. *Aq. Menthae*, *Unc.* vj.
Aloës, *Drach.* ʒ.
Myrrhae,
Sal Tartari,
Pulv. rad Galangae min. aa. *Scrup.* ij.
M. F. Mixtura.

Hier van moet men vier of meermaalen daags een lepel vol ingeven. Als het kinderen zyn, mag men hier by wel wat suiker mengen voor de smaak, en geven wat minder te gelyk. Als het in bejaarde menschen is, welke pillen kunnen doorzwelgen, kan men dusdanige voorschryven:

℞ *Saponis Veneti*, *Drachm.* ʒʒ.
Bals. Peruviani,
Aloës, aa. *Scrup.* j.
Myrrhae, *Drachm.* j.
Sal Tartari, *Scrup.* i.
Pulv. rad. Galangae min. q. ʒ.
Ol Menthae, *gt.* v.
M. F. Pilulae, *gr.* iiij.

Laaten deezen omwonden worden met het poejer van Oranje-schellen, en daar van twee te gelyk eenige reizen 's daags gebruikt worden.

XXVI. H O O F D S T U K .

VAN HET BLOED-SPUWEN. (*Hæmoptysis*)

Bepaling. 178. **O**m dat uit veele plaatzen bloed kan vloejen dat door den mond wordt uitgeworpen, als uit den neus, keel, mond, maag en long, welke bloedvloejingen alle niet even gevaarlyk zyn, en ook op byzondere wyzen genezen moeten worden; is het noodzakelyk, dat de bloed-lozing uit de Long; welke eigentlyk BLOED-SPUWING genaamt wordt, door haare eigen tekenen van de andere worde onderscheiden. Eerstelyk wordt het bloed geloost met en na voorgaanden hoeft, om dat, zonder hoeften, het bloed uit de kraakbenige altydt openstaande Long-pypen (1), tegen deszelfs natuurlyke zwaarte, niet na boven gedreven kan worden: maar in het hoeften wordt het bloed eensdeels door de lucht, lager van daan komende dan het uitstortende bloed-vat open is, na de keel gedreven: andersdeels, om dat de Longpypen in het hoeften door haare vezelen worden toegetrokken, en zoo het uitgestorte bloed voort duwen. Ten anderen, dit Bloed is schuimig, zoo als wy uit *Hipp. geleert hebben in onze Medicina Hipp. Aph. 206.* Om dat de uit- en ingedreven lucht door taai bloed gaande in het ademen en hoeften, dit

(2) *Fistula Pulmonalis.*

dit bloed in schuim doet veranderen. Als 'er bloed uit den mond gespoogen wordt zonder deeze twee verschynfelen, behoeft men niet te denken, dat dit bloed uit de long komt. Want zo 'er met rachelen bloed uitgeworpen wordt, dat dan ook niet schuimig is, vloeit het uit de keel zelfs, en is minder gevaarlyk: of het komt uit de neus tot achter in de keel, en wordt zoo geloof. Wordt het bloed maar geloof zonder hoesten of rachelen, dan denkt men dat een bloedvaatjen achter in den mond open is, of dat het uit het tand-vleefch voortkomt. Hoe wy weten dat het uit de maag komt, zullen wy hier onder in het Bloedbraken (1) leeren.

179. Al het roode bloed wordt in zulke a-Oorzaken en slagaderen bewaard en rond geken. voerd, welker uiteinden zoo nau zyn, dat zy geen roode Bloed-bolletjes doorlaten: daarom is het zeker dat in de longe-pypen, als 'er een Bloedspuwing geschied, een of eenige vaatjes moeten verbroken zyn, of aan de enden zoo veel verwyderd dat zy roode bloed-bolletjes door laten. In dit laatste geval kan het wel zyn, dat onder de rachelen eenige roode striemen gevonden worden: maar dan zal 'er zulk een overvloed van rood schuimig bloed niet geloof worden, dat men het Bloed-spuwen zoude mogen noemen. Maar als een bloedvaatjen geborsten is, dan wordt dit bloed gestort in de openstaande longe-pypen, en wordt in schuim verandert door de heen en weder gedreven lucht onder het ademen: als eindelijk

(1) *Vomitus cruentus.*

lyk dit schuim tot in het strottenhoofd is opgeklimmen, en het zelve prikkelt, ontstaat 'er hoest, waar door al het uitgestorte bloed allengskens vergadert, in korten tyd wordt uitgeworpen. Alles derhalven, dat in staat is deeze vaatjes te verbreken, kan een Bloedspuwing veroorzaaken: als hoesten, sterk spreken, roepen, zingen, sterker omloop van bloed, aangezet door lichaams-beweging, of het drinken van sterken drank, Koortsen of te groote lichtheit der lucht. Deeze oorzaken werken zekerder in menschen welke een kleine holligheid in de borst hebben, gelyk in gebocbelde, of die klein en plat van borst zyn; of menschen die een kleine opening hebben om de lucht in het strottenhoofd (1) door te laten; gelyk alle die op de wys der vrouwen een hooge toon spreken en zingen. Als hier bykomt gebooren te zyn uit ouderen met de zelfde ziekten bezet, ziet men dat, wanneer zy tot de jaren komen van bloedrykheit en groote beweeging, gelyk in de Jongelingen, of wanneer zy al van te vooren een Bloedspuwing gehad hebben, zeer ligt, en somtyds zonder kennelyk vooroorzaken, het bloedspuwen gebeuren; waarom dit soort van menschen zich vooral moet wachten van de oorzaken, welke anders in welgestelde lichamen een Bloedspuwing zouden kunnen maken.

Gevol-
gen.

180. Het Bloedspuwen wordt in den beginne weinig geacht, om dat men wel tienmaal meer bloed uit den neus of wonden looft zonder eenig kwaad gevolg, en om dat de menschen

(1) *Larynx.*

ſchen in het begin gezont en wel leven, zonder eenige pyn of Koorts: maar als dit meermalen gebeurt, om dat zy gezien hebben dat veele daar door in de Teering gevallen en dus jong geſturven zyn, beginnen ſommige nadenken te krygen. Doch hier doet zich dan een groote zwaarigheid op: de Doctor verbied aanſtonts het wyn drinken, nacht-braken, ſchryft allerlei kwalyk - ſmakende middelen voor, en dat in zulk een gezonden ſtaat als zy zich bevoelen, en in die jaaren van leven, waar in men het meeſte vermaak moeſt nemen in drinken, danſſen, ſchermen, zingen, nacht-braken. Deeze ziekte ſchynt aan velen zoo veel oplettenheit en verlies van plaizier niet waardig, en wachten daarom liever zoo lang tot dat zy beginnen Etter op te werpen, over het geheele lichaam te vermageren, Koortſig te worden, na het eten, en nu en dan eens Bloed te ſpuwen. Dan wilden deeze onbezonnenen wel in korten tyd geneezen worden. Maar te laat! want, als na het bloedſpuwen Etter wordt uitgeworpen, (zoo als wy geleert hebben in onze *Medicina Hippocratica* Aph. 340.) dan is het zeldzaam dat een jongeling geneezen kan worden. Op dat ik niet alles zonder reden te geven voorbyga, en om dat hier door de genezing wordt opgehelderd, zal ik hier een korte uitlegging byvoegen. Als het bloed drupswyze uit een van de opene bloedvaten valt in de openſtaande longe-pypen, en deeze nevens deſzelfs longe-blaasjes (1) vervult, dan worden deeze deelen van de lucht berooft

en

(1) *Vesiculæ Pulmonales.*

en met bloed gevult. Dit bloed hier stillstaande stolt in den beginne; maar langer blyvende, verrot het en wordt scherp: de verrotting voortgaande maakt op die plaats een zweer. Ondertusschen gaat deeze bloedstorting voort, en om dat deze longepyp vol is: moet het uitgestorte bloed in de naast by zynde takken loopen, welke nog vol lucht zynde een schuimig bloed maken. En om dat het voorige bloed al bedurven en scherp geworden is, wordt de long geprikkelt en aangezet om hoeft te verwekken, waar door dit laatst uitgestorte schuimige bloed wordt uitgeworpen, latende het voorige gemeenlyk zitten; 't welk scherper wordende eindelyk een longzweering maakt, en vervolgens een ongeneeslyke Teering. Laten deeze onachtzamen hier door eens tot zich zelve komen, en overwegen, in hoe gevaarlyken toestand van leven zy zyn, welken zy zo weinig achten.

Gene-
zing.

181. Konden wy hier al het bloed dat uitgestort is, wegneemen, en konden wy met uitwendige drukking het opene vat sluiten; of konden wy 'er een bloedstempent middel op (1) leggen, gelykerwys in andere Bloedstortingen (2); deeze genezing zoude zoo zwaar niet gerekent worden. Het gaat ook zoo gemakke-lyk niet, als veele zich verbeelden, met stremmende middelen (3) in te geven, deze Bloedspuwing te sluiten: want als wy al konden uitwerken dat het bloed zoo dik wierd, dat het niet door het opene vaatje konde loopen, zoude het ook niet kunnen gaan door de uit-

(1) *Stypticum*. (2) *Hæmorrhagiæ*. (3) *Coagulantia*.

einden der slagaderen in de long tot in de aderen, zonder welken doorvloed geen mensch kan leven. Daarom zie ik niet voor de genezing in den beginne anders over te schieten, dan dat wy den aandrang van het bloed na de long zoo veel mooglyk zy verminderen, op dat daar door de toekrimping van het opene vaatje zich zoo veel kan vernauwen, dat 'er verder geen bloed worde uitgelaten. Hierom moet de Lyder vermyden al de voor opgetelde oorzaken; men moet een aderlating doen, op dat door de vermindering van 't bloed de vaten minder opgezet worden: want afleiden kan men hier niet, nademaal al het bloed door de long moet gaan. Deeze lating moet men om de maand of twee herhalen, voornamentlyk in Jongelingen, en in de zomer, op dat wy de nieuwe bloedrykheid (1) voorkomen. Middelerwyl is het goed een verkoelend en t'zamentrekkend middel te gebruiken, 't welk des bloeds beweging vertraagt en de t'zamentrekking der vaten vermeerdert, en dat ook tot aan de vaten der long gebragt kan worden. Daarom vinden wy zoo weinig hulpe van alle middelen uit verscheiden Aarden (2) te zamen gestelt, om dat zy de chylvaten niet kunnen ingaan. En hierom is deeze drank zeer voordeelig:

℞. *Rad. Symphyti maj.*
Hordei mund. aa. Unc. j.
Flor. Rosar. rubr. M. j.
Aq. comm. Unc. xx.

Drank in
 Bloed-
 spuwing.

Laat

(1) *Plethora.* (2) *Terrestria.*

Laat dit t'zamen koken in een toegesloten vat. Van het doorgegotene moet veelmalen daags een koffykop vol laau of koud gedronken worden. Zoo dra als men weder gewaar wordt eenige kitteling tot hoesten, warmte in de borst, en een zoete smaak in den mond, zonder dat men Bloed-spuwing ziet, moet men de lating herhalen, en weder dat middel gebruiken, als of 'er een Bloed-spuwing geweest was; om dat deeze tekenen wel een voorbeduiding zyn geweest van aanstaande Bloed-spuwing.

By aldien deeze Bloed-spuwing zich meermaalen geopenbaart heeft, en men tekenen van Etter ziet, dan weet men ook dat 'er een verzwearing in de Long is. In deeze tyd zal men evenwel onderzoeken, of 'er ook tekenen van aanstaande Bloed-spuwinge komen, op dat men dezelve mag voorkomen op de gezegde wys. Al schoon het aderlaaten niet voordeelig is in verzwearingen, moet dit hier in nochtans geschieden, om nog grooter kwaad uit het Bloedspuwen spruitende voor te komen. Onderwylen moet men te gelyk die middelen gebruiken, welke wy in de Etter-bederving §. 27.) hebben opgegeven. Om dat de Etter een vocht is zwaarder dan water, en de rachelen lichter zyn dan water, kan men door de rachelen in water te doen wel haast ontdekken, of 'er Etter by gemengt is of niet.

XXVII. H O O F D S T U K.

VAN HET ZYDE-WEË. (*Pleuritis*)

182. **A**lle pyn in de Borst, welke men met Bepaling. uitwendig aanraken niet vermeerdert, mag men ZYDE-WEË noemen: en, om dat deeze pyn gevoelt wordt in het Ribbevlies (1), mag ze te recht *Pleuritis* genaamt worden. Hierom zyn 'er veele oorzaken die dit Zyde-Wee kunnen voortbrengen, namentlyk alle, welke pyn kunnen verwekken in het Ribbe-vlies, als Ontsteking, en Roos (waar van wy gehandelt hebben in onze *Gezuiverde Heelkonst*) Koortfen (§. 1.) haar stof voornamentlyk hebbende of brengende in het Ribbe-vlies; scherpe Zinking-stof (§. 42.) Jigtige scherpte (§. 51.) Scheurbuik (§. 29.) scherpe bedurven vocht (§. 21.) Kramp-trekking (§. 138.) in de vezelen van het Ribbevlies, en meer andere pyn-verwekkende oorzaken, welke behalven deeze pyn van het Ribbe-vlies ook andere tekenen bybrengen, waar uit men het Zyde-Wee moet onderscheiden, om daar in de rechte genezing aan te wenden. Daarom is het niet genoeg dat men het Zyde-Wee maar alleen onderscheidt in waar (2) en valsch (3), of dat men in alle Zyde-Wee Ontsteking in het Ribbe-vlies vooronderstelt, gelyk gemeenlyk geschied. Ik zal in 't vervolg trachten door de byzondere bykomende tekenen aan te wyzen, hoe men de

(1) *Pleura.* (2) *Vera.* (3) *Spuria.*

eene foort van de andere kan onderscheiden, en dan daar te gelyk mede een beschryving van de byzondere genezing geven.

Door
ontste-
king in
het Rib-
be-vlies.

183. Het Ribbe-vlies is zeer gevoelig en sterk gespannen, het wordt gerekt en krimpt weder in, by elke ademhaling, en wel voornamentlyk tot het Hoesten. Als in dit vlies een Ontsteking komt, (welker kenmerken zyn groote pyn, klopping, hitte, zwellling, harde en ras-se pols, makende Koorts, die zich in 't vervolg opdoet na voorgaande pyn, en zich allengskens met de pyn verheft,) is die gemakkelyk te kennen: want deeze tekenen, komende in het Ribbe-vlies, beletten derhalven deszelfs uitrekking, waar uit zware ademing spruit, en met groote pyn; het Hoesten is onlydelyk, en van wegens de prikkeling wordt de Lyder evenwel genoodzaakt te Hoesten. Als de Ontsteking zoo groot is dat zy de genoegzame verwydering der Long, om bloed door te laten, beneemt, wordt de pols flau en ras, met groote benauwtheit. Om dat, in een voortgaande ontsteking, voor den vierden dag geen Etter gemaakt wordt, kan men ook voor dien tydt geen etterige fluimen verwachten, ten zy de Ontsteking bedaarde. Hierom is het opgeven van witte fluimen, en het vroege zetzal in de pis, met vermindering van pyn en Koorts, een zeer goed teken in deeze foort: maar de pyn, Koorts en Hoesten allengskens vermeerderende, geven te kennen dat deeze Ontsteking zal overgaan in een Etter-gezwel, ten zy de Etter door het rachelen en onder de gedaante van wit zetzal in de pis geloofd worde. Dit niet geschiedende, gaat het Zyde-Wee gemeenlyk
over

over in een Etterborst. Als de tekenen van ontsteking zwaarder zyn dan dat men een verandering tot Etter zoude mogen hopen, verandert die of in een bederving, of in het vuur (1), waarop gemeenlyk de dood volgt. Hier om zal men ten eersten een ruime aderlating doen, en laten alle verkoelende middelen gebruiken (§. 12.) om afgang te maken. Laat de zieke drinken dit volgende:

℞. *Hordei mundati*, Unc. j.
Tussilaginis, M. ij.
Flor. Papav. Rbœad. M. j.
Rad. Glycyrrhizæ, Unc. j.
Aq. comm. Unc. XL.

Drank in
 een waar
 Zyde-
 Wee.

Laat dit gekookt worden en daar dan by doen.

Sal. Prunellæ, Drachm. ij.
F. Apozema.

Hier van, zoo warm als gedronken kan worden, veelmalen daags een bierglaasjen vol gebruikt. Uitwendig moet men op de borst leggen, daar de pyn meest gevoelt wordt, een pap gemaakt van Lynzaad-Meel (2) in water of karnemelk gekookt, en die veelmalen vernieuwen, of door het opleggen van iets warmes deeze pap heet houden. Op deeze wyze zal men veelmalen het Zyde-Wee doen verdwynen. Op dat men zeker weete, dat het een Zyde-Wee is uit Ontsteking, moet men het afgetapt bloed beschouwen, het welke een tasje korst boven op zal maken; want als het van de

(1) *Gangræna.* (2) *Farina Lini.*

de Roos of Koorts is, dan vindt men niet altydt deeze korst op het bloed. Als op de eerste aderlating geene genoegzame verlichting volgt, moet dit nog wel een reis of twee malen herhaalt worden.

Door de Roos. 184. Als een dunne, scherpe en hitte-verwekkende vocht (1) zich nederzet in het Ribbe-vlies, 't zelve prikkelende, geeft dat mede hitte, maar minder zwelling, Koorts, en Hoest; en vergaat lichter van de eene plaats naar de andere; de pyn is zelden zoo vinnig als die van een Ontsteking; de pols is wel ras, maar niet zoo hard, als in de voorige; de pis wordt rooder en blyft veelmalen zonder zetzel, schoon de zieke geneeft; het gelaaten bloed blyft dun, bekomt, boven op, die voorgenoemde korst of vlies niet: deeze gaat zelden tot Etter over. De voorgaande uit Ontsteking, en deeze, worden wegens de overeenkomst van veele verschynzelen wel voor de zelfde gehouden. Doch deeze komt veelmalen door een belette ongevoelige uitwafeming; als de stof, die men moest lozen, nu binnen gehouden, op het Ribbe-vlies wordt vergadert. In deeze is het Aderlaaten van weinig vrucht. De voorgeschrevene Borst-drink (§. 183.) is voordelig; maar in plaats van de pap buiten opgelegd, zal men meer voordeel vinden van eene Spaansche Vlieg, waar door die dunne scherpe vocht na buiten gelokt en uitgedreven wordt.

Door de Koorts. 185. Deeze beide soorten hebben eerst pyn en dan wordt vervolgens de Koorts ontsteken: maar

(1) *Humor calefaciens.*

maar als de Koorts-stof (1), zoo als wy in de Bruin (§. 164.) en in de Hoest (171.) beschreven hebben, zich nederzet in het Ribbe-vlies, zo krygt men eerst Koorts en dan de pyn; welke vervolgens, met het verheffen en vermindern van de Koorts, af en aanneemt. In deeze soort heeft men wel vroeg in den beginne rachsels. In deeze moet de zelfde geneeswys gehouden worden, als men gedaan zoude hebben in de Koorts; behalven dat wy hier tevens zoeken het rachelengemakkelyker te maken door een Borst-drink (§. 183.)

186. De scherpe stof der Zinkingen (§. 47.) valt menigmaal op het Ribbe-vlies, en maakt daar wel een hevige pyn, belette ademhaling, en Hoest, doch met weinig of geen Koorts; de pols en pis wyken dan weinig van den gezonden staat, waar door men deeze soort van de andere onderscheit. In deeze zal men uitwendig verwarmende middelen op de borst leggen, als een pleister gemaakt van *Empl. de Mucilagibus* of *Oxycroceum*, en daar over gestreken wat geperste Oly van Foely (2) en Balssem Peru. In deeze soort is het dat veele veel voordeel genooten hebben van de *Empl. de Cumino*, *Gumm. Elemni*, de Kamfer, en geen nut van het Aderlaaten; en daarom deeze geneeswyze geprezen, en de gewone (§. 183.) veracht hebben. De inwendige middelen zyn hier boven (§. 49.) beschreven: doch als men een likking wil geven moet die aldus bereit worden:

(1) *Materia febrilis.* (2) *Ol. Macis per express.*

Likking
in het Zy-
de-Wee
uit Zin-
kingen.

℞. *Syrup. Papav. alb. Unc. ij.*
Spermat. Ceti,
Masticis, aa. Drachm. ℥.
Ol. Cort. Aurant, gtt. iij.
M. F. Linctus.

Hier van moet veelmalen een eierlepeltje vol ingenomen worden.

Hoedanig de overige foorten van Zyde-Wee (§. 182.) gekent en geneezen kunnen worden, kan men uit de aangehaalde plaatzen, met vergelyking van deeze beschryving wel afleiden.

XXVIII. H O O F D S T U K.

VAN HET LONGE-WEË. (*Peripneumonia*)

Bepaling. 187. **O**m dat het woord LONG-ONTSTEKING maar betekent een foort behoorende tot de *Peripneumonia*, en dat LONGE-WEË, in navolging van Zyde-Wee, alle ziekten kan beduiden, welke tot de *Peripneumonia* gebragt worden, daarom heb ik my alhier van dit woord willen bedienen, schoon ik het niet by andere Nederduitsche Schryvers gevonden heb. Het is evenwel noodzaakelyk dat het Longe-Wee verzelt is van een gedurige en sterke Koorts, want zonder die zoude men deeze ziekte brengen tot de *Aamlorstigheid* (1). Om dan te weten dat iemand het Longe-Wee heeft, is het noodzaakelyk dat 'er een gedurige en sterke Koorts zy; maar de *Pols* is gemeenelyk zachter, rasser en zwakker dan in het Zyde-

(1) *Asthma.*

de-wee, om dat het bloed niet vry door de Long kunnende gevoert worden, de groote slag-ader te weinig bloed ontfangt, om een harde pols te kunnen voortbrengen. Binnen in de borst wordt een groote *Hitte* en *Benauthheit* gevoelt, zynde de *Adembaling* fchielyk en klein, als of die maar alleen in het bovendeele van de borst gehaalt wierd, en de zieken worden gedwongen overeinde te zitten, en zelfs door trekkers van de borst, die op en na onze wil werken, te ademen, om dat de Long niet genoeg lucht kan inlaaten. De *pyn* is veelmalen van weinig belang, maar de *Benauthheit* zeer groot; om dat de Long geen gevoelzen heeft. (zie §. 73.) Maar by aldien het Middelfchot (1) van de Borst, of het Ribbevlies mede is aangedaan, dan wordt ook *pyn* gevoelt, die dan de ruggegraat en het borstbeen fchynt tot malkanderen te trekken; ook wordt deeze *pyn* wel onder de fchouderbladen gevoelt.

188. Alle ziekten, met Koorts verzelt, kunnen een Longe-Wee voortbrengen; als Ontkenfteking, Roos en Koorts, wanneer die haar zitplaats meest in de Long hebben, of haar stof daar nederstorten; heete bederving (§. 25.) Alle deze oorzaken kunnen in de Long zoo wel een Long-wee veroorzaken, als die in het Ribbevlies vallende een Zyde-wee voortbrachten. Maar om dat de Long weinig of geen gevoel heeft; om dat het een byzonder werktuig is, hebbende behalven de algemene levens-beweging, noch een andere alleen aan de

(1) *Mediaſtinum*,

de Long eigen; om dat daar in zyn tweederhande bloedvaten, namentlyk de Longvaten (1), en de Longepypsvaten (2); en eindelyk om dat de Long een byzonder gebruik heeft, worden in het Longe-wee verscheiden toevallen gezien, welke in het Zyde-wee niet gevonden worden, alſchoon beide deeze deelen van de zelfde ziekte getroffen worden.

Gevol-
gen.

189. De eigen tekenen van de zoo aanſtonds aangehaalde Ziekten, gepaart met de veranderde werking van de Long, kunnen de kenmerken opgeven, waar uit wy de verscheiden foorten van Longe-Wee kunnen opmaken. In 't algemeen heeft men hier meerder fluimen dan in het Zyde-wee, om dat de Longepypen natuurlyk veel ſlym geven; en dan zeer overvloedig, als zy door een ſcherpe ſtof geprikkelt worden: maar als die niet wordt uitgeworpen, zullen zy in de Longepypen in zoo groote menigte vergadert worden, dat de Lyder daar door zal ſtikken. Het Hoefſten is veelvuldiger en benauder, maar minder pynlyk, dat uit het gezegde gemakkelyk kan afgeleid worden. Het aangezicht en oogen zyn meer gezwollen, en rooder dan in het Zyde-wee. De Zieke wordt veelmalen lichthoofdig (3), en valt dikwyls in een Etterborſt en Teering: ook groeit, na de geneezing, gemeenlyk de Long vaſt aan het Ribbe-vlies; makende vervolgens een benauwde ademhaling; het welke ook wel veroorzaakt wordt, om dat een gedeelte van de Long door dit Longe-wee bedurven is geworden.

190.

(1) *Vasa Pulmonalia.* (2) *Vasa aspera Arteriæ.*
(3) *Paraphreniticus.*

190. Als men uit de algemeene tekenen van Geneede Koorts, Roos, Ontsteking, en heete be-zing-derving, vergeleken met de beledigde werking en plaatze van de Long, ontdekt heeft wat het is, zal men dat soort van genezing gebruiken, welke wy hebben voorgestelt in den Hoest (§. 168.) en het Zyde-wee (§. 182.) uit dusdanigen oorzaak voortkomende. Alleen staat in deezen aan te merken, dat middelen, van buiten op de borst gelegd, weinig kunnen uitvoeren; maar dat wy veel kunnen doen met middelen, welke onder de lucht vermengt ingeademt kunnen worden.

XXIX. H O O F D S T U K.

VAN DE AAMBORSTIGHEID. (*Asthma*)

191. **D**E AAMBORSTIGHEID komt met Bepaling het Longe-wee overeen, dat in beide een bezwaarder Ademhaling geschiedt; maar de Aamborstigheid gaat met geen Koorts noodzaaklyk gepaart. Ondertusschen moet men het benauwd en haastig ademen, dat door te sterken omloop van het bloed veroorzaakt wordt, gelykerwys in groote lichaams-beweging of Koorts, niet tot de Aamborstigheid brengen. Om dat de Aamborstigheid niet is allerlei soort van benauwde Ademhaling, maar een zekere soort; daarom mogen ook niet alle oorzaken, die een benauwde Ademhaling voortbrengen, tot de Aamborstigheid gebragt worden: maar alleen die, welke nevensgaande tekenen van de Aamborstigheid mede brengen: waar

waar van wy de voornaamste zullen op geven.

Slym in
de Lon-
gepypen.

192. Alhoewel gedurig in den gezonden staat veel slym in de Longpypen wordt afgescheiden, om die te bevochtigen, op dat zy door de lucht niet te zeer zouden uitdroogen, gelyk men bevindt in den mond als men met een open mond lang ademt; wordt evenwel in gezonde menschen byna niets door het rachelen geloofst, tot een bewys dat deeze slym, weder verdunt en met de andere vochten op genomen, wordt rond gevoerd. By aldien deeze afscheiding van slym, gelykerwys in de verkoudtheit en oude menschen, overvloedig veel is; of dat zy tetaai is dan dat zy weder verdunt kan worden; of de werking der Longe te zwak is om deeze verdunning en wegvoering uit te werken, dat de gemeenste oorzaak is in oude menschen; dan wordt deeze slym allengskens niet alleen vermeerdert, maar vervult ook zo de Longe-pypen met deszelfs blaasjes, dat 'er geen plaats genoeg voor den ingang van de lucht wordt overgelaten; hier toe helpt mede veel, een koude en vochtige lucht. Deeze slym hier blyvende, afgezondert van den gemeenen omloop en stilstaande, bederft. Als dan deeze slym het binnenste vlies van het strottenhoofd raakt, maaktze door haar prikkeling een hoest gepaart met Aamborstigheid, waar in de Lyder, veel fluimen opgevende, verlicht wordt. Deeze wordt dan een vochtige Aamborstigheid (1) genaamt. Om dat de Zieken veel verlicht worden door het loozen van fluimen, is de

(1) *Asthma humidum.*

geheele genezing wys van veelen maar gericht om te maken dat veel fluimen geloofd worden, door fuiker, honing, zoethout, en allerlei Siropen; niet denkende, dat 'er geen eind zal zyn van loozingen, om dat gedurig weder nieuwe flym wordt gemaakt en vergadert, zonder dat de oorzaak wordt weggenomen: of liever te gelyk de oorzaak vermeerderende; om dat deeze middelen de werking van de Long in het verdunnen van deeze flym nog meer verzwakken. Hier van daan de lange onnutte genezing in deeze Aamborstigen, met loozing van fluimen, door *Syrupus Capillorum Veneris*, *Althææ* en *Violarum*, *Papaveris Rhæados*, *Balsamum Lucatellæ*, Drop en andere borst-koekjes en dranken. By aldien men versterkende middelen gebruikte, zoude de flym verdunt worden; en de zwakheit van de Long geneezen zynde, zoude de nieuwe aangroei beletten, dat in de oude menschen voornamentlyk plaats heeft. Daarom laat ik in dat geval dit volgende gebruiken:

℞. Gum. Ammoniaci, Drachm. ij.

Bals. Peruviani.

Styracis, aa. Drachm. ʒ.

Pulv. Cort. Aurant. q. s.

M. F. Pilulæ, gr. iiij.

Borst-
pillen.

Laat hier van alle uuren een ingenomen worden met Spaansche Wyn. Ook heb ik hierin uitmuntende gevonden, de opgaande rook van Mastik, op een geglommen houtskooltjen gelegd, om in te Ademen. Als de fluimen wat al te taai worden om te loozen, dan laat ik de

roo-

rooking achter, en meng onder de pilletjes wat zout van Wynsteen (1).

Water of
Slym in
de hol-
ligheit
der Borst
en Lon-
ge.

193. Gelykerwys de slym, alsze de Longe-pypen vervult, den ingang der Lucht verhin- dert; doet ook de slym, of waterdeelen, zit- tende in de zelfstandigheid van de Long, bui- ten de Longe-pypen, of in de holligheit van de borst, of de Long-klieren, het zelfde door uitwendige drukking op de Longe-pypen, waar door die niet genoeg verwydert kunnen wor- den. In dit geval worden geen fluimen ge- looft; de Zieke voelt een zware en volle borst zonder Koorts; moet overeinde zitten om te ademen, met of zonder hoeft, na mate deeze vocht zagt of scherp is; hy kan geen natte lucht of mistig weêr verdragen; als hy zich in de koude lucht begeeft, waar door deeze slym verstyft, en dan meent hy te stikken. Om dat men deeze stof niet kan zien, zoo maakt men die op uit de beschreven tekenen, gevoegt by een bleeke gezwollenheit in het aange- zigt, hals en borst, en uit verschynselen over het gantsche lichaam van slym-gezwellen. De Zieken kunnen hier lang mede gaan kwy- nen, en komen eindelyk zoo ver, dat zy zon- der willige beweging (2) niet kunnen ademen; waarom zy genootzaakt worden gedurig te waken, of als zy door slaap overweldigt wor- den, meenen zy te stikken. In dit geval ei- schen de Zieken altyd slaapmiddelen, en als men zoo onvoorzichtig is die te geven, flaa- pen zy gemeenlyk den eeuwigen slaap. Het best, dat ik gevonden heb, is matig open lyf

(1) *Sal. Tartari.* (2) *Motus Animalis.*

te houden door dit volgende; want veel afgang maakt meerder benauthheid, om dat de vochten van de borst zich niet gemakkelyk door den afgang laten uitwerpen, maar wel door de Pis;

<p>℞. <i>Gum. Ammoniacy Drachm. ij.</i> <i>Masticis,</i> <i>Scammonei, aa. Drachm. ℥.</i> <i>Ol. Fœniculi, gt. vj.</i> <i>M. F. Pilulæ, gr. iij.</i></p>	<p>Laxerent- de Borst- pillen.</p>
--	--

Hier van moet men twee te gelyk laten gebruiken zoo veel maalen daags, tot dat 'er bekwame afgang blyft. Daarenboven moet men trachten de slym te verdunnen en door de Pis uit te leiden.

<p>℞. <i>Succini,</i> <i>Ocul. Cancr. aa. Drachm. j℥.</i> <i>Sal. Tartari, Drachm. ℥.</i> <i>Ol. Fœniculi, gt. vj.</i> <i>M. F. Pulveres. x.</i></p>	<p>Borst- poejer.</p>
--	---------------------------

Hier van driemalen daags een te gebruiken.

194. Het is niet alleen de kracht van 't Zwakker hart, welke het bloed door de longe dryft, en de beweging in de vezelen van de borst en 't middelrif, welke genoeg is om te ademen; want de Long zelf heeft mede zyn eigen vezelen, die zich bewegende het ademen en den bloedloop door de Long bevorderen. Als deeze byzondere beweging zwakker is, komt daar door een belemmerde Ademhaling en doortocht van 't bloed; in welk geval de menschen

een onverdraaglyke benauthheit (zie §. 74.) ge-
 waar wordende, gedwongen worden met hun-
 ne willige beweging de ademhaling te hulpe
 te komen. Dan geschiedt hier een aanhouden-
 de Aamborstigheid zonder eenige pyn, op die
 wyze als de machteloosheit in de uitwendige
 leden. Wanneer dit komt in hoogen ouderdom,
 heeft men weinig hope van geneezing; maar
 in zwakke menschen komende, moet men, be-
 halven de middelen welke men in die zwakheit
 zoude gebruiken, ook in geven en op de borst
 leggen zulke middelen, als in de slym (§. 192.)
 zyn voorgeschreven.

Door Kramp-
 trekking. 195. Om dat de Long hare byzondere be-
 weging heeft, kan in die vezelen ook wel
 afzonderlyk een Kramp trekking (§. 138.) val-
 len, welke de beweging van de Long belet,
 en zoo een schielyke Aamborstigheid maakt
 zonder het loozen van eenige fluimen: deeze
 verdwynt ook weder zoo schielyk als ze ge-
 komen is: waar over de Lyder zeer verwon-
 dert wordt, menende dat zyn Longe vol flui-
 men was, en hy bevindt zich zeer schielyk
 wederom vry, als voorheen, te kunnen ade-
 men. In deeze foort wordt twederhande ge-
 neezing vereist, eerstelyk het toeval zelf te
 doen bedaren, en vervolgens het wederkomen
 te beletten. Dit toeval bedaart zeel wel door
 het gebruik van dit volgende.

℞. *Aq. Foeniculi*, Unc. v.
Sp. Sal. Ammon. extemp.
Succini, aa. *Drachm. j.*
Syrup. Papav. alb. Unc. j.
M. F. Mixtura.

Hier

Hier van alle halfuuren een lepel vol gebruikt, tot dat de Lyder weder vry kan ademen. Het is niet noodig dat hy fluimen uitwerpe, het is genoeg als deeze Kramp-trekking maar los laat. By gebrek van Venkel-water (1) zal men Gersten-Water (2) nemen, en doen dan een drup of vier Venkel-oly (3) daar by. Ik heb wel ondervonden, dat door het Aderlaaten aanstonds verlichting wierdt toegebracht, en dat de menschen, zoo menigmaal als zy maar overvallen wierden van Aamborstigheid, zich weder deden Aderlaaten: maar ik heb te gelyk ondervonden, dat dit overval allengskens schielyker weder kwam, en dat zy dan met 'er tyd vervielen in een slymige Aamborstigheid, (§. 193.) door gebrek van beweging in de Long-vezelen. Daarom doe ik in dit geval geen Aderlaating, dan in den hoogsten nood, en dan ook maar eenmaal; maar tracht liever door Zenuwmidelen (4) deeze toevallen voor te komen.

☞. *Bals. Copayo. ad Consistentiam cocti, Drachm. iij.*

Peruvian. Drachm. ℥.

Styracis, Drachm. j.

Flor. Benzoin.

Sal. vol. Succini, aa. Scrup. ℥.

M. F. Pilulae, gr. iij.

Hier van veelmalen daags een ingenomen.

196. Om dat dunne en weinig aan malkan-^{Rauw-}deren hangende vochten, zich gemakkelyker^{heit en} door kleine vaatjes laten dryven, dan die be-^{Slyme-}staan uit grooter of wanfchiklyker deelen, en^{righeit} van 't^{van 't} die^{die} bloed.

(1) *Aqua Fœniculi.* (2) *Aqua Hordei.* (3) *Ol. Fœniculi.* (4) *Nervina.*

die zeer met malkanderen verknogt zyn, daarom worden de Ongedaantige (§. 17.), of met flym opgevulde Lichamen, zoo dra zy zich maar een weinig meer bewegen, door een benauwde Ademhaling gekwelt, welke van veelen mede tot de Aamborstigheid gebragt wordt. By aldien men dan bevindt, dat 'er uitwendige tekenen van ongedaantheit, of overvloed van flym in het lichaam zy, en dat deeze menschen niet dan na het eten, of als zy zich wat sterker bewegen, een benauwden Adem krygen, moet men denken dat deeze soort van Aamborstigheid niet door borstmiddelen (1) genezen zal worden, maar door middelen die de koking van de Maag bevorderen, of de Ongedaantheit genezen, of de flym verdunnen en uitwerpen. Hier uit kan men wel zien, waarom dat Braak-, Purgeer- en Maagmiddelen, veelmaalen de Aamborstigheid genezen, en dat men met deezen niet in alle soorten van Aamborstigheid te recht kan komen.

Over- 197. Om dat het bloed in zich zelfs geen
vloed en vermogen heeft om zig te bewegen, maar
grooter voortgestuwt moet worden door de beweging
bewe- in de werktuigen en vaten, zo volgt dat, als
ging van het bloed te overvloedig geworden is, dan de
't bloed. kracht van beweging in de werktuigen niet
genoeg is om dit bloed met behoorlyke snelheit
voort te stuwen. Als dit mede in de Longe
voorvalt, of om dat in het gantsche lichaam
zulk een overvloed is, of dat het in te grooten
overvloed na het Hart en de Long gedreven
is; dan vindt men in beide gevallen, dat de

(1) *Pectoralia.*

de Long niet in staat is, zonder bykoming van de willige beweging, al dit bloed door te laten, zonder vermeerderde en benaude ademhaling, Als men uit het zwellen der aderen, een ledig leven, en overvloed van spys; of na het ophouden van een gewoone bloeding, oordeelt dat deeze Aamborstigheid voortkomt uit overvloed van Bloed, is het beste middel een Ader te laten, waar door deeze Lyders schielyk en op eenmaal genezen worden. Maar als men uit de vermeerderde hitte in het lichaam, en meerder klopping van de pols kan opmaken, dat deeze Aamborstigheid meer uit een drift dan overvloed van bloed voortkomt, dan doet men mede een ader laten; maar men gebruikt ook verkoelende middelen (zie §. 12.) alschoon het geen borstmiddelen zyn, om deeze overmatige drift te temmen.

XXX. H O O F D S T U K.

VAN DE BLOED-BRAKING. (*Vomitus cruentus*)

198. **H**et BLOED-BRAKEN laat zich zeer ^{Bepaling.} gemakkelijk onderscheiden van de Bloedspuwing (§. 178.): want in het Bloedbraken gaat gemeenlyk vooraf een walging en poging tot braken, daar na volgt het braken zelf, waar door gemeenlyk veel bloed te gelyk geloofst wordt, dat bruin van kleur is, minder of meerder gestolt, by zig hebbende de slym of andere vochten en spys uit de Maag, waardoor het dikwyls veelerlei kleur en reuk bekomt, en zelden schuimig is, gelyk het bloed uit de Long was.

Door
breken
van een
Bloed-
vat.

199. Als iemand, na het gebruik van sterke middelen, braakdranken, of iets dergelyks, sterk braakende, eindelyk bloed Braakt, dan denkt men dat een vaatje geborsten is 't welk het bloed in de Maag uitstort en zoo doet lozen. In dit geval zal men ten eersten geen stollende middelen gebruiken, zoo als gemeenlyk geschied; om dat dan de prikkelende oorzaak blyft, en de stollende middelen met het uitgestorte bloed vermengt worden, 't welk styf geworden zynde bezwaarlyk te lozen is, en een oorzaak wordt van volgende Bloed-braking; en om dat deeze Middelen dan het vat niet kunnen raken dat geborsten is. Maar men moet de Maag uitspoelen met eenige zagte vocht, als water en melk, dat gedronken wordt en door het braaken geloost, tot dat de pyn over is. Vervolgens geeft men een weinig van een ligt Slaapmiddel (1) te gelyk, om de gaande gemaakte beweging te stillen; als wat Siroop van Slaapbollen (2) met wat water gemengt. Hier staat te letten dat de Lyder zich moet wachten van alle spys te eeten, en zich maar met vocht geneeren, 'weinig te gelyk, op dat de maag zich mag toetrekken. Deeze toetrekking zal van zelfs het vat doen sluiten, op de wys als de Lyfmoeder in de kraam-zuivering (3). By aldien men omtrent de Maag klopping of hitte gewaar wordt, beduidende dat aldaar te veel aandrang is, dan moet men in garste-water wat roode roozen laatentrekken, en mengen daar by een weinig *Sal prunellæ*
en

(1) *Anodynum*. (2) *Syrup. Papav. albi*. (3) *Lo-chiorum fluxus*.

de *Syrup. Papav. albi*. Het is dan ook noodig een ader te laten, waar door deeze aandrang zal vermindert worden.

200. Als deeze Bloekbraking geschied zonder een voorafgaande gebruik van scherpe middelen, en zonder pyn, maar na voorgaande benaautheit en walging, voornamentlyk als de gewoone vloed der Aambeyen opgehouden is, ook wel na het ophouden der stonden: dan denkt men dat eenige takken van de Poortader, door de Maag verspreid, dit bloed uitwerpen; het geen gemakkelyk geschieden kan, om dat deeze aderen geen klapvliezen hebben; en de vocht, in een van deeze aderen ingespoten, gemakkelyk doorgaat tot in de holligheit van de Maag. Het bloed, dat dan geloost wordt, is gemeenlyk bruinder, maar zeer zelden gestolt, om dat het bloed van de Poortader zoo ligt niet stolt, als dat van de slagaderen en van de holle ader; en bruinder van kleur is. In deeze soort zal men aanstonds een weinig t'zamen trekkende vocht laten gebruiken, weinig te gelyk, zoo als wy in de Bloedspuwing (§. 181.) voorgeschreeven hebben; de Maag zoo veel doenlyk is ledig houden, en te bevelen zichte wachten van alle harde Spys en scherpe middelen, zelfs van poeiers en conferven, op dat 'er geen de minste prikkeling in de Maag veroorzaakt worde. Het aderlaten is in dit geval van minder nut dan in het voorige, om dat wy met aderlaten het bloed van de Poortader niet wel kunnen verminderen.

Door
verwy-
ding der
Bloed-
vaten.

XXXI. HOOFDSTUK.

VAN DE WALGINGE. (*Nausea*)

Bepaling. 201. **I**n gezonde menschen heeft men een gedurige wormswyze beweging in de maag, tot bereiding en voortstuwing van de genomene spyze, beginnende van de flokdarm en voortgaande na de portier van de maag, alwaar het begin der darmen is: van deeze beweging worden wy niets gewaar; wy kunnen die ook niet verhaasten of vertragen. Maar als deeze beweging een verkeerde koers maakt van beneden na boven, dan gevoelen wy in ons een onaangenaame aandoening, welke wy WALGINGE noemen. Als ons daar door alle lust tot eten benomen wordt, dan noemt men het *Fastidium*, met of zonder begeerte, om het geen in de maag is door Braken uit te werpen.

Oorzaken. 202. Deeze verkeerde beweging in de maag wordt door veel oorzaken voortgebracht, welke, als zy inwendig zyn, bezwaarlyk ontdekt kunnen worden; en evenwel moet men volgens deeze de genezing richten, wil men zeker gaan. Hierom worden zoo menigmaalen vruchteloos middelen aangewend; en het middel, dat zekerlyk genas in den eenen, wordt van geen vrucht in den anderen. Daarom is het onmogelyk eene algemeene genezing of middelen voor te schryven. Ik zal dan eenige van de voornaamste oorzaken aanhalen, op dat de geneezing daar uit geleert mag worden,

den, een begin makende van de meest bekende.

203. In het gemeen zal al het doorgezwol-
gen, waar van ons lichaam nadeel te wachten
heeft, of dat meerder is dan wy kunnen ver-
dragen, een walginge geven. Hier zien wy
aanstonds de voorzichtigheit der natuure, wel-
ke ik uit een dood werktuig, volgens de wet-
ten van beweging, niet kan afleiden; maar in
ons levendig lichaam al redelyk bestendig is.
Hier van daan is het dat alle vergiften, braak-
middelen, te veel purgeerende middelen inge-
nomen, walginge maaken. Spys en drank, in
zich zelve nut, in te groote menigte inge-
nomen, brengen mede walgingen aan. Deeze
oorzaaken, om dat zy van buiten aankomen,
laaten zich gemakkelyk kennen, en verei-
schen eene uitwerping door braking, als zy van
zelf niet verwekt wordt. Als te veel geno-
men is, zal het genoeg zyn door kitteling
in de keel het braken te bevorderen, hoe
wel het beter was deeze misflag niet te begaan:
maar als het van vergift of bedurven doorge-
zwolgen stof voortkomt, en men door het
inzwelgen van zachte en vetachtige vocht
niet genoegzaam kan Braken, om dit verdor-
vene en schadelyke uit te werpen, dan moet
men een Braakmiddel (§. 15.) gebruiken, en
veel drinken, om weder uit te braken.

204. Het is zeldzaam, als iemand niet gewoon
is ter zee te varen, dat als hy voor de eerste
maal van de baren wordt geslingert; hy niet al-
leen walgende maar zelfs brakende wordt. In-
gelyks als het lichaam maar veelmaalen wordt
in 't ronde gedraait, of geschommelt: veele kun-

nen zelfs het ryden achterwaards niet verdragen. Waar uit blykt dat de beweeginge van de maag zeer medelydende is; en dat het genoeg kan zyn op een ongewoone wys bewegingen te maaken, om daar door walginge voort te brengen. In dit geval is 'er geen stof om geloofst te worden; het is maar alleen noodig de oorzaken te vermyden. Het gebeurt evenwel, dat als de beweging van de maag zoo gaande gemaakt geworden is, dat of schoon de oorzaak is weg genomen, dezelve aanstonds niet bedaart. In dit geval is het goed wat Rhynsche-wyn met water verlengt, en daar by gedaan wat nat uit een Citroen: en eenige druppel *Laudani liquidi*, of wat *Syrupus Papaveris albi* te gebruiken, weinig te gelyk, op dat de maag door de veelheit niet gaande gemaakt worde.

Gemoeds
bewe-
ging. 205. Niet alleen wordt de beweging van de maag beroert door ongewoone lichaams beweging, maar zelfs door het zien van iets dat in 't ronde draait, of door spys of drank waar van men een afkeer heeft, of waar van men te vooren gebraakt heeft; waar uit men leert dat de beweging van de maag door zeer kleine oorzaken kan ontruft worden. Zelden worden tegen deeze walginge middelen gebruikt; doch, als men die begeerde, zoude men de voorige (§. 204.) kunnen gebruiken.

Bedur-
ven stof
in de
Maag. 206. Gelykerwys bedurven stof doorgezwolgen (§. 203.) Walging verwekt, geschiedt dit ook als voor ons onzichtbaare bedurven stof na de maag van elders anders gevoert wordt, of, daar staande, bederving aanneemt.

neemt. Dusdanig is het Maag-fap (1), Alvlees-fap (2), en de Gal; als ook wanneer door de Zenuwen, Slagaderen, of Poortaderen (3) eenige bedurven stof in de Maag wordt uitgestort; of als deeze stoffen, goed zynde, daar stilstaande bederven, en alzoo in de Maag een ongewoone beweging verwekken, die wy Walging noemen. Alle deeze oorzaken zyn aan het gemeen onbekent, en geven aan de Heelmeefters veelmalen werks genoeg, om te onderzoeken of het deeze of een andere oorzaak is, welke de Walging voortbrengt. By aldien deeze Walginge verlicht is geworden door het braaken van flym, gal of andere stof, en dan weder op nieuw komt met een verloren eetlust, benautheit en opzetting omtrent de Maag, en oprisping van veel winden, of een bittere bedurven smaak in den mond, dan denkt men dat deeze Walging voortkomt door bedurven stof in de Maag. Hier om is het zeer goed ten eerften deeze stof te loozen door de naaste weg, met een Braakmiddel (zie §. 15). Na dien tydt is het goed Maagmiddelen te gebruiken (§. 20.); en als de afgang niet volgt, moet men hier zoo weinig purgcermiddelen by mengen, dat matig open lyf gehouden worde. Als men uit de bykomende brandigheit, benauwtheit en Koorts gewaar wordt, dat het een scherpe gal is, welke de Walginge veroorzaakt, dan moet men voor al zorg dragen, dat deeze gal geloofst worde; want blyvende, en door de darmen

(1) *Succus Ventriculi.* (1) *Succus Pancreaticus.* (3) *Vena Portarum.*

nederwaarts gaande, veroorzaakt ze wel een buikloop met pyn; of, onder het bloed gemengt, een heete Koorts; welke ziekten dan zoo gemakkelyk niet te genezen zyn (zie §. 25). Het gebeurt ook menigmaalen, dat de Koorts-stof zich na de Maag begeeft, en zich daar zoekt te ontlasten; het welke wy gewaar worden, als na de Walging Braking volgt van een slymige of galachtige stof. Deeze braking moet men dan bevorderen door het drinken van eenige zachte vocht, op dat de Maag ontlast worde. Maar als na het loozen de Walging blyft, of dat deeze Walging maar alleen ontstaat door ontroering van de Koorts, dan is het best deeze onordentelyke beweging te stillen door dit volgende:

Drank in de Walging.   ℞. *Hordei mundati*,
Rad. Acetosæ, aa. *Unc. j.*
Flor. Rosar. rubr. M. §.
Aq. comm. Unc. xxv.

Laat dit zagtjes in een besloten vat gekookt worden, tot dat de Garst gaar is; doe dan by de doorgegoten vocht,

Succi Citri, *Unc. j.*
Vini Rhenani, *Unc. ij.*
Syrup. Papav. albi, *Unc. j.*

Laat hier van veelmaalen, maar weinig te gelyk, genomen worden. By aldien het slym geweest is, die vooraf geloofst wierd, en meer een zwakheit dan Koorts bespeurd wordt, is dit volgende beter:

℞. *Suc-*

℞ *Succi Citri*, *Unc.* j.
Sal. Tartari, *Drachm.* j.

Drankjen
 in de
 Walgin-
 ge.

Meng dit onder malkanderen, en als het op-
 bruiffen gedaan is, doe daar dan by

Aquæ Menthæ, *Unc.* vj.

Hier van moet men veelmaalen een lepel vol
 ingeven. Als men geen Kruizemunt-Water (1)
 heeft, moet men Gerften-Water gebruiken met
 een drup of drie Oly van Kruizemunt (2), eerst
 met wat fuiker gemengt.

207. Zoo noodzakelyk als het is door Braak-Door de
 middelen de Maag te ontlasten van het geen Roos of
 in de Maag de Walginge voortbragt, zoo doo Ontfte-
 delyk is het, als door een Ontfteking (3) of king.
 Roos (4) in de Maag of omleggende deelen
 eene Walging wordt voortgebracht: want dee-
 ze deelen door een Braakmiddel gaande ge-
 maakt, zullen een poginge van Braken maken,
 zonder iets te loozen, tot den dood toe. Wees
 daarom niet al te onvoorzichtig, in het geven
 van Braakmiddelen in de Walginge met Koorts
 gepaart. Want als de Walging aan komt met
 groote benauthheit, hitte, pyn, klopping om-
 trent de Maag, en als iets, dat door gezwol-
 gen wordt, een groote pyn maakt, als of het
 in de Maag brand verwekte, met een geduri-
 ge Koorts; dan is het denkelyk dat deeze Wal-
 ginge uit de Roos of Ontfteking in of omtrent
 de Maag ontstaat, waar in men alles moet doen
 dat

(1) *Aq. Menthæ.* (2) *Ol. Menthæ.* (3) *Inflam-
 matio.* (4) *Erysipelas.*

dat wy in deeze twee hoofdstukken geleert hebben (zie onze *Gezuiverde Heelkonst*). Men moet hier trachten de Walginge te doen bedaren, door de boven voorschreven Drank (§. 206.) leggende op de Maag een papje gemaakt van Roozen en Vlier-bloemen met azyn gemengt.

XXXII. H O O F D S T U K.

VAN DE BRAAKING. (*Vomitus*)

Bepaling.

208. **W**anneer door een verkeerde beweging van de Maag-vezelen, het geen in de Maag is na den Slokdarm wordt gedreven, gelykerwys in de Walginge, en dan vervolgens door het trekken van de Buikspieren, dat geen dat in de Maag is, door den Slokdarm en Mond wordt uitgeworpen, wordt deeze loozing BRAAKING genoemd. Als de Maag geen stof in zich heeft, dan geschiedt alles gelyk in het braken, maar daar volgt geen uitwerping van stof, dan na herhaalde pooging tot braken wat gal, met de natuurlyke slym van de Maag. Het gebeurt ook wel dat, ten tyde van alle deeze bewegingen, de bovenste opening van de Maag zoodanig gesloten blyft, dat 'er niets uitgeworpen kan worden, het welk de Lyder meer benauwt dan het Braken zelf.

Oorzaken.

209. De oorzaken van Braaking en Walging zyn byna de zelfde; behalven dat de oorzaken hier wat grooter zyn: waarom men in de Brakinge alles moet in acht nemen dat in de Walginge gezegt is.

210. De zwakke beweging van de Maag is ^{Uit een} veelmaalen een oorzaak van Braking; want ^{zwakke} daar door worden de invloeyende vochten en ^{Maag.} de genomene spys en drank niet voortgestuwt. Deeze in de Maag blyvende worden allengskens zoo veel opgehoopt, dat zy door haar veelheit lastig vallen: of stilstaande, veranderen zy in slym of verrotte stof, welke eerst een Walging en daar na een Braaking voortbrengt. Om dat na het lozen van deeze stof de zwakheit der Maage blyft, loozen deeze Menschen veel slym en bedurven stof, niet wetende waar die van daan kan komen, om dat hun onbekent is, dat de stilstaande vochten in de Maag van zelf deeze verdervinge aannemen.

211. By aldien 'er veel stof in de Maag is, ^{Genee-} dan is het best die eerst te loozen door een zing Braakmiddel (§. 15.): doch als de braking voorafgegaan is, is het onnoodig. Vervolgens mag men wel eens Purgeeren (§. 16.) om het verdurvene, dat in de darmen is overgegaan, uit te dryven. Dan is het noodig dat de Lyder zich onthoudt van veel te eten of te drinken, op dat de kracht van de Maag niet overmeestert worde; wachtende zig voor vette spyze, en dat zwaar is te verteeren. Als onderwylen versterkende Maagmiddelen (§. 20.) gebruikt worden, zal allengskens deeze gedurige brakinge geneezen worden. By aldien deeze zwakheit van de Maag gekomen is door het gebruik van veel wyn en sterke drank; is het heel bezwaarlyk deeze zoogenaamde verkoude en verslymde Maag te herstellen: want laten wy het gebruik achter van deeze geestige dranken, dan blyft 'er zoo weinig beweging ⁱⁿ

in de Maag overig, dat byna alles daar in blyft ſtaan en bederft, en in een bedurven ſlym over gaat: gebruikt men tot verſterkinge geeſtige en verhittende middelen, zo maakt men met 'er tyd dat deeze vezelen, welke haar kracht byna verlooren hebben, dezelve geheel kwyt raaken: daarom is het beſt allengskens deeze geeſtige Middelen achter te laaten, en middelerwyl door Maagmiddelen (§. 20.) de kracht van de Maag te verſterken, en zoo de oorzaak van de ophouding der vochten te overwinnen.

XXXIII. HOOFDSTUK.

VAN DE VERLOREN EETLUST. (*Anorexia*)

Bepaling.

212. **O**ns lichaam is zoo geſchapen, dat het door zyne werkingen de vaſte deelen verſlyt, en de vloeibaare onnut maakt, en vervolgens uitwerpt; en daarom ook noodig heeft voedzel te gebruiken, om daar uit wederom nieuwe vaſte en vloeibaare deelen te maaken. Tot het gebruiken van dit voedzel worden wy aangezet door een byzonder gevoel, dat wy *Honger* of *Eetluſt* noemen, zynde daarom noodzaakelyk, op dat wy zouden weten wanneer ons lichaam gebrek aan ſpys heeft. By aldien dan dit gebrek 'er is, dat wy zekerlyk weten dat 'er moet komen als wy in eenigen tyd geen voedzel genomen hebben, en wy deeze aandoening van honger niet gewaar worden, noemt men dit gebrek van aandoening **VERLOREN EETLUST**.

Oorzaken.

213. De natuurlyke oorzaak van het gevoel der

der Eetlust is gebrek van spys in de Maag, en verteert voedsel in het gantsche lichaam. Doch hier wordt nog vereist een behoorlyke aandoening van dit gebrek; en een werktuig, dat deeze aandoening gewaar wordt. Hierom kunnen 'er verscheiden oorzaken zyn, die de aandoening van dit gebrek beletten, welker voornaamsten wy zullen aanhaalen, nevens haare genezingen.

214. Ten tyde van den natuurlyken Honger, is ^{Slym in} niet alleen het voedsel byna verteerd door het ^{de Maag} gantsche lichaam, maar de Maag is ook ledig, en de Galblaas is vol Gal: deeze, om dat zy niet verder gevult kan worden, moet toelaaten dat de Gal, door de Lever middelwyl bereid, in het twaalf vingerig gedarmte wordt uitgestort, en dus gebragt in de Maag, om in ons het gevoel van honger te verwekken. Als de Maag vol slym is, wordt deeze Gal en het Alvlees-sap belet de Maag te kunnen raaken, en zoo honger te verwekken. Deeze oorzaak leert men uit de opvulling omtrent de Maag, het gevoel van zwaarte, en verzadiging zonder genomen voedsel, het oprispen van Winden, gevoel van koude en zwaarte, en voornamentlyk als de Lyder door te braaken veel slym looft met verlichting. Een Braakmiddel (§. 15.) is hier dienstig, om de Maag van slym te ontlasten: maar om dat hier door de nieuwe aangroei van slym niet benomen wordt, moet men dit volgend slym-ontbindend Maagmiddel gebruiken.

Ontbin-
dende
Maag-
wyn.

- ℞. *Cardui bened.*
Absinthii, aa. M. ij.
Aloës,
Sal. Tartari, aa. Drachm. ij.

Laat dit in *Unc.* xxx. witte wyn getrokken worden, en dan van deeze Medicyn-wyn, als de Maag ledig is, driemalen daags omtrent een theekopje vol gebruiken. Als de afgang hier door wat te veel wordt, moet men de *Aloë* wat verminderen. Anderzins mag men van dit Tinctuurtje laten gebruiken, twintig of meer druppen, met wat wyn of ander vocht:

Ontbin-
dend
Maag-
tinctuur.

- ℞. *Elix. Propr. Parac. Unc.* ℥.
Liquoris Tartari, Drachm. j.
Ol. Menthae, gtt. v.
M. F. Guttule.

Bedor-
ven Gal.

215. Alſchoon de Gal niet belet wordt om de rokken der Maag te raaken, zal zy evenwel geen Eetluſt geven, als zy van haar eigen aart verandert is, en haar zeep-achtigen aart verlooren heeft: want dan wordt de natuurlyke ſlym van de Maag niet ontbonden; en dit maakt een verlooren Eetluſt, gelyk de voorgaande. Maar by aldien de Gal bedurven is geworden, gelyk in een Verrotting, dat men ontdekt uit een brandigheit omtrent de Maag, oprisping van een ſcherpe, heete, bittere, en veelmaalen ſtinkende ſtof, gepaard met een ſpys-walginge, dan zal men met zuure midde- len, als Citroen-nat met water gemengd, den Eetluſt opwekken. Doch, als men oordeelt dat deeze bedorven Gal te overvloedig is, moet men die met zoet Wey en *Cremor tartari* ver-

verdunnen, en zoeken door den afgang te loozen. Ondervindt men dat deeze Gal wat al te dun en fcherp is, en men het niet raadzaam oordeelt, die eerst door een Braak-ofPurgeermiddel te loozen; dan zal men laten gebruiken den Drank in de Walginge (§. 206.) voorgeschreven, daar af latende de Siroop van Slaapbollen (1).

216. Daar zyn zeer veel ziekten door het Bedor-
 lichaam verspreit, welke vochten na de Maag^{ven}
 gevoert al den Eetlust benemen. Onder deezen^{vochten}
 munten uit alle ziekten uit een Verrotting voort-^{na de}
 komende, of die een Verrotte stof maaken,^{Maag ge-}
 gelykerwys de Rot-Koortfen (2), de Tee-
 ring (3), inwendige Verzweeringen (4): om
 dat zoo menigmaal als de Maag maar een ver-
 rotte stof in zich ontfangen heeft, de Eetlust
 aanstonds benomen wordt. In deeze ziekten
 is het ondoenlyk den Eetlust alleen te herstel-
 len, dat van veelen te vergeefs gepoogd is:
 want men moet deeze ziekten zelve geneezen,
 en dan zal de Eetlust ook van zelf wel weder
 komen, of door gewone Maagmiddelen ver-
 wekt kunnen worden.

XXXIV. H O O F D S T U K.

VERKEERDE EETLUST. (*Appetitus alienus*)

217. **O**m dat de Eetlust een soort van ge-Bepaling:
 voel is, 't welk door een gewone
 oorzaak wordt verwekt, gelyk door de lichtstrea-
 len

(1) *Syrup. Papav. albi.* (2) *Febres putridæ.*
 (3) *Phthisis.* (4) *Suppurationes internæ.*

len het gezicht, en door de klank het gehoor, zoo kan het ook wel gebeuren, dat het gevoel-werktuig door een buitengewone oorzaak van den Honger aangedaan, en alzoo misleid wordt; het geen wy ook in de andere Zintuigen gewaar worden. Deeze verkeerde aandoening verwekt dan in ons wel eens Honger, zonder gebrek van spys, zelfs als de Maag vol is, gelykerwys de *Offen-honger* (1) genomen wordt. Ontledigt zich de Maag weder, en brengt zy aanstonds honger voort na het braken, dan noemt men het *Hondshonger* (2). Maar verwekt deeze ongewone aandoening in de Maag, een begeerte tot ongewone spyzen, en tot iets dat geen spys is te willen eeten, dan is het in de zwangere vrouwen een verkeerde Eetlust, en in de bleekleurige Maagden *Maagdenhonger* (3).

Zuure
stof in de
Maag.

218. Het is voor de geneezing veel dienstiger de oorzaaken na te gaan van deeze verkeerde Eetlusten, om volgens die de geneezing te richten, dan zich te vergaapen in de navorsching van alle deeze wonderlyke lusten. Dit is in het algemeen zeker, dat 'er een ongewone oorzaak is, welke het werktuig, dat in ons het denkbeeld van Honger verwekt, aandoet, waar door onze wil wordt geneigt, om spys te nemen als het niet noodig is, of ons tot verkeerde voorwerpen doet overhellen.

Oorza-
ken.

219. Men ondervindt in de kinderen veelmaalen zulk een grote Eetlust, dat zy niet te verzadigen zyn; en, daar men zich over verwon-

(1) *Bulimus*. (2) *Fames Canina*. (3) *Malacia*.

wondert, dat zy, in plaats van daar door te groejen, vermageren. Zy lyden dan ook veel maalen pyn voor 't hart, en in den buik; zy hebben gemeenlyk ook veel afgang van onbereide stof, die gemeenlyk zuur ruikt. Als zy te gelyk ook braken, dan is die stof ook zuur; en hebben zy melk genomen, die is te gelyk gestremd. Alle deeze tekenen bewyzen genoeg dat hier een overvloed van zuur is, 't welke door deszelfs prikkeling deezen verkeerden en te grooten Eetlust verwekt. Het is in de Levenswyze niet wel mogelyk, aan zoodanige kinderen alle spys te onthouden, welke van zelfs in een warme plaats in zuur overgaat: indien dit al geschiedde, en men liet niet anders gebruiken, als dat uit vlees gemaakt wordt, dan was het nóg niet beter; want dit zuur wordt voortgebracht door de zwakheit der Maage en Darmen in haare werkingen, en door de onbekwaamheit der vochten, welke tot de spysbereiding in de Maag en Darmen geschikt zyn. Alsdan andere spyzen genomen werden, zoud 'er maar een ander soort van bedervinge voortgebracht worden, die niet beter zoude wezen dan de voorgaande. Daarom is het noodzakelyk, by al dien wy uit de dikte van den buik kunnen oordeelen, dat 'er een overvloed van stof in de Darmen wordt opgehouden, wy dezelve door een gewoon purgeermiddel afdryven (§. 16). Om dat men in de kinderen niet wel de Gift kan bepalen, zal het veiligst wezen; om de uur of twee een lepel vol in te geven, tot dat 'er afgang volgt. Vervolgens moet men middelen gebruiken, welken de Maag en

Darmen versterken, het zuur wederstaan, en een open lyf houden.

℞. *Elix. Prop. Parac. Drachm. ij.*
Sal. Tartari, Drachm. j.
Myrrhæ,
Galangæ, minor. aa. Scrup.
Aq. Menthæ, Unc. iv.
M. F. Mixtura.

Laat hier van vier of vyfmaalen daags een lepel vol ingenomen worden. Als de afgang niet genoeg volgt, kan men daar bydoen Syroop van Rhabarber (1). Maar maakt het wat te veel afgang, moet men de *Elixir* verminderen. Als de kinderen liever poejer gebruiken, mag men dit volgende voorschryven:

℞. *Myrrhæ, Drachm. j.*
Scammonei, Scrup. ℥.
Sal. Tartari, Drachm. ℥.
Corn. Cerv. usti,
Galangæ min. aa. Drachm. ℥.
Ol. Menthæ, gtt. iij.
M. F. Pulvis.

Laat hier van, drie of viermaalen daags, zoo veel gebruikt worden in de Kinderen, als op een duit kan liggen. Als deeze ziekte in jaarden is, moet men wat meer te gelyk gebruiken.

Door eigenaartige bederwing.

220. In de Vrouwen, als zy vryfter zullen worden, eer dat de stonden in haar order gaan, ontstaat veelmaalen een bleekkleurigheid, welke men *Chlorosis* of Vryfter-ziekte noemt:

(1) *Syrup. Cichor. cum Rbeo.*

noemt: waar in veelmalen een onbeschryfelyke verkeerde Eetlust tot ongehoorde dingen, als tot zand, turf, kryt, enz. ontstaat: om dat deeze lichaamen, hunne behoorlyke loozinge niet hebbende, eerst een Ongedaantheit (1) verwekken, welke voortgaande overgaat in een eigenaartige bederving (2). Deeze bederven vocht na de Maag gebragt, geeft zulk eene verwonderlyke aandoening aan het werktuig, waar in wy den honger gewaar worden, dat het onbeschryfelyk is, tot welk foort van zaaken deeze Lydereffen zullen overhellen. Het is ook onnoodig dit na te gaan; want by aldien men deeze Lydereffen laat gebruiken de Maagmiddelen, in de Ongedaantheit (§. 20.) voorgeschreven, zoo zal men zonder onderscheid allerlei foort van verkeerde Eetlust geneezen. Ondervindt men dat het zuur de overhand heeft, kan men de aanstonds voorgeschreven middelen (§. 219.) laten gebruiken. Vervolgens zal het dienstig wezen, door bekwame middelen de stonden op zyn order te doen vloeijen.

221. Heel anders is het gelegen met de zwangere vrouwen, waar in veele Lusten worden verwekt, met een groote gezetheit: want in deeze, alhoewel zy volkomen gezond zyn, zyn die verkeerde Eetlust, Walging en Braking, als vaste kenmerken van het zwanger zyn. Het schynt my toe, dat als in de zwangere de Lyfmoeder begint uit te zetten en zich meer te bewegen, welke beweging anderzins niet geschiedt, dat dan deeze beweging aan de Maag

Doormedelyden der deelen.

(1) *Cachexia.* (2) *Corruptio.*

Maag wordt mede gedeelt, op die wyze als wy in de Walginge van Lichaams- (§. 204.) en Gemoedsbewegingen (§. 205.) geleert hebben. Daarom is het dienstig deeze verkeerde Eetlust mede op dezelfde wyze te geneezen.

XXXV. HOOFDSTUK.

VAN DE ZODE. (*Soda seu Ardor Ventriculi.*)

Bepaling. 222. **D**e ziekte, welke wy ZODE noemen, wordt men op tweederlei wyze gewaar: eerstelyk als omtrent de hart-kolk, of bovenste opening van de Maag, een brandigheid gevoelt wordt, verzelt met eenige Walginge, en pooging van oprispinge: ten anderen als deeze oprispinge geschiedt, en men dan in de keel een hitte gewaar wordt, als van een scherpe, brandende en bittere stof, welke in 't vuur uitgespogen vlam vat, op de wyze als oly of vet.

Oorzaaken. 223. Welke stof het is, die de Zode voortbrengt, daar over behoeft men niet veel te zintwisten, want de brandende hitte in het gevoel omtrent des Maags bovenste opening, het bovendryven op de vochten welke in de Maag zyn, het gewaar worden van een heete bittere smaak in den mond, en het branden in het vuur, zyn genoegzaame bewyzen, dat het een bedurven en scherp geworden vet is, dat alle deeze kenmerken opgeeft. Verders kan men dit zelfde ook genoeg opmaken uit de levenswyze: want die onmatig kunnen leven, en zich met vette spyzen verzaadigen, zyn hier
aan

aan onderhevig; maar arme menſchen, die gebrek aan ſpyze lyden, en zich met ſchrale ſpyzen moeten behelpen, heb ik nooit over de Zode hooren klagen. Maar hoe die hier kan ontſtaan, als de menſchen niet afzonderlyk eenig vet eeten, komt die menſchen wonderlyk voor, welke onkundig zyn, dat alle lekkere en voedende ſpyzen veel vet in zich hebben: maar die dit verſtaan, kunnen gemakelyk begrypen, dat als dit vetachtige, door gebrek der zeepachtigheid van onze Gal en andere vochten, niet wordt onder het Waterige gemengt, het zelve zich licht laat afſcheiden, en, om dat het lichter is dan water, in de Maag boven opdryft. Daar onvermengt zynde in een warme plaats, wordt het als alle vet garſtig, heet en ſcherp; en als het dan gelegen is aan de bovenſte opening van de Maag, geeft het aldaar de beſchrevene kenmerken. Als door deeze onaangename prikkeling de beweging van de Maag in wanorder gebragt wordt, voelt men Walginge (§. 202). Hier door, en door de bederving, die onderwylen in de vochten van de Maag verwekt wordt, wordt lucht gebooren: deeze door haar lichtheit na boven gaande, moet door deeze vette room, voor de opening van den Slokdarm liggende, doorgaan, neemt een deel van dezelve mede tot in de keel en mond, alwaar zy de keel ſchynt te doen branden, en een bittere lelyke ſmaak in den mond verwekt. Deeze ſtof in het vuur geſpogen, kan, om dat het vet is, zeer wel branden. Niet alleen dit ingenomen vet, maar ook de bedurven en te vette Gal, geeft mede deeze verſchynſelen.

Om deeze bedurven vettigheid voort te brengen, is geen een oorzaak bekwamer, dan dat iemand veel vette spys gebruikende gebrek aan Gal heeft; dat dezelve niet zeepachtig genoeg is; of dat in de Maag een scherp zuur gemaakt wordt, dat de zeepachtigheid van de Gal beneemt, en te gelyk de menging van de vettigheid met de waterdeelen van de Maag belet: hierom klagen ook deeze menschen over het Zuur in de Maag.

Gevol-
gen.

224. Nademaal het genomen vet, waar door wy moeten gevoed worden, bederft en niet wel bereid wordt, is het licht op te maken, dat zoodanige menschen niet gevoed worden, na mate van het voedzel dat genomen wordt: dat ook deeze, door aanhoudenheid, bedurven vochten door het gantsche lichaam krygen, en alzoo in een Ongedaantheit vervallen.

Genee-
zing.

225. Daarom is het best hoe eerder hoe beter de genezing te bevorderen. Veelen gebruiken hier een braakmiddel, om deeze kwade stof te loozen; dat ik ook aanraaden zoude in te groote vergadering in de maag, en by aldien deeze menschen in 't vervolg zich onthielden van veel en vette spyze te eeten: maar hier in voortgaande, zoude men wel byna alle dagen moeten doen braken. Hierom is 't in dit geval goed, een sobere levenswyze te houden; alle vet zoo veel doenlyk is te vermyden; en eenigen tydt achter mal-kanderen deeze volgende middelen te gebruiken;

3. *Cornu Cervi usti*, *Drachm.* ij.
Myrrhæ,
Sal. Tartari, *aa.* *Drachm.* i.
M. F. Pulv. N. xvi.

Poejer
tegen de
Zode.

Hier van viermaalen daags een ingenomen.
By aldien de brandigheit van deeze stof wat
groot is, mag men het volgende gebruiken:

4. *Myrrhæ*, *Drachm.* i.
Cremoris Tartari, *Drachm.* iij.
M. F. Pulveres, xvi.

Het gebruik als boven. Het is mede zeer
goed dit volgende drankje lepelswys te ge-
bruiken:

5. *Aq. Hordei*, *Unc.* vi.
Succi Citri, *Unc.* i.
Sal. Tartari, *Drachm.* i.
M. F. Mixtura.

Drankje
tegen de
Zode.

Het is my niet onbekent, dat Kryt en Kreefts-
oogen tegen de Zode gebruikt worden, om
het zuur van de Maag ten onderen te brengen:
maar ik weet ook wel dat dit veelmalen vruch-
teloos gebruikt wordt; om dat daar onder
geen zeepagtigheid is, die de vettigheid helpt
mengen, dat in deeze ziekte zeer voordelig is.

XXXVI. H O O F D S T U K.

VAN DE PYN VOOR 'T HART. (*Cardialgia*)

26. **D**e bovenste opening van de maag, Bepaling:
alwaar de Slokdarm eindigt, is met
veele zenuwen voorzien, en kan daarom een

zwaare pyn verwekken, welke dan gevoelt wordt even onder het borstbeen, in het midden- en bovendeel van de buik. Deeze pyn wordt nu van allen, PYN VOOR 'T HART genoemd, alſchoon zy in de Maag haar zitplaats heeft.

Oorzaaken.

227. Zy is wel gemakkelyk te kennen, maar veelmaalen bezwaarlyk te geneezen; nademaal men niet altydt zeker kan weten, welke de oorzaak is van deeze pyn; en om dat de eene foort van pyn geheel anders is dan een andere, en veelyds door tegenſtrydige middelen moet geneezen worden. Zoo dat het beſte middel dat gevonden is in de genezing van de eene foort, de andere foort doet vermeederen, ja zelfs den lyder in gevaar van 't leven brengt. Daarom zal ik eenige der voornaamſte aanhalen.

Door inzwelginge.

228. Allerlei foort van vergiften en ſcherpe middelen, doorgezwolgen, geven klaar te kennen, als daar op een zwaare pyn voor 't Hart komt, dat dezelve moeten uitgeworpen worden, door het drinken van veel zachte vocht, met vettigheit gemengt, op dat daar door de ſcherpte worde omwonden, en zoo gemakkelyk door 't braken gelooft. Als de braking niet volgt, welke hier in evenwel noodzaakelyk is, dan moet men die bevorderen door een Braakmiddel (§. 15). Is deeze pyn veroorzaakt door te veel ingenomen ſpy of drank; dan is het beter, als het braken van zelf niet komt, dat te bevorderen door kitteling in de keel. Men moet hier wel onderſcheiden, of deeze pyn, aanſtonds volgende op het doorzwelgen, voortkomt door het doorgezwolgene, zoo als gezegt is, dan of die ontſtaat door ſchuld van de maag zelve: want dan kon het braaken en

en 't braakmiddel wel nadeel toebrengen. Het is zeker, dat als de doorgezwolgen spys of drank zacht is, en als zulk een mensch van al het doorgezwolgene pyn bekomt, dan de Oorzaak in de maag zelve te zoeken is, en die pyn niet licht met braken of een braakmiddel zal geneezen worden.

229. Het is veelmaalen zeer bezwaarlyk te ontdekken, als iemand pyn voor 't Hart bekomt, ^{vocht in} zonder iets doorgezwolgen te hebben, of dee- ^{de Maag.} ze pyn veroorzaakt wordt door vocht of wurmen in de maag, die geloofst kunnen en moeten worden, dan of het scheelt in de maag zelve of in vochten of deelen daar ontrent, welke niet geloofst kunnen worden, en door het braken en braakmiddelen verergeren. Hoe naaukeurig men hier ook te werk gaat, daar zal altyd eenige zwaarigheid overblyven, welke ons belet met zekerheit middelen te gebruiken. Wanneer een ongeregelde levenswyze is voor gegaan, en zulk een mensch veel met bedurven oprispingen geplaagt wordt, pyn krygt als de maag begint ledig te worden, en als hy door het braken van scherpe bedurven stof, uit de maag, niet alleen verlichting gevoelt, maar dan ook eenigen tyd vry blyft van deeze pyn; dan oordeel ik dat het een stof in de maag is, welke deeze pyn verwekt. In welk geval het best is door een braakmiddel deeze kwaade stof uit te werpen, en dan door maagmiddelen (§. 20.) den nieuwen aangroei te beletten; wachtende zich voortee veel spys en die zwaar om te verteeren is, te eeten, of de maag met overmatig drinken op te yullen.

In de
vliezen
van de
Maag.

230. Zoo draa als de vliezen van de maag door een Ontsteking, Roos, Zweering of andere ziekten zyn aangedaan, welke pyn verwekken, moeten alle braakmiddelen, en die beweging maaken, achter gelaaten worden: want daar door zouden deeze ziekten, en gevolgelyk ook de pyn vermeerderen, en doodelyk kunnen worden. In deeze soort heeft men een gedurige pyn, zoo wel als de maag vol, dan als zy ledig is, doch ze wordt met de opvulling vermeerdert. Als deeze menschen tot braaken worden gedwongen, wordt de pyn gemeenlyk zoo groot dat zy bezwymen, het welke meer eigen is aan de pyn in de maag dan in andere deelen. Hier kan ik geen tekenen verder opgeven, en ook geen genezing voorstellen, maar deeze moeten genomen worden uit tekenen en geneezingen, van ons in de *Gezuiverde Heelkonst* opgegeven, die dan toegepast moeten worden op de maag. Alleen kan men hier uit zien, hoe voorzichtig een Geneesheer moet weezen, in hulpmiddelen aan te wenden in deeze ziekte, en hoe verscheiden die moeten wezen; en dat men zoo lichtvaardig niet moet in het werk stellen alles dat men zegt goed bevonden te zyn in de Pyn voor 't Hart.

Door el-
ders van
daan ko-
mende
oorzaa-
ken.

Uit
Koorts.

231. Het gebeurt veelmaalen dat in geen van alle de opgetelde soorten van oorzaaken, de oorzaak van de pyn voor 't Hart te zoeken is, waar van ik een en ander staaltjen zal opgeeven. De tegennatuurlyke beweging en ook wel de stof van de *Koorts*, hier na de krop van de maag gevoert, maken veelmaalen een onverdraaglyke Pyn voor 't Hart, die dan met

de

de Koorts verheft en vermindert, en na geenerlei middelen wil luisteren, en ook met braakmiddelen zich niet laat geneezen, maar door middelen in de Koorts voorgeschreeven (§. 7. tot 13.) Om dat in dit toeval, by de Koorts komende, niet wel Medicynen kunnen gebruikt worden zonder vermeerdering van pyn, en veelmaalen met gedwongen Braakingen, moet men weinig te gelyk laten gebruiken, en by de middelen tegen de Koorts voorgeschreven wat *Laudanum liquidum* of wat Siroop van Slaapbollen mengen, om de oproerige beweging van de maag te doen bedaaren. De ongemeenste Pyn voor 't Hart wordt verwekt door een *Stuip* (1) of *Kramptrekkinge* (2) (§. 138.) vallende in de vezelen van de krop der maage, waar door de vrouwen en die van eene zwakke gesteldheid zyn, lange tyden kunnen geplaat worden, 't welk wel zoo verre gaat, dat zy de minste spys of drank in de maag niet kunnen verdragen, zelfs geen lepel vol van eenig zacht medicament, veel minder eenige heete middelen. Deeze soort ontdekt men uit de algemeene tekenen van deeze ziekte (§. 138.) waarin meesten tyd de lichter beweeglykheit der zenu-vezelen (§. 143.) de oorzaak is. De geneezing wordt met de gewoone middelen in die ziekte volvoerd: maar staat te letten, dat men hier in nalyks een vierde gedeelte van de gewoone Gift te gelyk moet geven, en veelmaalen zelfs om het vierendeel uurs herhaalen, tot dat de pyn bedaart: dan vervolgens middelen gebruiken, welke de stuip en

kramp-

(1) *Convulsio.* (2) *Spasmus.*

kramptrekking geneezen. Op deeze wyze moet men ook handelen als 'er Pyn voor 't Hart wordt veroorzaakt door zinkingen (§. 42.) Jigt (§. 51.) Winden (§. 55.) en meer andere algemeene pyn-verwekkende ziekten, welke te veel zouden zyn om hier op te haalen.

XXXVII. HOOFDSTUK.

VAN DE VERKEERDE DORST.

Bepaling. 232. **G**elykerwys de Eetlust een gevoel is, dat ons natuurlyk doet neigen om spys te gebruiken tot voeding, zoo is ook de Dorst een gevoel om ons aan te zetten tot het nemen van drank. Deeze beiden zyn verzelt met een smaak, waar door wy onder het nemen van die beide een groote aangenaamheit gewaar worden; op dat wy niet alleen uit noodzakelykheit onze lichaamen zouden voeden, maar dat wy dat zelve zouden kunnen doen met vermaak en genoeg. Tusschen de ziekten of afwykingen van den Honger en Dorst vinden wy dit onderscheid; dat 'er veelmalen gebrek is van Eetlust, maar zelden van Dorst: daar en tegen veelmalen te groote Dorst, maar zelden te groote Eetlust. Om dat te weinig Dorst zelden voorvalt, zal ik hier maar alleen de ziekten tot den **AL TE GROOTEN DORST** behoorende opgeven.

Gebrek
van wa-
terige
vocht
door loo-
zing. 233. Om dat de Dorst natuurlyk aanwyft, het gebrek van de waterige vochten in ons lichaam; daarom volgt het ook, dat menschen die veel doorwaassenen, zweeten, wateren, veel dunnen afgang hebben, veel werken, of met

met heete drooge koortfen bezet zyn, dorstig moet wezen. Zelfs is het een kwaad teken, in zulke koortfen Dorsteloos te zyn, om dat dit aanwyft, dat die menfchen dan geen gevoel hebben van hun gebrek. Al dit foort van dorft moet geftilt worden door het geven van vocht; waar in deeze voorzichtigheid moet gebruikt worden, eerftelyk dat het niet koud gegeven worde, om dat deeze fchielyke koude in zoodanige heete lichaamen ftollingen zoude kunnen te weeg brengen, die men niet weder kan ontbinden: ten anderen moet men weinig te gelyk geven, maar het veelmaalen herhaalen: op dat de maag niet te zeer vervult worde, zonder nut en tot bezwaaring. Of men van te vooren dan wel gedaan heeft, toen men het drinken zoo ftreng verbood, laat ik een ander oordeelen.

234. Het gebeurt veelmaalen in de Water-Zonder zuchtigen, dat zy boven maaten Dorstig zyn. Loozing. Eensdeels, wanneer de waterige vochten zoo zeer in de holligheden van 't lichaam of vette rok (1) worden opgehouden, dat 'er gebrek aan is in het rond gevoerde bloed, en alzoo uit gebrek van waterige vochten Dorft geboren wordt; welke wy niet mogen geneezen zoo als in de voorige droogte geleert is, met het geven van vocht, om dat daar door de vocht van de Waterzucht te zeer zoude toenemen: maar men moet in dit geval veelmaalen den mond laten fpoelen, met water en een weinig Rhynefse wyn, of het nat van een Citroen. Anderdeels, als de vocht van de

Wa-

(1) *Membrana Adiposa.*

Waterzucht begint te bederven; het welk wy uit de bykomende brandigheid, Koorts, afkeerigheid van 't eeten, en ongemakkelykheit van de Zieken afnemen. In dit geval zoude ook wel fchynen vereifcht te worden, meer drinken te geven; maar wy worden wederhouden door het vermeederen van de Waterzucht. Daarom zal men mede op de voorige wyze veelmaalen den Mond laten fpoelen, en in den mond laten houden wat Gelei van Aalbeziën, Moerbeijen of Kersfen, of een fchyfje Citroen in Suiker gelegd, en heel fpaarzaam gebruiken de middelen in de bederving (§. 25. en 26.) voorgefchreven.

Door gebrek van Spys.

235. Drooge spyzen maaken als ze gegeten zyn, een gewone en natuurlyke oorzaak van Dorst: maar het gebruik van Zee-zout, en van verbrande of bedurven Vettigheid, verwekt een verkeerde Dorst: waarom deeze spyzen, voornamentlyk in heete Koortfen (1) en in Waterzuchtigen, moeten vermyd worden; nademaal de verbrande en bedurven vettigheden de Koorts zeer vermeederen; en deeze en het Zee-zout in de Waterzuchtige te grooten en nadeeligen dorst verwekken.

Door bederving.

236. Gelykerwys bedurven vettigheid, gebruikt zynde, Dorst verwekt, wordt die ook verwekt van een inwendige oorzaak van bederving, zoo wel in de Rotkoortfen (2) als Teering, en aanhoudende flepende ziekten (3): by welken dit ongemakkelyke nog komt, dat de Zieken dorstig zyn en wel mogen drinken, maar

(1) *Febres Ardentes.*   (2) *Febres Putridæ.*
(3) *Morbi Chronici.*

maar dat zy geen drank na hun smaak kunnen krygen, om dat het Bedurvene te gelyk een afkeerigheit en Walginge verwekt. Als deeze Dorst wordt voortgebracht door een Heete bedervinge (§. 25.) zal men de Zieken laten drinken van de daar voorgeschreven drank, of maaken deeze Amandel-melk. Kook wat Gerste-water en wryf met hetzelfde eenige gepelde Amandelen in een Mortier, tot dat het een witte vocht wordt, doe daar dan by een weinig Citroen-sap, met een weinig Suiker. Anders mag men een beschuit of drie koken in gemeen water, en by het doorgegoten vocht mengen wat Conserf van Aalbezien, of wat zuivere Tamarinden, of een weinig Rhynsche wyn. Hier geef ik veele middelen aan de hand, welke weder op verscheidene wyzen kunnen gemengt worden; om dat het bezwaarlyk te vinden is, welke drank na de smaak van de Zieke zal zyn, die dorstig en byna van alles afkeerig is. Men vindt ook geen minder moeite om drank te vinden, in de koude bedervinge (§. 26.) alwaar het zoo voordeelig niet is, door overvloed van drinken den Dorst te stillen: daarom zullen deeze meermaalen hun mond spoelen dan drinken; en ondertusschen de middelen gebruiken welke in de koude en Etterbedervinge voorgeschreven zyn (§. 27.) na dat men zal bevonden hebben welke ziekte het is die deeze Dorst verwekt.

XXXVIII. H O O F D S T U K.

B E Z W A A R L Y K E S P Y S - V E R T E E R I N G . (1)
(*Dyspepsia*)

Bepaling. 237. **E**er dat de ingenomene spys aan de melkvaten wordt overgegeven, om met het bloed gemengt te worden, tot voedinge van ons lichaam, is het noodig dat zy in onze maag en darmen bereit worde, door eigen beweging dier ingewanden, en door het by mengen van genoegzaame en goede vochten. Zoo dra als maar de werking dier ingewanden te zwak is, of de bykomende vochten, als het Maag (2) en Alvlees-fap (3), en de Gal ontbreeken, of te veel of ontaard zyn, kan deeze spyze-bereiding niet, of bezwaarlyk geschieden; en dan blyft de genomene spys onbereit in de Maag, of ze wordt weder uitgebraakt, of brengt een rauwe afgang voort. Deeze ziekte noemt men dan B E Z W A A R L Y K E of G E B R E K L Y K E S P Y S V E R T E E R I N G, verscheelende maar in meerder of minder gebrek.

Door de Spys zelve. 238. Deeze bezwaarlyke spys-verteering kan men zoeken in de spys zelve; of in het overgeblevene in de Maag of Darmen; of in de bykomende vochten; of eindelyk in de werking van de ingewanden, tot de spys-bereiding behoorende. Onze spys-bereidende ingewanden, en bykomende vochten, hebben een bepaalde macht om zekere soort van spys, in een be-

(1) Bezwaarlyke Verteering, *Dyspepsia*, gebrek van Verteering, *Apepsia*. (2) *Humor Gastricus*. (3) *Succus Pancreaticus*.

bepaalde mate behoorlyk te kunnen bereiden. Daarom kan geen genoegzame bereiding geschieden, als 'er te veel spys of drank genomen wordt, dat men in de gulzige al te veel ziet gebeuren, zoo wel in spys als in drank, welke wel wenschten, om aan hun lust en gulzigheid te voldoen, dat de Maag alles konde verteeren. Deeze kunnen dit gebrek zelve wel gencezen, door maatig spys en drank te gebruiken, by aldien zy niet door lange aanhoudenheid alles verdorven hebben. Wanneer men evenwel om raad gevraagd wordt, is het best, zo men oordeelt dat de Maag te vol is gebleven, een Braakmiddel te gebruiken (§. 15.): maar als de ophooping meerder in de Darmen is, moet het achtergelaaten onverteerde door Purgeermiddelen (§. 16.) uitgedreven worden. Na de loozing van deeze stof zal de spys-verteering wel hersteld worden. By aldien voorafgegaan is het gebruik van bezwaarlyke spys, gelyk al het geen dat vet is, met zout ingemaakt of gerookt, al te pappige meel-spyzen; dan moet men denken, dat het overgeblevene onverteerde, en daar staande bedurvene, het verteeren en bereiden van 't geen dat na dien tyd genomen wordt zal beletten. Hierom zal men soberlyk licht te verteerene spys gebruiken, waar door de spys-verteering van zelve wel zal wederkomen; en by aldien die niet volgt, om dat 'er wat bedurven in de Maag en darmen overblyft, of dat deeze werktuigen en vochten door de zwaar te verteerene spys zyn bedurven geworden; dan moet men eerst het overschot wegnemen door een Braak- of Purgeer-middel, en vervolgens het gebrek-

kige geneezen als onder geleert zal worden.

Door 't
overge-
blevene
in de
Maag en
darmen.

239. Op dat de op nieuws ingenomene spys wel verteert worde, is het best, dat niet alleen de Maag zich ontlast heeft van het voorige, maar dat 'er ook tyd geweest heeft, in de ledige Maag, tot het te rug vloejen van de Gal en het Alvleesch-sap, welke dan een Zeepachtige vocht uitleveren, bekwaam tot het ontbinden van de spyze: voornamentlyk als 'er te grooten gulzigheid, of het eeten van spyze die zwaar om te verteeren is, voorafgegaan zy. By aldien in plaats van deeze goede gesteltheit, de voorige spys in de Maag is gebleven, en voornamentlyk als die ondertuffchen bedurven is geworden, dan zal de nieuwe genomene spys zeer bezwaarlyk verteert worden, en zeer gaauw veranderen in een bederving. In dit geval is het noodzakelyk, het overgeblevene in de Maag en darmen door een Braak- of Purgeer-middel te loozen, eenige uren zich van spyze te onthouden, en vervolgens weinig te gelyk licht verteerende spys te gebruiken.

Door by-
komende
vochten.

240. Als iemant, zonder deeze kenbaare voorgaande oorzaken, vervalt in een bezwaarlyke spys-verteering, moet men de oorzaak zoeken; eerstelyk, in de byvloejende vochten, welke geschikt zyn tot de spys-verteering. Als de kwylachtige vochten (1), gelyk het Speekzel, Maag- en Alvleesch-sap, hunne Zeepachtigheid verlooren hebben, of te weinig afgescheiden worden, om de vettigheden van de spyzen te kunnen ontbinden, blyven de genomene spyzen onverteert. Deeze oorzaak

(1) *Humores Salivales.*

zaak ontdekt men uit de beslagene, drooge en als met slym bezette tong, de opgeblazenheid van de Maag, en het overgeven van veel slym; nademaal dan door gebrek van deeze zeepachtige vochten de natuurlyke slym van deeze deelen niet verdunt wordt, en zelfs deeze vochten, in plaats van vloeibaar te zyn, in slym veranderen. Als dan spys genomen wordt, kan die, door deeze voorige slym omzwagteld, niet ontbonden en verteert worden. Als deeze slym wat overvloedig in de Maag is vergadert geworden, is het goed die eerst eenmaal door een Braakmiddel te ontlasten; en vervolgens met een Purgeermiddel (§. 16.) door den afgang uit te dryven. Maar vervolgens moet men zeepachtige Maagmiddelen (§. 20. en 214.) die een weinig afgang maken, gebruiken, om deezen aangroei van slym te beletten, zich wachtende om slymerige spyzen te eten. Zoo de Gal zyn aart verlooren heeft, dan heeft men gemeenlyk te gelyk een geelachtige beslagen tong, een bittere sinaak in den mond, en de afgang is ook veelmaalen veranderd van kleur. Wannecr deeze bezwaarlyke spys-verteering gepaard gaat met het gevoel van koude en zwaarte omtrent de Maag, dan moeten verwarmende Maagmiddelen (§. 30. en §. 219.) voorgeschreven worden. Maar heeft men te gelyk een hitte omtrent de Maag en Keel, dan gebruikt men verkoelende Maagmiddelen, als de *Cremor Tartari*, *Sal Tartari vitriolatus*, en het drankje in de Zode (§. 225.)

241. Tot yder byzondere bereiding der Zwakker vochten hebben wy niet alleen byzondere bewe-

werktuigen in ons lichaam, maar ook yder van die moet zyn byzondere beweging hebben; als blykt in de Vrouwen borsten, welke niet op alle tyden zoch bereiden. Daarom is ook in de Maag en darmen een byzondere beweging, welke tot de Spys-bereiding noodzakelyk is. By aldien deeze alleen te zwak is, alschoon het overige lichaam sterk is in alle zyne werkingen, kunnen wy evenwel geen spys verteerren. Deeze zwakkere beweging ontdekken wy uit de zwaarte omtrent de Maag of darmen: dat als 'er spys of drank genomen wordt, het schynt of 'er een steen in de Maag viel. Ten andere, uit het gevoel van koude omtrent die deelen. De oorzaken, welke deeze zwakheid kunnen voortbrengen, zyn ontelbaar. Natuurlyk is zy in kinderen en zwakke vrouwen. Men bekomt die door aanhoudende moejelyke gedachten, veel letter-blokken, overmatigheid in spys en drank; waarom de Dronkaarts gemeenlyk over een koude en zwakke Maag klagen. Alle lang aanhoudende ziekten laaten gemeenlyk een zwakke beweging na in het werktuig van de spys-bereiding. Het is gemakkelyk na te gaan, dat alle oorzaken, die deeze zwakke beweging maakten, moeten nagelaaten worden; en als 'er een ziekte is, die dit veroorzaakt, die eerst of ondertusschen geneezen moet worden. Dan moet men, als 'er geen stof in de Maag of darmen is gebleven, aanstondts trachten de beweging van de Maag te sterken.

• *Empl. Oxycroc. Unc. ij.*

Laat dit op zeemleder gestreken worden, zoo groot dat het de bovenbuik kan dekken, doet hier dan over

Bals. Peruvian.
Ol. Macis expr. aa. Scrup. j.
Caryophyllorum, gt. vj.

Maag-
pleister.

Laat deeze om de dag of vier vernieuwt worden. Of.

g. *Herb. Menthae,*
Majoranae, aa. M. ij.
Caryophyll. arom.
Cinamomi, aa. Unc. §.

Maag-
kuffent-
jen.

Laat hier van een grofpoeyer gemaakt worden, dat men onder wat boomwol mengt, en daar mede een kuffentje vult om op de Maag te leggen.

Ondertuffchen laat men inwendig een Maagpoeyer of Maagwyn gebruiken (§. 20.); de Purgeer-middeleu daar uit latende, ten zy men ondervond dat de Lyder wat hardlyvig was. In dit geval is het ook goed te gebruiken de geconfyte Gember en Oranje-schillen, of in wat Roode wyn getrokken Kaneel, Oranje-schillen, Foely en andere Speceryen. Die geenen, welke sterken drank gewoon zyn, kunnen deeze Speceryen laten trekken op Brandewyn; of die doen destilleeren, en gebruiken dan de gedestilleerde geest in wat wyn. Men zal ondervinden dat de Medicynen, in poeyer of conserf gebruikt, het meeste nut zullen aanbrengen; in uittreksel met vocht wat minder, en in het destilleeren of overhaalen het

allermint; om dat het vlugge en prikkelende wel zal overkomen, maar het versterkende wordt achter gelaaten.

XXXIX. H O O F D S T U K.

V A N H E T K O L Y K. (*Colica passio*)

Bepa-
ling.

242. **A**lle pyn in den buik, omtrent de plaats daar de Karteldarm (1) gelegen is, wordt met recht KOLYK genoemd. Maar heden wordt alle pyn in de buik daar de dunne darmen gelegen zyn, en omtrent de Navel, hie toe gebragt; dat zelfs zoo ver gaat, dat de pyn voor't hart (§. 226.) met den naam van kolyk in de maag (2) gedoopt wordt.

Oorzaa-
ken.

243. Het is met deeze Pyn even eens gelegen, als met de Pyn voor't hart; namentlyk dat de oorzaaken onbeschryfelyk veele zyn, en dat de geneezing daarom ook veelvuldig is; zoo dat ik my niet genoeg kan verwonderen, hoe 'er noch menschen gevonden worden, welke met één soort van middelen en geneezing, zonder onderscheid, alle Kolyk-pyn trachten te geneezen. Om in de geneezing zeekerder te gaan, zal ik eenige soorten opgeven met haare tekenen en geneezingen, latende de overige aan het oordeel van den konst-oefenaar.

Verhar-
de vui-
ligheid.

244. Als iemand in eenigen tyd geen afgang gehad heeft, of te weinig en niet dan harde vuiligheid heeft geloofst; voornamentlyk wanneer

(1) *Colon.* (2) *Colica Stomachica.*

neer een dikte, als een kring, in den omtrek van den buik gevonden wordt, welke zeer gemeen is in kinderen, en hy dan in een buikpyn of kolyk vervalt, mag men denken, dat het verharde en te gelyk fcherp geworden vuiligheid is, welke zich in den karteldarm ophoudt, en daar pyn verwekt. Dit zal ook wel haast blyken; want zoo dra deeze vuiligheid geloofst is, zal de pyn ook bedaren. Daarom is het best met een zachte Clyfteeer deeze vuiligheid week te maken en te loozen.

R. *Hordei mundati*, *Unc.* j.
Herb. Albææ, *M.* j.
Fol. Sennæ, *Unc.* §.
Aq. comm. *Unc.* xvj.

Zagte
 Clyfteeer.

Laat dit gekookt worden. Neemt *Unc.* x. van deeze vocht en doe daar by

Salis Marini, *Drachm.* ij.
Mellis, *Unc.* j.
M. F. Clyfma.

Deeze warm ingespuit mag wel een uur binnen gehouden worden, om de vuiligheid van den karteldarm te weiken, en dan te loozen. Als het kinderen zyn, moet men maar een derde of vierde deel gebruiken. Veelen is het te veel omflag een Clyfteeer, dat men heden een Lavement noemt, te laten zetten, en willen daarom liever een Zetpil (1) gebruiken: maar deeze zal de harde vuiligheid niet verdunnen, en daarom den afgang meer pynlyk maaken.

(1) *Suppositorium.*

Zetpil.

℞. *Melis comm.* *Unc.* j.
Sal. Marin. *Drachm.* j.

Kook dit te zamen tot dat het hard genoeg is, om daar van een Zetpil, zoo groot als een kleine vinger te maaken; omftrykt deeze met wat Oly, en doet dan daar wat fyn poeder van *Scammonium* om, brengende hem in 't lyf, alwaar hy na een uur of anderhalf geblevente hebben gemeenlyk afgang zal maaken. In kleine kinderen moet deeze ook kleinder gemaakt worden; of men kan van een stukje Spaansche Zeep een pilletjen snyden en gebruiken. Als op deeze wyze door het loozen van de vuiligheid de buikpyn bedaart is, zal men in 't vervolg matig open lyf houden, zoo als wy in de Hardlyvigheid zullen leeren, op dat de verharde vuiligheid niet weder een nieuw kolyk verwekke.

Scherpe
Gal.

245. Onder al de vochten van ons lichaam, vindt men geen een die scherper wordt door bederving dan de Gal en die vochten welke Gal genoemd worden; als is, de Heete bederving (§. 25.), Bedurven vettigheid van ons lichaam, die stof welke de Roos voortbrengt, en het bedurven vet van de genomene spys. Als men uit de ongeregelde levenswys in gebruik van vette spyzen, het drinken van heete dranken, het gebruiken van veel Speccyryen, bittere smaak in den mond, walginge, verlooren eetlust, oprisping van heete en bittere stof, heete stekende pyn in de Maag, in sterke en heete lichamen, en in het Zomer zaizoen, kan oordelen, dat iemand gelegentheid gegeven heeft om een overvloed van bedur-

durven Gal of Vet te vergaderen in de darmen; en dan vervalt in het Kolyk, 't welk dan veelyds met Koorts verzelt gaat, is het noodig dat men voor alle dingen deeze Gal of vette ſtof tracht te loozen door een verkoelende Purgatie (§. 12.), en de overmatige brand in het lichaam, door een bekwame drank (§. 12.) verminderen. In dit geval is het goed een Slaapbol of twee by dien drank te kookken, of daar by te doen *Laudani liquidi* gtt. xx. Wanneer deeze ſtof niet gaauw genoeg gelooft wordt, gaat zy lichtelyk in het bloed over, en maakt een Geelzucht met Koorts verzelt, die men dan zoo gemakkelyk niet kan geneezen. Wanneer deeze Gal-ſtof gelooft is, bedaart het Kolyk van zelve.

246. Om dat byna alle ſpyzen die genuttigt worden, in een warme plaats ſtilſtaande, in zuur over gaan; is het zoo gemeen in allen, welke een zwakke maag en darmen hebben, pyn te krygen door een eigen verandering der genomene ſpys in wrang zuur, gelyk men vindt in onrype Tuin-vruchten. Deeze ſtof doet eensdeels door haare zuure ſcherpte pyn verwekken in de darmen, anderdeels door haare wrangheid de vezelen der darmen zoo zeer te zamen trekken, dat de doortogt gefloten wordt. Hier komt by dat alle eigen bederving lucht voortbrengt, gelykerwys ook de darmen doen als zy onordentelyk bewogen worden. In deeze foort lyden de menſchen zwaare en veelmaalen koude pynen, de buik ſchynt als in malkanderen te trekken, en zy zyn met veel winden bezet, welke zy niet kunnen loozen; zelden krygen zy Koorts, maar

Door een
Wrang-
zuur.
wor-

worden bleek en het koude zweet breekt uit: als zy wat vocht oprispen, dat geeft eene aandoening in de keel en aan de tanden als van onrype vruchten; als zy afgang krygen, die is dan wel groen van kleur. Deeze soort is het welke luistert na het gebruik van Brandewyn met Speceryen gemengt, waar in de verwarmende Zaden als Cumyn, Anys, Karwe enz. met vrucht worden gebruikt. In deeze soort kan men niet wel door een purgatie de stof uitdryven, eensdeels om dat de kracht der Purgemiddelen door dit zuur vermindert wordt, anderdeels om dat de togetrokken vezelen de stof niet ligt doorlaaten: waarom men in deeze soort door een purgatie meerder benaautheid, winden en pyn verwekt, zonder afgang te maaken. Doch als men bevondt dat deeze stof was in den Karteldarm (1), dan zoude men wel dienen een zachte Clysteer (§. 244.) te gebruiken. Ondertusschen moet men trachten deeze wrange zuure stof te vermeesteren, en zachtelyk uit te dryven.

Drankjen
in het Kolyk.

℞. *Aq. Menthae,*
Fœniculi, aa. Unc. iij.
Elix. prop. Parac.
Myrrhae,
Liquoris Tartari, aa. Drachm. j.
Ol. Carui, gtt. v.
Syrup. Papav. albi, Unc. j.
M. F. Mixtura.

Om alle uuren een lepel vol te gebruiken.
By aldien de pyn zeer vinnig is, mag men hier
by

(1) *Intestinum Colon.*

by nog wel een drup of twintig *Laudani li-
quidi* doen: en als de Lyder gewoon is aan
sterke drank, mag men daar wel by mengen
Unc. β *Sp. Citri*, of *Cort. Aurant. Anisi*, *Car-
minativi*, enz. Als de pyn bedaart is, en de af-
gang van zelfs niet volgt, is het goed een pyn-
stillend purgeer-middel te gebruiken, 't welk
met veel gemak deeze wrange zuure stof zal
uitwerpen, dat niet wel zonder het bydoen van
een pynstillend middel kan geschieden:

• *Fol. Sennæ*, *Drachm.* iij.
Sal. Tartari, *Scrup.* ij.
Sem. Anisi, *Drachm.* ij.
Aq. Menthæ, *Unc.* viij.

Pynstil-
lend pur-
geermid-
del.

Laat dit t'zamen getrokken worden en een
weinig opgekookt, doe dan by het doorge-
goten vocht

Syrup. Papav. albi, *Unc.* j.

Hier van gebruikt men alle uuren een thee-
kopjen vol, warm gemaakt, tot dat de afgang
volgt; vorders moet men nog eenigen tydt
volharden in het gebruik van het voorgescre-
ven drankje, om den nieuwen aangroei van
die zelfde stof voor te komen.

247. Zoo dra als in de rokken der Dar-^{Ontste-}
men, of in het Darmscheil, een pynelyke ziek-^{king} in
te valt, gelyk ^{de dar-}Ontsteking, Roos, Zinking (1), ^{men en}
Jigt of andere, moet men zig van alle purgeer-^{darm-}
middelen onthouden, om dat de beweging ^{scheil.}
der darmen door het purgeermiddel aangezet,
de

(1) *Rbeumatismus.*

de pyn zal vermeederen, en de stof niet geloofst kan worden: maar men moet zich schikken na de oorspronkelyke ziekten. Uit deeze alle zal ik maar alleen die voorstellen, welke uit een Ontsteking oorspronkelyk is. Deeze heeft een zwaare en onveranderlyke pyn, groote hitte en droogte, gedurige Koorts en dorst, met een harde snelle pols, en veelmalen polskloppingen omtrent den Navel. Aanstonds zal men Aderlaaten, Pappen leggen op den buik, gelyk men gewoon is in Ontstekinge te handelen, een Clysteer gebruiken van garstewater met wat Salpeter en Honing of Tamarinden; zich wel wachten voor alle heete en alle purgeermiddelen, welke men gewoon is in het Kolyk te gebruiken.

Door
Stuip- en
Kramp-
trekking.

248. Veelmaalen wordt het Kolyk voortgebracht door een Kramptrekking in de darmen en 't Darmscheil, op de zelfde wys als in de pyn voor 't hart (§. 231.): men ontdekt deeze door het schielyk komen en gaan, de verplaatsing van de pyn, of als die door een schrik of andere gemoeds-beweging wordt veroorzaakt, voornamentlyk in menschen aan de Kramptrekking (§. 138.) onderhevig. Behalven de gewoone middelen daar (§. 143.) voorgeschreven, zal men met vrucht dit volgende gebruiken:

℞. *Aq. Menthae,*
Fœniculi, aa. *Unc. iij.*
Sp. Sal. Amm. extemp. Drachm. ij. (zie §. 50.)
Cort. Aurant. Unc. §.
Laudani liquidi, gtt. xv.
Myrrhae, *Drachm j.*
Syrup. Papav. albi, *Unc. j.*
M. F. Mixtura.

Om alle half uuren een lepel vol te gebruiken tot dat de pyn bedaart. Als men dan afgang moet maken, moet het pynstillend purgeermiddel (§. 246.) gebruikt worden.

249. In 't gemeen wordt het Kolyk aan Win-Door
den (§. 55.) toegeschreven; om dat het veel Winden.
veroorzaakt word, als iemand in de wind of koude geweest heeft, om dat men veel winden in de darmen gewaar wordt, en om dat veelmalen door 't loozen van winden het Kolyk bedaart. 't Geen hier vante zeggen is, kan uit onze beschryving (§. 55. tot 61.) wel afgeleid worden. Alleen is het aanmerkelyk, dat het loozen van Winden zoo grooten verlichting kan aanbrengen: het welk daarom geschied, nademaal dan de Darmen, minder gespannen, ook minder pyn verwekken, en dat het een teken is, dat de Kramp trekking begint los te gaan. Het gebeurt ook wel, dat veel winden geloofd worden zonder veel verlichting, wanneer een scherpe vocht daar is, welke pyn en onordentelyke beweging te gelyk voortbrengt. De geneezing verscheelt niet van de algemene in de Winden voorgesteld, zy zal gemeenlyk bedaaen door de middelen, zoo aanstonds voorgeschreven. Hier toe helpt mede zeer veel het opleggen van een heete steen of pan op den buik; om dat daardoor de Kramp trekking der darmen beter los laat. Waar uit blykt, dat het de Spanning van de lucht niet is, welke de pyn geeft, om dat de lucht zich door de hitte meer uitzet, en daarom meer pyn moest verwekken, waar van wy het tegendeel vernemen.

250. Het is onbeschryfelyk, wat al pyn en Door
an-Koorts.

andere toevallen uit de Koorts-stof kunnen voortgebracht worden. Zoo hebben wy gezien dat daar uit voortgebracht wierd Ylhoofdigheid (§. 131.) Hoofdpyn (§. 157.) de Bruyn (§. 164.) Hoest (§. 171.) het Zyde-wee (§. 182.) en meer andere byzondere ziekten. Daarom is het, dat in een Volk-ziekte zich zoo veelerehande ziekten fchynen op te doen, welke alle byna op dezelfde wyze geneezen moeten worden. Deeze genezing moet men afleiden uit de te groote beweging in de Koorts (§. 12.) en Heete bederving (§. 25.): om dat dit foort van Kolyk zich niet fchikt na de gewone Kolyk-middelen, maar zich voegt na de genezing van dat foort van Koorts, welke in dien tyd de overhand heeft. Deeze pyn verheft en vermindert met het afgaan en aankomen van de Koorts, dat in andere foorten zoo zeer niet gevonden word.

Door 251. Om dat de pyn in de Lenden veelmalen
Graveel. door een fteentje in de Nieren veroorzaakt wordt, 't welk daar pyn verwekt, en dan vervolgens ook het Kolyk, is yder wakker bezig in 't geneezen en uitdryven van den fteen by aldien zich pyn in de lenden en buik te gelyk opdoet, welke ziekte men dan Graveel-Kolyk (1) noemt. Ik heb dit foort wel gevonden, en dan geoordeelt, dat dit Kolyk veroorzaakt wierd door het medelyden der zenuwen van de Nieren en het Darmscheil (2), en genas dit op de wyze als men het Graveel geneezen moet, dat onder verhandelt ftaat te worden. Ik heb ook deeze twee deelen wel

te

(1) *Colica Nephritica.* (2) *Mefenterium.*

te gelyk pynlyk gevonden, zonder eenig teken van de fteen in de Nieren, wanneer ik het afleide van een fcherpe ftof in het Zenuw-fap (1) (§. 47.), De uitkomst heeft my dit ook bevestigd: want door het gebruik der middelen in de koude bederving (§. 26.) Jigt (§. 53.) en Winden (§. 58.) welke de fcherpte in het Zenuw-fap verbeteren, heb ik dan gelukkig beide pynen te gelyk geneezen.

252. Zoo ziet men dat 'er verfcheide foorten van Kolyk zyn, die een byzondere geneezing vereifchen, en evenwel heb ik nog alle foorten niet opgeteld. Ik zal met die byzondere foort van Kolyk fluiten, welke heden veel oplettendheid gemaakt heeft, en genaamt wordt *Colica Pictonum*, 't welk zich van de anderen onderscheid door het volgen van Lammigheid, of liever machteloosheid in het bewegen van de Armen, en by geval ook van de Beenen. Ik vind hier wel een ander verfchynzel, 't welk ik ook eenige reizen gezien en geneezen heb, maar dat gaf my anders niet te kennen, dan dat het een pyn moest wezen, veroorzaakt door de vocht welke zich in de knopen der zenuwen (2) ophoudt. Want als deeze haar fcherpte wat verlooren heeft, en dan minder pyn maakt, en vervolgens in een taje fymige ftof overgaat, welke de zenuw-draaden, die tot de dierlyke beweging van de fpieren der Armen of Beenen dienen, drukt, laat het zich gemakkelyk begrypen, hoe na deeze pyn een Lammigheid kan voorgebragt worden. Die menfchen, welke ik behandelt heb, hadden een

Colica
Pictonum.

(1) *Succus Nervorum.* (2) *Ganglia Nervorum.*

gestadige en zwaare pyn, niet wykende voor alle windbrekende middelen, en niet veel lusterende na slaapmiddelen; de Koorts daar by komende schein my meer voort te komen uit de pyn, dan wel uit een Koorts-stof. Eindelyk vervielen zy tot een groote machteloosheid in de leden. Deeze heb ik door de volgende middelen, welke zeer veel overeenkomst hebben met die welke de zenu-ziekten geneezen, en die de slym verdunnen, te regt gebragt.

℞. *Gum. Ammoniaci* Drachm. ij.
Bals. Peruviani,
Sal. Tartari, aa. Drachm. ℥.
Ol. Rosmarini, gt. vj.
Pulv. rad. Zedoariae, q. s.
M. F. Pilulae gr. iiij.

Hier van viermalen daags vier te gelyk ingenomen, eenige weken na malkanderen. Ik heb hier ook wel bygedaan de *Succinum* en *Mastix*. Uitwendig liet ik de ruggegraat, tuschen de schouderen en omtrent de Lenden en het Heilig been, stryken met de smeering in de Lammigheid (§. 80.) voorgeschreven, om te maken dat het verstyfde en stilstaande zenu-sap vloeibaar wierd gemaakt en verdreven; het welke by veelen een goede uitkomst gehad heeft.

XL. HOOFDSTUK.

DREKBRAAKING. (*Volvulus*)

253. **A**ls nevens een hevig Kolyk (§. 242.) Bepaling, een zoodanige aanhoudende Braking verwekt wordt, dat de vochten uit de dunne Darmen, fomtyds ook uit den Karteldarm (1) na de Maag gedreven, en dus uitgebraakt worden, noemt men het met recht DREKBRAAKING (2), welke zich door de bykomende Braaking van het Kolyk onderscheidt.

254. Nademaal 'er maar een doorgaande ope- Oorzaak-
ning is van de mond tot aan den aars, is het ken.
in het Drekbraken zeker, dat 'er geen Darm
verstopt kan wezen, of een knoop in dezelve
kan zyn, want dan was de weg gesloten: dit
kan ook niet wezen in de breuken daar de dun-
ne Darmen uitkomen en geprangt worden, na-
demaal de drek in den Karteldarm eerst wordt
gemaakt, welke daar van daan dan niet naar
de Maag zoude kunnen gebragt worden. Daar-
om moet men tweederlei Drekbraaking voor-
stellen. De eene wanneer in alle Darmen en
in de Maag een sterke verkeerde beweging
is, waar door het klapvlies, of de vernaaude
opening tusschen de dunne en dikke Darmen,
mede word open gehouden, en zoo de Drek
uit den karteldarm, en, gelyk zommige zeg-
gen gezien te hebben, uit den endeldarm door
de dunne Darmen na de Maag gevoert, en zoo
ge.

(1) *Colon.* (2) *Miserere mei.*

geloofd wordt. De andere foort, gelyk een Ontsteking, Knoestgezwel of dunne Darmbreuk (1), die de doortogt door de Darmen belet, brengt wel een braking voort van 't geene in de dunne Darmen geweest heeft, maar kan geen Drekbraaking geven, om dat de weg gefloten is.

Tegen-
natuurly-
ke bewe-
ging der
Darmen.

255. Het is een zeer zware en gevaarlyke ziekte, als de Drek uit de dikke Darmen door de dunne Darmen na de Maag gevoerd en zoo geloofd wordt; om dat het een groote oorzaak moet zyn, die niet alleen zulk een zware pyn verwekt, maar zelve kan maken dat alle Darmen, en de Maag, tegen haare gewoonte een verkeerde beweging aannemen; waar door ook de geeften, door de zenuwen vloejende om deeze deelen te doen bewegen, niet weinig verfpild worden, en waar door goede en kwade vochten in grooten overvloed worden uitgeworpen. Daarom komt 'er, als dit maar weinig tyds duurt, zulk een groot gebrek in alles, dat de Lyder, van krachten berooft, sterft; wanneer men veelmalen de Darmen en 't Darmfcheil door het Koudvuur (2) ziet aangetaft. Als deeze tegennatuurlyke en overmatige beweging veroorzaakt wordt door de stof van de Koorts (§. 250.), is het een teken van overvloed en groote fcherpte, welke door den Lyder niet wel overwonnen zal kunnen worden. Hier in zyn alle Braak- en Purgeermiddelen doodelyk, om dat ze deeze beweging nog meer aanzetten. Slaapmiddelen alleen worden weder uitgeworpen; en, by aldien zy blyven, houden zy deeze fcherpe Koorts-stof in
de

(1) *Enterocèle.* (2) *Gangræna.*

de Darmen, die daar niet zal rusten. Daarom, dewyl men niets door den mond kan ingeven, dat tot in de Darmen kan komen, is het best Clysteeren te gebruiken zonder Purgeermiddelen.

℞. *Rad. Acetosæ,*
Hordei, aa. Unc. j.
Cap. Papav. albi, No. ij.
Aq. comm. Unc. xvj.

Laat dit gekookt worden, en by het door-gegoten vocht gemengt worden,

Mellis, Unc. j.
Sal. Prunellæ, Drachm. jss.
M. F. Clyfma.

Het is genoeg als men hier van de helft op een reis warm gemaakt inspuit, en dit dan om het uur of drie herhaalt. Voor 't overige kan men hier handelen, zoo als wy in 't Kolyk uit de Koorts-stof komende (§. 250.), geleert hebben. De andere oorzaaken van 't Kolyk zyn zelden zoo zwaar, dat zy een Drekbraaking voortbrengen.

256. In de dunne Darmbreuken en Ont-Verfstoking der Darmen (1) gebeurt het meermalen, dat na het lyden van zware pyn en benauwtheit een braking veroorzaakt wordt. Maar dan kan geen drek geloofst worden, gelyk gezegt is, om dat de weg tusschen beiden gesloten is. Als het van een Breuk komt, kan die niet geneezen wor-

(1) *Inflammatiō Intestinorum.*

worden, zonder dat de uitkomende Darm hersteld zy, dat wy in onze *Gezuiverde Heelkonst* geleert hebben. Wordt deeze Braaking veroorzaakt door een ontsteking in de Darmen of Darmscheil, dan moet die behandeld worden als in het Kolyk (§. 247). Maar wordt die veroorzaakt door Ontsteking van het Darmscheil, waar in wel een Drekbraaking kan komen, om dat dan juist de Darm niet is toegesloten, zal men de voorgestelde Clysteer gebruiken, nevens de middelen in het Kolyk (§. 247.) opgegeven.

XLI. H O O F D S T U K.

V A N D E H A R D L Y V I G H E I D. (*Alvus constipata*)

Bepaling. 257. **H**et is natuurlyk en noodzaaklyk, dat het overschot der spyzen, welke niet kunnen verteerd worden, en der vochten, die tot de Chyl-bereiding gediend hebben, onnut geworden, door den stoelgang geloofd worden. Het is middelmatig, als het vergaderde in den Kartel- en Endeldarm eenmaal in het Etmaal wordt uitgeworpen, zynde dan zagt van zelfstandigheid, en in veelheid overeenkomende met de genomene spys. Maar als deeze loozing maar eenmaal om de twee, drie of meer dagen geschiedt, of deeze Drek te zeer verhard is en als in harde brokken gevormd, noemt men deeze beide soorten HARDLYVIGHEID.

Oorzaaken.

258. Op dat deeze Drek voortgestuwt worde,
de,

de, is voor alle dingen noodig, dat de vezelen der Darmen zich zoo bewegen op de wyze van een worm, dat daar door allengskens de Drek worde voortgedreven, waar toe zeer veel helpt het drukken en steunen van de buikspieren. Het andere vereifte in de Darmen is, dat zy van binnen met een lymige gladde stof besmeerd zyn, waar door de Drek gemakkelyker kan voortschuiven. In de Drek wordt vereift, dat zy niet overmatig hard zy, en daar door onbekwaam om zig te voegen na de inwendige opening der darmen, dat veroorzaakt wordt door het te veel wegnemen van de dunne vocht. Alle oorzaken en ziekten bygevolg, welke een of meerder vereiften wegnemen, maaken eene Hardlyvigheid, waarvan ik de voornaamste zal opgeven.

259. Als iemand langen tyd met Hardlyvigheid bezet is geweest, wordt voornamentlyk de karteldarm met der tyd zo zeer verwyderd, dat zy buiten staat geraakt, de ontfangen vuiligheid, uit de dunne darmen gekomen, voort te duwen. Geeft men in dit geval een purgatie, die de darmen ontlast, zoo is evenwel de ziekte niet geneezen; want daar geschiedt wederom de zelfde ophooping: waarom deeze menschen zeer klagen; neem ik een purgatie, ik blyf evenwel verftopt. In dit geval mag men wel eenmaal een purgatie gebruiken om het opgehoopte uit te dryven; maar men moet verder den aangroey beletten door een middel dat zoo veel afgang maakt, dat daar door eenmaal 's daags ontlasting verwekt worde, een maand of langer; op dat in die tusschen-tyd de uitgezette darm kan inkrimpen. Het

Te groo-
te verwy-
dering
der Dar-
men.

is niet noodig dat ik hier middelen voorschryf, om dat alle zachte purgeermiddelen kunnen gebruikt worden, als men de Gift maar zoo veel vermindert, dat men deeze vereifte uitwerking heeft. Tot een voorbeeld kan het volgende strekken.

℞. *Gum. Galbani*, *Drach.* j.
Myrrhæ,
Scammonii,
Sal. Tartari, *a. Scrup.* j.
M. F. Pilulæ, *Gr.* iij.

Laaten deeze met poeijer van oranjen schellen omwonden, en daar van alle dagen, acht gebruikt worden; als deeze niet genoeg zyn, moet men het getal vermeerderen: men zal ondervinden, dat in 't vervolg drie of vier pillen genoeg zullen zyn. Deeze zelfde ziekte zyn ook onderhevig de menschen die gebroken zyn, wanneer de darm boven de breuk de vuiligheid heeft opgehouden, en zoo verwydert is geworden: behalven het inhouden van de breuk is de geneezing de zelfde. Maar in Kraamvrouwen na de baring, of waterzuchtigen na het loozen van veel water uit den buik, worden de Buikspieren veelmalen zoo flap, dat de darmen, van binnen te weinig gesteund, de Drek niet kunnen voortstuwen. In dit geval moet men, behalven het gezegde, de gantsche buik met een fervet, tafellaken, of andere bekwaame band zoo steunen, dat de darmen haar behoorlyk steunzel hebben, om den drek voort te schuiven.

Gebrek 260. Alle beweging der darmen is niet de zelf-
 in de be- de. Want daar is een beweging dienende tot het
 be.

bereiden van de genomene spys, en voortstuw-^{weging}
 wing der Chyl in de Chyl-vaten: als deeze ont-^{der dar-}
 breekt, krygt men een spys-loop. Daar is ^{men.}
 een andere, welke het geen in de darmen is,
 allengskens moet voortschuiven, als deeze
 ontbreekt krygt men Hardlyvighèid. Wy zyn
 gelukkig dat 'er middelen gevonden worden,
 die mede afzonderlyk deeze beweging kunnen
 vermeerderen, als daar zyn byna alle purgeer-
 middelen. Wanneer wy dan uit de koude der in-
 gewanden, de rauwe drek en zwaarte in den
 buik, kunnen oordeelen, dat door deeze zwak-
 ker beweging hardlyvighèid veroorzaakt wordt;
 mengt men onder de purgeer-middelen wat
 versterkende en verwarmende maagmiddelen
 (§. 20.), en laat daar van zoo veel gebruiken
 dat 'er eenmaal daags afgang volgt.

261. In heete en dorre lichaamen, en in ^{Gebrek}
 brandende Koortfen, wordt zoo veel van de dun-^{in de}
 ne vocht veel malen opgeslorpt, dat als de ^{dunne}
 drek in den karteldarm is, zy daar overmatig ^{darmen.}
 hard geworden, en op malkanderen gepakt
 zynde, niet kan voortgedreeven worden. In
 dit geval is het best een Clysteer te gebruiken,
 en verkoelende Purgatien (§. 12.). Als de Koorts
 over is, is het zelden noodig in 't vervolg
 Purgeermiddelen te gebruiken: maar in droo-
 ge en dorre lichaamen moet men eenigen tyd
 open lyf houden door verkoelende en losma-
 kende middelen (§. 35.).

XLII. HOOFDSTUK.

VAN DE SPYSLOOP. (*Lienteria*)

Bepaling. 262. **D**oor de werking van de maag en darmen, en door het bykomen van bekwame vochten, wordt onze genomene spys bereid, en het bereide wordt door zekere beweging der darmen in de melkvaten gedreven; het overige, in Drek verandert, wordt uit geworpen. By aldien het een en ander door den afgang wordt uitgeworpen, wat minder of meer bereid, zyn witte kleur eenigzins behoudende, noemt men het SPYS- of CHYLLOOP (1), en uit de kleur ook wel *Graauwe loop*. Het is niet noodig in deeze ziekte den naam te veranderen, als 'er wat minder of meerder vertering of koking is voorafgegaan.

Oorzaken. 263. Uit de bereide Chyl, die geloofst wordt, blykt genoeg, dat het niet hapert aan de kracht en bewerking, noch aan den aart der bykomende vochten: maar dat deeze bereide Chyl niet wordt opgenomen door de melkvaten, en daarom, in de darmen opgehoopt zynde, in overvloed moet geloofst worden.

Door Slym. 264. Als de mondjes der melkvaten met een taaje slym bezet zyn, kunnen zy de Chyl niet genoegzaam inlaten; dit ontdekt men uit het beschouwen van den mond, als die met een taje slym bezet is, en als dan de buik wat meer is opgevuld, dat veel voorvalt in de kinde.

(1) *Coeliaca passio*.

deren. Deeze Chyl-loop kan men best met ontbindende purgeer-middelen geneezen, op dat, door het verdunnen en wegnemen van de Slym, deeze mondtjes worden geopend.

℞. *Elix. propr. Parac. Drachm. iij.*

Sal. Tartari,

Myrrhæ, a. Drachm. i.

Vini albi. Unc. v.

M. F. Mixtura.

Laat de kinderen, die dit ongemak hebben, Door hier van veelmaalen daags een lepeltje vol in- zwakker nemen: hier door zal allengskens de Graau- bewe- we loop vermindert, en de buik verdunt wor- ging der den. darmen.

265. Hier boven (§. 260.) heb ik aangetekend, dat een zwakker beweging der darmen onder de oorzaken van een Spysloop mag gestelt worden; om dat door deeze beweging de Chyl in de melkvaten wordt ingedreven. Als deeze dan te zwak is, moet noodzakelyk een vergadering van Chyl, en naderhand deszelfs loozing volgen. Men ontdekt dit uit de zwaarte, benauthheid en koude omtrent den Navel. In dit geval is het noodig de werking van de maag en darmen te vermeerderen door bekwame maagmiddelen (20.)

266. Tot dus verre gaat het nog redelyk Verstop- met de geneezing der Spys-loop; maar als de ping der weg, door de melkvaten gaande, gesloten is, Chyl-we- gelykerwys geschiedt, als de klieren in het gen. darmscheil verhard zyn geworden, en den doortogt van de Chyl tot in het bloed beletten, dan wordt een Chyl-loop voortgebracht, die zeer ongemakkelyk te geneezen, en gemeenlyk

lykten laaſten doodelyk is. Want als de klieren van 't Darmscheil, verhard zynde, den doortocht van de Chyl door de melkvaten beletten, zullen de volle melkvaten geen Medicynen, welke ingenomen zyn, doorlaaten, om te komen tot aan deeze verharde klieren. Daarom zal men met de uitwendige ſincering en wryving op den Buik (§. 252. en 80.) deeze verſtopte klieren trachten te openen. Dat het in deeze klieren hapert, leidt men af uit de aanhoudentheid, het afzyn van de andere tekenen, en uit de verhardingen van kwyl- en andere klieren, zoo zy gevonden worden.

XLIII. H O O F D S T U K.

VAN HET BORT. (*Cholera*)

Bepaling.

267. **H**et werktuig van de Chyl-bereiding heeft in zyn byzondere beweging deeze eigenschap, dat als de deelen door iets ſchadelyks worden aangeraakt, zy dan ook een meerder beweging maaken, om zich daar door te ontlaſten van dit nadeelige: zoo heeft men het gezien in de Braaking (§. 208), en in de Drekbraaking (§. 253), waar in de darmen en maag te zamen ſpanden, om alles door het braken uit te werpen. Hier vindt men een braking en afgang te gelyk, makende de Maag haare beweging na boven, en de Darmen na beneden, welke twee loozingen van een inwendige oorzaak voortgebracht, te gelyk komende, het BORT genaamt worden: waar in veelmaalen een geele Scherpe en bedurven ſtof gelooft wordt; ook wordt by geval geen ſtof gelooft, maar veel winden door
bei-

beide wegen uit geworpen. Om dat deeze groote beweging in de maag en darmen veel ontroering in het lichaam maakt, komen hier by gemeenlyk Benautheden, Dorst, Koorts, opkrimping van de Leden, Bezwyming enz. welke voortkomen uit het medelyden met deeze beweging, of uit de groote loozing die geschiedt, of uit de oorzaak die het Bort verwekt. Daarom, hoe meerder en zwaarder toevallen hier by komen, hoe het gevaarlyker is.

268. De waare oorzaak van het Bort is de Oorzaak-
ontroerde beweging van de maag en darmen: ken.
maar om dat deeze ontroering van verscheiden
oorzaaken komt, is niet alle Bort even
gevaarlyk. Ik zal hier eenige van de meest
voorkomende optellen.

269. Als iemand eenigen tyd na malkander Door
meer spys of drank gebruikt, dan door de eten of
maag en darmen kan bewerkt worden; voor- drinken.
namentlyk als daar bykomt een overvloed van
vet, dan wordt dit ingenomene, in eene warme
plaats zynde en niet bereid wordende,
bedurven en scherp. Deeze bereiding eindelijk
tot den hoogsten trap gekomen zynde,
doet de maag en darmen aan; welke gaande
gemaakt zynde dit bedurvene onder en boven
uitwerpen, veelmaalen met groot geweld,
maar na deeze loozing is gemeenlyk de geheele
ziekte geneezen, behalven dat het lichaam
door deeze beroering wat ontstelt is. Als men
kan nagaan dat dit veroorzaakt is geworden
door genomen Spys of drank; dan is het goed,
door het drinken van zachte vocht
deeze loozing te bevorderen, op dat al het
be-

bedurven worde uit geworpen. By aldien alles uit geworpen is, en de pooging tot braken en afgaan nog overblyft, dan moet men een verdoovend middel gebruiken, zoo als wy in de Braaking (§. 211.) geleerd hebben.

Door
stuiptrek-
king.

270. Ik heb meermaalen in menschen, die een lichter beweeglykheid in de vezelen hebben (§. 143.) gevonden een overvloedige loozing van winden, van boven en van onderen, verzelt met zwaare buik-pyn, welke ziekte men met recht een *Droog Bort* mag noemen. De meeste verwonderen zich, niet kunnende begrypen waar alle deeze winden van daan komen, om dat zy niet denken, dat de onnatuurlyke beweging der maag en darmen (§. 58.) veel lucht voortbrengt. Deeze soort van Bort moet volgens de wyze der winden (§. 55 tot 61.) geneezen worden.

Door be-
durven
stof.

271. By aldien in de heete tyd van 't jaar, als in Augustus, het bloed in de poortader is opgehouden geworden, en zoo tot een verrotting is overgegaan, en daar uit een scherpe bedurven gal is voortgekomen; zal die daar zynde pyn en benauthheid maken, en de omlygende deelen door haare prikkeling in beweging brengen; hier door wordt een deel overgebracht in de Holle Ader (1) in de Lever, en maakt zoo een heete Rot-koorts (2): het ander deel, gedreven door de Galleider, en de einden van de poort-aderen, in de darmen, doet de maag en darmen in een verwoede beweging geraken. Hier door ontstaat zwaare pyn en

(1) *Vena Cava.* (2) *Febris putrida.*

en benautheid in den buik, een hevige Koorts, braking en afgang van gal en andere bedurven stof. En als het lichaam, onder zyne goede vochten, zoodanige bedurven stof krygt, die mede alles verderft; en dusdanigen overvloed looft; kan het niet lang dit geweld wederstaan; waarom in dit geval veelmaalen de dood binnen vierentwintig uren volgt. Al wat hier te doen is bestaat in het drinken van verkoelende dranken (§. 12. en 25.) met wat pynstillende middelen gemengt. Uit dit gemaakte onderscheid ziet men, dat men in alle soorten van Bort niet even groot gevaar moet stellen; en dat het Bort spuitende uit het eeten van vruchten, en vergadering van stof in de holligheid van de maag en darmen, moet gehouden worden als een redding van de Natuur.

XLIV. HOOFDSTUK.

VAN DE BUIKLOOP. (*Diarrhoea*)

272. **E**en overvloedige en aanhoudende loo-Bepa-
zing van een inwendige oorzaak^{ling}.
voortgebragt, waar door men allerlei soort van
dunne vuiligheid door den stoelgang looft,
wordt met den naam van BUIKLOOP benoemt.
Want als dit ontstaat door het nemen van
een buikzuiverend middel, dan behoort dit
tot het overvloedig purgeeren (1). Als de-
ze afgang zoo overmatig niet is, noemt men
het maar weeklyvigheid (2). Wordt hier ge-
looft

(1) *Hypercatharsis*. (2) *Alvus laxa*.

looft een Chyl-ftof, dan is het Spysloop. Gaat de buikloop gepaart met braaking, dan is 't het Bort. Is dit verzelt met groote pyn in den buik, dan zoude men het *Dysenteria* noemen. Wordt hier nevens veel bloed gelooft, dan is het Roodeloop zonder pyn. Looft de zieke een bruine dunne ftof, als of het van verrotte Lever was, dan heet het een Levervloed. Dus ziet men dat 'er veele foorten zyn van Buikloop, verfcheide naamen bekomende uit de ftof, die gelooft wordt, en uit de bykomende toevallen. Ik zal alhier maar volgen de algemeenfte betekenis.

Oorzaaken.

273. De vochten worden door twee byzondere wegen in de darmen gebragt: eerftelyk die, welke doorgezwolgen worden: ten anderen die, welke uit het overige lichaam, door byzondere vaten, na de maag en darmen gebragt worden. De eerfte oorzaak kan hier geen plaats hebben, om dat de Buikloop zyn gang gaat, offchoon niets wordt doorgezwolgen. Op dat de buikloop volharde, wordt eerftelyk vereift grooter beweging in de darmvezelen, welke het ontfangene na beneden dringen, maar niet in de melkvaten. Ten anderen, een meerder toevloed van vochten na de darmen; of om dat de geprikkelde darmen meer aanlokken; of om dat de vaten, die vochten na de darmen voeren, haare vocht meer na de darmen dryven; dat veelmaalen in de Koortzen voorvált.

Aanhoudende Buikloop.

274. Wy ondervinden in zwakke geftellen veelmaalen een lang aanhoudende Buikloop, die maar weinig van de Spysloop (261.) verfchilt, als alleen dat in plaats van Chyl een andere bedorven ftof gelooft wordt, misfchien om dat de Chyl, eer zy gelooft wordt, door een by-

bykomende verrotting verandert is geworden. Deeze Buikloop komt voort uit alle oorzaaken van de Spysloop, en moet ook eveneens geneezen worden; behalven dat men te gelyk middelen moet gebruiken, die deeze eigenaartige bedervingen (§. 25 en 26.) teffens geneezen. Deeze aanhoudende Buikloop, zonder Koorts, wordt ook wel voortgebragt door een al te groote dunheid der vochten, waar door de menschen zoo zeer vermageren, dat men deeze staat met recht de Teering mag noemen. Als deeze Buikloop uit een heete (§. 25.) of koude bederving (§. 26.), waar door de vochten al te zeer verdunt zyn geworden, voortkomt, dan is zy zeer gevaarlyk, en zwaar om te geneezen: want laat men die zyn gang gaan, of bevordert men die door purgeermiddelen, dan houden zy deezen Buikloop tot aan het einde van hun leven; stopt men die, dan blyft het bedorvene in het lichaam en wordt, opgehouden, allengskens meer bedorven en kwaadaartig. Daarom schiet 'er niets anders tot geneezing over, dan door het geneezen van de eigenaartige bederving, deeze Buikloop te trachten zagtjes te doen bedaaren. Als deeze Buikloop voorvalt in de Ongedaantheid (§. 17.) dan is zy gemeenlyk voordeelig; want als de stof geloost is houdt zy van zelfs op. Maar wordt zy verwekt door de belette uitwaasfeming, of door stof van een ziekte, die zich in de huid gewoon is te loozen, is zy zelden voordeelig, en kan dan best verwonnen worden door Zweetmiddelen (§. 49.) welke de verdwaalde stof weder na haar eigen loozend werktuig brengen.

Koortzi-
ge Buik-
loop.

275. Tot heden toe heb ik geen waare gedurige, of gaande en komende Koorts gevonden, welke haar stof na de darmen brengende, dezelve met voordeel geloofst heeft: maar in Koortzen uit kwaadzappigheid, en door een bedorven Gal voortgebracht, is het van groot nut deeze stof door den afgang te loozen. Daarom moet men zeer oplettend wezen in de Buikloop door Koorts; of deeze Koorts gemaakt word door Gal, of andere bedorven stof, in of omtrent de Maag zittende, en die door de darmen geloofst kan worden; dan of de Loop veroorzaakt word als een toeval van de Koorts. Want als de Koorts komt van de kwade stof, omtrent de Maag zich ophoudende, zal de Buikloop verlichting aanbrengen, de Koorts zal naar mate verminderen, en het loozen zal allengskens ook minder worden: Maar als die door de Koorts komt, zal de loozing maar meerder benauwtheid aanbrengen, de Koorts niet verminderen, en de toevallen vermeerderen. In deeze laatste soort zal men al zyn vermogen inspannen om de Koorts te gencezen (§. 10.)

XLV. H O O F D S T U K.

VAN DE LEVERVLOED. (*Fluxus Hepaticus*)

Bepa-
ling.

276. **D**e gemene beschryving van LEVERVLOED bestaat alleen in dit verschil met de Buikloop, dat de vocht, die geloofst wordt, gelykt na een weiachtig bedorven bloed, zonder of met weinig pyn. Ik meen dat het niet ongerymd zoude zyn dat men een Levervloed

vloed noemde, wanneer een stof door den afgang geloofd wierd als of het uit een verrotte lever was voortgekomen, bruin van kleur, en dikachtig als Chokolade, zoo als wy beschreven hebben (§. 25.) veel voor te vallen in de heete landen.

277. Alle oude Schryvers hebben gemeent, Oorza-
dat deeze bleeke Lever-vloed zyn oorsprong^{ken.}
had uit de zwakheit van de bloedmaking in de
Lever, dat van andere genoeg is wederlegd.
Maar als door zwakker bewegings-krachten
het bloed niet genoeg bereid wordt, dun blyft,
en een weinig verandert door de eigenaartige
bederving, zal dit bloed zich gemakkelyk door
de uit-einden der darmscheils slagaderen in de
holligheid der darmen loozen. Want men kan
zelfs in doode lichaamen het Wasch, in deeze
slagaderen ingespuit, gemakkelyk doen door-
gaan tot in de holligheid der darmen. Om dat
het bloed dan dun is, en minder rood van
kleur; en om dat deeze uit-einden der slag-
aderen gemakkelyker de wei als de roode bloed-
bollen door laten, gelykt deeze vocht wel
vleeschnat. By aldien het bloed, dat in de
Poortader gebleven is, verrot is geworden,
en dan zich begint te loozen door de uiteindt-
jes van deeze ader, welke mede het inge-
spuite Wasch door laten, dan krygt men wel een
stof, die schynt uit een verrotte Lever voort te
komen.

278. Hoe men deeze laatste soort moet ge-Genee-
nezen, hebben wy al geleert (§. 25.) Maar zing.
hoe deeze al van ouds genaamde Lever-vloed
moet geneezen worden, zal zeer gemakkelyk
zyn om na te gaan. De oude, alhoewel zy

de Lever ten onrechte beschuldigen, gebruikten evenwel *Rhabarber* met de Conferf van roode Roozen, met veel vrucht; om te maken dat de uitgestorte vocht in de darmen niet werd opgehouden, en dat evenwel te gelyk de mondjes der flagaderen in de darmen wat zouden gefloten worden. By aldien men by deeze middelen voegt, die, welke wy in de koude bederving (§. 26.) hebben voorgeschreven, zal men een goede uitkomst te wachten hebben. Als men bevindt dat dezelve wat te veel verhitten, is het best, de middelen te laten gebruiken, welke wy in de Etter-bederving (§. 26.) hebben opgegeven.

XLVI. HOOFDSTUK.

VAN DE ROODE-LOOP. (*Alvi fluxus cruentus*)

Bepaling. 279. **O**m dat men veelmaalen in de Pynelyke buikloop groot gevaar ziet volgen, is yder verlegen, zoo dra hy maar bloed door den afgang looft, het geene in onze taale ROODE-LOOP beduidt.

Onderscheid. 280. In 't gemeen kan de Roode-loop gehouden worden voor een soort van Bloeding, maar welke geschiedt in de darmen. Hier van kan de eerste soort zyn, de inwendige bloedende Aambeijen. Dan komt eerst het Bloed en dan de Drek, of de Drek is met Bloed omwonden: als wy in de Gezuiverde Heelkonst geleert hebben. Anderzins kan op de zelfde wyze, in de dikke of dunne darmen, een Bloedvat open zyn, welks uitgestorte Bloed gelooft wordende, een ware Roode-loop moet genoemd

wor-

worden , alhoewel het bloed geloofst wordt zonder pyn. Eindelyk, als by deeze bloedloozing zwaare pyn en Koortzen komen , is het een pynelyke Roode-loop, welker geneezing wy onder de pynelyke Buikloop (1) zullen opgeven.

281. De geneezing van deeze Roode-loop Geneeverschilt weinig van de Bloed-braaking (§. 199. zing. en 200.) want men moet de darmen , zoo veel als mogelyk is , in ruste laten , en daarom zich onthouden van veel eten en van harde spys , voor al van Purgeer-middelen. Als men uit de klopping , beweging , of pyn in den buik , kan ontdekken , dat 'er een vaatje in den karteldarm open is , het welke wy nagaan uit de natuurlyke plaats van die darm , in den omkring van den buik , en om dat de Drek niet door en door met het bloed gemengt is , is het goed een wat te zamentrekkende en pynstillende Clyfsteer te gebruiken , maar tot een once of vier vocht , om den darm niet op te zetten of te prikkelen.

ʒ. *Rosar. rubrar. M. j.*
Rad. Sympbyti,
Acetose, aa. Unc. j.
Cap. Papav. alb. No. ij.
Aq. comm. Unc. xx.

Clyfsteer
 om te
 stoppen.

Laat dit gekookt worden , en daar van een reis of drie maalen daags omtrent *Unc. iiij.* laau ingespuut worden,

(1) *Dysenteria.*

XLVII. H O O F D S T U K.

PYNLYKE BUIKLOOP. (*Dysenteria*)Bepa-
ling.

282. **D**ie overvloedige en aanhoudende stoelgang, waar in allerlei soort van stof wordt geloofst, gelykerwys in de Buikloop, (§. 271.) verzelt met buikpyn, en veelyds ook met pyn in het loozen van den Drek, mag met recht PYNLYKE BUIKLOOP genaamt worden. Als deeze aanstonds verzelt gaat met braaking, dan zoude men deeze ziekte het *Bort* (§. 266.) noemen.

Onder-
scheid.

283. Allerelei soort van stof door den stoelgang geloofst, als slym, zwarte gal, etter, vliezen, korrelen, veranderen den gemeenen naam niet van *Dysenteria*, als daar nevens maar gepaard gaat pyn in den buik. Maar als 'er Bloed geloofst wordt, dan is het best deeze ziekte *Dysenteria cruenta* te noemen. Byaldien men, in plaats van vochtige stof, veel winden met pyn loofst, wordt zy genaamt *Dysenteria sicca*.

Oorzaa-
ken.

284. Het is van veel aangelegenheid de oorzaken na te gaan, waar door deeze pyn in de darmen verwekt wordt, gepaard gaande met een overvloedige en aanhoudende afgang. Uit de pyn leert men, dat deeze stof scherp is; en, na mate dat de pyn groot is, moet men ook de scherpte oordeelen. De aanhoudende afgang bewyft, dat deeze scherpe stof niet alleen te zoeken is in de holligheit der darmen, want dan zouden deeze, binnen weinig tyds ontlast zynde, den afgang niet kunnen doen
aan

aanhouden, maar men weet daar uit dat het fcherpe vochten zyn, welke uit andere deelen van het lichaam komen, en daar na toe gevoert worden. De grootheid en 't gevaar in deeze Ziekte kan men in het gemeen afleiden uit de geloosde ſtof. Want als 'er bloed, ſlym, vliezen, ſtinkende en leelyk gekleurde ſtof gelooft wordt, kan men daaruit de kwaadaartigheid gemakkelyk opmaaken. Ten anderen, uit de toevallen door het geheele lichaam, als Koorts, groote dorſt, walging, benauwtheid, Stuipen, enz.. Deeze toonen dat de ſtof, door het lichaam verſpreid, en na de darmen gevoerd zullende worden, zeer kwaadaartig is. Om dat deeze bedorven ſtof niet altyd de zelfde is, zal ik eenige ſoorten daar van aanwyzzen.

285. Het gebeurt veelmaalen, dat in een algemeene Volkziekte (1) een Koorts wordt voortgebragt, gemeenlyk in den Nazomer of Herſt, welker ſtof na het gedarmte wordt gevoert, makende aldaar groote lozing met pyn, zonder verligting; op de wyze als in de Buikloop (§. 274.) geleerd is. Maar als deeze ſtof een pynlyke buikloop maakt, is het gevaarlyker; want als deeze fcherpe vocht gedurig na de darmen gevoerd wordt, zullen daar door niet alleen de darmen in een gedurige beweging gebragt worden, maar ook, geknaagt zynde, bloed uitgeeven, ontſteeken en verzweeren. Zoo dat, alſchoon de Koorts geneezen was, zou deeze groote voorgaande loozing, en het verzwooren gedarmte, genoegzaam in ſtaat zyn

(1) *Morbus Epidemicus.*

zyn om den dood te kunnen aanbrengeu. By aldien in dusdanigen tyd en Volkziekte iemand door de Koorts wordt getroffen, en dan vervalt in een pynlyke Buikloop, die zich telkens met de Koorts verheft, blykt het genoeg van zelf, dat alle aangewende middelen te vergeefs zyn, zo wy deeze Koorts niet kunnen geneezen, en maken dat zy onderwyl haar stof brengt na de huid of nieren, alwaar die geloost kan worden; en de darmen ondertusschen bezorgende, dat die niet al te zeer gaande gemaakt of geknaagt worden. Om dat deeze soorten van Koortsen zelden tusschenpoozen, maar gedurig of verpoozende zyn (§. 3.), is men genoodzaakt met deeze Koorts te handelen gelykerwys wy in de natuurlyke genezing van de Koorts (§. 11.) geleerd hebben. Om dat deeze Koorts-stof zeer veel overeenkomst heeft met de heete Bederving (§. 25.), is men gemeenlyk genoodzaakt daar na de genezing te schikken.

Ondertusschen moet men bezorgen, dat de darmen door deeze stof niet te zeer gaande gemaakt en geknaagt worden, gebruikende dusdanig Purgeermiddel:

Purgeer-
middel in
de pynly-
ke buik-
loop.

℞. *Aq. Menthe*, *Unc.* viij.
Rhabarbari, *Drachm.* ij.
Sal. Tartari Vitriolati, *Scrup.* ij.

Laat dit getrokken worden op wat vuur, en dan by de vocht gedaan worden.

Laud. liquidi, *gtt.* xv.

Dit laat men gebruiken in drie of vier reizen,

zen , zoo dat alles binnen vierentwintig uuren opgebruikt is , waar door het fcherpe uitgestorte vocht uit de darmen word uitgedreven , en de oproerige beweging der darmen gestilt. Als de Koorts nog niet bedaard is , komt deeze pynlyke Buikloop wederom als voorheen , en moet ook wederom op de zelfde wyze behandeld worden. Als dit eenige reizen herhaald is , volgt eindelyk een openknaging der bloedvaatjes , en maakt zoo een *Dysenteria cruenta*. Of de *Cortex Simaruba* tot *Ssrup.* j. in substantie , of *Drachm.* ij. getrokken in eenig vocht , machtig is deeze Koorts weg te nemen , heb ik tot nogtoeniet kunnen ontdekken. Ik heb ook veel nut en voordeel gevonden door de stoppende Clysteer (§. 280.). Wanneer ik dan ondervond , dat de afgang en pyn minderde zonder benauwtheid , heb ik gemeenlyk een Zweetmiddel gebruikt (§. 49.) om deeze Koortsstof na de huid te dryven , dat veelmalen van een goede uitkomst gevolgt werdt. Als de Loop en pyn zich weder verheften , vond ik goed wederom op de zelfde wyze de stof door den afgang uit te dryven , de darmen met de gezegde Clysteer te versterken , en dan als vooren de stof te trachten na de huid te leiden. Maar als dit niet wilde luisteren , en ik ondervond door het loozen van bloed , vellen en groote stank , dat de darmen begonnen te zweeren en te rotten , heb ik weinigen gezien , die het ontworstelden.

286. Gelykerwys het Bort (§. 270.) voort-
 komt uit een fcherpe en bedorven Gal , zoo ^{Bedor-}ven Gal.
 komt uit deeze zelfde stof ook wel de pynlyke
 Buikloop. Zy is in den beginne brandig , he-
 vig

vig en pynlyk, maar wordt veelmalen gelukkig genezen, als men zorge draagt dat de stof wordt uitgeworpen. Daarom zal men de Zieke zeer veel laten drinken van dit volgende, wat warm gemaakt:

℞. *Rad. Acetosæ,*
Hordei,
Panis biscocti,
Tamarindorum, aa. Unc. j.
Sal. Tartari Vitriol. Drachm. j.
Aq. com. Unc. xxxvj.

Kook dit en laat het doorgegoten vocht gebruiken. Zoo dra als uit den Drek blykt, dat de Gal is uitgedreven, en alleen de pyn en afgang blyft, door de ontroering, die in de darmen is nagelaaten, moet men deeze beweging stillen door het volgende:

℞. *Aq. Menthæ, Unc. iij.*
Succi Citri, Unc. ℥.
Syrup. Papav. alb. Unc. j.
Vini Rhenani, Unc. ij.
M.

Laat hier van kort na malkanderen een lepel vol gebruikt worden.

Zwarte
Gal.

287. Het is niet zonder grond, dat onze Oudvader *Hippocrates* al ondervonden heeft, dat alle pynlyke buikloop, uit de zwarte Gal voortkomende, doodelyk is: want dan is het een teken dat de zwarte Gal in overvloed vergadert in de poortader, scherp en dun geworden zynde, de takjes van de darmscheil-ader heeft doorgeknaagt, en dus deezen pynelyken afgang verwekt. Als de stof niet te overvloedig

dig is, gebeurt het nog wel, dat na het loozen derzelve de menschen in 't leeven blyven; maar als deeze loop volhardende blyft, moeten zy sterven. Het is best in dit geval den afgang niet te stuiten, welke men kan kennen uit de zwarte Drek (zie §. 71.); en door verdoovende middelen maken dat zy niet al te overvloedig wordt.

288. Hoe men die foort, welke men noemt Door *Dysenteria Sicca*, kan kennen en geneezen, Winden, hebben wy op zyn plaats (§. 53.) verhandelt, en kan ook vervolgens uit de beschryving van het Bort (§. 269.) afgeleid worden.

XLVIII. HOOFDSTUK.

VAN DE PERSING. (*Tenesmus*)

289. **G**elykerwys de prikkeling in den neus ^{Bepa-} niezen, en in de keel hoesten ver-^{ling.} wekt, zoo maakt ook alle prikkeling in den Endeldarm eene begeerte om afte gaan; maar zo 'er geen drek in den Endel-of Karteldarm is, dan is het een vergeeffche poging, welke wy PERSING noemen, als deeze begeerte veelvuldig is. Nademaal in den Endeldarm veel slym wordt gemaakt, om het binnenste van deeze darm glad te houden, wordt dan ook veel van deeze slym gelooft; en als een vaatje gebroken of verwydert is, komen eenige roode striemen te voorschyn; of als daar een verzweering is, wordt ook wel Etter gelooft.

290. Al wat den Endeldarm kan prikkelen, ^{Oorzaaken.} zon-

zonder dat de oorzaak van de prikkeling kan geloofd worden, 't zy de oorzaak van binnen in deezen Darm, of in de rokken, of in de om- liggende deelen zitte, kan deeze Persing voort- brengen. Om dat dit ongemak uit veellerlei oorzaaken, en in verscheiden daar omtrent liggende deelen kan voortgebracht worden, maakt men ook verscheidenerlei voorzeggin- gen, en eenig verschil in de geneezing.

In de
hollig-
heit des
Endel-
darms.

291. Het gebeurt veelmaalen, dat na een te veelvuldigen afgang, voornamentlyk als de drek door de bederving wat te zeer afvegende geworden is, gelyk in de pynlyke Buikloop, de natuurlyke slym van den Endeldarm is weg geraakt; waar door deeze bloote darm, op dezelfde wyze als de huid van de opperhuid berooft, van alle vochten, die daar na toe vloejen, pyn gevoelt en men daar in eene gloejing schynt gewaar te worden. Als men dit onder- vindt, en na kan gaan dat dit niet voorkomt door de vochten die daar gedurig na toe vloe- jen, zal men eerst inspuiten een kookzel, ge- maakt uit de *Agrimonia* en *rad. Althææ*, en daar by gedaan een weinig honig: hier toe gebruikt men maar *Unc. iij.* Na dat dit we- der geloofd en de scherpe stof daar omtrent leggende daar door weggenomen is, moet men een pilletje maaken op de wyze van een zet- pil, uit Oly, Wasch, en een weinig Terpentyn te zamen gestelt, zo dik als een schaft van een pen, en dat daar laten blyven. Byaldien dit weder is uit geworpen door de Persing, moet men deeze geneezing zoo menigmaalen herhaalen, tot dat de Persing bedaart. Zyn het Wormen, die wy *Ascarides* noemen, dan is het
nood-

noodzakelyk, dat men die eerst door een purgatie en Clysteer zoekt te loozen, en dan onder deeze gezegde zetpil wat poejer van Alfem mengt; of men kookt een zetpil uit Terpentyn en Honig te zamen, en mengt daar onder wat poejer van Alfem.

292. Door een aanhoudende pynlyke Buik-In de dar-loop wordt veelmalen ten laatsten de Endel-men zel-darm zoo zeer aangedaan, dat die een ver-^{ve.}zweering krygt. Als deeze Buikloop geëindigt is, en de Persing byblyft, zal men die zweering zoeken te geneezen, makende een inspuiting uit het kookfel van *Agrimonia* en *rad. Symphyti majoris*, doende daar by wat *Terebinthina* onder een Dooijer van een Ey eerst gemengt. Als hier door de darm van binnen gezuiverd is, zal men kleine zetpillen maken van de *Terebinthina*, hard gekookt, en met wat poejer van de *rad. Symphyti* vermengt, en die daar inbrengen en laten blyven. Zoo menigmaal als 'er weder afgang geweest heeft, moet men deeze inspuiting en inbrenging van dit pilletje herhaalen, op dat geen vuiligheid of bedorven vocht in deeze zweering blyve. Hoe men de Persing, uit Aambeijen en een Pypzweer voortkomende, moet behandelen, heb ik in de *Gezuiverde Heelkonst* beschreven.

293. Als mansperfoonen door een heete of In de om-koude pis (1) geplaagt zyn, of een steen in leggende de Blaas, of een zweering in de Voorst-deelen.anders (2) hebben, krygen zy veelmaalen de Persing, welke op zich zelve niet geneezen kan

(1) *Stranguria.* (2) *Prostatae.*

kan worden, maar verdwynt door de geneezing van die genoemde ziekten. In de Vrouwen is dit zeldzamer, om dat de blaas en pis-leider van den Endeldarm gescheiden zyn: maar in plaats van deeze, worden de gebreken der lyfmoeder en scheede veelmaalen met een Persing verzeld. Deeze Persing voorspelt meermaalen in de zwangere vrouwen een miskraam, om dat zy dikwils veroorzaakt wordt als de Vrucht gestorven is, en om dat deeze pooging gelegenheid geeft om de Vrucht mede uit te werpen. In alle deeze gevallen is het vruchteloos middelen aan te wenden tot het geneezen van de Persing, by aldien men niet bemerkt, dat de gebreken, welke door het medelyden dier deelen zyn voortgebracht, genezen worden.

Door
vochten
hier na
toe ge-
bragt.

294. Als in eenige ziekten de stof wordt gebracht na den Endeldarm, en daar een Persing verwekt, is men zeker dat deeze ziekte niet bevrydt kan worden van deeze bedorven stof, en dat de natuur dan maar een vruchteloos poging doet. Daarom zal men bevinden, dat, als op het einde der ziekte een Persing wordt verwekt, de dood gemeenlyk op handen is.

(1) *Lumbrici.* (2) *Ascarides.* (3) *Teniae.*

XLIX. HOOFDSTUK.

VAN DE WORMEN. (*Vermes*)

295. **W**at WORMEN zyn is ieder zoo wel Bepz-
bekend, dat het nutteloos zoude ling.
zyn die te beschryven. Alleen staat aan te
merken, eerstelyk, dat byna in alle deelen van
ons lichaam Wormen gevonden zyn, waar over
wy ons hier niet kunnen uitlaaten; maar al-
leen wegens die, welke in de Chyl-wegen, dat
is de maag en darmen, gevonden worden. Ten
anderen, dat men hier drie soorten vindt, als
eerstelyk de Ronde en lange Wormen(1), wel-
ke in de holligheid der maage en der dunne en
dikke darmen gevonden worden. Ten tweeden,
Aars - Wormen(2), die zeer klein zyn, en zich
gemeenlyk omtrent den Aars ophouden. Ten
derden, Breede of Lint-Wormen(3), welke door
de dunne en dikke darmen verspreid leggen.

296. De hedendaagsche nauwkeurige navor Oorzaak-
sching, door behulp der Vergrootglaazen, heeft ken.
zoo klaar getoond, dat zoo wel de Bloedelooze
diertjes als de Volmaakte, uit hun eigen zaad en
eyertjes gebooren worden, dat het onnodig
is de Ouden hier te wederleggen. Alleen moet
ik hier aandringen, dat tot voortbrenging noo-
dig gevonden wordt een bekwame stof, waar
in zy gevoed kunnen worden en leven, een
behoorlyke warmte, en eindelyk een byko-
mende verandering in de stof, welke wy niet
anders dan met den naam van Verrotting kun-
nen noemen, schoon daar in levendige Diert-

jes te voorschyn worden gebragt. Alle onze vochten zyn bekwaam om stof tot hun voedzel te verschaffen; de warmte van ons Lichaam is zeer overeenkomende met deeze voortbrenging; waarom ook overal in onze stilstaande vochten, en wel voornamentlyk als die eerst uit ingenomen spys gemaakt zyn, Wormen zyn gevonden. Wanneer door onze Levenskrachten de vochten in taamelyke beweging worden gehouden, geschiedt deeze voortteeling of voortbrenging niet. Daarom kan men verzekert wezen, dat, alwaar deeze Wormen worden voortgebragt, daar eene vocht is, die stil staat, of minder dan na behooren door de levenskrachten wordt bereid; het welk veel licht aanbrengt in de geneezing.

Teke-
nen.

297. Het is zeer bezwaarlyk tekenen op te geven, waar uit men zeker kan weten, of 'er verborgene Wormen zyn: alles is maar gissing, indien men geene Wormen ziet loozen. Men maakt uit overweging der zwakke ingewanden, voornamentlyk in Kinderen, de opzetting van den buik, de miskleurigheid van den afgang, de schielyk opkomende en weggaande pyn, eenige gedachten dat 'er Wormen zyn; waar in men nader bevestigt wordt, als 'er Wormen geloofd worden.

Genee-
zing.

298. Het gemeen zoekt altyd middelen om de Wormen te dooden, waarom door veele de Kwik wordt voorgeschreeven: andere zoeken die uit te dryven, door purgeer- en braakmiddelen; maar schoon ze op deeze wyze al werden uitgeworpen, zouden binnen korten tyd wederom anderen der zelve plaats vervullen. Daarom is het best de Levenskrachten

zoo ver te herstellen, dat 'er geene gelegenheid wordt gegeven, tot het uitbroejen van Wormen, en daar door al het geen, dat aan het lichaam schaadelyk is, wordt uitgeworpen. Hierom heb ik in de Kinderen dit volgende met veel voordeel gebruikt.

Aloës,
Myrrhæ,
Sal. Absinthii a. Drachm. j.
Sem Zedoariae, Drachm. ij.
Ol. Menthæ. gt. iiij.
M. F. Pulvis.

Laat hier van, een Kind van vier jaaren, viermaalen daags zoo veel gebruiken, als op een duit kan leggen; bejaarden wat meer, en jonge kinderen minder. Het is best hier van zoo veel te gebruiken, dat twee malen daags afgang volgt. Hoe men met de Aars-Wormen verder moet leven, heb ik boven (§. 291.) aangewezen.

L. H O O F D S T U K.

V A N D E T R O M M E L Z U C H T. (*Tympanites*)

299. **E**en overal gelyke en lang aanhou-Bepa-
 dende zwelling van den Buik, wel-ling-
 ke op het aanraaken een blaas verbeeldt te zyn
 die met lucht gevult is, en niet met overhel-
 ling van het lichaam na beneden zakt, wordt
 T R O M M E L Z U C H T genaamt.

300. De tekenen geven genoeg te kennen, Oorzaak
 dat deeze zwelling wordt voortgebracht doorken.

vergaderde lucht, in de holligheid van den buik; want als het in de Darmen was, zoude deeze zwelling niet zoo gelyk weezen en door het loozen van winden verminderen, het welke in de Trommelzucht niet ondervonden wordt. Sommige hebben gemeend, dat deeze lucht uitgegaan was door een geborsten of open Darm, nademaal zy niet konden na gaan, hoe de lucht anders in de holligheid van den Buik zoude kunnen komen. Maar deeze denken niet, dat dan niet alleen lucht, maar alles dat door de Darmen moet gevoerd worden, in de holligheid van den Buik zoude uitgestort worden, het geen wy ondervinden in de wonden der Darmen: welke stof daar niet gevonden wordt. Daarom wordt de lucht hier gebragt door de uitgestorte of opgehouden vocht in de holligheid van den Buik, die daar staande verrot, en zoo lucht uitgeeft. Deeze soort is zelden geneeslyk, ten zy de rottende stof by geluk wierd weggenomen. Het gebeurt ook wel, dat door onordentlyke beweging der Darmen, binnen in de Darmen veel lucht wordt voortgebragt, die den Buik dus doet zwellen: deeze laat zich gemeenlyk wel geneezen.

Genee-
zing.

301. Om dat wy een beschryving van de Winden (§. 55.) met derzelve geneezing, de voortbrenging derzelve uit bederving (§. 21.) en stuiptrekking (§. 143.) hebben gegeven; en deze ziekte een soort is der winderige gezwellen, is het niet noodig de geneezing te herhaalen. Alleen moet ik hier maar by voegen, dat de Wind-brekende middelen (§. 58.) dan alleen de geneezing hebben aangebragt, wanneer door Kramptrekkende beweging veel
lucht

lucht in de Darmen was vergaderd geworden. Maar deeze zyn van geen nut, als 'er een verrotte vocht in de holligheid van den Buik is; in welk geval de geneezing moet gericht worden volgens de beschryving der Bederving (§. 21.)

LI. H O O F D S T U K.

VAN HET GRAVEEL. (*Nephritis*)

302. **H**et is nauwlykste bepalen, welke ziek- Bepa-
 te men moet verstaan door het GRA- ling.
 VEEL: want niet alle pyn in de Lenden
 wordt Graveel genaamt, om dat Lende-pyn in
 zwangere vrouwen, of door ziekten in het
 Darmfcheil veroorzaakt, niet tot het Graveel
 gebracht wordt: maar wederom, fcherpe flym
 of zinking-ftof (1) pyn ontrent of in de nieren
 voortbrengende, noemt men het zowel Graveel
 als die pyn, welke door een fteentje in de Nieren
 wordt veroorzaakt. Hier van zondert men
 wederom uit de Koorts-ftof, als zy pyn in de
 Nieren maakt; en men brengt wederom de
 Ontsteking der Nieren, die pyn verwekt, tot
 de *Nephritis*. Daarom zal het best wezen eeni-
 ge byzondere oorzaken op te geeven, welke
 den naam van Graveel behouden, nevens der
 zelve geneezing.

303. Het wyde beginfel der Pisleiders in de Door
 Nieren is zeer gevoelig; waarom als daar een fteentjes,
 hard fteentje gebooren is, de menfchen veel
 pyn in de Nieren gewaar worden. Hier doen
 zich aanftonds twee zwarigheden op. Eerfte
 lyk

(1) *Materies Rheumatica.*

lyk, hoe dit steentje hier gevormt wordt? Ten anderen, hoe men zal weten, dat de pyn in de Nieren door een steentje wordt voortgebracht? Het eerste is meer dienende tot nieuwsgierigheid dan tot nut, daarom zal ik my daar over niet uitbreiden.

Hoe die gevormt worden.

304. Men vindt deeze eigenschap in de pis, dat als men veelmalen in een zelfde vat watert, en het water, na dat het eenige tyd gestaan heeft, uitgiet, het vat rondom een steenige korst zal krygen, in den eenen mensch meer dan in den anderen. By aldien derhalven de natuur niet had bezorgt een slym in al de piswegen, waar door deeze aanhechting van steen-deelen belet wordt, zouden alle menschen een steenachtige zamen groeijing krygen, gelyk men ziet dat, byna in alle menschen, de tanden bezet worden met een kalkachtige of steenachtige stof, daar het overige van den mond, met slym en andere vochten bezet, vry van blyft. Als derhalven in menschen, welker pis meer geschikt is om kristallen van steen voort te brengen, de een of andere plaats in het begin van de pisleiders, zelfs ook in de blaas, niet genoeg beschermt is door deeze natuurlyke slym, kan op die plaats de pis, voor een tyd stilstaande, steentjes voortbrengen, rondom de welke zich nieuwe steendeeltjes aanplakken, en zoo allengskens grooter steentjes maken. Daarom zyn stilzittende menschen meer aan het Graveel onderhevig, dan die zich bewegen: en onder deeze munten uit die het Voeteuvel hebben (1), die Jigtig (2) en Scheurbuikig (3) zyn.

(1) *Podagrifici*, (2) *Artbritici*. (3) *Scorbutici*.

zyn. Deeze loozen een foort van Pis, welke veel meer aan de potten aanzet dan van anderen, welke die ongesteldheden niet onderworpen zyn.

305. Het is zeer bezwaarlyk uit de pyn der lendenen, en alleen uit de toevallen welke door deeze pyn verwekt worden, te oordeelen, of'er een steentje in de Nieren is; om dat veele andere oorzaken mede die zelfde toevallen geven, en daarom maar een losse giffing opleveren. Het zekerste van allen is, als menschen pyn in de lenden krygen, welker pis de eigenschap heeft, dat zy zeer gaau den pot met een steenkorst bedekt; als deeze menschen zich weinig beweegen; voornamentlyk, als zy gevoelen, dat de pyn uit de Nieren schuin na beneden gaat na de blaas, en dan, in plaats van in de lendenen, pyn gevoelen omtrent de blaas, te gelyk met een opstopping van de pis of moejelykheid in't wateren. Alle deeze tekenen worden bevestigd, als zoodanige van te vooren meermaalen zulken pyn gehad hebben, en vervolgens door het loozen van steentjes of gruis van die pyn verlost zyn geworden. Men kan ook eenigzins besluiten, of het steentje groot is, uit de langdurigheid van de pyn; want een klein steentje, zig in de piswegen ophoudende, wordt met'er tyd grooter.

306. In de geneezing zyn verscheiden oogmerken. Eerstelyk een middel te laten gebruiken, dat deeze te zamen gebakken steentjes ontbindt, zoo dat zy met de pis kunnen geloost worden. Het is my niet onbekend, dat de *Spiritus Nitri dulcis*, en voornamentlyk het

middel van *Juffr. Stephens*, omtrent het jaar 1739. in Engeland bekend gemaakt, deeze kracht wordt toegeschreven. Wat aangaat de *Spiritus Nitri dulcis*, deeze verschilt in krachten weinig van den Azyn; en van het andere heb ik nog zoo veel goede bewyzen niet kunnen bekomen, dat ik het voor zeker aan een ander zoude willen mêedeelen. Het andere oogmerk is, om de gemaakte steentjes met gemak te loozen: hier toe heb ik dit volgend eenvoudig middel het best bevonden:

Drank-
je in het
Graveel,

℞. *Succi Citri Unc. j.*
Ol. Amygd. dulc. Unc. iß.
Pulv. Nuc. Moschat. Drachm. ij.
Vini albi Unc. vj.

Laat alles eerst onder malkander gemengt worden, eer de wyn daar by gedaan wordt, en laat dit dan in drie of vier reizen ingegeven worden. Ondertusschen is het nuttig, veel water en melk te drinken, op dat, door de veelvuldigheid van vocht, het steentje gemaklyker kan voort geduwt worden. Wanneer het steentje grooter is, dan dat het door de pisleiders, of pis-buis, kan gevoerd worden; weet ik geen ander middel, dan hetzelve door het handwerk weg te nemen, dat wy in onze *Gezuiverde Heelkonst* geleert hebben. Einde-lyk zou het wenschelyk wezen, als men den nieuwen aangroei kon voorkomen: hier toe moet men alles in het werk stellen. Nademaal de beweging, en het gebruik van veel zachte waterige vocht, den aangroei van den steen veel belet, is het dienstig, dat de Lyder, geen
vrees

vrees hebbende voor een groote verborgen steen, zich zeer veel beweege met wandelen, en ryden; veel water en melk drinke; zich onthoude van zwaar-verteerbare spyzen, en die met zout en rook zyn ingemaakt; en alle morgen by de Coffy of Thee vier van de volgende pilletjes gebruike:

℞. *Saponis Veneti Drachm. iij.*
Myrrhæ,
Succini aa. Drachm. ℥.
Bals. Copayvæ Drachm. j.
Pulv. Glycyrrhizæ q. s.
M. F. Pilulæ gr. iijj,

Pillen in
't Gra-
veel.

Als het steentje wat veel pyn verwekt, zal men den volgenden drank warm laten drin-
ken:

℞. *Hordei mundati,*
Rad. Althææ,
Glycyrrhizæ aa. Unc. j.
Cap. Papav. alb. No. ij.
Aq. comm. Unc. xxxvj.

Drank in
het Gra-
veel.

Laat dit gekookt, en, als het gebruikt zal worden, met even zoo veel melk gemengt worden. Hier door zal men niet alleen de pyn verzagten, maar ook het wateren bevorderen, en het bloed-wateren voorkomen.

307. Gelykerwys de scherpe slym in de Lon-Door
ge-pypen hoeft verwekt, en veel rachels doet scherpe
opgeven, is ook de natuurlyke slym, welke slym.
de piswegen van binnen bedekt, scherp gewor-
den zynde, oorzaak van graveel-pyn, gevende

in de pis veel rau zetzels, veelmalen zonder eenige tekenen van steentjes of zand, welke pyn dan den naam mag hebben van *SLYM-GRAVEEL*. In deeze vindt men alle tekenen, welke men in 't Graveel van een steentje plagt te vinden: maar hier geschied minder aanzetting aan de pot; de Lyder looft ook geen zand of steentjes, maar veel slym; is huiveriger dan in de andere soort. In dit geval moet men slym-verdunnende waterdryvende middelen gebruiken:

Poejer in
het Gra-
veel.

℞. *Succini*,
Masticis aa. Drachm. j.
Corn. Cervi usti Drachm. ij.
Sal Absinthii Scrup. ij.
Ol. Fœniculi gt. vi.
M. F. Pulveres xx.

Laaten hier van drie of vier op een dag ingenomen worden; en als de pyn wat hevig is kan men onder deeze poeijers mengen *Laudani Opiati gr. iij. (a)*

308. Om

(a) Het Slym-graveel ontstaat ook uit een tegennaatuurlyke lozing van die slym, welke geschikt is, om de Piswegen tegen de scherpte van de pis te beschermen. Hier door worden deze wegen, en ook de Blaas, waar uit deze slym wel meest voortkomt, onmidlyk door de pis aangeraakt; en, nu raauw geworden zynde, ontstaat 'er pyn, moeilyk wateren, en somtyds wel een geheele opstopping, wanneer een gedeelte van deze slym, den hals der blaaze of de pis-buis bezettende stopt, en niet uit kan schieten. Als dit ongemak aanhoudt, wordt ook dikwils bloed met de pis geloosd. Hoe meer slym zodanige Lyders loozen, hoe meer de pyn en het ongemak verergert. Men moet ter genezinge aanwenden, versterkende, samen-

trek-

308. Om dat de Nieren veel zenuwen kry-Door
gen, gebeurt het veelmalen, dat wanneer een zinkin-
scherpe zinking-stof (§. 37.) in het zenuzap^{gen.}
zich ophoudt, de Nieren door deeze scherpte
worden aangetast. Deeze pyn is zelden be-
stendig, gaande lichtelyk van de eene plaats
na de andere: men leert die kennen en genee-
zen uit de algemene beschryving van de Zin-
kingen. Aldus is het ook gelegen met de Len-
den-pyn, welke spruit uit Podagra, en Jigt-
stof, die op de Nieren is gevallen.

LII. HOOFDSTUK.

VAN 'T BLOED-WATEREN. (*Mictus Cruentus*)

309. **A**lle loozing van bloed door de pisbuis ^{Bepaling.}
wordt met den naam van BLOEDWA-
TEREN benoemd. Hier in moet men onder-
scheid maaken tusschen hoog-roode pis, en
tus-

trekkende en stoppende middelen, om deeze slym, zo
veel mooglyk, op zyn plaatze te houden, waar door
dit ongemak alleen kan genezen worden. Een aftrek-
zel van *Catechu* in water, ryklyk gedronken, kan van
groot nut zyn. Of dit volgende;

ʒ. *Tinct. Cort. Peruv.*
Catechu, a. ʒj.
Anod. Sydenb. ʒi ʒ
M.

Hier van moet men 35 of 40 druppel alle twee
uuren laten gebruiken; en de *Tinct. Anod. Sydenb.* al-
lengs verminderen of 'er geheel uitlaten.

tuffchen Bloedwateren : want als het bloed deeze roodigheit voortbrengt , om dat het bloed zwaarder is dan de pis , zakt het bloed na den grond , als het ftilftaat , en laat boven aan een natuurlyke kleur in 't water , dat zoo niet gefchied in de hoog-roode pis . Ten anderen kan men zulke hoog-roode Pis niet hebben , zonder een hevige ziekte en harde pols ; maar het bloed kan wel geloofst worden zonder deeze tekens . Men moet verder onderscheiden , uit wat deel van de Piswegen dit bloed komt : want uit de Pisbuis (1) komende , buiten de fluitfpier , geeft het een gedurige lekking , fchoon geen water gemaakt wordt : uit de blaas komende , is het veelmalen geftoelt , en belet het loozen van de pis : uit de Piffleders (2) vloejende , gebeurt het wel , dat het in de gedaante van een worm geloofst wordt te gelyk met de pis : uit de Nieren komende , is het bloed veelmalen zoo zeer met de Pis gemengt , dat het zich niet afscheidt als de pis ftilftaat . Om dat ter plaatfe , waar het bloedvat open is , gemeenlyk pyn gevoelt wordt , is deeze pyn een van de voornaamfte tekenen , om te weten waar zoodanig bloedvaatje open is .

Oorzaaken.

310. Het bloed wordt zoo wel in zyn eigen vaten omgevoerd by de Piswegen , als in de Long (178.) , Maag (§. 198) en Darmen (§. 279.) Dat het buiten zyne vaaten komt , kan veroorzaakt worden , behalven door wonden in die deelen , door een fteen , verzwearing , verflap.

(1) *Meatus Urinarius*. (2) *Ureteres*.

flapping der uitloos-vaatjes , en te grooten drift van bloed na de Nieren , enz.

311. Het gebeurt dikwils , dat de Graveeli-Door de ge (§. 303.) door kwetzing van een steen tot ^{Steen.} 't Bloedwateren vervallen; 't welk men afleit uit de voorgaande tekenen van 't Graveel. Dan moet men zich wachten voor veel lichaams-beweging , en sterkdryvende middel; maar zeer veel drinken van een zachte drank (§. 306.) op dat het steentje geloost worde.

312. Om dat alle verzweeringen Etter uit-Vergeven, is het in dit geval het zekerst teken, ^{zwee-} dat eerst, of ook wel te gelyk met het bloed, in de ^{ring.} Pis Etter geloost wordt. Men kan uit de plaats daar de pyn gevoelt wordt wel oordeelen , waar deeze Verzweering zit. In 't gemeen mag men den Drank, in het bloedspuwen (§. 181.) voorgeschreven, wel laten drinken. Als de zweering is in de Blaas of Pis-buis , kan men te gelyk een vocht in de Pis-buis inspuiten tot geneezing van deeze zweering dienstig:

℞. *Rad. Symphyti* Unc. j.
Rosar. rubr. M. ℥.
Agrimonia M. j.
Aq. comm. Unc. x.

Inspui-
ting.

Laat dit gekookt worden , en doe daar dan by

Terebinthinae Drachm. ij.
Vitell. Ovi q. s.

Dit moet eerst onder malkanderen , en dan met de voorige vocht gemengt worden. Als men

men hier van, zoo veel als noodig is, zal gebruiken, moet het maar even warm gemaakt worden, om dat het heet geworden zynde zoude stollen. Zo deeze zweering veroorzaakt is door een steentje, of door de Venus-ziekte, of het gebruik van Spaansche vliegen enz. dan moeten eerst deeze oorzaaken weggenomen worden, zo dat mogelyk is.

Verflapping der vaatjes.

313. De verflapping der uitloos-vaatjes (1) kan maar alleen plaats hebben in de Nieren, alwaar de Pis van het bloed wordt afgescheiden. Om dat dan de Pis en het bloed door dezelve Pis-buisjes gaat in de Nieren, is de Pis en het bloed meestentyds zoo onder makander vermengt, dat zy stilstaande zich niet van een scheiden. Om dat in deeze verwydering geen rekking of knaging geschied, wordt dan ook geen pyn gevoelt; maar in plaats van pyn gevoelen zy een koudigheit in de lendenen. Men moet in dit geval een versterkende drank laten gebruiken:

Versterkende drank.

℞. *Rad. Symphyti*.
Tormentille aa. Unc. j.
Rosar. rubr. M. ℥.
Cinamomi Unc. ℥.
Aq. comm. Unc. xxx.

Laat dit in een gesloten vat gekookt worden, en dan daar van gebruiken alle uren een thee kopje vol. Op de Lenden mag men dit kuffentje leggen:

(1) *Vasa excretoria.*

<p> <i>Herb. Majoranæ,</i> <i>Rosmarini,</i> <i>Flor. Rosar rubr. aa. M. j.</i> <i>Cinamomi, Drachm. ij</i> <i>Caryophyll. arom. Drach. j.</i> </p>	<p> Verster- kend kuffent- je. </p>
---	--

Dit tot een grof poejer gemaakt, en tusfchen twee doekjes genaait zynde, op de lendenen gelegd.

314. Wanneer men, na het gebruik van Te groot-
 fterke Pisdryvende middelen, Bloedwatering te drift
 krygt, is het beft, eerst veel melk en water na de
 te laten drinken, of *Rad. Althææ* met wat Nieren.
 water gekookt, en dan daar wat melk byge-
 daan; op dat, door deeze overvloedige zag-
 te vocht, de fcherpe Pisdryvende Middelen
 worden uitgespoelt en geloofd. Of men mag
 de drank (§. 306.) voorgefchreven, laten drin-
 ken. Maar als men uit de hitte en klopping
 omtrent de lendenen, uit de harde pols en
 brandigheid door het geheele lichaam, kan
 oordeelen, dat 'er een te grooten aandrang
 van bloed is na de Nieren, zal men eerst een
 Ader laten, en vervolgens een verkoelende
 en famentrekkende drank (§. 25.) laten drin-
 ken.

LIII. H O O F D S T U K.

VAN DE PISVLOED. (*Urinæ Profluvium*,
Diabetes)

Bepaling. 315. **G**elykerwys wy een onderscheid maken tusschen weeklyvigheit, buikloop, en spysloop, zoo moet men ook in het loozen van de Pis onderscheid maaken tusschen *veel-wateren*, dat veelmaalen gezont is, en tusschen de PISVLOED (1), welke veroorzaakt wordt door het overvloedig loozen van allerlei bedurven dunne stof, en een ander soort die men CHYL-PIS (2) zoude mogen noemen, om dat de gemaakte Chyl, op de wyze als in de Spysloop (§. 262.) geloofd wordt. In alle deeze soorten wordt meer vocht door de Nieren afgescheiden dan behoort te geschieden. De voorzegging en geneezing zal men best uit de volgende oorzaaken kunnen opmaken.

Door o- 316. Het gebruiken van veel Water, ende
vervloed verminderde uitwaasseming maken, dat in het
van Wa- bloed meer dunne vocht is dan het van noo-
terige den heeft, in dit geval is het overvloedig Wa-
vocht. teren voordeelig. Maar als men aanhoudt
met zoo veel water te gebruiken, zullen niet
alleen de water-wegen, maar ook het geheele
lichaam te veel verslappen; daarom is het
beter in 't vervolg wat minder water te ge-
bruiken. Wordt dit veroorzaakt door belette
uitwaasseming, dan moet men het lichaam in

wat

(1) *Urinæ Profluvium.* (2) *Diabetes.*

wat warmer plaats houden, wat meer beweging maken, en middelen laten gebruiken die de ongevoelige uitwaaffeming bevorderen (§. 49). Als dit veel wateren voorvalt in Waterzuchtigen, is het goed, om datzy daar door dikwils gered worden, en daarom zal men deeze loop niet ftuiten.

317. Alle onze gezonde vochten hebben een aaneenklevende kracht; deeze, in de Nieren gekomen zynde, laten zig niet gemakkelyk door de piswegen afscheiden, maar gaan weder terug door de Nier-ader; maar het vocht dat deeze aaneenklevende kracht niet heeft, wordt voor het meerderdeel door de piswegen afgeleid. Wanneer door een eigenaartige beder-Door eigen beder-
ving.ving (§. 21.), of door het gebruik van te veel ontbindende middelen, deeze klevende kracht in het bloed byna weggenomen is, wordt uit de zelfde veelheit van bloed, die na de Nieren gevoerd is, veel meer vocht afgescheiden, met verlies van krachten en goede vochten, dan behoorde te geschieden. Deeze al te groote vloed is gemakkelyk te kennen, om dat die menfchen te gelyk vermageren en verzwakken. Als dit veroorzaakt wordt door spys, of genomen Medicynen, zal ze door het nalaa-ten derzelve van zelf wel ophouden: of als dit niet volgt, kan men door het veel gebruik van Kaneel; Notemuschaat en Oranjenschellen, deeze al te sterke vloed wel doen bedaren. Wanneer men kan ontdekken dat het komt van een heete (§. 25.) of koude (§. 26.) Beder-Pisdry-
von-ving.ving, moet men die ziekten geneezen, en de Pisvloed zal van zelf ophouden.

318. Daar worden niet alleen middelen ge-
R
von-ving.

vonden, die de beweging der Nieren zoo veel vermeederen, dat daar door, schoon het bloed in zyn aart niet verandert, eene overmatige afscheiding te wege gebragt wordt; maar dit gaat zoo ver, dat deeze Middelen, te veel gebruikt, Bloed, in plaats van Pis, doen loozen. Gelykerwys deeze Bloedwatering (§. 314.) geneezen moest worden, zoo moet men ook met deeze Pis-vloed handelen.

Slapheid
der Nieren.

319. In jonge Kinderen, zwakke Vrouwen, en na langdurige ziekten, vindt men by geval zulk eene machteloosheit in de Nieren, dat zelfs de Chyl in de Maag en Darmen bereid, en in het bloed gebragt, hier komende uitgelaaten wordt; zoo dat dan een witte melkachtige pis wordt gevonden, zonder eenige scherpte. Deeze zwakke lichamen, nauylks in staat zynde het voedsel te kunnen bereiden, en berooft wordende van dit bereide voedsel, worden hoe langer hoe zwakker, en vervallen daar door in een eigenaartige bederving, die dan een Koorts voortbrengt, welke wy *febris hectica* noemen. Men kan uit deeze beschryving klaar zien, dat de geheele geneezing bestaat in het gebruik van versterkende Middelen, die te gelyk de eigenaartige bederving (§. 26.) wederstaan. Door het lange gebruik van deeze, en weinig te gelyk, het lichaam versterkt zynde, zal deeze Chyl-pis vanzelve overgaan.

LIV. HOOFDSTUK.

OPSTOPPING VAN DE PIS.
(*Ischuria*)

320. **O**m dat door de levens-beweging ge-^{Bepaling.}
durig eenige vocht wordt onnut ge-
maakt, welke door het byzondere maakzel en
werking der Nieren van de algemene voch-
ten wordt afgescheiden, en vervolgens uitge-
worpen; is het noodig, dat deeze affchei-
ding blyft volharden, en de uitloos-wegen
bekwaam en open blyven, op dat dit onnutte
niet in ons lichaam worde opgehouden. Wan-
neer deeze loozing, of ten opzigte van de af-
scheiding der Pis, of van het uitloozen, ge-
heel ontbreekt, wordt zulks een OPSTOPPING
VAN PIS genoemd. Want als de Opstopping
geschiedt uit gebrek van dunne vocht in het
lichaam, brengt men het liever tot het min-
der Wateren.

321. Dewyl de afscheiding der Pis in de ^{Oorzaak-}
Nieren niet alleen afhangt van het maakzel ^{ken.}
der nieren, en van den loop van het Bloed
door derzelver vaten; maar in de Nieren daar
beneffens nog een byzondere werking is, die
deeze afscheiding bevordert; kan een kramp-
trekking, en machteloosheit of lammigheit in
de Vezelen, deeze afscheiding doen ophou-
den, gelyk men ziet gebeuren in zoogende
Vrouwen, wanneer de bereiding van 't Zog
verdwynt. Ook wordt de afgescheiden Pis
belet te loozen door verstopping der Piswe-
gen,

gen, (1) die van binnen vervuult en verstoppt, of in derzelve wanden gezwollen zyn, of van buiten gedrukt worden. Eindelijk, de Piswegen binnen het lichaam geborsten zynde, beletten ook de uitloozing van de Pis.

Belette
afschei-
ding.

322. Wanneer men in slaapzuchtige, met slym opgevulde koude lichaamen, een Opstopping van Pis bekomt, zonder eenige pynlykheid of aandrang tot Wateren, omtrent de Nieren of Blaas, en de Blaas ook ledig gevonden wordt, is het denkelyk dat door gebrek van beweging in de vezelen der Nieren, de Pis niet wordt afgescheiden. In dit geval zal men een verwarmend Pisdryvend middel gebruiken:

Pisdry-
vendMe-
dicyn
wyn.

℞. *Rad. Angelicæ*,
Sem. Levistici,
Fœniculi,
Bacc. Juniperi aa. Unc. j.
Vini albi Unc. xxv.

Laat dit in een besloten fles, op een warme plaats gezet, getrokken worden. Gebruik hier van viermaalen daags een wyn-roemertje vol, en doe daar dan yder reis by eenige druppelen *Ol. Succini* of *Ol. Juniperi*. Onderwylen mag men een verwarmende stoving op de Lendenen leggen.

(1) *Via Urinaria.*

Rad. Bryoniae Unc. j.
Fol. Rutæ,
Absinthii,
Sabinæ aa. M. ℥.
Flor. Chamæmeli M. j.
Baccar. Juniperi Unc. j.
Aq. comm. Unc. xxx.

Pisdry-
 vende
 stoving.

Kook dit in een besloten pot. Dit doorgogoten vocht kan met dubbelde doeken, of met een spons, warm gemaakt, op de lenden gelegd, en met een wollen lap gedekt worden. Anderzins mogen de kruiden zelve gebruikt worden op de wyze van een pap.

By aldien men geen aandrang van Pis gewaar kan worden, maar de zieke bevangen is met een heete gedurige Koorts, zwaare aanhoudende, heete en kloppende Pyn in de Lendenen, is het waarschylyk, dat door een ontsteking in de Nieren de afscheiding der Pis belet is geworden. In dit geval doet men laten, purgeeren, en legt zulke stovingen op de Lendenen, als men in de Ontsteking gewoon is te handelen, waar oyer onze *Gezuiverde Heelkonst* gezien kan worden.

Menschen aan Kramp trekking (§. 143.) Opstying, en dergelyke ziekten onderhevig, vervallen veelmalen in een Opstopping van Pis; in deeze geschiedt een toekrimping in de vezelen van de Nieren, welke geneezen wordt door middelen (§. 143) in die ziekte voorgescreven.

323. Alschoon de Pis in de Nieren van het Verstopbloed is afgescheiden, gebeurt het evenwel dikwils, om dat zy door zulk een langen weg

buiten het lichaam moet gebragt worden, dat zy onderweg door de eene of andere oorzaak wordt opgehouden, in de Pisleiders (1), in de Blaas (2) of in de Pisbuis (3), door oorzaaken binnen in deeze holligheden, of in derzelve rokken zittende, of deeze wegen toe drukkende. In alle deeze gevallen heeft men een aandrang om te wateren, voornamentlyk, als deeze verftopping gefchiedt in den uitgang van de Blaas.

In de
Piswe-
gen.

324. Als een Steentje (§. 303.) taaje flym, of geronnen Bloed (§. 309.) of 't famengestelde Etter (§. 312.) de piswegen opvult, wordt een opftopping van Pis gemaakt, welke niet wel zonder het wegnemen van deeze oorzaaken kan geneezen worden. Men leert uit de befchryvinge van deeze genoemde ziekten, welke de oorzaak is; en dan moet de geneezing daar na gefchikt worden; en men leert uit de plaats van de pyn, waar de oorzaak zit, in de Nieren, in de Blaas of Pisleiders; en door het inbrengen van een Blaaspeilder (4), of deeze verftopping in de Pisbuis en Blaas, of hoger zit: want als deeze pyp zonder tegenftreving kan ingebragt worden, door de Pisbuis tot in de Blaas, en dan evenwel geen pis gelooft kan worden, weet men zeker dat de verftopping hooger zit. Als men uit de voorgaande en bykomende tekenen geleert heeft, dat het een Steentje is (§. 303.), zoude het onvoorzichtig zyn, fterke watermakende en afdryvende middelen te gebruiken, maar

(1) *Ureteres*. (2) *Vesica*. (3) *Meatus urinarius*.
(4) *Catheter*.

maar zachte en waterige (§. 306.) zyn hier dienstig; of als het steentje in de Blaas of Pisbuis zit, moet het door het handwerk weggenomen worden. Als de opstopping volgt na het Bloedwateren (§. 309.), zonder steentje, is het mede niet veilig, afdryvende middelen te gebruiken; om dat die het Bloedwateren zouden vermeerderen. Het inbrengen van den Blaaspeilder zoude hier van nut wezen, wanneer de uitgang van de Blaas door het geronnen bloed gestopt wierdt: het welk ook plaats heeft in de verstoppende slym, maar dan is het best te gelyk Pisdryvende middelen (§. 322) te gebruiken.

325. Allerlei soorten van gezwollen, en zwellingen, die de Piswegen van buiten drukken, als uitwassing in de Pisbuis (1), zwelling der Voorstanders, of van den Endeldarm, in de mannen, en in de Scheede, in de vrouwen, zwangerheit enz. kunnen den uitgang van de Pis beletten. Alle welke oorzaken eerst moeten onderzocht, en dan op hun eigen wyze geneezen worden.

326. Gelykerwys andere buizen, zoo kunnen ook deeze Piswegen breken, het zy door het sterk opvullen in de opstopping van Pis, of door Verzweering enz. Als zulk eene opening voorvalt in de holligheit van den buik, maakt het een ongeneeslyke pis-opstopping; maar wordt deeze Pis geloost, gelyk na het steensnyden buiten het lichaam, dan blyft 'er een onmacht om de Pis op te houden.

LV.

(2) *Caruncula in Urethra.*

LV. HOOFDSTUK:

VAN DE DROPPEL-PIS. (*Stranguria*)

Bepaling. 327. **D**e Blaas is ons gegeven, op dat wy niet alle ogenblikken, en als gedurig de pis zouden behoeven te loozen, zoo draa die door de Pisleiders daar wordt in gebragt: maar indien 'er een Ziekte by komt, welke maakt, dat zoo dra maar eenige pis in de blaas gebragt is, de mensch gedwongen wordt, op de wyze als in de Perfing (§. 289.), deeze pis drups-wyze te loozen; of als 'er veel pis in de blaas is, en maar alleen eenige druppelen te gelyk kunnen uitgelaaten worden, is men zulk een ziekte gewoonte noemen **DROPPEL-PIS**; by aldien daar nevens een hitte gevoelt wordt, noemt men het *Heete Pis* (1).

Dooreen steentje. 328. Meest alle die een steen of graveel in de Blaas hebben, worden met een Droppel-pis geplaagt (§. 305.), om dat het steentje door zyne hardigheit de krop van de Blaas prikkelt, en dus aanzet om de weinige ontfangen druppelen pis uit te loozen: ten anderen, om dat de slym van de blaas afgeveegt en dezelve, nu bloot zynde, aanstonds door de pis geprikkelt wordt. In dit geval moet men de verzachtende en olyachtige middelen laten gebruiken, welke in het Graveel (§. 306.) zyn voorgeschreven, op dat de blaas van het steentje verlost worde.

329. Om dat de pis fcherp is, en die de blaas en Pis-buizen niet zoude prikkelen, zyn alle de Piswegen met een natuurlyke zagte flym bezet: al het geen derhalven deeze flym kan wegnemen, zoo als aanftonds van het fteentje gezegt is; dat ook door te veel afzettende en pisdryvende middelen gebruikt, of verfch fcherp bier gedronken te hebben, waar door deeze flym wordt weggenomen, gefchieden kan: doet de lyders vervallen in een Droppepis, welke geneezen wordt door het nalaa- ten van deeze fchadelyke oorzaaken; het drin- ken van water en melk, en het gebruiken van zoete Amandel-oly met wat Noote mufchaat.

330. Maar gebeurt dit in hevige ziekten, wanneer die in een verrotting zyn overgegaan, is het een gevaarlyk teken. Deze Droppe- pis moet men dan geneezen, zoo als in de Hee- te bederving (§. 25.) geleert is. Op deeze wyze gaat het ook in de Galziekte en in de Roos; wanneer de afgefcheiden pis zoo zeep- achtig en afvegende is, dat de Piswegen van haare flym berooft worden. In dit geval wordt door de fcherpte van de pis een heftige pyn en hitte te gelyk veroorzaakt. Dit zelfde ge- val gebeurt ook wel in Waterzuchtigen; het welk om verfcheiden redenen een kwaad teken is: want zy loozen dan weinig, en dit betekent dat het water, of *Lympha*, fcherp en bedurven is; en men mag, uit hoofde van deeze ziekte, geen flymerige en waterige mid- delen gebruiken: de beste middelen zyn dan die, welke in de Koude bederving (§. 26.) zyn voorgefchreven.

331. Tuffchen de flym van de Long en Piswe- Scherp-
R 5 gen

te van de gen is zeer veel overeenkomst, waarom de
 natuurly- Hoefft (§. 168.) en Aamborstigheid (§. 191.)
 ke slym. veelmalen met de Droppel-pis verwiffelen.
 Want als een Zinking-stof (§. 42.), of andere
 dunne scherpe vochten, zich vermengen met
 deeze natuurlyke slym, dan zal, zoo dra als
 de Pis, in de Pisbuis komende, deeze scherpe
 slym meer tegen de wanden van deeze Pis-
 buis dringt, dezelve door dit prikkelen toege-
 trokken worden, en maar eenige druppelen
 doorlaaten, en zulks met een gevoel van pyr-
 lykheit, dat men dan *heete* of *koude Pis* noemt.
 Om dat hoog-bejaarde menschen zeer veel on-
 derhevig zyn aan deeze scherpte, zo wel in
 de vocht van de Long als van de Piswegen,
 zyn beide deeze ziekten, in oude Menschen,
 zoo ongemakkelyk te geneezen. Om deeze
 scherpe slym te geneezen, mag men Pilletjes
 (§. 192.) in de Aamborstigheid voorgeschre-
 ven, of dit volgende gebruiken:

℞. *Masticis*,
Styracis aa. Scrup. ij.
Corn. Cervi. usti Drachm. jss.
Sal. Tartari Drachm. s.
Ol. Cort. Aurant. gt. iij.
M. F. Pulveres x.

Gebre- Om alle dagen drie in te nemen met wat
 ken in de Spaansche wyn, op verscheiden tyden daags.
 deelen. 332. Byna alle gebreken in de Piswegen
 (§. 324.) en omliggende deelen (§. 325.) wel-
 ke een Opstopping van de Pis veroorzaaken,
 brengen ook wel een Droppel-pis voort, die
 dan ook op de aangewezen wyze geneezen
 moet worden.

LVI. HOOFDSTUK.

VAN 'T MOEILYK WATEREN.
(*Dysuria*)

333. **H**et MOEILYK WATEREN kan op twee-Beschry-
derlei wyze verstaan worden. Eer-ving.
stelyk, als men de Pis niet wel kan loozen, zyn-
de dan een minder soort van opstopping van
Pis (§. 320.) welkers oorzaaken en geneezin-
gen aldaar beschreven zyn, De andere soort
is, als men de Pis looft met pyn, snyding of
brandigheid, welker beschryving en genee-
zing uit de Droppel-Pis (§. 327.) kan afgeleid
worden. Waaron men in al het moejelyk
wateren eerst moet nagaan, tot welken soort
het behoort, en dan vervolgens de Oorzaa-
ken navorschen, om dus de voorgeschrevene ge-
neezing met vrucht aan te wenden.

LVII. HOOFDSTUK.

ONMAGT OM DE PIS OP TE HOUDEN.
(*Incontinentia Urinae.*)

334. **D**en menschen is niet alleen een Blaas-Beschry-
gegeven waar in, voor zekeren tyd, ving.
de Pis kan vergadert worden, om die dan na
genoegen te kunnen uitwerpen; maar wy wor-
den ook een aandoening gewaar, als de blaas
genoegzaam is opgevuld, welke ons aanzet,
en zomtyds dwingt deeze Pis te loozen. Als
dit gevoel maar alleen geschiedt na een behoor-
lyke

lyke opvulling, is het een gezonde ſtaat; maar als dit gevoel verwekt wordt, wanneer maar weinig Pis in de blaas is, mag men het *koude Pis* noemen. Als deeze loozing geſchiedt zonder weten, of tegen de wil van den Lyder, mag men het ONMAGT OM DE PIS OP TE HOUDEN, noemen. Menſchen die van de ſteen geſneden zyn, of Vrouwen die, in zwaare baringen, de kragt der Sluit-ſpier hebben verlooren, kunnen het water niet ophouden, en worden gezegt *Lek* te gaan. De zwangere Vrouwen zyn veel met deeze kwaal beladen, als de vrucht op de blaas drukt, doch dit geneeft na de verloffing van zelf. Gezonde menſchen, welke onder het ſlaapen hun water laaten loopen, ſchynen minder gevoel te hebben van de opzetting der Blaaze, of wateren, door droomen hier toe aangezet. De middelen hier toe voorgelchreven, zyn te zeer met bygeloof gepaart, dan dat ik die hier zou aanhaalen: het beſt is, zig eenigen tyd van vocht te onthouden, voor dat men te ſlaapen gaat. Maar als deeze onmagt in zieken beſpeurt wordt, is het een kwaad teken: om dat dit dan word veroorzaakt, of door een overkomende Lammigheid in de fluit-ſpier van de blaas, of dat deeze deelen haar gevoel verlooren hebben, of om dat de deelen al verſturven zyn, of dat de zieke buiten verſtand is, welke betekende oorzaaken in zware ziekten doodelyk zyn; maar in gaande en komende Koortzen is dit zulk een kwaad teken niet. Zo dat wy het gevaar minder of meer afleiden uit de ziekte, waar in dit toeval komt, dan wel uit het toeval zelve. Ook moet men

de

de geneezing dan na de heerschende ziekte schikken; om dat dit toeval byna geene byzondere geneezing vereist.

LVIII. HOOFDSTUK.

OPSTOPPING DER MAANDSTONDEN. (*Menstrua suppressa*)

335. **W**anneer de natuurlyke ontlasting ^{Bepa-} van bloed uit de schaamdeelen van ^{ling.} eene vrouwsperfoon, van rype jaaren, en niet zwanger of zoogende, achterblyft, te weinig geschiedt, of na een al te lange tusschentyd weeromkooft, wordt dit tot de OPSTOPPINGE DER MAANDSTONDEN gebragt.

De Maandstonden worden regelmatig niet gezien voor het veertiende, of na het neegen en veertigste jaar, ook niet in zwangere of zoogende vrouwen. Alsze in de zodanige vloeijen, wordt deze anderzins natuurlyke ontlasting tot de ziekten gebragt.

Datze van wegen bejaardheid en in zoogenden ontbreken, wordt gemakkelyk gekend; maar niet zo gemaklyk is het te ontdekken, datze achterblyven van wegen zwangerheid. Dezen komen de toevallen, welken wy hierna zullen optellen, gemeenlyk niet over, of zo ze haar overkoomen, verdwynen ze allengs wederom, niet tegenstaande de opstopping blyve duren; de borsten en buik zwellen, en eindelyk voelt de bezwangerde de vrucht in de Baarmoeder.

336. Gelyk alle natuurlyke ontlastingen, Oorza-
be-ken.

staan ook de Maandstonden uit aanwezigheid van verscheiden oorzaken, welke, met betrekking tot de voorzegging of genezing, onderzocht moeten worden.

In vrouwsperfonen van rype jaaren, blyven de Maandstonden een of tweemaal achter, na de verloffing van een kind, na groote bloedstortingen, eene adêrlating, zwaare ziekten, en dit geschiedt zonder nadeel. Wanneer in zulk eene omftandigheid middelen gegeven worden, om de Maandstonden af te dryven, brengt men nadeel toe, om dat gezond bloed wordt uitgedreven, 't welk bewaard moest worden.

Ook kan een gebrek van vogten, door andere overmatige ontlastingen, uit het gedarmte, de blaaze, de huid, den mond, zweeren, ettergezwollen, pypzweeren, en verzameling van Water, in Waterzugtigen, ontstaan, de Maandstonden verminderen, tegenhouden of vertragen. Ook blyven de Maandstonden achter by de zulken, die van een ziekte bekoomen, of aan een slepende ziekte kwynen, zonder dat het veel kwaad doe.

Uit verdikking der vogten.

337. De gemeenste oorzaak van de vertraging of opstopping is, verdikking en taayheid der vogten, door waterige, flymerige en verdikkende voedsels, weinige beweging, en een zittend leven veroorzaakt. Deze wordt gekend uit de trage en zwakke pols, slaaperigheid, loomheid, ontlasting van Slymstoffen, bleeke kleur, koudheid van het lichaam, en dergelyketekenen. Deze opstopping moet genezen worden door ontbindende en prikkelende (1) mid-

(1) *Stimulantia.*

middelen, wryvingen, en beweging van het lichaam: waar na de Maandstonden door afzettende middelen moeten voortgedreven worden. Ontbindende buikopenende middelen zyn hier van veel dienst: maar de aderlating kan in dit geval geen nut doen; ten ware om de geneesmiddelen te gemaklyker te doen werken.

338. Voedsels in de eerste wegen (1) niet verteerd, en voor de omlopende vogten niet genoeg bereid, of door een bykomende eigenaartige bederving, in rauwe en bedurve stoffe veranderd, gelyk in ongedaantige (2), kwaadfappige (3) en scheurbuike lichaamen, vertragen ook deze Maandelyksche vloeijing; welke schielyk hersteld word als deze ziekten genezen zyn. In deze soort van opstopping moet men den buik open houden; en, wanneer ze hier door gered worden, afdryvende middelen gebruiken.

339. De opstopping ontstaat ook, als de vaste deelen heel slap zyn, en door een traage beweging des levens, het bloed met minder kragt naar de vaten van de Baarmoeder voortdrijven, dan tot opening van dezelve vereischt wordt, en te gelyk eene taayheid in de vogten veroorzaken; inzonderheid als hier by koomt gebrek van genoegzame byzondere voortdrijvende werking in de vaten van de Baarmoeder; het zy deze dingen uit gemoedsbewegingen, en bekommering, of uit misbruik van verkoelende en verflappende dingen, en een kwaade levenswyze, of uit haasti-

(1) *Primæ Viæ.* (2) *Cachectica,* (3) *Cacobymica.*

tige of slepende ziekten ontstaan zyn. Deze moet door versterkende, prikkelende, en middelen welken op de Baarmoeder werken (4), genezen worden.

Uit hardheid der vaste deelen. 340. Wakkere en sterke vrouwen, die van een drooge gesteldheid en door zwaaren arbeid hard van vleesch zyn, hebben de maandelijksche ontlastingen niet alleen in minder maate, maar kunnen ook de opstopping gemaklyker verdragen. Wanneer dezen aan eene opstopping kwynen, moet men haar geen verhittende afzettende middelen geeven; maar Salpeterachtige, verflappende en verkoelende.

Uit tedere gesteldheid. 341. Jonge tedere Vrouwtjes, en die nooit gekraamd hebben, hebben de Maandstonden weinig, of wel geheel niet, en verdragen eene opstopping lang, zonder ongemak: behalve dat ze wat zwak en bleek van kleur zyn. In dezen moet men wagten, tot dat het lichaam meer gegroeid zy: want de Maandstonden, te vroeg voortgedreven, voldoen niet aan het gene men verwacht hadt.

Uit ligtgeraaktheid. 342. Vrouwen die de Opstyging hebben (5), die van een ligt aandoenlyk gestel zyn, zonder kenlyke oorzaak, met kramptrekkingen, rommelingen in de Ingewanden, winden en pyn in de lendenen bevangen worden; en op den tyd van de Maandelijksche vloeijingen van verscheiden toevallen aangegrepen worden, zullen ligt of door een ontsteltenisse, of van zelfs, in eene opstopping der Maandstonden

stonden vallen, en by welken dezelve of in 't begin of op het einde van de vloeijing opgestopt worden, zulke opstopping ontstaat door kramptrekking. By dezen worden ze voortgezet door zodanige middelen, als men in een overval van ligte aandoenlykheid gebruikt.

343. Onder de uitwendige oorzaken is de ^{Uitwen-}gemeenste, gestremd bloed in de vaten van de ^{digeoor-}Baarmoeder, door schielyke verkouding, of ^{zaken.} een sterke gemoedsbeweging, welke de doorvloeijing van het bloed, door de vaten van de Baarmoeder, gestuit heeft. In dit geval moeten aderlating, stovingen, rookingen, badingen, bevogtigende en weekmakende dingen, gebruikt worden. Deze lyden, om dat 'er bloed in de vaten, omtrent de Baarmoeder, opgehoopt is, Lenden-pyn, zwaarte, hitte, opspanninge van den buik, huivering van koude en dan wederom warmte, kloppingen in de Lendenen en door het geheele lichaam, en bloedingen uit ongewoone plaatsen.

344. Oneindig byna zyn de toevallen, wel- ^{Gevol-}ken de Vrouwen krygen uit eene opstopping ^{gen.}der Maandstonden. Dezen ontstaan 1. uit de verschillende oorzaken, welken de opstopping te wege gebragt hebben. 2. Uit enkele overmaat, in het geheele lichaam, of omtrent de Baarmoeder. 3. Uit de veranderde natuur der vogten, welke hier by gekoomen is. 4. Uit kwade gesteldheid van de Baarmoeder zelve. Om dat uit dezen, of elk op zich zelve, of samengevoegd, veele toevallen ontstaan, zullen wy, in de optelling hier-

van, de verdeeling van het menschlyk lichaam volgen.

Het hoofd word zeer, voornaamlyk het opperhoofd en het achterhoofd, 't welk tegen den avond verergert, met zeker gevoel van zwaarte en spanning. Als de pyn in het opperhoofd is, zwellen de oogen ook doorgaans; maar in het achterhoofd zynde, strekt ze zich uit naar de nek, rug, schouderbladen en lendenen, met zwellen van de beenen.

In de inwendige deelen van het hoofd verwektze beroerte, slaauwte, ylhoofdigheid, slaapzugt, stuiptrekking, duizeling en slaaploosheid; in de oogen bezwaardheid, uitpuijing, stompheid van gezicht; en onder het slaapen knersing op de tanden.

In de keel ontstaat dikwils keelontsteeking, pyn, toewringing; in de borst kortademigheid, benaauwdheid, pyn, klopping en hoeft.

Hier koomen by; opspanningen van den buik, kolykpynen, winden, rommelingen, opzwellen omtrent de hertkolk, verloren eetlust, bedurve koking, een gestadige afkeer van Spyze, welke in zwangere Vrouwen op de derde of vierde Maand doorgaans ophoudt; walging, braking en somtyds bloedbraking, verkeerde honger, zwaarte van de Lendenen en ruggraat, pyn en meer andere ongemaklykheden.

De afgang is doorgaans weinig; de Pis dik, raauw, en wordt met snyding geloosd, ook wel opgestopt; somtyds zwart en dik, of bloedig met verligting: maar zy is gezond by
eene

eene opstopping der Maandstonden in zwan-
gere Vrouwen.

In de Schaamdeelen en Liesfchen kooft dikwils pyn, zwellling, zwaarte en spanning; de Baarmoeder krygt fomtyds eene verharding, knoest- (1) en kreeftgezwel (2); en de Vrouwen raken aan een Witte vloed van snotterige en rottige stoffe.

De Beenen en Voeten zwellen dikwils, krygen kwaade zweeren en aderspatten; en in de gewrigten ontstaan pynen.

Zy worden bol van kwaade gesteldheid en zughtige zwellling; of vermageren; zien bleek als in de Vryfter-ziekte (3); krygen opvlammingen, schrikken; lyden opstygning (4); waar by koomen, zwakheid en loomheid, kortademigheid op de minste beweging: een zwaar koud en vadzig lichaam, een flepende uitdrogende koorts, bederving der vogten, raauwigheid; zuure scherpte, waar door roode koraalen, om den hals gedragen, fomtyds wit worden: taye tegen- natuurlyke en bedorven afgang, kloppingen en trillingen in verscheiden deelen van het lichaam, voornaamlyk, omtrent het hert en den hals; waterzucht, slymzucht. Somtyds worden zodanige ruighairig en krygen een baard, en een heefche Manne-stem.

Het bloed welk uitgeworpen hadt moeten worden, en nu te rug gehouden word, maakt zich fomtyds eenen weg door ongewoone
plaat-

(1) *Scirrbus*. (2) *Cancer*. (3) *Chlorosis*.
(4) *Hysterica passio*.

plaatsen. Een bloedspuwing, hieruit ontstaan, is minder gevaarlyk dan anderen. Zo'er zweeren zyn, die geeven dan bloed uit, en tegen natuurlyke stoffe; of 'er ontstaat witte vloed. Doch alle deze in plaats komende ontlastingen laten de gezondheid onhersteld. Maar als de Maandstonden in verzwakte Vrouwen opgestopt blyven, en zy hier uit vet worden, komt 'er zelden eenig kwaad van.

Gene-
zing.

345. Voor dat de geneezing ondernomen worde moet men overweegen. 1. Of de Maandstonden verwekt moeten worden. 2. Uit wat oorzaak zy opgestopt zyn, op dat de geneezing daar naar gerigt worde. 3. Wat de gemeene middelen, welken in eene opstoppinge der Maandstonden doorgaans gegeven worden, vermogen.

Eene Aderlating op den voet, om de overmaat van bloed, uit eene uitwendige oorzaak, te verminderen, is van nut; maar als ze herhaald wordt, of als de Maandstonden reeds lang opgestopt zyn geweest, is ze kwaad. In oude Vrouwen moet men haar op den arm doen, op dat de Stonden opgestopt blyven zonder nadeel.

Doch buikopenende middelen zyn beeter, om dat ze de kwaade Chyl der eerste wegen te gelyk wegvoeren, en de beweging meer naar de Baarmoeder bepalen: maar in zwangere Vrouwen, en wanneer de opstopping uit gebrek van vogten is ontstaan, moet men zich hier van onthouden.

De opgestopte Stonden worden dikwils, zeer gemaklyk, verwekt door Slaapmiddelen, als de

de opstopping uit stuipen, opstygging of ligtgeraaktheid (1) ontstaan is.

Zagte, weekmakende en bevochtigende dingen, by wyze van pap, stoving, of bading van damp aangelegd, doen de Maandstonden wel voortkomen, wanneer ze door een uiterlyke oorzaak, of te sterke famentrekking der deelen opgestopt zyn.

De Geneesmiddelen, welken de opgestopte Stonden wederom doen voortkomen, zyn verscheidenerlei. 1. Die, welken de oorzaken wegnemen, komen ten allen tyde te pas, behalve in oude en zwangere Vrouwen. 2. Algemeene beweging en ontlasting makende moeten met voorzichtigheid gegeven worden.

Die met een eigenaartige kracht (2) de werking van de Baarmoeder, tot ontlasting van bloed, vermeerderen, gelyk purgeermiddelen in het gedarmte doen; moeten noit gegeven worden in zwangere vrouwen, of wanneer de Stonden uit gebrek van bloed opgestopt zyn. Anders moet men ze geeven, en wel op dien tyd wanneer de Maandstonden gewoon waren te vloeijen; of eenige voortekenen hier van gemerkt worden; na dat men openende, maagen Baarmoeders middelen (3) heeft vooraf laten gaan. En men moet beginnen van de zagste, hoedanige men in den lyst der Stondenverwekkende middelen (4) kan zoeken.

Terwyl door inwendige middelen een meerdere toevloed naar de Baarmoeder gemaakt wordt, is het nuttig, in de zulken, by welken de

(1) *Mobilitas.* (2) *Specificae.* (3) *Uterina,*
(4) *Emmenagoga.*

de Stonden moeten voortgezet worden, en niet komen, de deelen door rookingen, stoo-vingen, zetpillen in beweging te brengen, mids men zorg drage, dat zulks niet geschiede met dingen, welken al te scherp zyn, op dat 'er geene ontsteeking volge. De zodanigen mag ook een wettig huwelyk aangeraden worden.

LIX. H O O F D S T U K.

ONMATIGE VLOED DER MAANDSTONDEN. (*Mensium Profluvium*)

Beschry-
ving.

346. **W**anneer in een Vrouwspersoon van rype jaaren, en niet zwanger zyn-
de, een te groote maate van Bloed ontlast
wordt; het zy de Vloeiing te lang dure, of
binnen den behoorlyken tyd wederkome, of
niet ophoude, of op den behoorlykentyd meer
uitwerpe, dan de vrouw verdragen kan, wordt
dit ONMATIGE VLOED DER MAANDSTONDEN ge-
noemd: gelyk ook een aanhoudende vloed in
verzwakte Vrouwen. Maar de Stonden, wel-
ken voor de gewoone jaaren vloeijen, worden
al te vroegtydige genoemd. In zwangere Vrou-
wen, of in eene kwetzing van de Baarmoeder,
wordt deze tegennatuurlyke ontlasting van
bloed tot de bloeding der Baarmoeder gebragt.

Heil-
zaam.

347. Als deeze ontlasting geschiedt uit eene
overmaat van bloed, of een vermeerderden
omloop, gelyk in heftige Ziekten, heete Koort-
zen, ontsteeking der Hersen-Vliezen (1), en

(1) *Phrenitis.*

andere Ziekten met ontsteeking, en wel in het begin derzelven, is ze heilzaam; om dat ze het bloed tot zyn behoorlyke maate wederbrengt, en de al te groote beweging vermindert; mids deze vloeijing niet te lang dure.

348. Maar in veele in zwang gaande, roo-Schade-
zige, rottige en andere ziekten met smeltinge lyk.
der vogten, op het einde van de Kinderpok-
jes, Mazelen, Scharlaken-Koorts, Bluts-Koorts,
Sprouw, Gal-ziekten, vermagering, vermeer-
derde hitte, Scheurbuik, en dergelyken, ver-
zwaart zy de ziekte; en dan moet de vloeijing
met verkoelende en ligte samentrekkende mid-
delen bedwongen worden (a).

349. Maar, indien de onmatige Vloed der Verschei-
Maandstonden veroorzaakt is door scherpe, pis den oor-
dryvende, stonden verwekkende, vrucht afdry- zaaken.
vende, verhittende, speceryachtige, prikke-
lende, geeftryke dingen, misbruik van bysla-
pen, of gezette Moeder-Pillen (1); moeten
zoodanige oorzaken uit den weg geruimd en de
Schaamdeelen afgewasschen worden, als ze
uitwendig zyn aangelegd. Maar indien inwen-
dig

(a) In zulk eene gelegenheid kunnen deze Poeijers
met veel vrucht gebruikt worden,

℞. *Corall. rubr.*

Lap. Hæmatit.

Bol. Armen. a. ʒß.

Alumin. crud. ʒß.

Laud. Opiat. gr. IV.

M. F. Pulv. N. VI. Alle avonden een van
te geeven.

(1) *Pessaria.*

dig fcherpe dingen gebruikt zyn, moet het fcherpe door verkoelende en famentrekkende dingen gematigd worden. De Vloed, welke uit gemoedsdriften of Opftying ontftaat, gaat wederom van zelfs over, of wordt door flaapmiddelen beteugeld.

In een Vrouw, die dikwils en moeilyk kraamt of miskraamt, worden deze deelen zo flap, dat het bloed, in de vaten omtrent de Baarmoeder vergaderd, door zyne zwaarte en drukking de mondjes der vaten, welke in de holte der Baarmoeder uitkoomen, gedurig openhoudt. En dit wordt nog verergerd door het lichaam hoog omtrent den middel te fluiten, waar door de wederkering van het bloed, uit de onderfte deelen, bezwaarlyk wordt gemaakt. In zodanige gevallen moet men zich onthouden van famentrekkende verkoelende middelen: maar men moet uitwendig en inwendig verfterkende dingen laten gebruiken; en den buik, van het Schaambeem af tot aan den Navel, door een bekwaamen band laten fteunen, en den bovenften band wegdoen.

Al wat in de Baarmoeder overblyft, als, een gedeelte van de moederkoek, een zuiger, geronnen bloed, en andere dingen, welken de volkome famentrekking van de Baarmoeder beletten; maken dat 'er een gefladige zypering van bloed blyve, tot dat die dingen weggenomen zyn.

Gevol-
gen.

350. Gelyk uit alle bloedingen, zo volgen ook uit een onmatige vloed der Stonden, van wegen de verminderde maate van het bloed; zwakheid, koude, beeving, ftuiptrekking, bleekheid, kwaade gefteeldheid, raauwigheid, ver-

vermagering, kortademigheid, flauwte, waterzugt, dikke beenen, eigenaartig bederf, overmaat van zuur, benaauwdheid, ligtge-
 raaktheid (1), slymzugt, teering, duizeling, uitdroogende koorts, gemoeds driften en zom-
 tyds raaskalling. Nog byzonderder gevol-
 gen zyn, ziekten van de Baarmoeder en Sche-
 de, onvruchtbaarheid en witte Vloed; en
 door medelydendheid koomen 'er ziekten van
 de borsten en maag, walging, afkeer van
 spyze, moeilyke verteering, pyn in den rug
 en lendenen, opstyging en moeilyke af-
 gang.

351. Men moet niet aanstonds alle onma-
 Gene- tige Vloed, uit welk eene oorzaak dezelve ^{zing.}
 ook ontstaan zy, volgens de gevonde oor-
 zaak sluiten, maar langzamerhand mati-
 gen. En men moet het uitvloeiende bloed
 niet tegenhouden door de Schaamdeelen te
 sluiten. Na dat men de vermindering te
 weeg gebragt hebbe, moet de Vloed aan
 zyne gezette tyden overgelaten worden, in
 Vrouwen van rype jaaren, niet zwanger zyn-
 de, of niet zogende. Maar als de jaaren
 hier tegen stryden, of een Vrouw bevrucht
 is, moet de overmaat van bloed, hier in
 ontstaande, door eene aderlating weggenom-
 men worden.

(1) *Mobilitas.*

LX. HOOFDSTUK.

WITTE VLOED. (*Leucorhoea*)

Beschry-
ving.

352. **E**en gestadige of beurtlingsche afzy-
pering van witachtige, taye en zag-
te vogt, welke naderhand dikwils scherp, stin-
kende, vergiftig en van verscheidenerlei kleur
wordt, uit de Vrouwlyke deelen, zonder aan-
doening van wellust, in Vrouwen van aller-
leien ouderdom, ook in zwangere en zogende,
wordt WITTE VLOED genoemd.

Onder-
schei-
ding.

353. Dit gebrek verschilt van anderen wel-
ken hier mede eenige gemeenschap hebben.
1. Van een goedaartige Druipert (1), welke,
ook zelfs als de Maandstonden vloeijen, een
onderscheiden vogt doet lozen, alleen uit de
Pis-weg lekkende. 2. Van natuurlyke bevek-
king (2), welke eene afloping maakt, die maar
kort duurt, en met aandoening en gedagten
van wellust verzeld is. 3. Van kwaalyk ge-
kleurde Maandstonden, welken op zekeren
tyd weerom koomen, 4. Van ontlasting van
etter, welke altyd van pyn of verzwearing
der Schaamdeelen verzeld is; en de etter loopt
met de Pis uit.

Waar
van daan
dit Vogt
koomt.

354. Dit vogt kan afzyperen. 1. Uit de Sche-
de, en dan houdt het aan in bezwangerden; de
mond van de Baarmoeder gesloten zynde. 2.
Of uit de Pis-weg, en dan wordt dit eigenly-
ker een Druipert genoemd. 3. Uit de holte
van

(1) *Gonorhoea*. (2) *Pollutio*.

van de Baarmoeder lekkende, komt het Vogt uit den hals van de Baarmoeder, uit haare zyden, uit de Trompetten van Fallopius, en misschien uit het Eijerest (1) langs de Trompetten in de holte van de Baarmoeder. Maar de afzypering, uit deze deelen geschiedende, houdt op in bezwangerden, om dat de mond van de Baarmoeder gesloten is.

Drieërleie soorten van vaten kunnen dit vogt uitgeven. 1. Beurs-Kliertjes, welken veel natuurlyke slym afscheiden. 2. Verwyderde uiteinden van water-flagaderen. 3. De uiteinden der Zenuwen een vogt ontlastende. Misschien wordt ook uit het Eijerest een vogt, 't welk tot vorming van eitjes geschikt was, en nu ontaard is, geloosd. Op gelyke wyze wordt ook uit de Baarmoeder, Trompetten en Eijeresten, een goed voedzaam sap door de zaadvaten uitgestort, tot nadeel van het lichaam.

Alle de natuurlyke vogten, welken in deze deelen afgescheiden worden, zyn zagt, wit en eenigzints lymagtig. Het gene uit de Beurs-Kliertjes voortkomt, is als een slym: maar, het welk uit de uiteinden der water-flagaderen en zenuwen lekt, is dunner en wateragtiger. En de slym, als ze inte groote maate wordt afgescheiden, kan in een scherpe wateragtige stoffe veranderen en afzyperen, gelyk men in de verkoudheid ondervindt.

Deze vogten, worden of door stilstand ontaard, of van elders aangebragt, of zyn zo, om dat de werktuigen van derzelver afscheiding bedurven zyn; en nemen somtyds een geheel

(1) *Ovarium.*

heel tegennatuurlyke eigenschap aan, zo dat ze stinkende, vergiftig, etterachtig, geel, blaauw, zwart en scherp worden.

Oorzaken.

355. De Oorzaken, welken dezen vloed verwekken, kunnen tot deze verdeeling gebragt worden. 1. Een natuurlyke, aangeboorne, of aangeërfde gesteldheid van de Schede of Baarmoeder, tot het storten van zodanig een vogt. 2. Een aangekome slapheid, verlies van veerkragt, te groote vogtigheid van deeze deelen, in scheurbuik, opstopping en onmatige vloeijing der Stonden, Miskraam, zwaare Kraam, onmatig byslapen, uitwendig gebruik van koude of verkoudende dingen, misbruik van baden, te veel drinken van warm water. 3. Aanleiding tot vloeijing, door buik openende, pisdryvende en Stonden voortzettende middelen. 4. Een zinking-stoffe (1) hier neervallende, of uit een andere plaatze hier naar toe verwandeld. Mischien behoort hier toe ook het Pok-gift (2), het welk, gelyk op het snotvlies geschiedt, hier op de Beurs-Kliertjes van de Schede en Baarmoeder geplaatst wordt.

Gevolgen.

356. Uit deze Vloeijing, alsze aanhoudt, ontstaan de volgende toevallen. 1. Om dat zy geen natuurlyke ontlasting is, wordt het goede voedzame sap hier door verminderd, waar uit zwakheid, traagheid, vermagering, uitteering en Engelsche Ziekte in Kinderen van zulk eene Moeder gebooren. 2. Deze vloed aanhoudende, waar door de vogten minder bereid worden, komt 'er kwaade gesteldheid, kwaadsappigheid, bleekheid, leelly-

(1) *Materia catarrhosa.* (2) *Virulentum Venereum.*

lyke kleur, een blaauwe kring onder de oogen, en opstying. 3. Of de vogten smelten in het lichaam, en de vaste deelen worden krachteloos; en hier uit volgen, zugt in de beenen, slymzugt, waterblazen onder de oogen en dikwils Waterzugt van de Baarmoeder en het Eyernest. 4. Uitzakking van de Schede en Baarmoeder, om dat deze deelen, door de aanhoudende vloed, verflapt worden. 5. Als de vloed voornaamlyk uit de Zenuwen voortkomt, ontstaat 'er pyn en koude in de lendenen; om dat de Zenuwen daar hunnen oorsprong hebben. 6. Als ze uit het Eyernest, de holte van de Baarmoeder en de Trompetten komt, veroorzaakt zy onvruchtbaarheid en miskraming; om dat dan de Mond van de Baarmoeder niet gesloten, en het vogt, welk de Vrucht moest voeden, bedurven is. 7. Als het uitvloeiend vogt scherp wordt, komt 'er ontvelling, een zweer, en stank der Schaamdeelen: en als deze stoffe opgeslurpt wordt, kan hier uit een teering-koorts ontstaan.

357. De genezing moet geschikt worden Gene, naar de oorzaken en het aangedaane deel. 1. zing. De vloed welke aangeërfd is, en zelfs de vroege jaaren aangrypt, is bykans ongeneeslyk. 2. Uit verlies van veerkracht ontstaan zynde, wordt hy genezen door versterkende, gomachtige, harsachtige, verdrogende en verwarmende dingen, inwendig gegeven en ook uitwendig aangelegd (a). 3. Uit te veel aandrift

(a) In dit geval kan het volgende met nut gebruikt worden,

drift naar deze plaatsen, wordt hy bedwongen, als de beweging gestuit wordt door slaapmiddelen en afleidinge naar de huid, [door middelen welken de doorwaassening bevorderen] 4. Als een zinking de oorzaak is, moet 'er afleiding naar de huid gemaakt worden door zweetmiddelen uit de Houten, of ontlasting, door etterdragten te zetten. 5. De vloeijing, welke uit de Pokken ontstaat, kan nog moet niet genezen worden, zonder dat de algemeene genezing van de Pokken voorafgegaan zy. 6. De t'onderhoudende genezing, van de ontvelling, jeukte, stank en pyn, kan uit de algemeene genezing van zodanige gebreken afgeleid worden.

LXI. H O O F D S T U K.

ZIEKTEN DER ZWANGERE VROU-
WEN. (*Gravidarum Morbi*)

Braking. 358. **N**iets valt de zwangere Vrouwen moeilyker en is gevaarlyker dan BRAKING; want het natuurlyk voedsel wordt uitgeworpen, het gene 'er in blyft, wordt niet behoorlyk bereid; en

℞. Cort. Peruvian. $\frac{z}{\beta}$.

Winteran.

Fraxin. aa. ʒj.

Spir. Sulphur. gtt. L.

M. F. Pulv.

Men geeft 'er drie of viermaal op een dag een vingerhoed vol van met een weinig gemeen water.

en niet zelden wordt de vrucht door deze geweldige beweging afgedreven. Meest plaagt zy de Vrouwen de drie eerste Maanden van de Zwangerheid, om dat het Maandstondelyk bloed, het welk dan opgehouden wordt, door de vrucht nog niet kan verteerd worden en de nieuwe beweging van de Baarmoeder de Maag nu meer in medelydenheid trekt, dan op andere tyden. Maar somtyds duurt de Braking wel tot het einde van de dragt, 't welk erger is. Wanneer ze alleen begint als de baaring aanstaande is, voorspeltze een moeilyke verloffing. Zy moet ten allen tyde bedwongen worden, met maag- en slaapmiddelen; en wanneer 'er in het begin volbloedigheid is, moet eene aderlating gedaan worden. Maar die al den tyd van de dragt duurt, of kort voor de Verloffing begint, wil geene aderlating verdragen, voornaamlyk, als de Verloffing naby is, om dat de vrucht nu grooter geworden, de overvloed van het bloed in staat is te verteeren, en Kraamzuiveringen, welken volgen moeten, het bloed genoeg verminderen.

359. Alhoewel de WALGING en bedurve Walging. Eetlust een gemeen toeval is in zwangere Vrouwen, uit medelydendheid met de Baarmoeder nu in beweging geraakt, en haar niet zoo veel geweld doet als de Braking, moet ze echter, om dat ze de bereiding des voedfels belet, en maakt dat 'er minder gebruikt wordt, dan tot voeding en aanwas van de vrucht nodig is, met dezelfde middelen, welken in de Braking zyn voorgesteld, tegengegaan worden.

Tegen-
natuurly-
ke Eet-
lust.

360. Gedurende de drie eerste maanden krygen sommige zwangere vrouwen een TEGENNATUURLYKE EETLUST. Indien ze alleen tot zodanige dingen lust hebben, welken eetbaar zyn, schoon zy 'er, te voren, afkeerig van waren, moet men haar dezelve maar toestaan; alleen zorgdragende, dat zy niet te veel gebruiken. Maar zo zy dingen begeeren die niet eetbaar zyn, moet men deze verkeerde lust door zulke middelen, als het Braken bedwingen en op de Maag werken, trachten te verbeteren. Het is beter zodanige zwangere Vrouwen iets toe te geeven, om dat de drift, welke dan sterk is, dikwils kwaad doet, dan haar ten strengste tegen te staan. Na de derde of vierde maand gaat zulk een verkeerde lust doorgaans van zelfs over.

Hardly-
vigheid.

361. Om dat de regte darm door de Baarmoeder of de vrucht gedrukt wordt, voornaamlyk omtrent het einde van de dragt, wordt de zwangere vrouw HARDLYVIG. Dit baart haar wel moeilykheid, doch is zelden gevaarlyk. Maar, om dat het bovenste gedeelte van den regten darm, zo lang opgevuld zynde, somtyds zyn natuurlyke kracht van wederintrekking verliest, is het goed den buik week te houden door een zagt openend middel, om dat een sterk purgeermiddel in zwangere vrouwen niet te pas komt.

Lenden-
pyn.

362. Om dat de aanwas van de Baarmoeder, voornaamlyk in vrouwen, die voor de eerstemaal zwanger zyn, het Darmscheil (1), het welk aan de lendenen vast is, neerdrukt; of,

(1) *Mesenterium.*

of, om dat het Maandstondlyk bloed opgehouden wordt, ontstaat niet zelden LENDENPYN; dewelke, maar matig zynde, geen kwaad aanbrengt; maar, heftiger wordende, beneemt zy den slaap, en veroorzaakt, andere deelen door medelydendheid ook aandoende, veele ongemakken. Zo zy komt in de eerste maanden, in eene Vrouw die de maandstonden gewoon is in groote mate te hebben, brengt eene aderlating groote verligting aan; maar indien ze ontstaat uit de drukking van de Baarmoeder, moet men zenuw- en pynstillende middelen (1) geven. Het helpt ook veel als men den buik met een omvangende band steunt; hier door wordt de zwaarte van den buik, omtrent het einde van de dragt, opgehouden.

LXII. H O O F D S T U K.

ZIEKTEN DER KRAAMVROUWEN.

(Morbis Puerperarum)

363. **D**E vaten van de Baarmoeder [na de Buikwee-
verlossing] van steunzel beroofd,
en zeer uitgezet, voornaamlyk, als men een
band om de bovenbuik gelegd heeft, maken dik-
wils zwaare Buikweën, welken door het steunen
van den geheelen buik kunnen voorgekoomen
worden (a). Geronnen bloed, in de vaten op-
ge-

(a) Hoe de Buik gesteund moet worden, in eerst
verloste Kraamvrouwen, heeft de Heer DE GORTER ge-
toond

(1) *Nervina* & *Anodyna.*

gehoopt, en de Baarmoeder lastig zynde, veroorzaakt ook Pyn, welke door ontlastinge van bedurve bloed, door middel van de Kraamzuiveringen (1), gemeenlyk verligt wordt. Het Buikwee uit kneuzing, scheuring, en zwaaren arbeid, of afrukking van de Moederkoek veroorzaakt, moet door een zachte stoving te hulp gekoomen worden. Maar het welk uit medelydendheid (2) der deelen of krampachtige samentrekking ontstaan

toond in een byzondere Verhandeling over het leggen van den Sluitband in Kraamvrouwen. Hy neemt een toegevouwen Servet, of klein Tafellaken, zo breed dat het den ganschen buik kan bevatten; dezen legt hy om het naakte lyf, en laatze van voren toespelden, zo dat dit een bekwaam steunzel verschaffe. Als na verloop van een uur of twee de buik wat geslonken, en hier door de band wat ruim geworden is, laat hy hem wat nauwer aanspelden, en zo vervolgens naar maate de buik dunner wordt. In geval van een onmatige Vloed der Maandstonden, waar in de Professor dezen Steunband ook aanpryft, beschryft hy den zelve nog wat op een andere wyze, welke ook voor Kraamvrouwen beeter is, dan een gemeen Servet of Tafellaken. Hy laat dan den Steunband maken van Bombazyn, met een rygveter, om hem minder en meer te kunnen toehalen, op de wyze als voor de mannen een steunzel wordt gemaakt, 't welk men een *Gezondheid* noemt. Deze moet niet boven de heupen gelegd worden, gelyk met banden voor Kraamvrouwen, gemeenlyk, geschiedt, maar over de heupe beenderen henen, geheel tot aan de Schaamdeelen. En om dat deze Band ligt naarboven glydt, in Vrouwen die zich bewegen, moet men aan ieder zyde een bandje hegten, 't welk onder de billen doorgaat, om dit te beletten.

(1) *Lochia.* (2) *Consensus.*

staan is, moet door slaap- en zenuwmidde-
len gestild worden.

364. Wanneer eene Vrouw, na de verlos-
sing, geen behoorlyke maate bloeds, of ge-
heel niets, uit de Schaamdeelen ontlast, <sup>Opstop-
ping der
zuiverin-
gen:</sup>
wordt zy gezegt een OPSTOPPING VAN DE
KRAAMZUIVERINGEN te hebben.

365. Indien dit veroorzaakt wordt. 1. Door Oorza-
eene krampachtige samentrekking, gelyk in ^{ken.}
zulken die de opstying hebben, en ligt ge-
raakt zyn, en door pyn na de verlossing, of
een schrik of andere gemoedsdrift, moeten
aanstonds middelen tegen de kramp (1) en
slaapmiddelen gegeven worden. 2. Maar in-
dien uit gelede koude, of een klonter bloeds
in de Baarmoeder of in derzelve vaten geron-
nen, moeten de buik en Schaamdeelen met een
warme losmakende stoving gestoofd worden.
3. Wanneer de opstopping ontstaat uit gebrek
van krachten, slapheid, of gebrek van steun-
zel om den buik, moet de buik aanstonds,
door een bekwaame band, gesteund worden,
en men moet versterkende bettingen (2) op den
buik leggen: inwendig moet men Stonden ver-
wekkende middelen geeven, ten ware 'er een
zwaare bloedstorting mogt voorafgegaan zyn.
4. Van een moeilyken arbeid, wanneer de
mond van de Baarmoeder, de Schede en
Schaamdeelen gekneusd, gescheurd en ontsto-
ken zyn, ontstaande, moeten de delen met
verzagtende middelen gesmeerd en gestoofd
worden. 5. Maar zo de Kraamzuiveringen
niet vloeijen, en eenige andere bloedinge,
buik-

(1) *Anti-Spasmodica.* (2) *Epithemata.*

buikloop, of andere overmatige ontlastinge hebben; moet die overmatige ontlasting gestuit, en de buik met een behoorlyken band gesteund worden.

Gevol.
gen.

366. Als de Kraamzuiveringen opgestopt blyven, stolt het bloed, het welk in de holte van de Baarmoeder of derzelver vaten opgehouden wordt, het wordt opgehoopt, de Baarmoeder en de buik zwellen en worden pynlyk, daar ontstaat benaauwdheid, de afgang en het water worden opgestopt, de maag en bovenbuik worden door medelydendheid aangedaan. Het stilstaande bloed, bedurven zynde, doet somtyds stinkende Kraamzuiveringen geloosd worden, welken de Baarmoeder, Schede en Schaamdeelen ontvellen; ook ontlast zich deze stoffe wel met den afgang, of door Ambeijen, of, doch zelden, door eenige andere bloedlozinge. Wanneer ze in dezen staat met den omloop van het bloed vermengd word, maakt ze allerhande kwaalen, als uitteerende koortsen, trilling, huivering, zwakheid, raaskalling, hoofdpyn, walging, afkeer van spyze, keel-ontsteeking, kwaade gesteldheid (1) hitte, stuiptrekking, opstying, flauwte, uitmergelend zweet (2), pyn in de lendenen, moeilyke ademhaling, stinkend water, duizeling.

Gene-
zing.

367. Wanneer het bloed op de voorgemelde handelwyze, volgens de aangehaalde oorzaken, niet kan ontlast worden, maar tot bederving overgaat en onder al het bloed gemengd

(1) *Cachexia.* (2) *Sudor colliquativus.*

mengd wordt, moet men evenwel aanhouden, om de ontlasting door de natuurlyke wegen te bevorderen; en de toevallen behandelen als uit een rot-ziekte (1) voortkoomende.

368. Een overmatige ontlasting van bloed uit de Schaamdeelen van eene Vrouw, na eene bevallinge of miskraam, wordt TE STERKE VLOED DER KRAAMZUIVERINGEN genoemd.

Te sterke
Vloed
der
Kraam-
zuiverin-
gen.
Oorzaa-
ken.

369. De oorzaken hier van zyn verschillende, en vereiffchen een onderscheide genezing. De opene vaten van de Baarmoeder, na eene verloffing en miskraam, kunnen zich niet sluiten, zo lang 'er eenige groote brok geronnen bloed, of een gedeelte van de moederkoek, of een zuiger, in de Baarmoeder is gebleven. In zulk een geval moet men de uithaling door konst te werk stellen, en te gelyk den buik uitwendig steunen.

Maar indien 'er een sterke bloedvloeijing geschiedt, om dat de Baarmoeder gescheurd is door de vingers van de Vroedvrouw, of door het aftrekken van de moederkoek, moet de buik ook ondervangen en met verzagtende middelen gestoofd worden, op dat het uitlopende bloed niet in de Baarmoeder klontere. Wanneer de sterke vloed veroorzaakt is door een vermeerderden omloop van bloed, uit zekere inwendige oorzaak, door het gebruik van verwarmende, speceryachtige, geefstryke en dergelyke dingen, een misbruik van pisdryvende of Stonden verwekkende middelen, moeten de gezegde dingen nagelaten worden, en men moet dingen geeven tegen de ontstee-
king

(1) *Morbus putridus.*

king en slaapmiddelen. Als men uit zekere tekenen van dunheid van bloed, en flapheid der vaste deelen bespeurt, dat de vloeijing hier uit haren oorsprong hebbe, moeten versterkende middelen gegeven worden. Indien het bloed uit gebrek van behoorlyke steuning van den buik, of al te sterke sluiting tegen de korte ribben, door de aders niet kan wederkeeren, moet zo'n band aanstonds losgemaakt worden, en men moet versterkende dingen op den buik leggen.

Voor- 370. De Kraamzuiveringen, sterk vloeijende, veroorzaken gebrek van bloed, zwakheid, bleekheid, koude, flauwte, duizeling, een kleine, zwakke en snelle pols, stuiptrekking, opstying, ligtgeraaktheid (1): en als 'er dan een eigenaartige bederving bykoomt, ontstaat 'er kwaade gesteldheid, waterzugt, slymzugt, beeving, uitdrogende koorts, teering, raaskalling, en andere gemoeds-aandoeningen.

Gene- 371. Deze vloeijing moet van zelfs ophouden als de oorzaak weggenomen is, door de samentrekking van de Baarmoeder. Verkeerdelyk wil men de Schaamdeelen sluiten, om den vloed te weeren.

Pyn der 372. De PYN DER BORSTEN, met zwellings en hardheid, wanneer de eerste melk begint gemaakt te worden, moet genezen worden, door zachte wryvingen, herhaalde zuigingen, of ook wel door het aanleggen van een zachte stoving.

Razerny. 373. Gelyk na een langdurige koorts, zwakheid

(1) *Mobilitas*.

heid en andere slepende ziekten een foort van Raaskalling ontstaat, welke door versterkende middelen moet genezen worden; zo ontstaat ook [by Kraamvrouwen] een diergelyke RAZERNY, op een zwaare bloedstorting, of sterke vloed van Kraamzuiveringen, welke door opbeurende en versterkende middelen geholpen moet worden (a).

374. [Wanneer in Kraamvrouwen voor de zesde of zevende dag BUIKLOOP ontstaat, is de ze om de groote verzwakking welke hier door veroorzaakt wordt, zeer gevaarlyk; en, om dat ze moeilyk gestuit kan worden, veel al doodlyk. Het volgende is my dikwils van nut geweest, en heeft de volkome herstelling van dit moeilyk toeval te weeg gebragt.

℞. *Cort. Peruvian.*

Catechu opt. a. ʒiij.

Syr. Rosar. sicc. q. s.

M. F. Electuar.

Hier van moet de Patiente alle uuren een brok-

(a) Deze Razerny, welke men dikwils by verzwakte Kraamvrouwen ziet voorvallen, is van gevaarlyke gevolgen; zy duurt of zeer lang, of eindigt, na verloop van eenige dagen, in den dood. Gemeenlyk heb ik ze met dit middel konnen te regt brengen.

℞. *Sal. C. C. ʒʒ vel gr. XV.*

Cort. Peruvian. ʒʒ.

Conserv. Menthae parum.

M. F. Bolus. 's morgens en 's avonds te geeven, agt dagen lang.

Men moet zorg dragen dit middel niet gereed te maken voor dat men het geeve, op dat de kracht van het zout van Hartshoorn niet verloren ga.

Tusschen beiden laat ik de Koortsbast ryklyk gebruiken, op zulk eene wyze als het de Lydereffe best gevalt.

brokje, als een Kastanje, gebruiken. Ingevalle de Lyderes geene brokken kan sliken, kan men het tot een Mixtuur maken; maar dan moeten 'er alle uuren, drie of vier lepelen vol, of alle kwartier uurs een lepel vol van gegeven worden: want het is hier zeer noodzaaklyk, veel te geeven in korten tyd.]

LXIII. H O O F D S T U K.

VAN DE KINDER-POKJES. (*Variolæ*)

Bepaling. 375. **E**en ziekte welke begint, gelyk andere gedurige Koortzen, met huivering, grilling, koude, en vervolgens hitte, drie of vier dagen durende; vervolgens eerst in het aangezicht, en daar na over het geheele lichaam, roode vlakjes voortbrengt, welke zich allengskens meer boven de huid verheffen: op den zevenden dag gemeenlyk in Etter-gewelletjes of puisjes veranderende, in de zelfde order, en op den elfden dag tot verdooving of uitdrooging overgaan, zoo dat zy doorgaans den veertienden dag zich als gedroogd vertoonen, wordt KINDER-POKJES genaamd.

Ontdekking.

376. Het is bezwaarlyk deeze Koorts van andere te onderscheiden, zoo lang men geen vlakken of puisten ziet voor den dag komen. Men maakt nogtans in dientyd gissing, dat het pokjes zullen wezen, 1. Uit de Volkziekte die dan heerscht. 2. Uit de overeenkomst met de jaaren. 3. Uit de kennisse dat zulk een perzoon geweest heeft by een ander die pakt: 4. Uit de tyd van 't jaar. 5. Eindelyk uit eenige byzondere toevallen, welke den aanvang gewoon zyn te verzellen.

377. Als de Pokjes beginnen in het voor-Regel-
jaar, en de Koorts bedaart met het uitkomen matige en
der Pokjes, maar zich na dien tyd weder wat onregel-
verheft, en niet veel zware of ongewone toe- matige.
vallen bybrengt, haare veranderinge op de
gezette tyden (§. 375.) volgt, noemt men
deeze *Regelmatische Pokjes* (1). Maar als zy vroe-
ger in den Winter beginnen; haare tyden ver-
korten of verlangen; zwaare of veelerlei toe-
vallen voortbrengen, zyn het *Onregelmatische*
Pokjes (2).

378. Als yder puift der Pokjes zoo ver van Afzon-
den anderen blyft, dat twee of meer malkan- derlyke
deren niet raaken, zyn zy *afzonderlyke Pok- en t'za-
jes* (3): maar wanneer ze zoo overvloedig zyn, vloejen-
dat veele malkanderen raaken, of dat zy, t'za- de.
men komende, zich als een groote vlak of blein
vertoonen, zyn ze *zamenvloeyende Pokjes* (4).

379. Op drierlei wyze vindt men de Pok-Oorza-
jes voortgebracht. 1. Door gesteltheit van de ken.
lucht in zoodanig eene Volkziekte. 2. Door
besmetting van iemand die de pokjes heeft.
3. Door in-enting. Want het is zeldzaam dat
iemand zonder een van deeze voorgaande oor-
zaaken in de Pokjes vervalt.

380. Gemeenlyk nemen zy haar aanvang Tyd van
met het voorjaar, als dag en nacht even lang't jaar.
is, vermeederen met de aankomst van de
Zomer, en verminderen met den herft, des
Winters houden zy gemeenlyk op, of begin-
nen wederom met het voorjaar. De onregel-
matige, die ook kwaadaartiger zyn, begin-
nen

(1) *Variolæ regulares.* (2) *Variolæ irregulares.*
(3) *Variolæ discretæ.* (4) *Variolæ confluentes.*

Bepaling.

nen gemeenlyk al met het uitgaan van den Winter.

Wie meest on-
derhevig.

381. In 't algemeen zyn het kinderen, en wel voornamentlyk die nooit te vooren gepokt hebben, welke in de Pokjes vervallen: zelden bejaarde menfchen, (waarin zy ook gevaarlyker zyn) of die meermaalen gepokt hebben.

Aart en eigen-
fchap van
de ftof
der Pok-
jes.

382. Ons levendig lichaam heeft deeze wet in zich, dat 'er, zoo meenigmaalen het iets fchadelyks en prikkelends in zich heeft, al zyn het maar splinters, een meerder beweging in ontftaat, om daar door het fchadelyke uit te werpen, of ten onderen te brengen. Dan wordt ook te gelyk uit de vochten voortgebracht een ftof, welke wy Etter noemen, welke dit fchadelyke omwindt, en onder en door wier behulp het fchadelyke wordt uitgeworpen, als het niet ten onderen kan gebragt worden. Is dit beledigende van dien aart, dat het vlug gemaakt kan worden door onze levenskrachten, wordt 'er in den beginne meer beweging verwekt; maar als de ftof vlug geworden zynde wegvliegt, bedaart de beweging allengskens, gelyk zy aangegroeit is, en het beledigde verdwynt zonder Ettermaking. Is het beledigende tajer, niet kunnen de vlug gemaakt worden, dan vermeerdert eerst de levensbeweging, daarna wordt uit de vochten Etter voortgebracht, en vervolgens wordt door behulp van die beiden de beledigende ftof uitgedreven, onder de gedaante van Etter. Als dus alle beledigende ftof wordt uitgeworpen, ziet men vaste en beftendige veranderingen op gezette tyden.

Maar

Maar is deeze beledigende stof te veel, of kwaadaartig, of de levensbeweging meer aanzettende dan vereist wordt om het voorgaande goede einde te bereiken; of is de levensbeweging te zwak, dan komen daar door allerlei toevallen voor den dag, gevaar, langwyligheid, overgang in eene andere ziekte, de dood, dat alles te lang zoude zyn om op te halen; waarom ik maar de voornaamste toevallen in de Pokjes zal beschryven, om dus van de overige te kunnen oordeelen.

382. In de *Regelmatige* pokjes beginnen de Puiften. puiftjes afzonderlyk eerst in het aangezicht, met roode vlakjes, den vierden dag van de Koorts, voor den dag te komen, en vervolgens over het gantsche lichaam. Den zevenden dag ziet men, hier en daar, een in het aangezicht Etter maken, eerst wit en dan wat geelachtig. Den elfden dag beginnen die eerst weder te droogen, en korstjes te maken, welke den veertienden dag beginnen af te vallen; eer de overige, over het lichaam verspreid, alle gedroogt en afgevallen zyn, duurt het nog wel een dag of drie. Dit gaat anders in de *Onregelmatige*; deeze beginnen gemeenlyk veel vroeger, den tweeden of derden dag, en vertoonen zich onder de gedaante van roode vlakken, of waterbleinen. Als zy tot Etter veranderen, is de Etter geel, of bruin, of zwart van kleur; de puiften zyn platter, en hebben ook wel in haar midden of toppunten zwarte vlakjes; de overige veranderingen zyn ook onregelmatig. Waar uit men leert, dat men zoo haastig niet moet wezen om de pokjes uit te dryven.

De huid
tuffchen
de puis-
ten.

384. In de regelmatigige en goede pokjes is de huid tuffchen de Pokjes wat gezwollen, en roodachtig als de kleur van Roozen. Maar als de krachten in den beginne wat te veel verfpilt zyn, of door de fterke Koorts, of door verhittende middelen, dan blyven de puiften zomtyds wel eens verheven, en als met Etter vervult, maar de huid tuffchen de puiften wordt flap en bleek, en de zieke fterft met verheven pokjes.

Koorts.

385. De fchadelyke ftof der pokjes verwekt door haare prikkeling Koorts, zoo als gezegt is (§. 382.), welke geduurig is, meeften tyd met pyn in 't hoofd en lenden, welke alle verminderen, zo het regelmatigige Pokjes zyn, als de puiften uitkomen, om dat dan de ftof boven op de huid gebragt wordt. Vervolgens, als de Etter begint ryp re worden, begint weder een ander Koortsje, 't welk door de Ettermaking veroorzaakt wordt, of liever dient om den Etter ryp te maken. Als deeze Koorts hevig is, is het een teken van veel of kwaadaartige ftof; en blyft die volharden, zoo is 't een teken dat de vermeerderde levensbeweging al deeze ftof niet kan overwinnen en uitdryven: daarom is dit gevaarlyk, niet alleen als een teken, maar ook als een oorzaak, om dat deeze overmatige aanhoudende beweging alles zal vernielen; en de krachten zoo uitputten, dat, ten tyde van de Ettermaking, alles verandert wordt in een bedurven vocht, en 'er geen genoegfaame krachten overblyven om het fchadelyke uit te dryven.

Stuipen.

386. Om dat de lichaamen der kinderen zeer licht tot ftuipen worden bewogen, gelyk men
ziet

ziet in het krygen der tanden, is het niet gevaarlyk in de kinderen, by aldien de ftuipen komen eer de pokjes uitbreken: maar, als na dien tyd ftuipjes komen, is het gemeenlyk een teken van het inflaan der pokjes: blyven zy met het uitbreken der pokjes, is het een teken dat de ftof binnen in het lichaam blyft. In bejaarde menfchen is het gevaarlyk, om dat die niet dan door een grooter oorzaak in ftuipen vervallen.

387. Jongelingen en fterke menfchen kry-^{Razerny.} gen wel in den beginne, eer de pokjes uitbreken, en als zy al begonnen zyn zich te openbaaren, een Razerny, welke voortkomt van te hevige Levens-beweging, welke de herzenen beroert. Deeze moet mentemmen met a-derlaaten en purgeeren, of men zoude door deeze overmatige drift den dood te verwachten hebben. Maar als deeze Razerny eerft komt omtrent de rypwording van de Pokjes, is het een teken, dat de ftof na de herzenen gaat, waar van zy gemeenlyk fterven. In deezen tyd is het niet oorbaar, te laaten of te purgeeren.

388. Naardien in de Pokjes de vochten^{Buik-} meer na de huid gedreven worden, is het^{loop.} natuurlyk dat 'er geen afgang gefchied. Als die evenwel voorvalt in kinderen, is het minder gevaarlyk dan in bejaarden, voornamentlyk, als de buikloop veroorzaakt wordt door uitwendige koude, of dat de pokjes na binnen geflagen zyn. Als dit gefchied ten tyde van de Ettermaking is het nog gevaarlyker; om dat het dan te gelyk een teken is van verandering der ftof in een bedurven vocht. In dit ge-

geval moet men met zweet middelen (§. 49.) de stof trachten te brengen na de huid.

Bloe-
ding.

389. De Bloeding in Jongelingen, als de pokjes eerst begonnen zyn, en voornamentlyk als daar by is groote hitte, sterke pols, klopping, en pyn in 't hoofd, of ylhoofdigheit, is van veel voordeel: maar als die komt ten tyde van de Etterwording of laater, is die nadeelig, zelfs de stonden, den elfden dag komende, heb ik ondervonden dat de dood aanbrachten, om dat deeze bloeding dan beduidt dat het bloed in verrotting is overgegaan: waarom wy de zieken evenwel niet kunnen bewaaren, alſchoon de bloeding gestuit worde.

Genee-
zing.

390. De genezing van de Pokjes is even eens, als van de koorts (§ 7.); maar ons ontbreekt een tegengift. Daarom moeten wy de natuurlyke geneezing (§. 11.) volgen, welke door wat ſterker beweging de stof der pokjes na de huid dryft, en dan daar Etter voortbrengt, onder wier geleide de stof van de Pokjes wordt uitgeworpen; dit alles geſchiedt op gezette tyden. Hierom zal men letten in den beginne, of de beweging zo groot is, dat men daar door nadeel te wachten heeft; dan zal men aderlaaten, en verkoelende middelen (§. 12.) laten gebruiken; het purgeeren laat men achter, om de vocht niet te lokken na de darmen, ten zy de Lyder van te vooren een verſtopt lyf gehad had, of dat men tekenen vindt van ophooping der bedurven stof omtrent de maag of darmen, welke men dan eerst moet loozen. Vindt men tekenen van te weinig beweging (§. 13.), en dat alles te langzaam voortkomt, moet men verwarmende middelen (§. 13.)

ge-

gebruiken, op dat alles op zyn gezette tyden voor den dag kome. De nieuwe aankomende koorts, ten tyde van de Ettermaking, moet men niet temmen door laten of purgeeren, maar men moet met zachte slaap-middelen, zoo als geleert is (§. 113), de overmatige beweging en slaaploosheit bedaren. Het veiligste is, omtrent vier druppen *Laudani liquidi* of een half loot *Syrupus Papaverls albi* teffens in te geven met wat garste water of ander vocht, alle twee uren, als de Lyderniet kan rusten. Maar als het kinderen zyn, moet men hier van een derde of vierde gedeelte laten inneemen. Onderwylen let men, of de Levens-beweging te groot ofte klein is, waar na men dan de overige middelen moet richten.

391. Daar is geen ziekte waar in de Medi-Levens-cyn-Meesters meer verschillen dan in het ^{wys.} behandelen der Pokjes. Sommige broejen overmatig, andere roepen om verkoeling. Om dat het broejen de verrotting bevordert, dat het grootste nadeel toebrenge in de pokjes. daarom wordt deeze wys afgekeurt. Te groote toelating van koude is voornamentlyk nadeelig ten tyde van de Ettermaking, om dat zy belet de loozing van de stof na de huid, en in dien tyd de pokjes doet inslaan; maar eer de pokjes zyn uitgekomen, of als zy beginnen voor den dag te komen, is de koude minder nadeelig. Hierom is het best een getemperedde warmte te bezorgen. Daar is ook een groot verschil wegens de vernieuwing van lucht en deksel. Het is zeker, dat de besmette lucht en deksel de bederving bevordert; waarom men zuivere lucht en deksel moet bezorgen, ma-

makende evenwel, voornamentlyk ten tyde van de rypheit en drooging, dat door deeze verandering van lucht en deksel, geen koude op het bloote lichaam worde toe gelaaten, welke de uitwaassening kan beletten, of de stof na binnen dryven. Om dat het meeste gevaar spruit uit de verrotting, moet men zich wachten van spyzen uit vleesch gemaakt, maar geven spyzen uit meel en tuinvruchten toeberait, met vocht om te drinken.

Genee- 392. Om dat de t'zamen vloeijende pokjes
zing in te bewyzen een overvloed van stof, en ook meer-
zamen- der en eerder overgaan in verrotting, zoo
vloejen- moet men hier in zeer naukeurig wezen. In
de. den beginne is de genezing dezelfde, maar den
zevenden of achften dag begint het aangezicht,
en de keel, veelmale overmatig te zwellen.
Het speekzel begint met het uitkomen der
pokjes te vloejen, en duurt gemeenlyk tot den
elfden dag, wanneer het speeksel zoo taai is,
dat het naulyks geloofst kan worden. Deeze te-
kenen moeten niet verdwynen voor den gezeg-
dentyd, of, als dat geschied, moet men, als bo-
ven geleerd is, een slaapmiddel gebruiken,
waar door deeze zwelling en kwyling weder
verwekt zal worden. Als 'er blauwe vlakken
komen tusschen de pokken, of als de pokken
in waterbleinen veranderen, is het een teken
van verrotting, en dat is zeer kwaad. Men
moet dan deeze menschen heel voorzichtig
handelen, en als het speekzel wat dik is, en de
keel schynt digt te gaan, moet de mond met
knollen-nat, een weinig honing, en *Sal pru-
nella* gespoelt worden.

LXIV. HOOFDSTUK.

VAN DE MAZELEN. (*Morbilli*)

393. **D**e tyd van 't jaar, perfoonen en ^{Bepaling.} toevallen of tekenen in de Mazelen, zyn zoo overeenkomende met de pokjes (§ 375) dat men naauylks in den beginne kan weten, of het pokjes zullen zyn of Mazelen; alleen vindt men, dat de puiften wat harder en verhevener zyn in de Pokjes, dan in de Mazelen. Maar als de tyd van zweeringe in de Pokjes aanstaande is, omtrent den Achtsten dag, dan verdwynen de Mazelen, nevens de Koorts, latende eene zemelachtigheit op de huid: waar door veele bedrogen zyn geworden, menende dat de Pokjes ingeflagen waren.

394. De stof der Mazelen is mede een bele- ^{Oorzaaken.} digende stof onder het bloed gemengt, gelyk de stof van de Pokjes (§. 382.); maar door de levensbeweeging tot in de huid gedreven, kan die vlug gemaakt worden, en alzoovliegende, behoeft de natuur geen Etter voort te brengen; maar gelyk deeze beweging is aangezet geworden door deeze stof, begint die ook allengskens weder te bedaren, nu het lichaam van deze stof bevryd is.

395. In de genezing heeft men weinig op- ^{Geneezing.} lettenheid van nooden: het is genoeg dat men maar bezorgt dat 'er geente groote of te zwakke beweging is; vervolgens zich wacht van spys en levenswyze welke de verrotting bevorderen, dat in de Pokjes geleert is.

E I N D E.

Verklaring van eenige Merktekens, welke de Geneesbeeren gewoon zyn te gebruiken, nevens de vergelykinge van 't Gewicht tegen het gemeen Burger Gewicht.

R. Recipe, is te zeggen neem van deeze volgende Medicynen.

M. F. Misce fiat, laat het gemengt worden, om te zyn een drankje, poejer, pillen, &c.

a. aa. Ana. van yder der bovenstaande middelen, zoo lang als 'er geen ander gewicht staat uitgedrukt, zoo veel als het bystaande gewicht of mate betekent.

℥. Unc. Uncia. Twee lood, zoo veel streepjes als 'er achter staan, beduidt zoo veelmalen twee lood, 't welk in de volgende gewichten mede moet waargenomen worden.

ʒ Drachm. Drachma, een vierendeel loods.

ʒ. Scrup. Scrupulus, is een derde deel van een vierendeel loods, zoo dat twaalf van deeze gewichtjes een lood uitmaken.

Gr. Granum, een grein, dat is een twintigste deel van een *Scrupulus*. Dusdanige zestig gaan in een vierendeel loods.

ʒ. Semis half. dat is, als men schryft iʒ, beduidt dit twee een half.

q. s. quantum sufficit, Zoo veel als genoeg is.

gt. Guttulæ, Druppen.

Om dat over al de pinten niet even groot zyn, heb ik my in het voorschryven der vochten bedient met aanwyzinge van 't gewicht. In 't gemeen mag men een pint op anderhalf pond schatten.

A A N W Y Z I N G

V A N E E N I G E

KONST-WOORDEN.

A.

Aaneengroeiing der Beenden, *Ancylofis*.
Aanhoudende koorts, *Febris continua*.
Aarswormen, *Ascarides*.
Ademing, *Respiratio*.
Ader, *Vena*.
Afleiden, *Derivare*.
Afscheiding, *Secretio*.
Afzonderlyke pokjes, *Variola discretæ*.
Alvlees-zap, *Succus Pancreaticus*.
Amandelen, *Tonsillæ*.

B.

Baarmoeder-middelen, *Uterina*.
Bederf wederstaande middelen, *Antiseptica*.
Bederving, *Corruptio*.
Bedurven vocht, *Corruptus humor*.
Beenbederf, *Caries*.
Benauthheit, *Anxietas*.
Besmettelykheit van de lucht, *Infectio Aëris*.
Besmetting der Pokken, *Lues Venerea*.
Bettingen, *Epithemata*.
Bezwaarlyke spysverteering, *Dyspepsia*.
Bezwyning, *Syncope* ook *Animi deliquium*.
Bieft, *Colostrum*.
Blaartrekkende middelen, *Vesicatoria*.
Blaas, *Vesica*.

Blaas peilder, *Catheter*.
Bloed-braken, *Vomitus cruentus*.
Bloedryk, *Pletboricus*.
Bloed-spuwen, *Hæmoptysis*.
Bloed-stempend middel, *Stypticum*.
Bloed wateren, *Mictus cruentus*.
Bloozing, *Phlogosis*.
Borstbeen, *Sternum*.
Bort, *Cholera*.
Borstmiddelen, *Pectoralia*.
Braken, *Vomitus*.
Braak-middelen, *Vomitoria*.
Brandende koorts, *Febris ardens*.
Bruin in de keel, *Angina*.
Buik-loop, *Diarhæa*.
Buik-pyn, *Colica passio*.
Buikspieren, *Musculi abdominales*.
Buik zuiverende middelen, *Purgantia*.
Byzondere beweging, *Motus particularis*.

C.

Chyl-pis, *Diabetes*.
Chylvaten, *Vasa lactea*.

D.

Damp, *Ros* of *Vapor*.
Darmbreuk, *Enterocèle*.
Darmscheil, *Mesenterium*.
Dauw, *Ros*.
Dolheit, *Mania*.
Dorft, *Sitis*.
Dorsteloosheit, *Adipsia*.
Draaijing zie Duizeligheit.

A A N W Y Z I N G

Druipert, *Gonorhoea*.
 Druppel pis, *Stranguria*.
 Duizeligheit, *Vertigo*.
 Dunne darmen, *Intestina tenuia*.

E.

Eerste wegen, *Primæ Viæ*.
 Eigenaartige bederving, *Corruptio spontanea*.
 Eigenaartige kragt (Middelen die met een) werken, *Specifica*.
 Eijernesten, *Ovaria*.
 Endeldarm, *Intestinum rectum*.
 Engborstigheid, *Asthma*.
 Etter, *Pus*.
 Etter-bederving, *Corruptio Purulenta*.
 Etterborst, *Empyema*.
 Etterdragt, *Fonticulus*.
 Etter gezwel, *Abscessus*.
 Ettermaking, *Suppuratio*.

F.

Flauwte zie Bezwyming.
 Fluimen, *Sputum*.

G.

Gal, *Bilis*.
 Gal-baas, *Vesica fellea*.
 Geborsten aderen, *Varices*.
 Gebrek van Spys-verteering, *Apepsia*.
 Gedurige Koorts, *Febris continua*.
 Geelzugt, *Icterus*.
 Geesten, *Spiritus*.
 Gekheit, *Stultitia*.
 Genezing, *Curatio*.
 Gevolgen, *Effectus*.
 Gezicht zenuw, *Nervus Opticus*.
 Graauwe loop, *Lienteria*.
 Graveel, *Nephritis*.
 Groene ziekte, *Chlorosis*.
 Groote slag-ader, *Arteria Aorta*.

H.

Haastige ziekte, *Morbus acutus*.

Hanekammen, *Cristæ*.
 Hardlyvigheit, *Alvus constipata*.
 Harsachtige middelen, *Resinosa*.
 Heet vuur, *Gangræna*.
 Heete bederving, *Corruptio calida*.
 Heete Pis, *ardor Urinæ*.
 Herzen-vliezen, *Meninges*.
 Hertkolk, *Præcordia*.
 Hik, *Singultus*.
 Hoest, *Tussis*.
 Holligheden, *Cavitates*.
 Holligheden des Strottenhoofs, *Ventriculi Laryngis*.
 Hondshonger, *Cynorexia*.
 Hoofdmiddelen, *Cephalica*.
 Hoofdpyn, *Cephalalgia*.
 Hoofd-zwymeling, zie Duizeligheid.

I.

Inzwelging, *Deglutitio*.

K.

Karteldarm, *Intestinum Colon*.
 Ken-merken, *Signa specifica*.
 Klap vliezen, *Valvulae*.
 Klieren van 't Darmscheil, *Glandula Mesenterii*.
 Klieren, *Glandulae*.
 Kinder-pokjes, *Variolæ*.
 Knoestgezwel, *Scirrhus*.
 Koord, *Chorda*.
 Koorts, *Febris*.
 Koorts-stof, *Materia febrilis*.
 Koorts-verheffingen, *Paroxysmæ febriles*.
 Koorts zetzels, *Sedimentum febrile*.
 Koude bederving, *Corruptio frigida*.
 Koude Pis, *Stranguria*.
 Koud Vuur, *Sphacelus*.

Kraam-

D E R K O N S T W O O R D E N .

- Kraamvrouwen - Ziekten, *Morbi Puerperarum*.
 Kraamzuiveringen, *Lochia*.
 Kramptrekking, *Tetanus*.
 Kramptrekkende beweging, *Convulsio tonica*.
 Kramptrekking (middelen tegen de) *Antispasmodica*.
 Kreeftgezwel, *Cancer*.
 Krop-aderen, *Venæ Jugulares*.
 Krop van de Maag, *Stomachus*.
 Kropklieren, *Strumæ*.
 Kwaadaartig uitflag, *Impetigo*.
 Kwaadaardige vocht, *Malignus humor*.
 Kwaadaardige ziekten, *Morbi maligni*.
 Kwaade gesteldheid, *Cachexia*.
 Kwaad zappigheid, *Cacochymia*.
 Kwalykheit, *Nausea*.
- L.
- Land-ziekte, *Morbus Endemicus*.
 Langdurige ziekten, *Morbi Chronici*.
 Lange ronde Wormen, *Lumbrici teretes*.
 Levensbeweging, *Motus vitalis*.
 Levervloed, *Fluxus Hepaticus*.
 Ligthoofdigheit, *Paraphrenitis*.
 Liefchbuilen, *Bubones*.
 Ligtgeraaktheid, *Mobilitas*.
 Lintwormen, *Lumbrici lati, Tenie*.
 Long blaasjes, *Vesiculæ Pulmonales*.
 Longe-wee, *Peripneumonia*.
 Long klieren, *Glandulæ Bronchiales*.
 Long-ontfteking, *Peripneumonia*.
 Long-pypen, *Bronchia*.
 Long-pyps vaten, *Vasa Bronchialia*.
 Long-vaten, *Vasa Pulmonalia*.
- Long-verzwering, *Ulcus Pulmonum*.
 Long ziekten, *Pulmonum morbi*.
 Losmakende middelen, *Resolventia*.
 Lozing, *Excretio* of *Evacuatio*.
 Lucht, *Aër*.
- M.
- Maag, *Ventriculus*.
 Maag zap, *Succus Stomachicus*.
 Mazelen, *Morbilli*.
 Mede, *Hydromel*.
 Medelyden der deelen, *Consensus*.
 Middenrif, *Diaphragma*.
 Middelschot van de Borst, *Mediastinum*.
 Moederpillen, *Pessaria*.
 Moejelyk wateren, *Dysuria*.
 Moerspel, *Hysterica passio*.
- N.
- Natuurlyke bevlekking, *Pollutio*.
 Natuur-wet, *Lex Naturæ*.
 Neusbloeding, *Hæmorrhagia Nasarium*.
 Neusprop, *Polypus*.
 Nieren, *Renes*.
 Niers-ader, *Vena Renalis*.
 Niers-slagader, *Arteria Renalis*.
- O.
- Onderscheid-merken, *Signa characteristica*.
 Ongedaantheit, *Cachexia*.
 Ongevoelige uitwaasseming, *Perspiratio insensibilis*.
 Ongevoelige uitwaasseming bevorderende middelen, *Diaphoretica*.
 Onmaatige Vloed der Maandstonden, *Mensium Profluvium*.
 Onmacht om de Pis opte houden, *Incontinentia Urinæ*.
 Onnutte vocht, *Inutilis humor*.

A A N W Y Z I N G

Onregelmatige pokjes, *Variolæ irregulares.*
 Onware Koorts, *Febri symptomatica.*
 Oorzaken, *Causæ.*
 Opbruizing, *Effervescentia.*
 Oprisping, *Eructatio.*
 Ontbindende middelen, *Resolventia.*
 Ontsteking, *Inflammatiõ.*
 Ontsteking der Herzen-vliezen, *Phrenitis.*
 Opslorpende vaatjes, *Vasa absorbentia.*
 Opslorping, *Absorptio.*
 Opstopping der Maandstonden, *Menstrua suppressa.*
 Opstopping van het Water, *Ischuria.*
 Opstying, *Hysterica passio.*
 Ossen honger, *Bulimus.*
 Overstrooping van de Voorhuid, *Paraphimosis.*
 Overvloed van Bloed, *Plethora.*
 Overvloedig purgeren, *Hypercatharsis.*

P.

Perfing, *Tenesmus.*
 Pis, *Urina.*
 Pis-buis, *Urethra.*
 Pisdryvende middelen, *Diuretica.*
 Pis-leiders, *Ureteres.*
 Pis-vloed, *Urinæ profluvium.*
 Plaatsmiddelen, *Topica.*
 Pokgift, *Virulentum Venereum.*
 Pokjes, *Variolæ.*
 Poort-ader, *Vena portarum.*
 Portier van de Maag, *Pylorus.*
 Prikkende middelen, *Stimulantia.*
 Pynlyke buikloop, *Dysenteria.*
 Pynlyke Waterloozing, *Dysuria.*
 Pynstillende middelen, *Anodyna.*

R.

Rachels, *Sputum.*
 Rauw, *Crudus.*
 Raaskalling, *Delirium.*
 Razerny, *Mania, Phrenitis.*
 Regelmatige Pokjes, *Variolæ regulares.*
 Ribbe-vlies, *Pleura.*
 Rispinge, *Eructatio.*
 Roode loop, *Dysenteria en Diarrhæa cruenta.*
 Roos, *Erysipelas.*
 Rotkoorts, *Febris putrida.*
 Rotziekte, *Morbus putridus.*
 Ruggegraat, *Spina Dorsi.*

S.

Scheele hoofdpyn, *Hemicrania.*
 Scherpe gal, *Bilis acris.*
 Scheurbuik, *Scorbutus.*
 Scheurbuik-middelen, *Antiscorbutica.*
 Schouderbladen, *Scapulæ.*
 Slaaperigheid, *Somnolentia.*
 Slaaploosheit, *Agrypnia.*
 Slaapmiddel, *Hypnoticum.*
 Slaapzucht, *Sopor.*
 Slagader, *Arteria.*
 Slokdarm, *Oesophagus.*
 Slokdarms hoofd, *Pharynx.*
 Slym, *Mucus.*
 Slymgezwel, *Oedema.*
 Slymige middelen, *Mucilaginosæ.*
 Slymprop, *Polypus Narium.*
 Speekfel, *Saliva.*
 Spysloop, *Lienteria.*
 Spyswalginge, *Fastidium.*
 Stinkende bedurve Etter, *Ichor, Sanies.*
 Stinkende Neus-Zweer, *Ozæna.*
 Stonden verwekkende Middelen, *Emmenagoga.*
 Stremmende middelen, *Coagulantia.*

Strot-

D E R K O N S T W O O R D E N .

Strottenhoofd, *Larynx*.
 Stuipen, *Convulsiones*.
 Stuiptrekking, *Convulsio*.
 Stuiptrekkende beweging, *Convulsio tonica*.

T.

Teering, *Phtisis*.
 Tegengift, *Antidotum*.
 Tekenen, *Signa*.
 Toevallen, *Symptomata*.
 Trekker, *Musculus*.
 Tusschenpoozende Koorts, *Febris Intermittens*.

U.

Uitloos-wegen, *Emunctoria*.
 Uitmergelend zweet, *Sudor colliquativus*.
 Uittrekkende koppen, *Cucurbitulae*.
 Uitwaasseming, *Perspiratio*.
 Uitzinnigheid, *Phrenitis*.

V.

Vallende ziekte, *Epilepsia*.
 Valsche Koorts, *Febris Symptomatica*.
 Veërende Kracht, *Elasticitas*.
 ——— Lucht, *Aër elasticus*.
 Verheffing, *Paroxysmus*.
 Verkeerde keel, *Larynx*.
 Verkoelende middelen, *Refrigerantia*.
 Verkouthet, *Gravedo*, *Coryza*.
 Verloren Eetlust, *Inappetentia*, ook *Anorexia*.
 Vernauwing van de Voorhuid, *Phimosis*.
 Verrotting, *Putredo*.
 Verschynzelen, *Phænomena*.
 Verplaatzing, *Metastasis*.
 Verposende Koorts, *Febris remittens*.

Verstandeloosheit, *Delirium*.
 Verwandeling van stoffe, *Metastasis*.

Verwarmende Middelen, *Calefacientia*.

Verzweering, *Exulceratio*.

Vette rok, *Tunica Adiposa*, ook wel *Tunica Cellulosa*.

Vezelen van de Maag, *Fibræ Ventriculi*.

Vleesch heuveltjes in de Pisbuis, *Carunculæ*.

Vliegende Winden, *Flatus erratici*.

Vlies Vezelen, *Fibræ Membranaceæ*.

Vliezen, *Membranæ*.

Volkziekte, *Morbus Epidemicus*.

Voorstanders, *Prostatae*.

Voorzegging, *Prognosis*.

Vryster-ziekte, *Chlorosis*.

W.

Walginge, *Nausea* ook *Fastidium*.

Ware Koorts, *Febris Idiopathica*.

Watervrees, *Hydrophobia*.

Waterzucht, *Hydrops*.

Waterzuchtigen, *Hydropici*.

Watervaten, *Vasa Lymphatica*.

Weeklyvigheit, *Alvus laxa*.

Werktuig, *Organum*.

Willige beweging, *Motus Animalis*, of *Motus Voluntarius*.

Winderige pyn, *Dolor Flatulentus*.

Witte Vloed, *Leucorrhœa*.

Wormwyze beweging, *Motus Vermicularis*, ook *Peristalticus*.

Wrang zuur, *Austerum*.

Wormen, *Vermes*.

Y.

Ylhoofdigheid, *Delirium*.

KONSTWOORDEN.

Z.

Zaadstoffe, *Liquor Genitalis*.
 Zamentrekkende middelen, *Adstringentia*.
 Zamenvloeyende pokjes, *Variolæ confluentes*.
 Zeepachtig, *Saponacitas*.
 Zenuw, *Nervus*.
 Zenuwdraden, *Fibræ Nervosæ*.
 Zenuwknoopen, *Ganglia Nervi*.
 Zenuwmiddelen, *Nervina*.
 Zenuwschede, *Vagina of Capsula Nervi*.
 Zenuwvocht, *Succus Nervosus*.
 Zetpil, *Suppositorium*.
 Zetzel in de pis, *Sedimentum*.
 Ziekten verwekkende vocht, *Humor Morbosus*.

Zinkingen, *Catarrhi*.
 Zinking-stoffe, *Materies Catharrhosa*.
 Zode, *Soda*, seu *Ardor Ventriculi*.
 Zotheid, *Stultitia*.
 Zwaare verteering van spys, *Dyspepsia*.
 Zwangere Vrouwen-Ziekten, *Gravidarum Morbi*.
 Zwarte Gal Ziekte, *Melancholia*.
 Zwarte vuiligheit, *Meconium*.
 Zweer, *Ulcus*.
 Zweet, *Sudor*.
 Zweetdruyvende middelen, *Sudorifera*.
 Zwelging, *Deglutitio*.
 Zydewee, *Pleuritis*.

BLADWYZER

V A N

Z A A K E N.

A.		Paragr.	Waar benaetheit gevoelt	Paragr.
AAMBORSTIGHEID. Hoofdst.			wort	§. 74.
XXIX.			Oorzaken.	75.
Bepaling.	§. 191.		Genezing.	76.
Door slym in de Longpy-			<i>Beriberi.</i>	80.
pen.	192.		BESMETTING DER POKKEN.	
— Water of Slym in de			Hoofdst. XIV.	
holligheit der borst en			Beschryving.	88.
long.	193.		Kentekenen.	89.
— zwakker beweging in			Voortkomst.	90.
de Long vezelen.	194.		Natuur van 't Pokgift.	91.
— Kramp trekking.	195.		Nader beschryving.	92.
— Rauwheit en Slymerig-			Gevolgen.	93.
heit van 't Bloed.	196.		Voorzegging.	94.
— overvloed en grooter			Voorhoede.	95.
beweging van 't Bloed.	197.		Genezing.	96.
			Druipert.	97.
			Lieschbuil.	102.
			BEZWAARLYKE SPYS-VER-	
B. Hoofdst. III.			TEERING. H. XXXVIII.	
BEDERVING. Hoofdst. III.			Bepaling.	237.
Bepaling.	21.		Door de Spys zelve.	238.
Oorzaaken.	22.		— Overgeblevene stof in	
Gevolgen.	23.		de Maag en Darmen.	239.
Geneezing.	24.		— Bykomende vochten.	240.
— in heete beder-			— Zwakker beweging.	241.
ving.	25.		BEZWYMING Hoofd. XVII.	
— in koude beder-			Bepaling.	114.
ving.	26.		Oorzaken.	115.
— in Etter-beder-			Door Gemoetsbeweging.	116.
ving.	27.		— gebrek van Bloed.	117.
— in bederf van on-			— grooter Hitte en he-	
nutte vochten.	28.		te Koortfen.	118.
Bederf wederstaande Drank.	27.		— Kramp trekkende be-	
Bederf wederstaande Pillen.	26.		weging.	119.
BENAUTHEID Hoofdst. XI.				BLOED-
Bepaling.	73.			

B L A D W Y Z E R

	Paragr.	BUIKLOOP Hoofdst. XLIV.	
BLOED - BRAKING	Hoofdst.	Bepaling.	§ 272.
XXX.		Oorzaken.	273.
Bepaling.	§ 198.	Aanhoudende buikloop.	274.
door 't breken van een		Koortzige buikloop.	275.
Bloed-vat.	199.	der Kraamvrouwen.	374.
door verwydering.	200.	C.	
BLOEDSPUWEN	Hoofdst.	Chokolaat-ziekte.	25.
XXVI.		<i>Chorea Sancti Viti.</i>	143.
Bepaling.	178.	D.	
Oorzaken.	179.	Drank in bloedspuwen.	181.
Gevolgen.	180.	—— het Graveel.	306.
Genezing.	181.	—— de Walginge.	206.
BLOEDWATEREN	Hoofdst.	—— een waar Zyde-	
LII.		wee.	183.
Bepaling.	309.	Drankje in het Graveel.	305.
Oorzaken.	310.	—— het Kolyk.	246.
door de Steen.	311.	—— de Walging.	206.
—— Verzweering.	312.	—— de Zode.	225.
—— Verflapping.	313.	DREKBRAAKING Hoofdst. XL.	
—— te grooten drift.	314.	Bepaling.	253.
Borst drank.	171.	Oorzaaken.	254.
Borstpillen.	192.	door tegennatuurlyke be-	
Borstpoejer.	193.	weging der Darmen.	255.
BORT Hoofdst. XLIII.		—— verstopping der Dar-	
Bepaling.	267.	men.	256.
Oorzaken.	268.	DRUIPERT.	97.
door eten of drinken.	269.	Onderscheid.	98.
—— Stuiptrekking.	270.	Voorhoede.	100.
—— bedurven stof.	271.	Geneezing.	101.
BRAAKING Hoofdst. XXXII.		DROPPEL - PIS Hoofdst. LV.	
Bepaling.	208.	Bepaling.	327.
Oorzaaken.	209.	door een Steentje.	328.
Uit een zwakke Maag.	210.	—— Gebrek van de Slym.	329.
Geneezing.	211.	—— in de Ziekten.	330.
Braakmiddel.	15.	—— Scherppte van de Slym.	331.
BRUIN IN DE KEEL.		—— Gebreken in de Dee-	
Hoofdst. XXIV.		len.	332.
Bepaling.	162.	DUIZELIGHEIT Hoofdst.	
Onderscheid.	163.	XVIII.	
uit Koorts-stof.	164.	Bepaling.	120.
door Roos en Ontsteking.	165.	Inwendige Oorzaken.	121.
—— een Slym-gezwel-	166.	Uitwendige Oorzaken.	122.
—— Kramp trekking.	167.	uit overvloed van Bloed.	123.
		uit	

V A N Z A A K E N

	Paragr.		Paragr.
uit gebrek van Bloed.	§ 124.	uit gebrek van Vogten.	§. 148.
— eigenaartige bederving.	125.	— bedorve Chyl.	149.
door stuiptrekking.	126.	— Ontsteking.	150.
— kwade gesteltheit van		— Afgaande Koortfen.	151.
de Maag.	127.	HOEST Hoofdst. XXV.	
E.		Bepaling.	168.
<i>Epilepsia.</i>	143.	Oorzaken.	169.
Etterbederving.	27.	door ingeademde scherpte.	170.
G.		— Koortstof.	171.
GEELZUCHT Hoofdst. IX.		— Verkouthet.	172.
Bepaling.	62.	— belette Uitwaasfening.	173.
Oorzaaken.	63.	— Droogheit in heete Koortfen.	174.
door een steentjen in de Galblaas.	64.	— Etter in de Borst of Long.	175.
— Kramptrekkige fluiting.	65.	— Vocht in 't Strottenhoofd.	176.
— sterk Braken.	66.	— een kwade Maag.	177.
— de Koorts.	67.	HOOFDPYN Hoofdst. XXIII.	
— Verharding en verftopping van de Lever.	68.	Bepaling.	155.
GRAVEEL Hoofdst. LI.		Inwendige Oorzaaken.	156.
Bepaling.	302.	door fterker drift van Bloed na 't Hoofd.	157.
door steentjes.	303.	— Zinkingen.	158.
Hoe gevormt.	304.	— Jigt.	159.
Hoe gekent.	305.	— Vocht in het Hoofd.	160.
Hoe genezen.	306.	— Kwalyk gesteltheit der Maag.	161.
door Scherpe Slym.	307.	Hypochonder wat het is.	128.
— Zinkingstof.	308.	Hypochonder beschreven.	69.
H.		<i>Hysterica passio.</i>	143.
HARDLYVIGHEID H. XLI.		I.	
Bepaling.	257.	Inspuiting in 't bloedwateren.	312.
Oorzaaken.	258.	JIGT Hoofdst. VII.	
door te groote verwydering der Darmen.	259.	Bepaling.	51.
— Gebrek in beweging der Darmen.	260.	Oorzaken.	52.
— — — van dunne vocht.	261.	Gevolgen.	53.
HISK Hoofdst. XXII.		Genezing.	54.
Beschryving.	145.		
uit tegennatuurlyke stof in de Maag.	146.		
— affchaving van de slym.	147.		

B L A D W Y Z E R

	Paragr.		Paragr.
K.		Onderscheid.	§. 3.
KINDERPOKJES H. LXIII.		Inwendige oorzaaken.	4.
Bepaling.	§. 375.	Uitwendige oorzaaken.	5.
Ontdekking.	376.	Gevolgen.	6.
Regelmattige en onregel-		Genezing.	7.
matige.	377.	———— door Tegengift.	8.
Afzonderlyke en t'zamen		———— in tuffchen-	
vloeiende.	378.	poozende Koortfen.	9.
Oorzaaken.	379.	Koorts middel.	10.
Tyd van 't jaar.	380.	Natuurlyke Geneezing.	11.
Wie meeft onderhevig.	381.	Geneezing in te groote	
Aart en eigenschap van de		beweging.	12.
stof der Pokjes.	382.	———— in te zwakke be-	
Puiften.	383.	weging.	13.
de Huid tuffchen de Puis-		———— in toevallige	
ten.	384.	Koortzen.	14.
Koorts.	385.	———— uit bedurven stof	
Stuipen.	386.	in de Maag.	15.
Razerny.	387.	KRAAMVROUWEN - Ziekten	
Buikloop.	388.	Hoofdst. LXII.	
Bloeding.	389.	Buikwee.	363.
Geneezing.	390.	Opftopping der Zuive-	
Levenswys.	391.	ringen.	364.
Geneezing in t'zamen-		Oorzaaken.	365.
vloeiende.	392.	Gevolgen.	366.
KOLYK Hoofdst. XXXIX.		Genezing.	367.
Bepaling.	242.	Te fterke Vloed.	368.
Oorzaaken.	243.	Oorzaaken.	369.
door verharde Vuilig-		Voorzegging.	370.
heit.	244.	Genezing.	371.
— Scherpe Gal.	245.	Pyn der Borften.	372.
— wrang Zuur.	246.	Razerny.	373.
— Ontfteking in de Dar-		Buikloop.	374.
men en Darmscheil.	247.	KRAMP EN STUIP - TREKKING	
— Stuij- en kramprek-		Hoofdst. XXI.	
king.	248.	Bepaling.	138.
— Winden.	249.	Onderscheid.	139.
— Koorts.	250.	Inwendige Oorzaaken.	140.
— Graveel.	251.	door Gebrek van Bloed.	141.
<i>Colica Pictonum.</i>	252.	— Overvloed van Bloed.	142.
KOORTS Hoofdst. I.		— lichter beweeglykheit	
Bepaling.	1.	der Zenuw-deelen.	143.
Verdeling.	2.	In Kinderen.	144.

V A N Z A A K E N.

	Paragr.		Paragr.
L.		ONGEDAANTHEIT, Hoofdst. II.	
LAMMIGHEID Hoofdst. XII.		Bepaling.	§. 17.
Bepaling.	§. 77.	Oorzaaken.	18.
Oorzaken.	78.	Gevolgen.	19.
Onderscheid.	79.	Geneezing.	20.
Geneezing.	80.	Ongevoelige uitwaassening	
<i>Laudanum liquidum</i> beschre-		bevorderende middelen.	49.
ven.	113.	ONMAGT OM DE PISOPTIE	
Laxerende borst pillen.	193.	HOUDEN, H. LVII.	
Lieschbuil.	102.	Beschryving.	334.
Likking in Zyde-wee uit		ONMATIGE VLOED DER MAAND-	
Zinkens.	186.	STONDEN, Hoofdst. LIX.	
LEVER-VLOED Hoofdst. XLV.		Beschryving.	4 6.
Bepaling.	276.	heilzaam.	347.
Oorzaaken.	277.	schadelyk.	348.
Geneezing.	278.	verscheide Oorzaken.	349.
LONGE-WE E. H. XXVIII.		Gevolgen.	350.
Bepaling.	187.	Geneezing.	351.
Oorzaken.	188.	OPSTOPPING DER MAAND-	
Gevolgen.	189.	STONDEN, Hoofdst. LVIII.	
Geneezing.	190.	Bepaling.	335.
M.		Oorzaken.	336.
Maandstonen.		uit verdikking der Vog-	
Opstopping derzelven.	335.	ten.	337.
Onmatige vloeijing.	346.	uit onverteerde Voed-	
MAZELN, Hoofdst. LXIV.		zels.	338.
Bepaling.	393.	uit slapheid der vaste dee-	
Oorzaak.	394.	len.	339.
Geneezing.	395.	uit hardheid der vaste	
Maagkuffentjen.	241.	deelen.	340.
Maagmiddel.	20.	uit tedere gesteldheid.	341.
Maag-poejer.	20.	uit ligtgeraaktheid.	342.
Maag-wyn.	20.	Uitwendige Oorzaken.	343.
Maag-pillen.	20.	Gevolgen.	344.
Maag pleister.	241.	Geneezing.	345.
MOEYLYK WATEREN,		Onnutte vochten bedurven.	28.
Hoofdst. LVI.		OPSTOPPING VAN DE PIS,	
Beschryving.	333.	Hoofdst. LIV.	
O.		Bepaling.	320.
Ontbindende Maagwyn.	214.	Oorzaaken.	321.
———— tinctuur.	214.	Belette afscheiding.	322.
Ontbindend poejer.	68.	Verstopping.	323.
Ontbindende pleister.	68.		
———— stoving.	68.		Ver-

B L A D W Y Z E R.

	Paragr.		Paragr.
Waterlozende en versterkende Wyn.	§. 84.	Oorzaaken.	§. 129.
WATERVREES, Hoofdst. XX.		door Dronkenschap.	130.
Bepaling.	134.	— Koorts.	131.
Oorzaken.	135.	— Ontsteking der Herzen-	
Gevolgen.	136.	vliezen.	132.
Genezing.	137.	Z.	
WATERZUCHT, Hoofdst. XIII.		Zagte Clysteer.	244.
Bepaling.	81.	Zenuwzap beschreven.	46.
Oorzaaken.	82.	ZINKINGEN, Hoofdst. VI.	
door belette te rug vloeijing.	83.	Bepaling.	42.
————— Opflorping.	84.	Oorzaaken.	43.
— Verminderde beweging in de Aderen.	85.	welke stof de Zinkingen voortbrengt.	44.
Genezing in te groote flymerigheid.	86.	de stof in het Zenuwzap.	45.
WINDEN Hoofdst. VIII.		Gevolgen.	46.
Bepaling.	55.	Genezing.	47.
Oorzaaken.	56.	ZODE, Hoofdst. XXXV.	
Winderige gezwellen.	57.	Bepaling.	222.
Loozing van Winden.	58.	Oorzaaken.	223.
Rommeling van Winden.	59.	Gevolgen.	224.
Vliegende Winden.	60.	Geneezing.	225.
Winden door het vatten van koude.	61.	ZWANGERE VROUWEN-Ziekten, Hoofdst. LXI.	
Wintbrekend Mixtuur.	58.	Braking.	358.
WITTE VLOED, Hoofdst. LX.		Walging.	359.
Beschryving.	352.	tegenatuurlyke Eetlust.	360.
Oonderscheiding.	353.	Hardlyvigheid.	361.
Waar van daan dit Vogt komt.	354.	Lendenpyn.	362.
Oorzaken.	355.	ZWARTE GAL ZIEKTE, Hoofdst. X.	
Gevolgen.	356.	Bepaling.	69.
Genezing.	357.	Oorzaken.	70.
WORMEN, Hoofdst. XLIX.		Geneezing uit de zwarte Gal.	71.
Bepaling.	295.	Geneezing uit bedurven vocht.	72.
Oorzaaken.	296.	Zweetmiddel in de Hoest.	172.
Tekenen.	297.	ZYDE-WEE, Hoofdst. XXVII.	
Geneezing.	298.	Bepaling.	182.
Y.		Door Ontsteking.	183.
YLHOOFDIGHEIT, H. XIX.		— de Roos.	184.
Bepaling.	128.	— de Koorts.	185.
		— Zinkingen.	186.

